

Berit Berg og Kristian Rose Tronstad (red.)

Levekår for barn i asylsøkerfasen

Berit Berg og Kristian Rose Tronstad (red.)

Levekår for barn i asylsøkerfasen

NTNU Samfunnsforskning

NTNU Samfunnsforskning
Dragvoll Allé 38 B
7491 Trondheim, Norway
Tel: 73 59 63 00

E-post: kontakt@samfunn.ntnu.no
Web: www.samforsk.no

Foretaksnr. NO 986 243 836

ISBN 978-82-7570-405-2 (trykk)
ISBN 978-82-7570-431-1 (web)

Omslagsfoto: Rebecca Shirin Jafari
Grafisk utforming og produksjon: NTNU Grafisk senter

 NTNU
Samfunnsforskning

Forord

Mens arbeidet med denne rapporten har pågått, har vi opplevd den største flyktning-katastrofen siden andre verdenskrig. Situasjonen i Syria har blitt mer og mer kritisk, samtidig som flyktningstrømmen fra land som Afghanistan, Irak, Eritrea og Somalia fortsetter. Bare i Syria anslås det at om lag 8 millioner er flyktninger i eget land, mens om lag 4 millioner er på flukt utenfor Syria. De fleste befinner seg i nærområdene i land som Libanon, Jordan og Irak, men etter hvert som presset på nærområdene har økt, har flere og flere reist videre til Europa. En økende andel har etter hvert kommet til Norge.

Dette er noe av bakteppet for denne rapporten om levekår for barn i asylsøkerfasen. Rapporten har sin bakgrunn i stortingsmeldingen Barn på flukt som kom i 2012. Her legges det opp til jevnlig undersøkelse av levekårssituasjonen til barn som søker asyl. Dette omfatter både barn som kommer sammen med sine foreldre og enslige mindreårige asylsøkere. I arbeidet med rapporten har vi vært opptatt av å få fram barns egne stemmer. Hvordan opplever de situasjonen på mottak og omsorgssenter? Hvilke bekymringer har de, og hva gjør dem glad? Hva skal til for at barn og unge som befinner seg i en sårbar situasjon opplever trygghet og føler tillit til dem rundt seg? Dette er spørsmål som blir diskutert i denne rapporten. I tillegg til at barn og unge selv har kommet til orde, har vi intervjuet foreldre, ansatte på mottak og representanter for ulike deler av tjenesteapparatet. Vi har også innhentet et omfattende kvantitativt materiale i form av ulike breddeundersøkelser og registerdata. Levekårsundersøkelsen er gjennomført i perioden 2013-2015. I denne perioden har forskere fra NTNU Samfunnsforskning, Norsk institutt for by og regionforskning (NIBR) og Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT) besøkt mottak og omsorgssenter i ulike landsdeler. I tillegg til de seks forskerne som står bak denne rapporten, har Maria Brochmann fra NTNU Samfunnsforskning deltatt i gjennomføringen av undersøkelsen.

Vi vil takke alle dem som har delt sine erfaringer med oss. En særlig takk går til foreldre, barn og unge på mottak og omsorgssenter som har delt sine erfaringer med oss. Vi vil også takke alle ansatte som har stilt opp som informanter og som har tilrettelagt besøkene. Selv om besøk av forskere sikkert kan være krevende for dem som skal ta imot, har vi blitt godt mottatt over alt. Til slutt vil vi takke styringsgruppa, som har bestått av representanter for Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Justisdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Kunnskapsdepartementet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Utdanningsdirektoratet, Utlendingsdirektoratet og Helsedirektoratet, for viktige innspill underveis.

Trondheim, Oslo, Levanger, oktober 2015

Berit Berg

Kristian Rose Tronstad

Kirsten Lauritsen

Marko Valenta

Susanne Søholt

Hilde Michelsen

Innhold

Forord.....	iii
Sammendrag	ix
Tema og problemstillinger.....	ix
Gjennomføring av levekårsundersøkelsen.....	x
Anbefalinger	xiv
Summary	xix
Topic and aims.....	xix
Carrying out the living conditions study	xx
The report's chapters	xxi
Recommendations	xxv
Kapittel 1	
Innledning – bakgrunn og problemstillinger.....	1
1.1 Et bakteppe	1
1.2 Bakgrunn for levekårsundersøkelsen.....	3
1.3 Problemforståelse	7
1.4 Framgangsmåte, metode og data	11
1.5 Rapportens oppbygging.....	12
Kapittel 2	
Data, metode og etiske refleksjoner	13
2.1 Innledning	13
2.2 Det kvalitative materialet.....	14
2.3 Utvalgsundersøkelsen blant barn.....	19
2.4 Web-survey	22
2.5 Registerdata	24
2.6 Etiske vurderinger knyttet til intervjuing av barn	26
2.7 Personvern, informert samtykke og bruk av tolk	26

Kapittel 3

Barn og unge i asylsøkerfasen – hvem er de og hvordan går det med dem?	29
3.1 Hvem er asylbarna i Norge?	30
3.2 Hvordan går det med dem?	35
3.3 Psykisk helse blant barn i asylsøkerfasen	40
3.4 Oppsummering	45

Kapittel 4

Boforhold i asylmottak. Levekår og livskvalitet	47
4.1 Boforhold	47
4.2 Asylmottak som ramme for barns hverdagsliv	49
4.3 Boforhold og livskvalitet	51
4.4 Vedlikeholde	58
4.5 Bosituasjon og trygghet	59
4.6 Bomiljø	63
4.7 Anerkjennelse, selvutvikling og mestring	66
4.8 Oppsummering	68

Kapittel 5

Tjenestetilbudets innvirkning på asylsøkende barns levekår	73
5.1 Helsetilbud	75
5.2 Barn og unge med funksjonsnedsettelse	78
5.3 Barnehagetilbud	80
5.4 Skoletilbud	83
5.5 Skoletilbud til asylsøkende barn i videregående skole	86
5.7 Barneverntjenester overfor asylsøkende barn og unge	88
5.8 Samarbeid mellom mottaket barnas foresatte	94
5.9 Oppsummering	97

Kapittel 6

Dei minste barna i asylmottak	99
6.1 Barn sine rettar	100
6.2 Tidlegare forskning om små barn i asylmottak	102
6.3 Kontakt mellom tilsette og bebuarar	103
6.4 Samarbeid i kommunen	105

6.5 Pedagogiske tilbud til små barn i asylmottak	107
6.6 Oppsummering	113
Kapittel 7	
Levekår og livskvalitet blant enslige mindreårige asylsøkere	115
7.1 Enslige mindreårige – ansvar og organisering	115
7.2 Omsorgsbehov – slik de enslige mindreårige uttrykker det.....	118
7.3 Ivaretagelse av enslige mindreåriges omsorgsbehov	133
7.4 Sårbarhet og tilsyn.....	142
7.5 Medbestemmelse og bevaring av identitet	145
7.6 Representantordningen.....	147
7.7 Boforhold.....	148
7.8 Oppsummering	149
Kapittel 8	
Lengeværende barn og unge	151
8.1 Hvem er de lengværende?.....	151
8.2 En afghansk familie.....	153
8.3 Forhold som hindrer normalisering	154
8.4 Apati og tilbaketrekking	155
8.5 Barnets beste.....	158
8.6 Nøktern standard.....	159
8.7 Oppsummering	162
Kapittel 9	
Oppsummering og anbefalinger.....	165
9.1 Levekår og livskvalitet for barn i asylsøkerfasen.....	166
9.2 Boforhold.....	168
9.3 Helse	169
9.4 Skole og utdanning	170
9.5 Barnehage	171
9.6 Barnevern.....	171
9.7 Enslige mindreårige.....	172
9.8 Lengeværende.....	173
Referanser	175

Sammendrag

Denne rapporten er en del av oppfølgingen av stortingsmeldingen *Barn på flukt* (Meld. St. 27 2011-2012), der asylbarns levekårssituasjon er et sentralt punkt (tiltak 6). Rapporten er utarbeidet av NTNU Samfunnsforskning, i samarbeid med Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) og Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT) og er gjort på oppdrag for Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Justisdepartementet. Prosjektet har hatt en styringsgruppe som har bestått av representanter fra fire departementer og fire direktorater:

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD)

Justisdepartementet (JD)

Helse- og omsorgsdepartementet (HOD)

Kunnskapsdepartementet (KD)

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir)

Utdanningsdirektoratet (Udir)

Utlendingsdirektoratet (UDI)

Helsedirektoratet (Hdir)

Tema og problemstillinger

Målgruppen for levekårsundersøkelsen er alle barn under 18 år som er asylsøkere, både de som lever med omsorgspersoner og enslige mindreårige asylsøkere. Når det gjelder de enslige mindreårige, omfatter undersøkelsen både de som bor på omsorgssenter i regi av Bufetat (enslige mindreårige under 15 år) og de som bor i mottak (underlagt UDI). Formålet med levekårsundersøkelsen har vært å kartlegge og identifisere omfanget og kvaliteten av tjenester og tiltak til barn i asylsøkerfasen. Dette omfatter både lovpålagte og andre offentlige tjenester fra sektormyndigheter, og tilbud som gis fra utlendingsmyndighetene eller barnevern som en del av botilbudet. Siktemålet med undersøkelsen er at den skal bidra til å forbedre kunnskapsgrunnlaget når det gjelder levekårssituasjonen for barn i mottak, og komme med anbefalinger for det videre arbeidet.

Levekårssituasjonen for barn i asylsøkerfasen påvirkes av forhold av ulik art og på ulike nivå – alt fra strukturelle forhold og systemfaktorer til psykologiske og relasjonelle forhold. Problemstillingene i denne levekårsundersøkelsen omfatter derfor både generelle levekårsindikatorer, samt spørsmål og problemstillinger som er spesielle for barn i asylsøkerfasen. Barneperspektivet har vært sentralt i prosjektet. Det innebærer at barns egne opplevelser av mottakstilværelsen har vært et hovedfokus for undersøkelsen. For de minste barna er det i første rekke foreldrenes opplevelser av barnas situasjon som kommer til uttrykk. I tillegg er det samlet inn et omfattende materiale fra både mottak og fra sektormyndigheter som på ulike måter belyser barns situasjon i asylsøkerfasen.

Våre analyser omfatter en vurdering av barne- og flyktningfaglig kvalitet, organisering, samarbeid og ressursutnyttelse. Rapporten har fokus på følgende hovedtema:

- *Omsorgssituasjon* – med et særlig fokus på barnas behov for trygghet, stabilitet og forutsigbarhet
- *Boforhold* – med fokus på alt fra geografisk beliggenhet og størrelse, til tilgang til aktivitetsrom, barnebaser mv.
- *Oppfølging* – med fokus på barnehage, skole, helse, barnevern og andre kommunale tjenester
- *Aktivitetstilbud* – med fokus på barns deltakelse i aktiviteter i og utenfor mottak/omsorgssenter
- *Sosiale nettverk* – med fokus på relasjoner til omsorgspersoner, venner på og utenfor mottak/omsorgssenter, samt og slektninger i hjemlandet/tredjeland
- *Informasjon/medbestemmelse* – med fokus på tilrettelegging av informasjon ut fra alder, modenhet, samt sikring av barns medbestemmelse

Gjennomføring av levekårsundersøkelsen

Levekårsundersøkelsen er basert på ulike datakilder og metoder – både kvantitative og kvalitative. Det kvalitative materialet består av intervjuer og fokusgruppeintervjuer med barn og unge (både medfølgende og enslige mindreårige), foreldre, mottaksansatte og representanter for sektormyndighetene. I tillegg er det gjennomført analyser av policydokumenter, prosjektrapporter, evalueringer og lokale arbeidsdokumenter. Den kvalitative delen består av intervjuer med barn og foreldre, intervjuer med mottaksansatte og samarbeidspartnere. Når det gjelder asylbarns opplevelser og erfaringer, har vi benyttet både kvantitative og kvalitative data. Den kvantitative delen består av et spørreskjema som barna har fylt ut sammen med forsker og tolk. Spørreskjemaet har en generell del om styrker og svakheter i barns livssituasjon, basert på en standardisert undersøkelse (SDQ) som er brukt i tilsvarende undersøkelser tidligere. I tillegg er det utarbeidet en egen del som belyser levekårssituasjonen på mottak/omsorgssenter. For å få oversikt over hvordan mottak og sektormyndigheter vurderer levekårssituasjonen for den aktuelle målgruppa, har vi også utarbeidet egne spørreskjema for dette. Det samlede kvantitative materialet består a spørreskjema til barn og unge, spørreskjema til samtlige mottak og spørreskjema til sektormyndigheter i vertskommunene innen helse, skole og barnevern. For å få oversikt over forekomster og faktiske forhold, har vi benyttet ulike typer *registerdata*.

Rapportens kapitler

Rapporten er delt inn i ni kapitler som fokuserer på ulike aspekter ved levekårssituasjonen for målgruppa.

Kapittel 1 Innledning – bakgrunn og problemstillinger

I dette kapitlet presenteres bakgrunn og formål med hele levekårsundersøkelsen. Bakgrunnen for prosjektet er Stortingsmeldingen *Barn på flukt* som kom i 2012. I meldingen legges det opp til jevnlig levekårsundersøkelser av barn og unge som befinner seg i asylsøkerfasen. Denne rapporten er den første som rapporterer på dette temaet. Kapitlet inneholder også et tematisk bakteppe som redegjør for kunnskapsstatus på feltet.

Kapittel 2 Data, metode og etiske refleksjoner

Her redegjøres det for metodevalg og datagrunnlag. Rapporten bygger på et omfattende datamateriale. Det er gjennomført intervjuer med nærmere hundre barn/unge og deres foreldre. Det er også foretatt intervjuer og fokusgruppeintervjuer med mottaksansatte og ansatte i omsorgssenter, og det er gjennomført intervjuer med kommunale representanter for helse, skole, barnehage og barnevern. I tillegg er det gjennomført fem ulike spørreskjemaundersøkelser: Til barn/unge i målgruppa, til mottaksansatte og til sektormyndigheter innenfor helse, skole og barnevern. Kapitlet inneholder også etiske overveielser, vurderinger av personvernmessige forhold, med særlig vekt på forhold som det må tas hensyn til når man forsker på personer i sårbare situasjoner.

Kapittel 3 Barn og unge i asylsøkerfasen – hvem er de og hvordan går det med dem?

Formålet med dette kapitlet er å beskrive målgruppa og få fram hvordan det går med dem. Kapitlet inneholder oppdatert statistikk over sammensettingen av barn i norske mottak og omsorgssenter pr juni 2015, med informasjon om opprinnelsesland, familieforhold, alder, status i asylsaken og oppholdstid. Informasjonen er basert på registerdata fra UDI. I tillegg inneholder kapitlet analyser av spørreskjemaundersøkelsen til barn og unge i målgruppa. Undersøkelsen er basert på et internasjonalt anerkjent spørreskjema, *Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ)*, noe som har gjort det mulig å foreta sammenligninger med andre barn i Norge og med barn i tilsvarende situasjon i andre land. Undersøkelsen viser at barn i asylsøkerfasen har høyere andel med sosiale og psykiske problemer enn det som er kartlagt blant andre norske barn og unge i Norge.

Kapittel 4 Boforhold i asylmottak – levekår og livskvalitet

Hovedfokus i dette kapitlet er på hvordan boforholdene i mottak påvirker levekår og opplevelse av livskvalitet. I denne sammenhengen inkluderer boforhold både den fysiske utformingen av boligen/mottaket (størrelse, plassering, utforming, utemiljø)

og selve bosituasjonen (midlertidighet, sosiale forhold). Boforholdene blir sett på som en sentral levekårsfaktor for livskvalitet, noe som har gjort at flere forhold enn de rent fysiske er trukket inn i vurderingene. Dette gjelder forhold som opplevelse av trygghet, hvorvidt det å bo i mottak bidrar til stigmatisering og opplevelse av «utenforskap» og hvorvidt det bidrar til personlig vekst og utvikling. Et sentralt spørsmål er hvordan en midlertidig innkvartering i mottak kan legge til rette for et mest mulig normalt liv i en unormal livssituasjon. I tråd med tidligere forskning blir trangboddhet, midlertidighet og lang oppholdstid i mottak vurdert som negative faktorer for barn og unges levekår og livskvalitet. Kapitlet bygger på flere datakilder: Spørreskjema til alle mottak, case-studier i ti mottak, en spørreskjemaundersøkelse til barn/unge og kvalitative intervjuer med barn, unge og foreldre.

Kapittel 5 Tjenestetilbudets innvirkning på asylsøkende barns levekår

Dette kapitlet handler om det kommunale tjenestetilbudet til asylsøkende barn og unge. Analysene bygger på breddeundersøkelser til representanter for skole, helse og barnevern i vertskommuner for asylmottak, samt breddeundersøkelsen til alle mottak. Det er også trukket inn vurderinger fra det kvalitative materialet. Kapitlet viser hvilke faktorer som vurderes å ha særlig innvirkning på barns levekår. De mest sentrale faktorene, slik tjenesteapparatet vurderer det, er tilgang til skole og barnehage, oppfølging av helsevesen og barnevern, boforhold, samt muligheter for integrering i nærmiljøet. I tillegg vurderes mottaksoppholdets lengde, foreldrenes helsesituasjon og usikkerhet om juridisk status som sentrale faktorer. Tjenesteapparatet har gjennomgående en noe mer positiv vurdering av levekårssituasjonen for barn og unge enn det som kommer fram i intervjuene med barn/unge og deres familier. Særlig gjelder dette spørsmål knyttet til oppholdstid, boforhold og muligheter for en mer normalisert tilværelse. Når det gjelder vurderinger av hva som oppleves som særlig utfordringer, viser breddeundersøkelsene at det er utfordringer knyttet til tjenesteyteres kompetanse, bruk av tolk og tilpasning av de ulike kommunale tjenestene til denne spesielle målgruppa.

Kapittel 6 De minste barna i asylmottak

Hovedfokus i dette kapitlet er levekårssituasjonen for de minste barna, det vil si barn under skolealder. Kapitlet bygger på intervjuer med foreldre, mottaksansatte, helse-søstre, barnehageansatte og representanter for barnevernet. I tillegg er det foretatt observasjon av barn i naturlige situasjoner – på mottaket, i barnehagen og sammen med familien. Et gjennomgående trekk er informantenes bekymring for barn og familier som bor på mottak. De trekker særlig fram trangboddheten, isolasjonen og passiviteten som negative faktorer. Både barn og foreldre virker slitne, og flere gir uttrykk for at den psykiske belastningen knyttet til hele flyktningssituasjonen påvirker hverdagen for både barn og voksne. Tapet av sosiale nettverk (venner, storfamilie)

gjør barna mer avhengige av foreldrene.

I kapitlet understrekes det at de minste barna er særlig sårbare for en urolig mot-
takstilværelse. Hvilke vilkår barn i mottak lever under har derfor stor betydning både
for livet som leves her og nå og for barnets fremtid. Barnehagen blir løftet fram som
et viktig tilbud til barn på mottak. Argumentene er både knyttet til barnehagens peda-
gogiske rolle, som integreringsarena og som normalisering av hverdagen for barn i
en unormal situasjon. Det blir også understreket at barnehagetilbud er særlig viktig
i familier som lever med store belastninger. Det gjelder de fleste familier på mottak,
og det gjelder uavhengig av barnets alder.

Kapittel 7 Levekår og livskvalitet for enslige mindreårige

Dette kapitlet om enslige mindreåriges levekår er basert på de unges egne opp-
levelser og erfaringer. Det bygger på intervjuer med enslige mindreårige i mottak
og omsorgssenter. Det overordnede bildet viser at de enslige mindreårige gir uttrykk
for at de trenger både emosjonell og praktisk omsorg i hverdagen. Vi ser både gode
eksempler og utfordringer når det gjelder ivaretagelse av de mindreåriges omsorgs-
behov. Ulike erfaringer før og under flukten, individuelle mestringsstrategier og ulike
faser i asylprosessen samt utfallet av asylsøknaden krever en tilnærming som er flek-
sibel og individuelt tilpasset i oppfølgingen av de unge. Viktige fokusområder for å
kunne ivareta barnas behov for emosjonell støtte i asylsøkerfasen, både for barn på
omsorgssentre og mottak, er sikring av både barnefaglig, flyktningfaglig og psyko-
logisk/terapeutisk kompetanse blant de ansatte. For ivaretagelse av emosjonelle og
praktiske omsorgsbehov er det nødvendig med en bemanningsgrad som til enhver
tid sikrer tilgjengelige voksne, et bevisst forhold til bruk av tolk på ungdommenes
premisser, gode rutiner for tilsyn, medbestemmelse som tillater bevaring av kulturell
identitet, en følelse av kontinuitet, samt sikring av informasjon og barnas rett til å
bli hørt gjennom representantordningen. Rammene for omsorgssentre og asylmottak
representerer i dag svært ulike utgangspunkt for å få til dette og bidrar til store for-
skjeller i levekår og livskvalitet blant de yngre og eldre ungdommene. På bakgrunn
av dette anbefales det at ansvaret for bo- og oppfølgingstilbudet for enslige mindre-
årige i aldersgruppa 15-18 år overføres til barnevernet.

Kapittel 8 Lengeværende barn og unge

Dette kapitlet er i første rekke basert på intervjuer med barn/unge og foreldre, sup-
plert med data fra breddeundersøkelsene, samt analyse av medieoppslag og offentlige
dokumenter. De lengeværende familiene beskriver problemer av ulik karakter. Det
grunnleggende problemet er knyttet til om de får bli i Norge eller ikke. De som tilhø-
rer denne kategorien har alle vært igjennom mange runder med søknader, klager, nye
klager og kanskje også rettslig behandling av søknaden. Før dette har mange av dem

tilbrakt måneder på flukt. Noen har også bodd i eksil i naboland før de dro videre. I mange familier har familier og barn vært splittet og først blitt gjenforent i Norge. Andre lever fortsatt på hvert sitt sted eller er blitt borte fra hverandre under flukten.

Barn og unge blir på mange måter en «uskyldig tredjepart». De betaler prisen for de voksnes handlinger – enten det er foreldrenes flukt eller samfunnets beslutning om hvem som får bli og hvem som må dra. Jo lenger tid denne prosessen tar, dess mer vil barn og unge orientere seg mot det nye samfunnet. En klar anbefaling er derfor at en retur må skje raskt, hvis det foreligger avslag fra UDI eller UNE. Inntil en retur er mulig, er det ut fra et barneperspektiv viktig at situasjonen rundt barna er så normal som mulig – med barnehagetilbud og rett til både grunnskole og videregående skole, og med muligheter for å delta i aktiviteter. Det forutsetter også at familien får beholde basisbeløpet uavkortet også etter endelig avslag. Reduksjon i basisbeløp har i praksis vist seg å ha liten effekt på returspørsmålet, men har fått store negative konsekvenser for barn og unges levekår og livskvalitet.

Kapittel 9 Oppsummering og anbefalinger

Hovedpunktene i dette oppsummeringskapitlet er gjengitt i dette sammendraget. Kapitlet avsluttes med en opplisting av anbefalinger.

Anbefalinger

Disse anbefalingene bygger på analyser av materialet, slik dette er formidlet gjennom rapporten. De overordnede anbefalingene presenteres først, deretter følger sektorvise anbefalinger. Det er imidlertid viktig å understreke at en del anbefalinger er sektorervergrepene. Dette er dels ivare tatt gjennom opplistingen av overordnede anbefalinger, dels gjennom de siste to punktene som gjelder anbefalinger knyttet til enslige mindreårige og lengeværende. Disse to gruppene har vært særskilte fokusområder i prosjektet, noe som gjør det naturlig å presentere anbefalinger for disse gruppene som egne punkter

Overordnede anbefalinger

- Gjennomføring av jevnlig undersøkelser for å få løpende oversikt over levekårs situasjonen for barn i asylsøkerfasen
- Døgnbemanning i alle mottak
- Tilgjengelige fagpersoner med kompetanse på barn, unge og helse
- Bedre tilgang til tolk/tefontolk
- Tilbud om foreldreveiledning

- Aktivitetstilbud til både foreldre og barn
- Utvikling av driftsformer på mottakene som bidrar til bruk av asylsøkeres kompetanse
- Samarbeid mellom mottak og lokalsamfunn om fritidsaktiviteter og leksehjelp
- Rekruttere besøksvenner, flyktningguider og støttekontakter til barnefamilier som trenger avlastning

Boforhold

- Desentraliserte mottak organiseres slik at barn og unge får tilgang til aktiviteter, enten i nærmiljøet eller på mottaket
- Sentraliserte mottak må ha tilgjengelige fellesrom for lekselesing og aktiviteter for barn og unge i ulike aldersgrupper
- Det innføres en norm på minst to rom per familie slik at barn og voksne kan legge seg på forskjellig tid og hvor det er mulig å trekke seg tilbake
- Det sikres drift av barnebasert på alle mottak der det bor barnefamilier.
- Alle barn og unge i mottak må få kontaktpersoner på mottaket som de kan oppsøke ved behov

Helse

- Gratis helsehjelp til barn og unge i mottak – uavhengig av status i saken
- Tilbud om grundig helseundersøkelse ved ankomst til ordinært mottak
- Statlig øremerking av midler til helsesøster for asylsøkere, med begrunnelse i de ekstraordinære helseutfordringene som er i mottakssystemet.
- Bruk av tolk og skriftlige oversettelser ved all helseinformasjon i mottak
- Informasjon til beboere i mottak om organisering av helsevesenet i Norge, og om hvordan helsebehov kan meldes
- Utvikle kompetanse og etablere rutiner i mottakene for avdekking av fysiske og psykiske overgrep og traumer
- Kompetanseutvikling blant helsepersonell med fokus på barn og unge med særskilte behov. Dette må omfatte både psykisk helse og tilbud til funksjonshemmede, samt bruk av tolk.
- Skole og utdanning
- Økt fokus på elever som har mangelfull skolegang fra hjemlandet. Større grad av individuell tilpasning for å unngå at elevene sakker ytterligere akterut skolemessig
- Større vekt på tospråklig undervisning og morsmålsopplæring
- Etablering av tilbud om leksehjelp på alle nivå – enten i regi av skolen og/eller i samarbeid med frivillige organisasjoner
- Tilbud etter skoletid til alle barn og unge for å bidra til integrering og sosialisering med jevnaldrende
- Gratis SFO/aktivitetsskole til alle barn i målgruppa

- Sikre at elever som ikke har rett til ordinær grunnskole får tilbud om voksenopplæring til de er kvalifisert for opptak i videregående skole.
- Ungdommer som er kvalifisert for videregående opplæring bør gis anledning til å hospitere i ordinære klasser dersom de kommer midt i skoleåret
- Lengeværende asylsøkere bør ha fortsatt rett til videregående opplæring – uavhengig av oppholdsstatus

Barnehage

- Refusjonsordningen for barnehageplass til barn i asylsøkerfasen utvides til å gjelde alle barn over 2 år
- Økt fokus på barn i asylsøkerfasen med særskilte behov (psykiske helseproblemer, funksjonsnedsettelse, lærevansker)
- Økonomisk støtte til bruk av tolk på foreldremøter og foreldresamtaler

Barnevern

- Kompetanseutvikling innen barnevernet, både på kommunalt og statlig nivå, med fokus på de særlige utfordringene familier på mottak står overfor
- Økt bevissthet omkring behovet for bruk av tolk i møter mellom barnevern og foreldre på mottak
- Utvikling av et informasjons- og opplæringstilbud om barnevernets rolle og oppgaver som henvender seg til foreldre på mottak

Enslige mindreårige

- Bufetat bør overta ansvaret for alle enslige mindreårige. Organisering og tilrettelegging av tilbudene må ta utgangspunkt i barnas alder og situasjon.
- Alle enslige mindreårige må sikres en primærkontakt på omsorgssenteret/mottaket
- Bemanningen på mottak/omsorgssenter må være tilstrekkelig til at alle barn har tilgjengelige voksne både på dagtid og kveld/nattestid
- Omsorgssenter/mottak for enslige mindreårige må ha både barnefaglig og flyktningfaglig kompetanse
- Alle enslige mindreårige må sikres tilgang til skole, leksehjelp og aktivitetstilbud
- Alle enslige mindreårige må sikres representant eller verge

Lengeværende

- Rett til videregående opplæring også etter eventuelt endelig avslag på asylsøknaden
- Opprettholdelse av basisbeløp for familier med endelig avslag
- Tilbud om norskundervisning, og aktiviteter til foreldrene så lenge de bor

i mottak, uansett status på asylsøknaden, slik at de ikke blir passivisert og bedre kan følge opp barna sine

- Full rett til helsehjelp for lengeværende barn og unge

Summary

This study is part of the follow-up of the White Paper «*Barn på flukt*» (Meld. St. 27 2011-2012) where asylum-seeking children's living conditions was a central point (measure 6). The study is conducted by NTNU Social Research in cooperation with the Norwegian Institute for Urban and Regional Research (NIBR) and Nord-Trøndelag University College (HiNT) on commission from the Ministry of Children, Equality and Inclusion and the Ministry of Justice. The study's *steering committee* includes representatives from four ministries and directorates:

Ministry of Children, Equality and Inclusion (BLD)

Ministry of Justice (JD)

Ministry of Health and Care Services (HOD)

Ministry of Education and Research (KD)

Directorate for Children, Youth and Family Affairs (Bufdir)

Directorate of Education and Training (Udir)

Directorate of Immigration (UDI)

Health Directorate (Hdir)

Topic and aims

The living conditions study's target group includes all children under 18 years of age who are asylum-seekers, both those living with parents or other guardians, and unaccompanied minors. In regard to unaccompanied minors, the study concerns both those living in care centres under Office for Children, Youth and Family affairs (Bufetat) (unaccompanied minors below 15 years of age) and those living at reception centres (administered by UDI). The purpose of the living conditions study has been to identify and map out the extent and quality of services offered to children during the asylum process. This includes both provisions decreed by law and other public services from local authorities, as well as those provided as part of the accommodation (provided by the child welfare or immigration authorities). The study's goal is to contribute to better the knowledge base regarding living conditions for children at reception centres and offer recommendations for best practice.

Living conditions for children in the asylum process are affected by numerous factors on different levels – from structural and systemic factors to mental and relational ones. The problems addressed in this report therefore encompass general living condition indicators as well as questions and challenges that are particular to children in the asylum process. A child centred perspective has been central throughout the study. This implies that children's own experiences of the reception phase have been a central focus. For the youngest children, this relates principally to the parents' view of their children's situation. In addition, extensive data on the children's situation

during the asylum process have been gathered from reception centres and local authorities.

Our analysis includes an evaluation of the professional quality of organisation, cooperation and resources management. The report focuses on the following main topics:

- *The care situation* – with a particular focus on children’s need for safety, stability and predictability
- *Living conditions* – with a focus varying from geographical location and size to access to activities and playrooms, etc.
- *Follow-up care* – with a focus on nursery, primary and secondary school, health, child welfare and other municipal provisions
- *Recreational provisions* – with a focus on children’s participation in activities at and outside reception/care centres
- *Social network* – with a focus on relations to care persons, friends at and outside reception/care centres, as well as relatives in the country of origin/ third country
- *Information/co-determination* – with a focus on information adapted to age, maturity, as well as ensuring children’s participation in decisions related to themselves.

Carrying out the living conditions study

The living conditions study was based upon a set of data sources and methods – both quantitative and qualitative. The qualitative material consists of focus groups and interviews with children and youth (both accompanied and unaccompanied), parents, reception centre staff, and representatives from local authorities. In addition, analyses of policy documents, research reports, evaluations and internal documents have been undertaken. As regards the experiences of asylum seeking children, we also employed quantitative data. The quantitative part consisted of a questionnaire that the children completed together with a researcher and an interpreter. The questionnaire had a general part about strengths and weaknesses in children’s circumstances of life based upon a standardised survey (SDQ) that has previously been employed in similar studies. In addition, the questionnaire included items on living conditions at reception/care centres. We also employed a questionnaire to get an overview of how local authorities evaluate living conditions for the target group. The combined quantitative material consisted of questionnaires to children and youth, questionnaires to the reception centres and questionnaires to health, education and child welfare authorities in the host municipalities within. To get an overview of prevalence and factual circumstances, we have employed *register data*.

The report's chapters

The report is divided into nine chapters that focus on different aspects of the living conditions for the target group.

Chapter 1 Introduction – background and aims

In this chapter, we present the background and aims of the living conditions study. The study's basis was «*Barn på flukt*», published in 2012. This white paper calls for regularly conducted living conditions studies on children and youth in the asylum process, of which this study is the first. The chapter also includes an overview of previous research on this field.

Chapter 2 Data, methods and ethical reflections

Here, choice of methods and empirical material are accounted for. The report is based on extensive data sets. Interviews was carried out with almost one hundred children/youth and their parents. Interviews and focus group interviews were also conducted with reception centre staff and at care centres; and interviews with municipal authorities from health, education, nursery school and child welfare have also been undertaken. In addition, five different questionnaires was administered to: children/youth in the target group, reception centre staff and local authorities within health, education and child welfare. The chapter also includes ethical considerations and assessments of the protection of privacy, with a focus on implications that require particular consideration when conducting research on persons in vulnerable situations.

Chapter 3 Children and youth in the asylum process

This chapter's aim is to describe the target group and explore how they are coping. The chapter includes up to date statistics regarding the composition of children at Norwegian reception and care centres as of June 2015, including information on countries of origin, family circumstances, age, status of the asylum case and duration of stay. The information is based on register data from UDI. In addition, the chapter includes the analysis of the questionnaires administered to children and youth. This questionnaire is based on an internationally recognised survey, *Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ)*, which provided the opportunity to make comparisons to other children in Norway as well as to children in similar circumstances in other countries. The study shows that children in the asylum process have higher prevalence of psychosocial difficulties than those reported for other children and youth in Norway.

Chapter 4 Living arrangements and quality of life

The main focus of this chapter is how living arrangements at reception centres affect conditions for and experiences of life quality. In this context, living arrangements include both the physical design of the residence/reception centre (size, location, outdoor environment), and the given living situation (temporariness, social conditions). Living arrangements are seen as a central factor of life quality. Therefore other indicators, besides the solely physical aspects, have also been taken into account. This also includes indicators related to perception of safety, whether living at a reception centre contributes to stigmatisation and the experience of «exclusion» and to what extent it encourages personal development and growth. A central question is how temporary lodging at reception centres may be organised to facilitate as much of a normal existence as possible during an un-normal life situation. In line with earlier studies, cramped housing conditions, temporariness and long durations of stay at reception centres are considered negative factors for children and youths' living conditions and quality of life. The chapter employs several data sources: questionnaires to all reception centres, case-studies at ten reception centres, questionnaires to children/youth and qualitative interviews with children, youth and parents.

Chapter 5 Local service system and asylum-seeking children's living conditions

This chapter concerns municipal services to asylum-seeking children and youth. The analysis was based on surveys to representatives of schools, health and child welfare authorities in the host communities of the reception centres, as well as a survey to all reception centres. Analysis of the qualitative material was also included. The chapter discerns what factors are considered as having particular impact on children's living conditions. The most central ones, according to service providers, are access to school and nursery, follow-up care by health services and by the child welfare authorities, housing conditions and possibilities for local integration. Other central factors concern duration of stay at reception centres, parents' health condition and uncertainty regarding legal status. Service providers tend to evaluate the living conditions more positively than what comes out of the interviews with the children/youth themselves and their families. This is particularly related to duration of stay, living conditions and opportunities for a normalised existence. When it comes to assessments of what is perceived as particularly challenging, the surveys show that this relates the skills of service providers, the use of interpreter and adaptation of the municipal services for this target group.

Chapter 6 Youngest children at reception centres

The youngest children's living conditions are the main focus of this chapter; that is, children below school age. The chapter builds on interviews with parents, reception centre staff, health visitors, nursery school staff and representatives of the child welfare authorities. In addition, observation of children in their everyday environment was carried out – at reception centres, at nursery schools and with families. A pervasive characteristic is informants' worry for children living at reception centres. The cramped housing conditions, isolation and passivity are particularly highlighted as representing negative factors. Both children and parents seem worn out; several express mental strain related to the whole refugee situation, affecting the daily life of both children and adults. The loss of social networks (friends, extended family) makes children more dependent on their parents.

The chapter emphasises that the youngest children are particularly vulnerable. What conditions children live under at reception centres are therefore of great significance both for life here and now and for the child's future. Nursery school is highlighted as an important provision for children at reception centres. The arguments are both related to the educational role of nursery school, as an arena for integration and normalisation of daily life for children in an un-normal situation. It is also emphasised that the provision of nursery school is particularly important for families that live with severe strains. This concerns most families at reception centres, and applies independently of children's ages. Currently, the right to nursery school for this target group is limited to 4 and 5 year olds. Interviews both with professionals and parents support the argument that this right should also include 2 and 3 year olds.

Chapter 7 Living conditions and quality of life for unaccompanied minors

This chapter is about the living conditions for unaccompanied minors and is based on young people's own experiences and perceptions. It builds upon interviews with unaccompanied minors at reception and care centres. The findings highlight that unaccompanied minors express a need both for emotional and practical assistance in their daily routines. We observed both good examples and challenges regarding safeguarding the minors' care needs. Different experiences prior to and after flight, individual coping mechanisms and different stages in the asylum process as well as outcomes, warrants an individual and flexible approach adapted to the care for young persons. To attend to children's needs for emotional support during the asylum-seeking phase, both for children at care and reception centres, it is important to ensure the availability of both child- and refugee-specific expertise amongst staff, as well as psychological/therapeutic competence. In order to respond to emotional and practical care needs, it is necessary with staffing levels that ensure the availability of adults all day, awareness regarding the use of interpreters, good routines for supervision, co-determination that allows for maintenance of cultural identity, a sense of con-

tinuity, ensuring adequate information and that children's rights are heard through the guardian arrangement. The frameworks underlying care and reception centres currently embark from very different starting points, and this contributes to great divergences in living conditions and quality of life among younger and older youth. Thus, it is recommended that the responsibility for accommodating and providing care for unaccompanied minors between 15-18 years of age is transferred to the child welfare authorities.

Chapter 8 Long-staying children and youth

This chapter is primarily based on interviews with children/youth and parents, supplemented with survey data, as well as analysis of media reports and public documents. The long-staying families describe a set of challenges. The main problem concerns whether they will be permitted to stay in Norway. Those who belong to this category have all been through several rounds of applications, appeals, new appeals and maybe even legal procedures in regards to their asylum applications. Prior to this, many have spent months on flight. Some have also been in exile in neighbouring countries before moving onwards. In many families, parents and children have been separated and have been reunited in Norway. Others continue to live separated in different locations or have lost contact during flight.

In many ways, children and youth become an «innocent third party». They pay the price for adults' actions – whether it is the parents' flight or society's decision regarding who is permitted to stay and who must leave. The longer this process takes, the more the children and youth orient themselves towards the new society. A key recommendation is thus that return must happen quickly if the claim for international protection has been rejected by UDI or UNE. Until return is possible, it is from a child centred perspective vital that the situation for the child is as normal as possible – with the continued right to nursery, primary and secondary schools, and the possibility to take part in recreational activities. It also presupposes that families' basic allowance remains intact; also after final rejection. Reduction of basic allowances is shown to have little effect on return, but have substantial consequences on children and youths' living conditions and quality of life.

Chapter 9 Summary and recommendations

The main points in this chapter are repeated in this summary. The chapter ends with a list of recommendations.

Recommendations

These recommendations are based on the analyses of the data material. Key recommendations are presented first, followed by sector specific ones. It is, however, important to emphasise that many recommendations span sectors. This is partly attended to through the listing of key recommendations, and partly by the two last points on recommendations specifically related to unaccompanied minors and the long-staying children and youth. There has been a particular focus upon these two groups in the project, making it logical to present recommendations for these in separate sections.

Key recommendations

- Conducting regularly studies to provide continuous information of living conditions for children in the asylum-seeking phase
- Around-the-clock staffing at all reception centres
- Available professionals with expertise on children, youth and health
- Better access to interpreters on set or by telephone
- Provisions of guidance to parents
- Provisions of recreational activities both for parents and children
- Operation modes at reception centres that employs the asylum-seekers' qualifications
- Cooperation between reception centres and local communities regarding recreational activities and homework support
- Recruitment of visitor friends, refugee guides and support persons for families with children who need respite

Living conditions

- Decentralised reception centres are organised so that children and youth are granted access to recreational activities, either in the local community or at the reception centre
- Centralised reception centres must have communal areas available for children and youth of different age groups, for doing homework and recreational activities
- A norm is introduced for a minimum of two rooms per family so that children and adults may go to bed at different hours and have some privacy
- Playrooms are provided at all reception centres where families with children live
- All children and youth must be granted a contact person at the reception centre whom they can approach when needed

Health

- Free health care to children and youth at reception centres – regardless of their status
- Provision of thorough health checks on arrival to ordinary reception centres
- Central government earmarking of funds to nurses for asylum-seekers because of the particular health challenges in the reception system
- Use of interpreters and written translations of all health related information at reception centres
- Information to residents at reception centres of the organisation of the Norwegian public health services and on how to approach the services
- Development of skills and establishment of routines at reception centres for uncovering physical and mental assaults and traumas
- Improving qualifications amongst health personnel with a focus on children and youth with particular needs. This regards both mental health and provisions for disabled persons. Use of interpreters is vital.

School and education

- Increased focus on pupils with inadequate school attendance from their home countries. More individual tailoring in order to avoid that pupils fall further behind
- Increased attention to bilingual and mother tongue education
- Establishment of provisions of homework support at all levels –arranged by schools and/or the voluntary sector
- After-school provisions to all children and youth in order to facilitate integration and socialisation with peers
- Free SFO/after-school programmes to all children in the target group
- Ensure that pupils who do not have the right to ordinary primary and lower secondary school are provided adult education programmes until they qualify for upper secondary school
- Youth who qualify for upper secondary education should be given the opportunity to sit-in on regular classes if they arrive in the middle of the academic year
- Long-staying asylum-seekers should have a right to upper secondary education – regardless of residence status

Nursery school

- The reimbursement scheme for nursery school placement for children in the asylum-seeking phase is expanded to include all children over the age of 2
- Increased focus on children in the asylum-seeking phase with special needs (mental health challenges, disabilities and learning difficulties)
- Financial support for interpreters at parents' evenings and parent-teacher meetings

Child welfare authorities

- Development of qualifications within the child welfare authorities, both on a municipal and state level, with a focus on the particular challenges families at reception centres face
- Increased awareness regarding the need for the use of interpreters in meetings between child welfare authorities and parents at reception centres
- Development of information and instruction about the child welfare authorities' role and responsibilities regarding parents/family at reception centres

Unaccompanied minors

- Office for Children, Youth and Family Affairs (Bufetat) assumes responsibility for all unaccompanied minors. The services should be tailored to the children's age and situation
- All unaccompanied minors must be ensured a primary contact person at the care/reception centre
- Staffing levels at reception/care centres must be sufficient for all children to have access to adults both during the day and evening/night
- Care/reception centres for unaccompanied minors must both have personnel with child specific and refugee related expertise
- All unaccompanied minors must be secured access to school, homework support and recreational activities
- All unaccompanied minors must be ensured an appointed guardian

The long-staying

- The right to upper secondary education also after potential final rejection of asylum claim
- Maintenance of basic allowance for families with final rejection
- Provisions of Norwegian language classes and activities for parents as long as they reside at reception centres regardless of their status so that they do not become passive and are better able to follow-up on their children
- Full rights to health care for long-staying children and youth

Kapittel 1

Innledning – bakgrunn og problemstillinger

Berit Berg, Kristian Rose Tronstad og Marko Valenta

Denne rapporten handler om levekår for barn i asylsøkerfasen. Prosjektet rapporten bygger på har sin bakgrunn i stortingsmeldingen *Barn på flukt* (Meld. St. 27 2011-2012) og er gjennomført i perioden 2013-2015. Siste del av prosjektarbeidet har vært preget av den akutte flyktningssituasjonen i Midt-Østen og den økte tilstrømmingen av flyktninger til Europa og Norge. Mennesker på flukt er tema over alt, og det preger i særlig grad de som jobber med slike problemstillinger til daglig. Selv om vårt fokus er på barn som har vært i Norge en stund, er også de påvirket av det som skjer rundt dem. Vi har derfor valgt å starte rapporten med et lite bakteppe.

1.1 Et bakteppe

Høsten 2015 utviklet den globale flyktningssituasjonen seg til den største krisen i nyere tid. Borgerkrigen i Syria har tvunget store grupper på flukt, samtidig som flyktningstrømmen fra land som Afghanistan, Eritrea og Somalia fortsetter. FNs høykommissær for flyktninger har anslått at mer enn 60 millioner mennesker er på flukt utenfor sine hjemland. Minst like mange er internt fordrevne. Bare i Syria anslås det at om lag 6,5 millioner er flyktninger i eget land, mens nesten like mange er på flukt utenfor Syria. De fleste befinner seg i nærområdene i land som Libanon, Jordan og Irak, men etter hvert som presset på nærområdene har økt, har flere og flere reist videre til Europa. Fluktruten over Middelhavet har vært mediestoff i mange uker, og TV-bildene av familier som flykter med livet som innsats har rystet en hel verden.

Den humanitære krisen er et faktum. Samtidig jobbes det intenst for å finne politiske løsninger. I Europa arbeides det på spreng for å utvikle kvotesystemer som kan sikre en mer rimelig fordeling av de som søker asyl. Også i Norge har antall asylsøkere økt kraftig utover høsten. Utlendingsdirektoratets prognose for 2015 var i oktober 25.000. Dette er en økning på 50 prosent sammenlignet med ankomsttallene i 2009, da det kom 17 000 – det hittil høyeste antallet asylsøkere. Norge har signalisert at vi

vil delta i den europeiske «dugnaden» når det gjelder de som allerede har ankommet Europa. Parallelt med de store ankomstene av familier fra Syria, har antallet enslige mindreårige fra Afghanistan og Eritrea økt kraftig. Det norske mottaksapparatet er satt på sin til nå største prøve. Det etableres flere mottak ukentlig, samtidig som frivillige stiller opp mer enn Norge har sett på flere tiår.

Fokus akkurat nå er i første rekke knyttet til hvordan de akutte problemene innenfor mottaksapparatet kan løses. Samtidig vet vi at akutfasen vil avløses av problemstillinger som krever langsiktige løsninger. Tallet på barn i norske mottak stiger for hver dag, og antallet omsorgssenter for enslige mindreårige under 15 år er mer enn fordoblet i løpet av noen måneder. Per juni 2015 var det registrert 3200 barn på norske mottak. Per 1. oktober hadde tallet økt til nesten 4000. Vi ser en tilsvarende tendens for enslige mindreårige på omsorgssenter.

Både politisk, faglig og mediemessig er spørsmål knyttet til barn i ulike faser av flyktningprosessen noe som både engasjerer og opprører. Barn er sårbare, og barn på flukt er i en spesielt sårbar situasjon. Det som særlig har skapt mye debatt er situasjonen for lengeværende barn. Her settes forholdet mellom det flyktningfaglige og barnefaglige på spissen. Spenningen mellom innvandringsregulerende og barnefaglige hensyn i asylsaker er noe av bakteppet for denne rapporten. Asylpolitikken er hjemlet i FNs flyktningkonvensjon og utlendingsloven, mens reguleringer på det barnefaglige feltet er hjemlet i FNs barnekonvensjon, barneloven og barnevernloven. Et sentralt spørsmål er hvordan «barnets beste» blir forstått og vurdert og hvilken betydning dette skal tillegges i asylprosessen. Dette er spørsmål som er drøftet inngående i stortingsmeldingen *Barn på flukt*.

Fokus på levekår

I denne rapporten er det *levetårene for barn i asylsøkerfasen* som er i fokus. Dette gjelder både barn som kommer sammen med sine foreldre og barn som flykter alene (enslige mindreårige asylsøkere). Pr. juli 2015 var det i alt 15 124 asylsøkere i norske asylmottak, og av disse var 3 744 barn. I tillegg var 110 enslige mindreårige asylsøkere ved årsskiftet plassert på omsorgssenter for enslige mindreårige. Det betyr med andre ord at mer enn hver femte asylsøker er barn (0-18 år). Om lag 350 av disse er lengeværende, noe som innebærer at de har bodd i mer enn fire og et halvt år i Norge (UDI 2015). Hvem som tilhører gruppa lengeværende, har vært en sentral del av den politiske debatten. Dette vil vi komme tilbake til. Poenget i denne omgang er å ramme inn gruppa som er i fokus i denne rapporten: Barn som søker asyl i Norge – enten der er medfølgende barn, enslige mindreårige, lengeværende eller nyankomne.

Rapporten er utarbeidet av NTNU Samfunnsforskning, i samarbeid med Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) og Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT) og er gjort på oppdrag for Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Justisdepartementet.

Prosjektet har hatt en *styringsgruppe* bestående av fire departementer og fire direktorater:

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD)

Justisdepartementet (JD)

Helse- og omsorgsdepartementet (HOD)

Kunnskapsdepartementet (KD)

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir)

Utdanningsdirektoratet (Udir)

Utlendingsdirektoratet (UDI)

Helsedirektoratet (Hdir)

1.2 Bakgrunn for levekårsundersøkelsen

Denne rapporten er en del av oppfølgingen av stortingsmeldingen *Barn på flukt* (Meld. St. 27 2011-2012), der asylbarns levekårssituasjon er et sentralt punkt (tiltak 6):

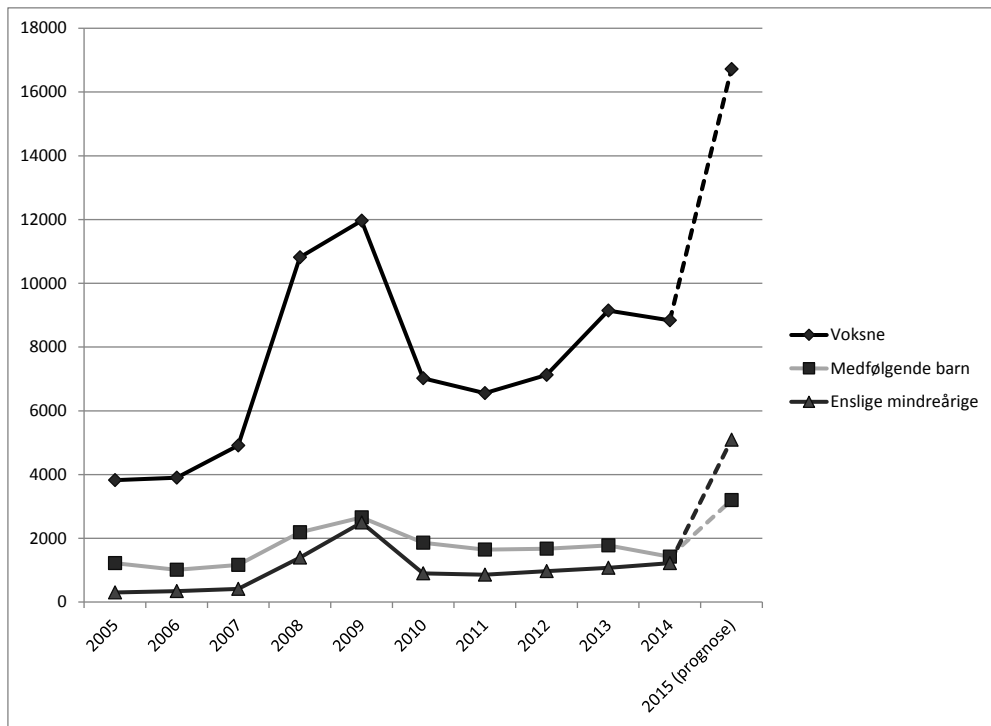
[...]Regjeringen ønsker et godt og tilrettelagt aktivitetstilbud for barn i mottak. For 2012 er det etablert en egen tilskuddsordning som skal sikre at barn i asylmottak får en meningsfull hverdag og en så normal barndom som mulig innenfor rammene av et mottak. Det er et mål at barna skal være i fysisk aktivitet og at de skal tilegne seg ferdigheter gjennom forskjellige aktiviteter. Regjeringen vil følge med på barnas levekår i mottak, herunder hvordan ulike offentlige tjenester som helse og barnevern ivaretar barna. Regjeringen vil ta initiativ til at situasjonen til barn i mottak kartlegges og evalueres med jevne mellomrom.

I henhold til FNs barnekonvensjon er norske myndigheter forpliktet til å anerkjenne, verne om og sørge for realisering av barns rettigheter. Spesielt barnets rett til å bli hørt og en vurdering av barnets beste er viktig ved behandlingen av barnets søknad om beskyttelse i Norge. Barnets beste som et grunnleggende hensyn er imidlertid ikke begrenset til utlendingsmyndighetenes behandling av den enkelte sak, men gjelder ved alle handlinger som berører barn.

Tilværelsen som asylsøker innebærer en uavklart situasjon med mye usikkerhet. Barn trenger forutsigbarhet og trygge rammer. Disse behovene kan være vanskelige å ivareta, både for de barna som kommer alene og de som kommer sammen med sine foreldre eller andre familiemedlemmer. For å gjøre barna og barnas familie rustet til å delta som norske samfunnsborgere, eller som forberedelse til en eventuell retur, er det viktig at barn gis et godt tilbud under oppholdet i mottakssystemet. Forskning om levekår for unge enslige asylsøkere mellom 15 og 18 år konkluderer med at det er særlig livssituasjonen for de med lengst botid som må forbedres (Lidén et al. 2013). Internasjonal forskning viser at barn og unge i asylmottak har flere psykososiale

problemer enn andre unge (Wiegersma et al. 2011). Årsakene til disse problemene peker imidlertid i ulike retninger. Enkelte studier peker på at det er prosedyren, som lang botid, antall flyttinger og den usikre juridiske statusen, som best forklarer disse problemene (Lustig et al 2004; Steel et al 2006). Andre studier finner at asylbarns problemer er nært knyttet til foreldrenes kamp med myndighetene og deres asylsak, relasjon med foreldre og foreldrenes mentale helse, men også at større familier ser ut til å gi barna større grad av trygghet og bedre livsvilkår (Vitus 2010, 2011; Wiegersma 2011).

Tall fra Utlendingsdirektoratet (UDI) viser at det er stor variasjon i de årlige ankomstene av asylsøkere til Norge. Om vi ser på statistikken for de siste ti årene, hadde vi det laveste antallet i 2005, da rundt 5 000 asylsøkere som kom til Norge. Det foreløpig høyeste tallet hadde vi i 2009 da mer enn 17 000 søkte asyl her i landet. Fra 2010 har antallet asylsøkere sunket, og i perioden 2011 til 2014 har antallet asylsøkere som kom til landet ligget på rundt 10-11 000 i året (jfr figur 1).

Figur 1.1 Antall asylsøkere, fordelt på barn og voksne 2005-2015

* 2015 er basert på egne anslag basert på statistikk fra UDI 16. september 2015

I 2014 søkte 11 500 personer beskyttelse (asyl) i Norge. Dette er 4 prosent færre enn i 2013. Nedgangen skyldes blant annet færre asylsøkere fra Eritrea og Somalia. Den sterke økningen i asylankomstene høsten 2015 har gjort at prognosen for året er oppjustert til mellom 16 000 og 20 000. Det betyr at vi sannsynligvis vil nå et antall i 2015 som er høyere enn i 2009. Også tallet på enslige mindreårige har økt siste halvår (2015).

Siden 2010 har det til enhver tid bodd mellom 3-4000 barn i norske asylmottak. Nesten halvparten av disse barna er under seks år.

Tema og problemstillinger

Levekårene for barn i asylsøkerfasen er altså tema for denne rapporten. I oppdraget fra BLD ble det formulert en todelt målsetting:

1. Identifisere aktuelle problemstillinger og utarbeide design for levekårsundersøkelse som departementer kan ta i bruk jevnlig for å innhente kunnskap om levekår for målgruppen.
2. Gjennomføre første levekårsundersøkelse for målgruppen.

Den første delen handler om å utvikle et opplegg for rullerende undersøkelser av barns levekårssituasjon i asylmottak og på omsorgssenter. Her er fokuset rettet mot metoder som er egnet for å innhente data som kan belyse asylbarns levekår.¹ Denne rapporten omhandler oppdragets andre del: Gjennomføring av den første levekårsundersøkelsen. Målgruppen for levekårsundersøkelsen omfatter alle barn under 18 år som er asylsøkere, både de som lever med omsorgspersoner og enslige mindreårige asylsøkere. Sistnevnte gruppe omfatter barn som tilbys opphold i omsorgssentre drevet av Barne-, familie- og ungdomsetaten (Bufetat) og barn som bor i asylmottak eller avdelinger for enslige mindreårige drevet av driftsoperatører på vegne av Utlendingsdirektoratet (UDI).

Formålet med levekårsundersøkelsen er å kartlegge og identifisere omfanget og kvaliteten av tjenester og tiltak til barn i asylsøkerfasen, herunder både lovpålagte og andre offentlige tjenester fra sektormyndigheter, og tilbud som gis fra utlendingsmyndighetene eller barnevern som en del av botilbudet. Levekårsundersøkelsen skal belyse ulike problemstillinger på områder som berører barn i asylsøkerfasen og inkludere et sett med indikatorer. Barns egne synspunkter skal være en del av levekårsundersøkelsen.

¹ Det er utarbeidet en egen rapport som redegjør detaljert om design og metode (Tronstad, Berg og Valenta 2015).

Siktemålet med undersøkelsen er at den skal bidra til å forbedre kunnskapsgrunnlaget når det gjelder levekårssituasjonen for barn i mottak, og komme med anbefalinger for det videre arbeidet.

Barneperspektivet har vært sentralt i prosjektet. Det innebærer at barns egne opplevelser av mottakstilværelsen er et hovedfokus for undersøkelsen. For de minste barna er det i første rekke foreldrenes opplevelser av barnas situasjon som kommer til uttrykk. I tillegg er det samlet inn et omfattende materiale fra både mottak og fra sektormyndigheter som på ulike måter belyser barns situasjon i asylsøkerfasen. Våre analyser omfatter en vurdering av barne- og flyktningfaglig kvalitet, organisering, samarbeid og ressursutnyttelse. Vi har identifisert områder der barns levekår blir vurdert som kritiske, men vi har også fått fram eksempler som viser hvordan det jobbes for å skape gode betingelser rundt barn i mottak. Barns opplevelser er belyst på alle undersøkelsens områder. Målet er at dette skal danne grunnlag for sammenligninger over tid (i form av rullerende levekårsundersøkelser).

Oppdragsgiver har listet opp en rekke problemstillinger som de ønsker å få vurdert. Dette omfatter blant annet følgende områder:

- Omsorgssituasjon – med et særlig fokus på barnas behov for trygghet, stabilitet og forutsigbarhet
- Boforhold – med fokus på alt fra geografisk beliggenhet og størrelse, til tilgang til aktivitetsrom, barnebaser mv.
- Oppfølging – med fokus på barnehage, skole, helse, barnevern og andre kommunale tjenester
- Aktivitetstilbud – med fokus på barns deltakelse i aktiviteter i og utenfor mottak/omsorgssenter
- Sosiale nettverk – med fokus på relasjoner til omsorgspersoner, venner på og utenfor mottak/omsorgssenter, samt og slektninger i hjemlandet/tredjeland
- Informasjon/medbestemmelse – med fokus på tilrettelegging av informasjon ut fra alder, modenhet, samt sikring av barns medbestemmelse

Problemstillingene omfatter både generelle levekårsindikatorer, samt spørsmål og problemstillinger som er spesielle for barn i asylsøkerfasen. Vi vil understreke betydningen av å inkludere både generelle og spesielle indikatorer i undersøkelsen. De generelle indikatorene vil gi et grunnlag for sammenligninger med barnebefolkningen generelt, mens indikatorer som i første rekke fanger opp situasjonsbestemte elementer i forhold til asylbarn vil kunne gi viktig kunnskap om denne gruppas særegne situasjon. Her er det viktig å presisere at levekårssituasjonen for barn i asylsøkerfasen påvirkes av forhold av ulik art og på ulike nivå – alt fra strukturelle forhold og systemfaktorer til psykologiske og relasjonelle forhold. I de generelle levekårsundersøkelsene er sosioøkonomisk status et sentralt punkt. I denne rapporten har ikke

dette vært et eget tema, selv om det indirekte kommer fram i flere av de temaene som blir berørt. Grunnen til at sosioøkonomiske forhold ikke er undersøkt særskilt henger sammen med den særegne situasjonen asylsøkere og deres barn befinner seg i mens de bor på mottak eller på omsorgssenter. Her er økonomien standardisert. På mottak reguleres den av UDIs pengereglement, mens den for barn på omsorgssenter følger Bufdirs regelverket for barn og unge som bor på institusjon. Mottak skal ifølge regelverket ha «nøktern standard», uten at dette er definert i detalj (NOU 2011:10, UDI 2015). Pengereglementet gir imidlertid en klar indikasjon på hvordan den enkeltes private økonomi er, noe som gir et sammenligningsgrunnlag for befolkningen for øvrig². Økonomiens plass i asylbarns hverdag vil vi komme nærmere tilbake til når vi drøfter de ulike deltemaene. Det er imidlertid liten tvil om at barn i mottak faller inn under kategorien *barnefattigdom* (Fløtten m fl 2011, SIFO 2015). Fattigdom er et relativt begrep, og det er en rekke ulike måter å beregne fattigdom på. I Norge vises det både til EUs og OECDs beregninger når det presenteres statistikk. Uansett hvilken målemetode som brukes, er barn i mottak en utsatt gruppe – økonomisk sett.

1.3 Problemforståelse

I løpet av de siste tiårene er det foretatt en rekke studier som beskriver mottak av flyktninger og asylsøkeres opplevelse av eksiltilværelsen (Knudsen 1984, 1986, 2005; Lauritsen og Berg 1999; Slavnic 2000; Brekke 2001; Berg og Sveaass mfl. 2005; Valenta 2009; Valenta og Berg 2012, 2013; Kittelsaa og Berg 2012). Spørsmål om mestring, asylsøkeres og flyktningers trivsel og livskvalitet samt forsøk på å redusere klientifisering og passivisering er noen av temaene som har blitt berørt (Berg 1990; Solheim 1990; Lauritsen og Berg 1999; Brekke 2004). Til tross for det relativt store forskningstilfanget har det vært lite forskning om barns situasjon og levekår i mottak, både når det gjelder enslige mindreårige asylsøkere og medfølgende barn (Brekke 2004; Eide og Broch 2010).

Generelle studier av levekår i asylmottak har uttrykt bekymring for situasjonen til barn i mottak (Lauritsen og Berg 1999; Brekke 2004; Berg og Sveaass mfl. 2005; Archambault 2010; Vitus 2010, 2011). Særlig løftes temaer som psykiske lidelser, barnevernets ansvar for gruppen, sektoransvaret og samhandling mellom mottak og kommuner frem (Eide og Broch 2010). I en studie av enslige mindreårige asylsøkeres levekår i asylmottak kommer det frem at tilbudet preges av manglende normer for bemanning, kompetanse, boligstandard og ressurser til miljø- og omsorgsarbeid, samtidig som det er store variasjoner i tilbudet i både kontinuitet og kompetanse ved mottakene og i det vertskommunale tjenesteapparatet (Lidén mfl. 2013).

² Et lite mindretall av asylsøkerne har egne økonomiske midler, men dette er såpass få at det i liten grad berører levekårs situasjonen for målgruppa.

Levekår for barn i asylmottak påvirkes av en rekke ulike forhold. Det handler både om det å leve i en asyltilværelse og den usikkerheten dette medfører. Det handler om tilhørighet, identitet, behov for omsorg versus behov for selvstendighet og om betydningen av venner, familie og nettverk. I tillegg handler det om hvordan tilværelsen påvirker barns helse, både psykisk og fysisk, og på hvilke måter statlige og lokale myndigheter kan bidra til at asyltilværelsen skal bli så god som mulig, gjennom å legge til rette for gode boforhold, omsorg, aktivitetstilbud, sosiale nettverk og oppfølging fra et kompetent tjenesteapparat. Samtidig må en være oppmerksom på at levekår påvirkes av hvorvidt vi snakker om medfølgende barn eller enslige mindreårige asylsøkere – og om det gjelder enslige mindreårige på omsorgssenter eller asylmottak (NOU 2011:10; Thorshaug mfl. 2013).

Asylbarns omsorgssituasjon påvirkes både av individuelle, relasjonelle og strukturelle faktorer. Hva som kjennetegner god omsorg er et stort spørsmål. Videre i denne rapporten forsøker vi å belyse dette spørsmålet fra flere synsvinkler. I tillegg til å kartlegge barns deltakelse i barnehage, skole og fritidsaktiviteter, har vi sett på forholdet mellom barn og foreldre, barn og vennskap, og relasjoner mellom asylbarn og mottaksanstatte. Et nyttig utgangspunkt for analysen har vært å lage en distinksjon mellom følgende kategorier: formelle og uformelle former for omsorg; familie og venner/sosiale nettverk; omsorgspersoner i og utenfor mottaket, omsorg vs. skjerming, osv.

Studier av helsetilstanden til flyktninger og asylsøkere fokuserer hovedsakelig på psykiske og somatiske lidelser og voksne. Også hos barn og unge asylsøkere er det den psykiske helsetilstanden som er best dokumentert (Helsedirektoratet 2009). Asylsøkere som har vært direkte utsatt for overgrep kan ha komplekse og sammensatte helseproblemer, og de kan ha fysiske, sosiale og psykiske vansker som følge av de påkjenningene de har vært utsatt for. Usikkerhet omkring fremtid og situasjonen for familie og venner kan forsterke vanskene. Forskning understreker at barn som over lenger tidsrom bor på asylmottak med uklårheter i status er en ekstra risikoutsatt gruppe (Kvelling 2010). Gjennom kommunehelsetjenesteloven forplikter landets kommuners seg til å tilby nødvendig helsetjeneste til alle som bor eller midlertidig oppholder seg i kommunene. Barn i asylmottak har dermed rett til primær- og spesialisthelsetjenester. Spørsmålet er hvordan dette ansvaret blir ivaretatt, hvilke rutiner som finnes for å fange opp behov blant unge i mottak, og hvordan samarbeidet mellom mottakene og de kommunale tjenestene fungerer. Tidligere studier har avdekket manglende systemer og uklar ansvarfordeling med påfølgende udekkede behandlingsbehov blant beboere (Berg og Sveaass mfl. 2005; Helsedirektoratet 2009). Det er usikkert hvordan barnas helse følges opp av de ulike involverte enhetene. Det er derfor behov for mer kompetanse om samarbeidsrutiner og samarbeidsvilkår, og enhetenes kompetanse og ressurser til å avdekke og behandle helsemessige vansker.

Når det gjelder barnas helsesituasjon, har vi vært interessert i å undersøke dette ut fra ulike perspektiver. Hva sier barna selv? Hva mener foreldrene? Og hvordan vurderer

fagpersoner i og utenfor mottaket barnas helsesituasjon? Vi tenker i denne sammenhengen helse i bred forstand og inkluderer både tradisjonelle helseindikatorer som fysisk og psykisk helse, tannhelse, samt forebyggende tiltak og aktiviteter som kan ha en helsefremmende effekt. Vi har også fokus på mottakenes rutiner når det gjelder helse og helseforebyggende arbeid og videre henvisninger i saker der det er behov for særskilt oppfølging. Vi har delt de ulike temaene inn i følgende hovedkategorier:

- generelle og særskilte helsebehov
- fysisk og psykisk helse
- brukerperspektiver på hvordan ulike instanser ivaretar barnas helse vs helsetjenestens perspektiver
- helsetilbud i praksis og retningslinjer
- identifiserings- og oppfølgingspraksis

En av faktorene som ofte blir trukket frem som positivt i forbindelse med barns mottakstilværelse er deltakelse i aktiviteter, herunder skole- og barnehagetilbud og fritidsaktiviteter på og utenfor mottaket. Asylsøkerbarn og barn uten oppholdstillatelse har ikke rett til barnehageplass på lik linje med andre barn, mens mottakenes barnehager og barnebaser til barn som ikke har barnehageplass ofte er mangelfulle (Barneombudet 2013).³ Sammenlignet med asylsøkerbarn i førskolealder har barn i grunnskolealder bedre tilgang til aktiviteter utenfor mottaket i og med at de har rett til grunnskole. Tidligere forskning viser at asylsøkerbarn i skolepliktig alder ikke venter lenge på å få plass i skolen (Valenta 2009). Asylmottakene og skolene er effektive og raske når det gjelder innmeldingsrutiner, og asylsøkerbarna får plass på skolen få uker etter ankomst i ordinære mottak. Asylsøkerbarn får også som regel utdanning av likt omfang, når det gjelder antall timer og fag, som de andre barna. Forskningen viser også at det store flertallet barn i grunnskolealderen får tilpasset norskundervisning. Etter at barna har tilegnet seg norskkunnskaper slik at de kan følge undervisning på norsk, blir de overført til ordinære klasser der de får samme tilbud som andre barn. Samtidig har eldre asylsøkere betraktelig dårligere tilgang til ordinær videregående skole (Valenta 2009).

I en vanskelig livssituasjon, med mye stress og belastning vil det være viktig at barna har aktiviteter som bidrar til mestring. Kartlegginger av aktivitetstilbudet til barn i mottak viser at fritidsaktiviteter kan bidra i utvikling av sosiale nettverk, tilegnelse av ferdigheter og opplevelse av egenverd (Seland og Lidén 2011). Opplæringsloven slår fast at alle barn som med sannsynlighet skal oppholde seg i landet mer enn tre måneder har rett til grunnskoleopplæring uavhengig av oppholdsstatus. For barn i grunnskolealder innebærer dette ofte deltakelse i ordinære klasser eller innføringsklasser. For asylbarn over grunnskolealder (16 år eller eldre) er det større variasjon; mens enkelte tilbys plass i videregående skoler, henvises andre til voksenopplæring.

³ Se <http://www.barneombudet.no/brev/2012/barnehage-uavhengig-av-oppholdsstatus/>

Studier har vist at skoletilbudet til barn i mottak er av begrenset omfang mange steder, og at dette intensiverer behovet for fritidsaktiviteter som oppleves som meningsfulle (Lidén, Seeberg og Engebretsen 2011, Andrews, Anvik, Solstad 2014).

I dette prosjektet har vi undersøkt hvordan barnehage, skole og fritidsaktiviteter påvirker asylbarns levekår. Et nyttig utgangspunkt for undersøkelsen har vært å identifisere mulige arenaer som kan bidra til å skjerme barn og normalisere deres situasjon (skole, barnehage, idrettslag, foreninger og andre frivillige tilbud), samt utforske deres potensial, omfanget i samarbeidet mellom mottaket og disse ulike instansene og tilbudene. Her har det blant annet vært relevant å undersøke tilbudet til ulike aldersgrupper (barn i barnehagealder, grunnskolealder og videregående skolealder), særlig når det gjelder tilgang til arenaer og aktivitetstilbud og selvoppfatning, samt ulike opplevelser av deres levekår, inkludering og utestenging. Nært knyttet til aktivitetstilbudet er tilgang til sosiale nettverk. Hvilken kontakt har asylbarn med personer på mottaket, lokalsamfunnet rundt mottaket og med venner/slekt i og utenfor Norge? Hvordan legges det til rette for dette av mottakene? Hvilke av disse relasjonene og nettverkene fremmer barnas levekår mest og hvilke, eller ved mangel av dem, oppfattes som mest belastende?

Et godt omsorgsarbeid med barn i asylmottak har flere dimensjoner. Det handler om å bistå med praktiske og juridiske spørsmål, om bistand til å takle traumatiske opplevelser, om å håndtere usikkerhet og fortvilelse, og om å gi dem en opplevelse av kontroll. Det handler også om å hjelpe barna med å gjenskape kontinuitet i egne liv, og å sikre stabile, trygge rammer. Mottaksansatte og det kommunale tjenesteapparatet skal både bistå foreldre på asylmottak med omsorg overfor barna, og gå inn i en omsorgsrolle overfor enslige mindreårige. I sin vurdering av det norske mottakssystemet mener Berge-utvalget at dagens bo- og omsorgstilbud for enslige mindreårige asylsøkere mellom 15 og 18 år ikke ivaretar behovet for stabilitet og kvalitet i omsorgen i tilstrekkelig grad (NOU 2011:10). Det er blant annet behov for økt bemanningstetthet.

Boforhold har en sentral plass i vurderinger av levekår. Vi har i denne sammenhengen sett på hvordan barn i mottak og på omsorgssenter bor (type rom, standard, størrelse, antall personer per rom, tilgang til bad og fellesarealer, aktivitetsrom, skjerming av jenter). Hvordan virker boforholdene inn på asylbarnas livskvalitet? Flere asylmottak er i dag desentraliserte, noe som innebærer bruk av hus og leiligheter i ordinære boligområder. Hvilken påvirkning har sentraliserte og desentraliserte mottak på asylbarns levekår? Et sentralt punkt i dette prosjektet har vært å identifisere faktorer knyttet til boforhold som oppleves som mest sentrale for barnas levekår og hva som savnes når det gjelder boforhold (mangel på privatliv, beliggenhet/isolasjon, trangboddhet, osv.). Her har det vært aktuelt å sammenligne svarene til asylbarn som bor i forskjellige typer boløsninger, inkludert forskjellige typer mottak, med ulik plassering, samt sammenligne svarene til de som bor i asylmottak i regi av UDI og omsorgssentre i regi av Bufetat.

Medvirkning og myndiggjøring har etter hvert fått økt prioritet i det generelle tjenestetilbudet, hvor det har vokst frem en bevissthet om positive konsekvenser av å gi brukere av tjenester myndighet til medbestemmelse. Spørsmålet blir imidlertid hvordan brukermedvirkningen tar form. Er det snakk om direkte eller indirekte medvirkning, om informasjon, deltakelse, innflytelse eller reell makt? I forlengelsen av spørsmålet bør en studere hvordan barn i asylmottak selv vurderer fenomenet brukermedvirkning; hvilken rolle de selv ønsker å spille i prosessen, og hva som er realistiske/ønskelige mål for medvirkningen. Dette handler blant annet om forhold ved helse, kosthold, omsorg, boforhold, sosiale nettverk, aktivitetstilbud og asylprosessen.

Tidligere forskning identifiserer utfordringer knyttet til brukermedvirkning både når det gjelder deltakelse, aktiviteter og involvering i beboerråd og barnebaser. Disse knyttes til manglende anerkjennelse, kontroll, rekruttering, representativitet, motivasjon og stabilitet i involveringen (Valenta og Berg 2010). I dette prosjektet har vi sett nærmere på hvordan disse utfordringene, som primært assosieres med voksne beboeres medvirkning, også påvirker asylbarnas muligheter til medbestemmelse. Her har vi også latt oss inspirere av andre studier og utredninger (Shier 2001; Nigel 2007; BLD 2009) som fokuserer på barns medvirkning og myndiggjøring, samt relatere forhold som knyttes til asylbarnas medbestemmelse i mottak til de relevante punktene i Barnekonvensjonen.

1.4 Framgangsmåte, metode og data

I denne studien er det benyttet ulike datakilder og metoder – både kvantitative og kvalitative. For å få oversikt over forekomster og faktiske forhold, har vi benyttet ulike typer *registerdata*. Når det gjelder asylbarns opplevelser og erfaringer (omtalt som *levetårundersøkelsen*), har vi benyttet både kvantitative og kvalitative data. Den kvantitative delen består av et spørreskjema som barna har fylt ut sammen med forsker og tolk. Spørreskjemaet har en generell del om styrker og svakheter i barns livssituasjon, basert på en standardisert undersøkelse (SDQ) som er brukt i tilsvarende undersøkelser tidligere. I tillegg er det utarbeidet en egen del som belyser levetårssituasjonen på mottak/omsorgssenter.

Den kvalitative delen består av intervjuer med barn og foreldre, samt observasjonsdata fra mottak. For å få oversikt over hvordan mottak og sektormyndigheter vurderer levetårssituasjonen for den aktuelle målgruppa, har vi også utarbeidet egne spørreskjema for dette. Mottaksundersøkelsen ble sendt ut ved årsskiftet 2014/2015, mens undersøkelsene til lokale helsemyndigheter, skolemyndigheter og barnevern ble sendt ut våren 2015.

I kapittel 2 er det redegjort mer detaljert om den metodiske gjennomføringen av undersøkelsen og om etiske refleksjoner som er gjort både i forkant og underveis i prosjektet.

1.5 Rapportens oppbygging

Rapporten er delt inn i ni kapitler. Etter dette innledningskapitlet følger er det et kapittel om den metodiske gjennomføringen av prosjektet. Her redegjøres det for metodevalg og datagrunnlag. Kapitlet inneholder også etiske overveielser, personvernmessige forhold og spesielle forhold som det må tas hensyn til når man forsker på personer i sårbare situasjoner. Kapittel 3 tar for seg asylbarn som gruppe: Hvem er de og hvordan går det med dem. Kapitlet bygger på registerdata og spørreundersøkelsen til barn og unge på mottak og omsorgssenter. Kapittel 4 handler om boforhold og hvordan disse virker inn på levekår og livskvalitet. Kapitlet bygger i første rekke på det kvalitative materialet som er innhentet i prosjektet. Kapittel 5 presenterer resultatene fra breddeundersøkelsene blant mottaksansatte og sektormyndigheter i vertskommunene. I kapittel 6 er fokus rettet mot de minste barna og deres situasjon. Kapitlet bygger på intervjuer med foreldre, observasjon av barn, samt intervjuer med ansatte i mottak og i barnehager. Kapittel 7 handler om enslige mindreårige asylsøkere på mottak og i omsorgssenter. Kapitlet er basert på intervjuer med ungdommene og ansatte på henholdsvis mottak og omsorgssenter. Kapittel 8 handler om lengeværende barn og unge og deres situasjon. Kapitlet er i første rekke basert på intervjuer med barn, unge og foreldre, policydokumenter og medieoppslag. Kapittel 9 inneholder oppsummeringer av rapportens hovedfunn og anbefalinger for det videre arbeidet.

Kapittel 2

Data, metode og etiske refleksjoner

Kristian Rose Tronstad og Berit Berg

2.1 Innledning

I Norge har vi lang tradisjon for å gjennomføre levekårsundersøkelser. Allerede på midten av 1800-tallet reiste presten Eilert Sundt omkring i Norge og analyserte folks levekår. I forhold til tidligere levekårsanalyser kom Sundt et langt skritt videre med å kombinere kvantitative og kvalitative metoder. På en elegant måte supplerte Sundt egne observasjoner og beretninger med eksisterende statistikk om f.eks. inngåelse av ekteskap og dødelighet (Sundt 1855, Sundt 1857, Barstad 2014).

I dette prosjektet hvor vi skal analysere asylbarns levekår har vi tatt utgangspunkt i barn og ungdom i ulike typer norske asylmottak. Vi har valgt å starte med observasjoner og samtale/intervju hvor vi møter asylbarn der de bor, ser hvordan de har det, hvordan de oppfører seg og spør dem hvordan de har det. Denne tilnærmingen gir en unik mulighet til å analysere hvordan asylbarn opplever å bo på mottak, hvordan mottakene ser ut, hvordan barna bor, hva slags muligheter de har for lek og skolearbeid. Kort sagt hva slags levekår de har.

Utfordringen med observasjon og en kvalitativ tilnærming kommer raskt når vi skal sammenligne hvordan asylbarn på ulike typer mottak i Norge har det sammenlignet med andre barn i Norge, eller asylbarn i andre land. Med 3 250 asylbarn på norske mottak sier det seg selv at observasjon er en ressurs- og tidskrevende metode (Barstad 2014). Løsningen på dette har vært å trekke et utvalg av asylbarn og spørre dem om hvordan de har det på ulike områder i livet. Når utvalget er stort nok og ikke skjevt sammensatt kan utvalgsundersøkelser gi informasjon om noen fellestrekk ved asylbarn på et gitt tidspunkt. Men spørreundersøkelser, særlig rettet mot barn med ulike språklige forutsetninger er kostbare å gjennomføre. For å få et mer helhetlig bilde av asylbarns levekår har vi valgt å supplere våre egne innhentede data med eksisterende registerdata. UDIs utlendingsdatabase (UDB) omfatter alle beboere på norske

mottak, med informasjon om demografiske kjennetegn, status i saksbehandlingen og kjennetegn ved mottaket de bor på.

Barns levekår, og ikke minst asylbarns levekår, handler ikke bare om deres opplevelse av hvordan de har det, men også hvordan foreldre, de ansatte på mottak, på skolen og barnehage og barnevernet håndterer utfordringene det er å ha barn, beboere og elever med en uviss framtid i lokalmiljøet. En viktig del av datainnsamlingen har derfor vært å gjennomføre kvalitative intervju med foreldre, ansatte på mottak og representanter for ulike sektorer i kommunen. De kvalitative intervjuene er supplert med websurvey'er rettet mot henholdsvis ansatte i mottak og til representanter for skole, helse og barnevern i vertskommunene. Breddeundersøkelsene er gjennomført for å fange opp et større antall av mottak og sektormyndigheter rundt om i landet enn det som har latt seg gjøre med kvalitative intervju.

Formålet med dette kapittelet er å gi en kortfattet beskrivelse av hvilke datakilder som er benyttet og hvordan vi har analysert disse. Mot slutten av kapittelet vil vi redegjøre for noen av de etiske refleksjonene og valgene vi har foretatt i utarbeidelsen av en levekårsundersøkelse blant barn. Det er verdt å merke seg at vi også vil publisere en mer utførlig dokumentasjonsrapport om det store datamaterialet som er samlet inn i denne levekårsundersøkelsen. Denne rapporten vil inneholde mer detaljert informasjon om arbeidet og prosessen med å få godkjenning fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD), Datatilsynet og nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) for å samle inn dataene som er benyttet i denne rapporten.

2.2 Det kvalitative materialet

Den kvalitative delen av levekårsundersøkelsen er gjennomført på et utvalg mottak og omsorgssenter i ulike deler av landet. Pr juni 2015 bodde det 3 250 asylbarn på 120 norske mottak. I løpet av prosjektperioden har vi gjennomført intervjuer ved åtte av disse mottakene. Mottaksbesøkene er gjennomført av 2-3 forskere og har i de fleste tilfeller gått over to dager. Ved noen mottak er det gjennomført oppfølgings-samtaler på et seinere tidspunkt dersom nøkkelpersoner ikke var til stede på undersøkelsestidspunktet. Mottakene er valgt ut med sikte på å sikre variasjon både med hensyn til geografisk plassering, driftsoperatør og størrelse. På mottakene er følgende hovedgrupper intervjuet:

- Beboere (barn – både medfølgende barn og enslige mindreårige – og foreldre)
- Ansatte (mottaksleder og barnefaglig ansatte, samt andre nøkkelpersoner)
- Samarbeidspartnere (i første rekke representanter for ulike sektorer i vertskommunen)

I tillegg til intervjuer på mottak, er det gjennomført besøk og intervjuer på fem avdelinger på to omsorgssenter for enslige mindreårige. På undersøkelsestidspunktet var det fire omsorgssenter som var i aktiv drift – to senter med flere avdelinger, to mindre senter bestående av en avdeling. Vi har besøkt ett stort og ett lite omsorgssenter. Samtlige av omsorgssentrene ligger på Østlandet.

Til sammen åtte forskere har deltatt på besøkene, som er gjennomført fra august 2014 til februar 2015. Forskerne har variert fagbakgrunn: Sosiologi, statsvitenskap, sosialantropologi, psykologi og sosialt arbeid. Dette har bidratt til at vi har nærmet oss problemstillingene i prosjektet ut fra ulike perspektiver og faglige blikk. På samtlige besøk har det vært minst én forsker med lang erfaring fra forskning på den aktuelle målgruppa. Dette har vært viktig for å forankre arbeidet i tidligere forskning på feltet. I tillegg har forskerne hatt et stort kontaktnett som har vært til stor nytte både når det gjelder planlegging og gjennomføring av besøkene. Samtidig som erfaring fra feltet er en ressurs, har det også vært nyttig å ha med forskere som møter feltet med nye øyne. Dette har bidratt til å få opp spørsmål som det er lett «å ta for gitt».

Oversikt over det kvalitative materialet

Tabellen under gir en oversikt over det kvalitative materialet:

Tabell 2.1 Kvalitative data - nøkkeltall

Antall mottak	8
Antall omsorgssenter	2
Barnefamilier	98
Enslige mindreårige	29
Ansatte på mottak og omsorgssenter	20
Sektormyndigheter	358

Mottakene er spredt på samtlige seks regioner og drives av åtte ulike driftsoperatører – tre kommunale og fem private. Mottakene er valgt ut for å representere størst mulig variasjonsbredde – både med hensyn til lokalisering, størrelse, organisering og driftsform. Intervjuene med barn, unge og deres familier utgjør, som vi ser av tabellen, hovedtyngden av materialet. Vi har intervjuet 98 barnefamilier – enten samlet eller enkeltvis. Her har vi telt familieenheter – ikke hvor mange familiemedlemmer som bor i husstanden. Antallet personer som direkte eller indirekte har delt erfaringer med oss, er 298. I tillegg kommer intervjuene med 7 enslige mindreårige fra mottak og 22 enslige mindreårige bosatt på omsorgssenter. Det samlede intervjumaterialet fra

asylsøkergruppa er dermed på 327. De har bakgrunn fra 23 ulike land, men de fleste er asylsøkere fra Afghanistan, Eritrea, Etiopia, Somalia og Syria. Dette stemmer godt over ens med UDIs statistikk over de største gruppene på intervjuetidspunktet.

På samtlige mottak og omsorgssenter har vi intervjuet ansatte – enten individuelt eller i gruppe. Det samme gjelder sektormyndigheter i vertskommunene. Her har vi tatt utgangspunkt i de fagenhetene asylmottakene samarbeider jevnlig med, noen steder supplert med instanser det kunne vært naturlig å samarbeide med. Antall intervjuer i denne kategorien varierer. I en kommune intervjuet vi hele 11 personer fordelt på seks ulike fagfelt/myndighetsområder. I de fleste kommunene intervjuet vi 2-3 samarbeidspartnere.

Samlet sett vurderer vi det kvalitative materialet som både omfattende og innholdsrikt. I og med materialets omfang og variasjon, vil det være mulig å foreta generaliseringer med utgangspunkt i asylsøkerintervjuene. Vurdert sammen med resultatene fra spørreskjemaundersøkelsen blant barn og unge, vurderer vi det samlede materialet som generaliserbart. Når det gjelder intervjuene med sektormyndigheter og ansatte på mottak og omsorgssenter, vil dette fungere som et nyttig supplement til det kvantitative materialet som er innhentet hos henholdsvis mottakene og sektormyndighetene.

Informert samtykke

På samtlige mottak og omsorgssenter har vi blitt svært godt mottatt. I forkant av besøkene er det avklart tidspunkt og ønsker for hvilke grupper vi ønsket å gjennomføre intervjuene med. Av taushetsmessige grunner var det begrenset med informasjon vi kunne få om de enkelte beboerne i forkant, men for å kunne planlegge intervjuer var vi avhengig av å få oversikt over landbakgrunn, språk og alder. Før beboerintervjuene kunne gjennomføres, måtte det innhentes samtykke – enten fra informanten selv eller deres pårørende, avhengig av alder.

Et informert samtykke forutsetter at informasjonen blir formidlet i et språk informanten behersker. Det betyr at planlegging av mottaksbesøkene forutsatte mye logistikk og besto av en rekke parallelle prosesser: Avklaring av hvem som var i den aktuelle målgruppa, informasjon om prosjektet til beboerne (med oversatt informasjonsskriv og/eller med tolk), innhenting av samtykke, avklare intervjuetidspunkt og bestille tolker på aktuelle språk. Når det gjelder samtykke fra barn er dette innhentet i tråd med forskningsetiske retningslinjer for inklusjon av barn i samfunnsvitenskapelig forskning (Backe-Hansen 2009). Her er det viktig å understreke at barn og unge har en annen kompetanse og erfaringsbakgrunn enn voksne og at de ikke er myndige. Dette har implikasjoner for hvordan man informerer om prosjektet og hvordan man ber om samtykke (Haugen m fl 2012).

Språklige utfordringer og bruk av tolk

For å redusere de språklige utfordringene er all skriftlig informasjon om prosjektet oversatt til informantenes morsmål. Vi har benyttet tolk i de fleste intervjuer med foreldre og i intervjuene med enslige mindreårige på omsorgssentrene. I de øvrige intervjuene med barn og unge har vi gjort en vurdering av språkferdighetene og brukt tolk der vi har vurdert det som nødvendig. Vi har brukt profesjonelle tolker, og vi har tatt hensyn til beboernes egne ønsker om å bruke bestemte tolker. Dette handler om tillit, noe som blir særlig viktig når samtalen dreier seg om personlige erfaringer og opplevelser. Noen ganger har vi hatt tolk til stede som en språklig støtte, mens deler av intervjuet er gjennomført på norsk. Erfaringene er imidlertid at mange spørsmål i undersøkelsen forutsetter en språkkompetanse som vi ikke kan forutsette blant asylsøkere.

Den største utfordringen har vært å skaffe tolker til intervjuer med beboerne. Beboere med lang oppholdstid, hadde ofte gode nok norskkunnskaper til å kunne intervjues på norsk. Det gjaldt særlig barn og unge som ofte hadde et imponerende ordforråd etter noen måneder i Norge. Dette henger både sammen med at barna får norskkopplæring på skolen og at de får og språklig stimulering til daglig. Barn lærer dessuten språk på mer intuitive måter og plukker opp ord og uttrykk på en mer naturlig måte enn voksne. Samtidig er det viktig å understreke at språkferdighetene kan variere med både situasjon og tema. Selv om en persons «hverdagsnorsk» er god nok til å beherske de fleste hverdags situasjoner, er det ikke tilstrekkelig når man skal snakke om vanskelige og sårbare tema.

Når det gjelder foreldreintervjuene, har vi i utgangspunktet valgt å bruke tolk i samtlige av disse. I mottaket får de begrenset språkopplæring og har få arenaer der de får praktisert norsk. Til daglig ble barn ofte brukt som foreldrenes «tolker», noe som kan være en praktisk løsning når det dreier seg om hverdagslige spørsmål, men er helt uaktuelt når det dreier seg om et forskningsintervju om sårbare tema. Det er mange grunner til at barn ikke skal brukes som tolker. Det handler både om profesjonalitet og roller. Barn er ikke profesjonelle tolker og har heller ikke et språk som kan ivareta voksnes uttrykksbehov. I tillegg bidrar det til uklare roller mellom barn og foreldre der begge parter kan bli satt i situasjoner som blir vanskelige.

Bruk av tolk er viktig for å ivareta både presisjonsnivå og mulighet til selv å formidle egne erfaringer (Kale 2006, IMDi 2007, 2008, Berg 2011, Berg og Söderström 2012). Et godt utbytte av tolkede samtaler forutsetter imidlertid at tolkene er profesjonelle og at de har fått mulighet til å sette seg inn i undersøkelsens formål på forhånd. Både faguttrykk og velferdsrelaterte ord og begreper kan være vanskelige å oversette direkte. Det har derfor vært ekstra viktig å gjennomføre grundige forberedelser i forkant – både når det gjelder de skriftlige oversettelsene og forberedelser til de tolkede samtalerne (Berg og Söderström 2012).

Dette ble også understreket i et fokusgruppeintervju vi hadde med en av tolketjenestene underveis i prosjektet. Gode forberedelser handler om å informere tolkene om prosjektet, om sentrale tema i intervjuet, og om ord og uttrykk som kan være vanskelig å oversette. I tillegg har det vært viktig å snakke om de etiske utfordringene knyttet til å intervju mennesker i sårbare situasjoner.

Der det var praktisk mulig forsøkte vi å ta hensyn til informantenes ønsker om hvem som skulle tolke for dem. I løpet av intervjuene fikk vi høre flere historier om tolker som hadde snakket feil språk eller dialekt, eller hadde en bakgrunn som gjorde at asylsøkerne ikke stolte på dem. Dette gjorde oss ekstra årvåkne når det gjaldt å sjekke ut slike forhold. Vår erfaring med tolkene som ble benyttet under intervjuene var at de aller fleste var dyktige. Dette ga også informantene uttrykk for. I samtlige intervjuer der det var behov for tolk hadde vi oppmøtetolk. Selv om både mottak og omsorgssenter hadde mest erfaring med å bruke telefontolk, vurderte vi det slik at forholdsvis lange intervjuer om sårbare tema ville fungere best hvis tolken var tilstede.

Observasjon

Et besøk på et mottak eller et omsorgssenter består av mye mer enn intervjuer og møter. Enkelt sagt handler det om alt vi kan se, høre, lære, oppleve og fornemme. Det handler med andre ord om å ta i bruk alle sansene. Både asylmottak og omsorgssenter har ulik utforming – både bygningsmessig, organisatorisk, personalmessig og kulturelt. Noen mottak ligger i by eller i tettbebygde strøk. Det skaper muligheter, men det kan også representere noen begrensninger. Et mottak i en by ligger ikke nødvendigvis i et boområde, men kan være plassert et sted uten naboer eller aktivitetsmuligheter. Og motsatt – et mottak på et lite sted kan være plassert sentralt i bygda eller på tettstedet, med god muligheter til sosial kontakt. De fleste mottak i dag er imidlertid desentraliserte eller delvis desentraliserte. Det innebærer at mange av beboerne bor i ordinære boliger utenfor selve mottaket. Dette er tema vi kommer tilbake til. I denne sammenhengen er poenget at et mottaksbesøk (eller et besøk på et omsorgssenter) gir data langt ut over det som blir formidlet gjennom intervjuene.

Personalsammensetting, turnusplaner, samarbeid med kommune og frivillige organisasjoner, er også rammebetingelser som har betydning for asylsøkeres levekår. Det samme er holdninger som formidles fra ansatte og ledelse. I studier av organisasjoner, blir internkulturen ofte trukket fram som en viktig faktor. Kultur kan være vanskelig å konkretisere, men kommer til uttrykk gjennom alt fra skrevne regler til uskrevne normer og verdier. Omsorgssentrene har formulert dette i korte slagord :

Vår oppgave er å være trygge voksen som barna kan stole på. (Ringerike)

Vi skal møte alle barna som kommer hit med omsorg, åpenhet og grenser. (Kirkenær)

Det er et mål at barna skal delta i aktiviteter i nærmiljøet. (Gjøvik)

*Vi er opptatt av å skreddersy tilbudet til hvert enkelt barn som kommer.
(Bærum)*

Dette er målsettinger, holdninger og verdier som er sentrale og handler om normer og verdier som har betydning for barnas levekår.

2.3 Utvalgsundersøkelsen blant barn

I forbindelse med mottaksbesøkene, som er beskrevet i foregående avsnitt, har vi også gjennomført en spørreundersøkelse med utgangspunkt i et spørreskjema med forhåndsdefinerte svaralternativer. Formålet med denne undersøkelsen var å få fram generaliserbar informasjon om asylbarn i ulike mottakstyper, med ulik botid i norske mottak og med ulik status i saksbehandlingen. Det var videre en målsetning med spørreskjemaet at det skulle inneholde spørsmålsformuleringer som gjorde sammenligning med andre barne- og ungdomspopulasjoner mulig.

Å gjennomføre en utvalgsundersøkelse blant barn i asylmottak visste vi ville bli krevende. For det første er det stor variasjon i språkferdigheter blant barn og voksne i asylmottak. For å få pålitelige svar og tilstrekkelig svarprosent var vi avhengige av at informasjon om undersøkelsen ble gjort tilgjengelig på en forståelig og tillitvekkende måte for barna og deres foreldre. Barn og ungdom utvikler seg mye fra førskolealder til ungdomsår, og de har dermed svært ulike forutsetninger for å svare på spørsmål om seg selv og sin egen livssituasjon. Det var derfor en utfordring å benytte en språkbruk som var meningsfull for alle deltakere. Et tredje moment som skiller en undersøkelse av barn i asylmottak fra andre levekårsundersøkelser er at barna er i en spesiell situasjon sammenlignet med for eksempel andre barn i lokalsamfunnet som bor utenfor asylmottaket. Det betyr at en del av de spørsmålene og temaene som vi skal stille spørsmål om ikke så lett lar seg sammenligne med andre barns situasjon.

Når vi nå har kartlagt levekår blant asylbarn har det vært viktig at spørsmålene som stilles er relevante for den situasjonen barna befinner seg i på intervjutidspunktet. Men samtidig har også andre hensyn vært styrende for spørsmålene vi har stilt barn og unge i norske asylmottak. Fra oppdragsgiver har det vært en klar målsetning at levekårsundersøkelsen skal kunne sammenlignes med senere undersøkelser. Dette tilsier at spørsmålene og formuleringene ikke må være for detaljerte om den spesifikke konteksten på det gitte tidspunktet. De samme spørsmålene skal kunne stilles i en annen kontekst og på et senere tidspunkt. Vi er altså interessert i at denne levekårsundersøkelsen skal kunne gjentas om noen år og at svarene på de to ulike tidspunktene skal kunne si noe om utviklingen i levekår for norske asylbarn over tid.

For å sammenligne situasjonen for barn- og unge på norske asylmottak med andre unge har vi benyttet et kartleggingsverktøy som heter *Strength and Difficulties Questionnaire* (SDQ).

SDQ

SDQ er et spørreskjema for barn og unge, der de selv rapporterer om sine ressurser og psykiske vansker. SDQ er et internasjonalt anerkjent kartleggingsverktøy som benyttes i en rekke norske studier, blant annet ungdomsstudiene ved Statens helseundersøkelser og nå i Nasjonalt folkehelseinstituttets spørreskjema. Innholdsmessig dekker skjemaet fem dimensjoner: atferdsproblemer, emosjonelle symptomer, hyperaktivitet, problemer i forhold til venner, og sosial atferd (Goodmann, 1997, Heyerdal 2003). Basert på de ulike dimensjonene kan man kalkulere en samlet skår. Både den totale skåren, og skår på de ulike dimensjonene er det mulig å sammenligne med andre populasjoner av barn og unge (Goodman 1997).

SDQ har tidligere vært brukt til å analysere barn og unge med minoritetsbakgrunn. Et eksempel er en studie av sosiale problemer og adferdsproblemer blant barn med norsk, samisk og kvensk bakgrunn her i Norge (Heyerdahl, Kvernmo og Wickstrøm 2004). En annen studie har brukt SDQ for å sammenligne integrasjon og mentale utfordringer for henholdsvis første- og andregenerasjonsinnvandrere (Oppedal, Røysamb og Heyerdahl 2005). Internasjonalt er SDQ brukt i en rekke studier for å analysere asyl- og flyktningbarn i Europa (Fazel et al 2012).

Om utvalget i levekårsundersøkelsen blant barn og unge i asylsøkerfasen

Til sammen svarte 130 barn i vår intervjuundersøkelsen. I utgangspunktet hadde vi håpet å få et nettoutvalg på 200 basert på informasjon om antall barn i mottakene vi besøkte. Da vi ikke fikk så mange skyldes det dels at det var færre barn på mottakene utover høsten 2014 enn det vi hadde informasjon om høsten 2013 da prosjektet startet opp. En annen årsak til lavere antall er at selve gjennomføringen av undersøkelsen var mer krevende enn først antatt. Vi hadde på forhånd sørget for oversetting av spørreskjemaene, men det viste seg ganske raskt at det vi tillegg var behov for individuelle veiledning i forbindelse med selve utfyllingen. Dette forutsatte i mange tilfeller også bruk av tolk. For å sikre en etisk og faglig forsvarlig gjennomføring måtte vi derfor redusere noe på antallet respondenter. Det er viktig å understreke at både barn og foreldre stilte seg positive til å delta i både den kvantitative og den kvalitative delen av undersøkelsen. Noe lavere antall spørreskjema var med andre ord ikke et uttrykk for uvilje mot å delta.

I vårt utvalg var gjennomsnittsalderen blant asylbarna som deltok litt over 13 år. Alle som deltok i undersøkelsen var i skolealder, fra 6-18 år. En tredjedel av barna som svarte i undersøkelsen hadde vært i Norge under 6 måneder, en tredjedel mellom

et halvt år og tre år og en tredjedel var lengeværende som hadde bodd i norsk asylmottak mer enn tre år. Når det gjelder barnas kjønn så har vi bare informasjon om dette fra 75 av i alt 130 respondenter. Blant disse 75 er det dobbelt så mange gutter som jenter. Dette henger sammen med at gutter er overrepresentert blant enslige mindreårige asylsøkere og blant de eldre aldersgruppene. Vi har ikke opplevd noen større problemer med å rekruttere jenter enn gutter, men registrering av kjønn ble dessverre ikke gjort systematisk innledningsvis i datainnsamlingen.

80 prosent av barna i undersøkelsen bodde i ordinært mottak, hvorav 20 prosent i sentraliserte og 60 prosent i desentraliserte mottak. Den siste femtedelen bodde i omsorgssenter. Denne gruppen omfatter enslige mindreårige asylsøkere. Om lag 60 prosent av barna bor med foreldre og søsken, mens de resterende bor med andre asylsøkere (29 prosent), med andre slektninger eller alene. Det var i alt 95 av 130 som oppgav hva slags status de hadde i asylsøknaden. 30 prosent avventet svar på behandlingen fra UDI eller UNE, om lag 40 prosent ventet på bosetting i en norsk kommune og 30 prosent var lengeværende med endelig avslag. Av etiske hensyn ble det ikke registrert landbakgrunn eller etnisitet til den enkelte som deltok i intervjuundersøkelsen, men de kvalitative intervjuene bekrefter at sammensetningen av barn gjenspeiler de største gruppene av barn og unge i norske mottak.

Utvelgning, representativitet og intervjuing av respondenter

Formålet med levekårsundersøkelsen var å gi et representativt bilde av levekårene for alle asylbarn i Norge. For å få til dette må vi snakke med mange asylbarn, men vi trenger ikke intervju alle asylbarn i Norge. Siden universet delvis er kjent¹, dvs. oversikten over hvor mange asylbarn som bor i Norge og kjennetegn ved disse er tilgjengelig fra UDI, er det mulig å intervju et utvalg av asylbarna og gi anslag om hvor representative disse er for hele populasjonen av asylbarn. I denne sammenheng, hvor mange av barna bor i ulike mottak, har det vært naturlig å benytte et såkalt klyngeutvalg. I klyngeutvalg trekkes alle enhetene klyngevis. I praksis betyr dette at vi intervjuer alle asylbarna som er i målgruppen på noen utvalgte mottak. Dette reduserte reisetid og kostnader ved datainnsamlingen. Ulempen med klyngeutvalg er at vi må anta at enhetene innen en klynge er likere enn enheter i forskjellige klynger. For eksempel er det rimelig å anta at for eksempel boforholdene på ett mottak er likere for beboerne på dette mottaket enn de er mellom beboere på to ulike mottak.

Et klyngeutvalg gir derfor i sin alminnelighet noe mindre informasjon og større usikkerhet enn et utvalg der enhetene er trukket individuelt, gitt samme utvalgsstørrelse.

¹ Det er høy «gjennomtrekk» av beboere på norske asylmottak. Over halvparten av de som bodde på mottaket i juni 2015, bodde ikke på mottak på samme tidspunkt året før.

For at levekårsundersøkelsen skal bli mest mulig representativ var vi avhengige av at mange av de som ble spurt om å delta faktisk ville delta. For å sikre høy deltakelse har vi gjort flere ting. For det første har både barn, foreldre og ansatte på mottaket fått god og tilgjengelig informasjon på forhånd om formålet med undersøkelsen, slik at de kan gi et kvalifisert samtykke til å delta eller eventuelt la være å delta. Siden den viktigste gruppen av informanter er barn, var vi avhengig av deres, men også foreldrenes, tillit og samtykke for å delta. Tidligere analyser av utvalgsundersøkelser blant innvandrere tilsier at spørreskjemaet ikke bør være for omfattende, det må være tilgjengelig på informantenes morsmål og spørsmålsformuleringene må være enkle slik at barn og andre i ulik alder kan forstå hva det er de svarer på (Gulløy 2008, Djuve, Gulløy, Kavli og Berglund 2009).

I gjennomføringen av intervjuundersøkelsen opplevde vi ingen problemer med å rekruttere barn og ungdom til å svare på spørreskjemaene. En utfordring var at mange av de mottakene vi besøkte hadde færre barn boende enn det vi antok basert på data fra UDI. Dette må sees i sammenheng med at det er store utskiftninger på mottak. Tverrsnittsdata fra et tidspunkt i 2014, da vi planla datainnsamling, kan skille seg vesentlig fra det tidspunktet vi dro til mottaket. Populasjonen av både barn og voksne endrer seg kontinuerlig i asylmottak og dette medførte at vi ikke oppnådde 200 intervju slik vi håpte på. Vi mener likevel at de 130 barn og unge som deltok i undersøkelsen gir et godt øyeblikksbilde av barnepopulasjonen i norske asylmottak.

Både blant forskerne som gjennomførte undersøkelsen og barna som svarte på intervjuundersøkelsen var det en del som opplevde at spørsmålene og spørsmålsformuleringene var litt merkelige. Dette gjaldt f.eks spørsmål i SDQ der det ble spurt om barna stjeler fra andre. I denne settingen måtte intervjueren forklare hvorfor akkurat de ble spurt om dette. Analysen av intervjuundersøkelsen viser at den interne validiteten er lav i delen av SDQ som omfatter f.eks adferdsproblemer. Dette bekrefter med andre ord opplevelsen blant forskerne og deltakerne at det var uklart hvorfor de ble spurt om en del av disse tingene.

2.4 Web-survey

Når man skal få et bilde av asylbarns levekår er det flere viktige kilder til informasjon. Barnet selv, foreldre og lærere eller andre fagpersoner er de kildene som oftest benyttes i for eksempel helseundersøkelser blant barn. Samsvaret mellom svarene de gir er vanligvis ikke veldig høyt. Barn og unge har sine opplevelser og disse kan skille seg vesentlig fra foreldrenes og fagpersoners vurderinger (Rescorla La 2013). En annen grunn til at vi i denne levekårsundersøkelsen benytter flere informanter, i tillegg til barn og unge og deres foreldre, er at undersøkelsen skal belyse problemstillinger og temaer om for eksempel organisering, tilrettelegging for medvirkning, barna og foreldrenes omsorgssituasjon som vanskelig kan belyses utelukkende fra

barnas synsvinkel. Disse forholdene gjør det særlig viktig å benytte tilnærminger som får fram asylbarns levekårssituasjon på en mest mulig dekkende måte. De kvalitative intervjuene i mottakene gir svar på noen av disse spørsmålene, men for å supplere de kvalitative intervjuene og utvalgsundersøkelsen har vi gjennomført to websurvey'er. Den ene rettet mot ledere i asylmottak og omsorgssentre.

Web-surveyer er en relativ ny metode innenfor samfunnsvitenskap. Når det finnes en avgrenset målgruppe, tilgjengelig i form av personlige e-post adresser, er metoden både effektiv og kostnadsbesparende. Utfyllingen på web gir kvalitetssikring gjennom umiddelbar tilbakemelding til respondenten hvis han eller hun uforvarende hopper over et spørsmål eller hvis svarene er inkonsistente. Web-surveyer gjør det også mulig, og lite kostnadsdrivende, å legge inn åpne spørsmål hvor det er mulighet til å supplere med informasjon om temaet. I dette prosjektet har vi gjennomført fire ulike web-surveyer.

Breddeundersøkelse til mottak

Denne undersøkelsen rettet seg mot mottaksleder på hvert enkelt mottak. Temaene som ble berørt i undersøkelsen var barnehage og skoletilbud til barna i mottaket, barnefaglig kompetanse blant ansatte på mottaket, aktivitetstilbud og arealer for aktivitet i og ved mottaket. Videre omfattet undersøkelsen spørsmål om boforhold, sånn som trangboddhet, geografisk beliggenhet og muligheter til å opprettholde sosiale relasjoner med andre barn utover skoletid. Individuell kartlegging av barnas omsorgsbehov og samarbeidsrutiner med barnevern og lokalt helsevesen er også kartlagt i undersøkelsen. I tillegg til å kartlegge samarbeidsrelasjoner ble mottakslederne bedt om å vurdere hvilke faktorer som har størst innvirkning på asylbarnas levekår.

Breddeundersøkelse til skole, helse og barnevern i kommuner med asylmottak

Disse undersøkelsene rettet seg mot enhetsledere innenfor barnevern, skole- og helsetjeneste i den enkelte kommune. Temaene som ble berørt i undersøkelsen handlet i første rekke om hvordan asylbarn ble ivaretatt i den enkelte kommune. Hvordan er kompetansen om asylbarna som bor i kommunen, er det formalisert samarbeid mellom relevante aktører? Hva slags tilbud og tiltak er det mest vanlige overfor denne gruppa i kommunen? Respondentene ble også bedt om å vurdere hvordan ulike faktorer påvirker asylbarnas levekår.

Utvalg og frafall

Vi har oppnådd en tilfredsstillende variasjonsbredde i utvalget, både når det gjelder geografisk spredning, sektor og kommunistørrelse. I underkant av tre hundre respondenter for sektormyndigheter har deltatt i undersøkelsen: 96 respondenter fra mottak, 58 fra helsesektoren, 72 fra barnevernet og 71 fra skolesektoren. Svarprosenten ligger mellom 60 og 80 prosent avhengig av sektor. Den samlede svarprosenten er på 74 prosent, når det totale antallet av respondentene relateres til det totale antallet adresser som spørreskjemaet ble sendt til.

Når det gjelder kommunistørrelse, er rundt 15 prosent av representantene for sektormyndigheter fra store kommuner (over 50 000 innbyggere). Nesten 15 prosent av respondentene er fra kommuner som har mellom 20 000 og 50 000 innbyggere og omkring halvparten av respondentene er fra kommuner mellom 5000 og 20 000 innbyggere. Nesten 25 prosent kommer fra de minste kommunene (under 5000 innbyggere).

Av mottaksrespondenter er 26 fra Region Nord, 15 fra Region Midt-Norge, 18 fra Region Vest, 11 fra Region Sør, 23 fra Region Indre Østland og 3 fra Region Oslo. Med utgangspunkt i den relativt høye svarprosenten og variasjonsbredden i utvalgene kan vi konkludere med at breddeundersøkelsen baseres på et representativt utvalg av representanter for sektormyndigheter i kommuner som har asylmottak og/eller omsorgssenter for enslige mindreårige asylsøkere.

2.5 Registerdata

For å få en oversikt over alle barn som befinner seg i Norge og som er i en asylsøkerprosess har vi fått tilgang til data fra UDI. Disse dataene inneholder informasjon om alle personene som var bosatt i norske asylmottak i Norge, på to ulike tidspunkt, juni 2014 og juni 2015. UDIs register inneholder detaljert informasjon om personene i mottak. Dette dreier seg om variabler som kjønn, alder, om personer er født i Norge eller ikke, statsborgerskap og botid. Det er også registrert språk og etnisitet til en del av dem som bor i mottak. Utover individuell informasjon inneholder dataene fra UDI variabler om familie, som antall familiemedlemmer og antall barn/søsken i familien. Dataene inneholder også informasjon om status i saksbehandlingen på det gitte tidspunktet og tid i måneder fra vedtak, og hvorvidt personer med opphold er søkt ut til kommune. Informasjon om mottaket er også tilgjengelig i registrene, som type mottak, plasstype (f eks tilrettelagt plass, omsorgssenter, registrert på privat adresse, ordinær mottaksplass) i tillegg til navn på driftsoperatør, kommune og region.

Hva kan registerdata bidra med?

Ved å bruke registerdata, som i utgangspunktet omfatter hele populasjonen av barn i norske asylmottak, får vi muligheten til å si noe meningsfylt om grupper som er for små til at de kan fanges opp av intervjuundersøkelser eller kvalitative intervjuer (Barstad 2014). En annen fordel med å benytte registerdata er at vi kan utnytte informasjon som allerede er innhentet i forbindelse med UDIs saksbehandling og som må forventes å ha høy kvalitet. På denne måten slipper vi å bry respondenter i intervjuundersøkelser med unødvendige spørsmål.

Det største problemet med bruk av registerdata i leveårsundersøkelser er at vi får vite veldig lite om hver person. Mange forhold som er relevant for levekår og livskvalitet fanges ikke opp av registre, f.eks. vennskap, opplevelser, fysiske og psykiske vansker, mobbing osv.

Når det gjelder asylbarn, er det også andre og mer praktiske problemer knyttet til utnytting av registerdata som er verdt å nevne. Ideelt sett ville vi ønsket å koble informasjon om barn og unge i asylmottak med informasjon om f.eks. skole og barnevern. En kobling av informasjon om hvilket skoletilbud asylbarn får i grunnskole og videregående skole, og hvor mange av barnevernets tiltak og hva slags tiltak som retter seg mot asylbarn kunne fått fram ny og relevant kunnskap om hvordan asylbarn klarer seg på skolen og hvordan de blir ivaretatt i kommunene de bor i. Problemet er at en kobling til andre registre krever at det finnes en koblingsnøkkel. I praksis betyr dette at all informasjon som er registrert i ulike offentlige registre med fødsels- og personnummer lar seg koble til folkeregisteret. Problemet er at populasjonen som bor i mottak først regnes som bosatt i Norge i det de får innvilget asyl og bosettes i en kommune. Asylsøkere som bor i norske mottak har et 12-sifret DUF-nummer², enkelte har også såkalt D-nummer³. Når det gjelder kobling til tiltak i regi av barnevernet og videregående skole er problemet at ikke alle asylbarn har et nummer som lar seg identifisere i verken folkeregisteret, i barnevernsstatistikken eller i utdanningsstatistikken. Data om alle norske barn i grunnskole er basert på Grunnskolens informasjonssystem (GSI). Disse rapporteres fra hver enkelt skole, og inneholder aggregerte data på skolenivå om antall elever, timeverk, spesialundervisning osv. Informasjonen er derfor ikke tilgjengelig på individnivå, verken for barn i eller utenfor asylmottak.

² Et DUF-nummer er et tolv-sifret nummer som blir gitt til alle som søker om opphold i Norge. DUF-nummeret er søkeren sitt registreringsnummer i UDIs datasystem.

³ Et D-nummer er elleve-sifret, som ordinære fødselsnummer, og består av en modifisert sekssifret fødselsdato og et fem-sifret personnummer. Når en innvandret person skal få tildelt fødselsnummer, gis det ofte først et midlertidig D-nummer. D-en kommer av at systemet opprinnelig var knyttet til utenlandske og utenlandsboende sjøfolk på norske skip: *Direktoratet for sjømenn*. For utlendinger som har lovlig opphold i Norge brukes dette i forbindelse med skatt og offentlige tjenester. Mange utlendinger, særlig fra Sverige og Danmark, arbeider en periode i Norge og trenger et nummer

2.6 Etiske vurderinger knyttet til intervjuing av barn

Det understrekes stadig oftere at forskning på barn må ha barns egne erfaringer i fokus. Barneperspektivet er ett av de fire grunnprinsippene i FNs barnekonvensjon. Viktigheten av å høre barn i saker som angår dem selv er hjemlet i både barneloven og barnevernloven. Også fra ulike fagmiljøer påpekes viktigheten av å forstå barns situasjon ut fra deres eget perspektiv (se blant annet Andenæs 1996, Qvortrup et al 1994, Haugen 2007, 2008, Clark et al 2005; Kjørholt 2010). Forskningen det er referert til viser at barns perspektiver ofte gir viktige bidrag til å forstå både helheten og nyansene i bestemte problemområder, samtidig som barn også fremstår som kompetente bidragsytere til forståelsen av komplekse fenomener (Haugen et al 2012). Når barn involveres i forskning, er det imidlertid hele veien viktig å ha fokus på de etiske aspektene. En tommelfingerregel i all forskning på sårbare grupper er at man bare skal bruke disse som informanter når den kunnskapen man søker ikke kan finnes andre steder (Kvale 2001, Haugen et al 2012).

Barn og unge regnes som en sårbar gruppe – både rent allment og ikke minst gjelder dette barn og unge som befinner seg i en asylsøkersituasjon (jfr. Blant annet EUs mottaksdirektiv). Når vi likevel mener det har vært viktig å inkludere barna i selve undersøkelsen, er dette for å sikre at deres perspektiver på egen situasjon kommer tydelig fram. Måten disse synspunktene innhentes på har vært viktig. For de eldste barna (over 16 år) har vi gjennomført strukturerte intervjuer, med utgangspunkt i tidligere validerte undersøkelser, supplert med egne spørsmål som tar opp situasjonen som asylsøkerbarn mer spesifikt. For barn mellom 12 og 16 år har vi i utgangspunktet benyttet samme opplegg, men underveis vurdert selve intervjusituasjon slik at den tar høyde for barnets alder og modenhetsnivå. For barn under 12 år vil samtalen foregå mest mulig som naturlige samtaler, men med de samme temaene som for de eldste barna.

Barn i førskolealder er ikke intervjuet, men de var ofte til stede når foreldrene ble intervjuet. Vi har også foretatt noen besøk i barnehage og barnebase og hatt uformelle samtaler med barna om tema barna selv er opptatt av og introduserer. Når det gjelder svar på spesifikke levekårsutfordringer, må vi for den yngste gruppa basere oss på foreldrenes rapportering.

2.7 Personvern, informert samtykke og bruk av tolk

I et prosjekt som dette er det en rekke personvernmessige utfordringer. Disse er drøftet inngående både med Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsfag og humaniora (NESH) og med Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD), som representerer personvernombudet for forskning både før oppstart og underveis i prosjektet. Viktige vurderingskriterier her har vært (i) at informantene er informert om

prosjektets mål og hensikt, ii) at informantene er informert om at deltakelsen er frivillig og at man til enhver tid har rett til å trekke seg, iii) at all informasjon blir behandlet fortrolig og at intervjuer har taushetsplikt, iv) at resultater blir formidlet i anonymisert form, og v) at informantene må gi informert samtykke til å delta.

Prosjektet er også drøftet med UDI, som har gitt dispensasjon fra taushetsplikten når det gjelder data knyttet til mottakssystemet. Samtlige av disse instansene ble involvert tidlig i prosessen, og selv om prosessen var både omfattende og tidkrevende, var dialogen hele veien positiv og konstruktiv. Samtlige instanser ga sin godkjenning til gjennomføring av prosjektet, slik det her er beskrevet.

Gjennomføring av undersøkelsen forutsetter informert samtykke, slik dette er beskrevet i de forskningsetiske retningslinjene for inklusjon av barn i samfunnsvitenskapelig forskning (Backe-Hansen 2009). Her er det viktig å understreke at barn og unge har en annen kompetanse og erfaringsbakgrunn enn voksne og at de ikke er myndige. Dette har implikasjoner for hvordan man informerer om prosjektet og hvordan man ber om samtykke (Haugen et al 2012). All skriftlig informasjon om prosjektet er oversatt til informantenes morsmål. Dette gjelder informasjon både til barn og voksne. Og som vi allerede har beskrevet: Alle intervjuer med asylsøkere og deres barn er gjennomført med tolk, med mindre det åpenbart ikke var behov for det. Vi har med andre ord lagt opp til at bruk av tolk er det normale – ikke noe som unntaksvis tilbys. Begrunnelsen for dette er at de fleste av informantene har kort botid i Norge og ennå ikke har gjennomført introduksjonsprogrammet i norsk med samfunnsfag. Spørsmålene som blir stilt i undersøkelser av denne typen vil forutsette en språkkompetanse som vi ikke kan forutsette blant asylsøkere. Bruk av tolk vil derfor være viktig for å ivareta både presisjonsnivå og mulighet til selv å formidle egne erfaringer (Kale 2006, Berg 2011, IMDi 2007, 2008). Et godt utbytte av tolkede samtaler forutsetter imidlertid at tolkene er profesjonelle og at de har fått mulighet til å sette seg inn i undersøkelsens formål på forhånd. Både faguttrykk og velferdsrelaterte ord og begreper kan være vanskelige å oversette direkte. Dette gjør det ekstra viktig med grundige forberedelser – både når det gjelder de skriftlige oversettelsene og forberedelser til de tolkede samtalene (Berg og Söderström 2012).

Kapittel 3

Barn og unge i asylsøkerfasen – hvem er de og hvordan går det med dem?

Kristian Rose Tronstad

Formålet med dette kapittelet er å beskrive hvem barn i asylsøkerfasen er, og hvordan det går med dem i norske mottak og omsorgssenter. Mer spesifikt vil vi her gi en oppdatert statistisk beskrivelse av sammensetningen av asylbarn i norske mottak og omsorgssenter i juni 2015. Hvor gamle er de? Hvor mange av dem er født i Norge? Hva slags type mottak eller omsorgssenter bor de i? Hvor i landet bor de, og hvor lenge har de bodd på mottak eller i omsorgssenter? Hvor har barna og deres foreldre sin opprinnelse fra? Hva er status i asylsaken? Hvordan ser sammensetningen ut per i dag sammenlignet med tidligere? Analysene i denne delen er basert på registerdata fra UDI.

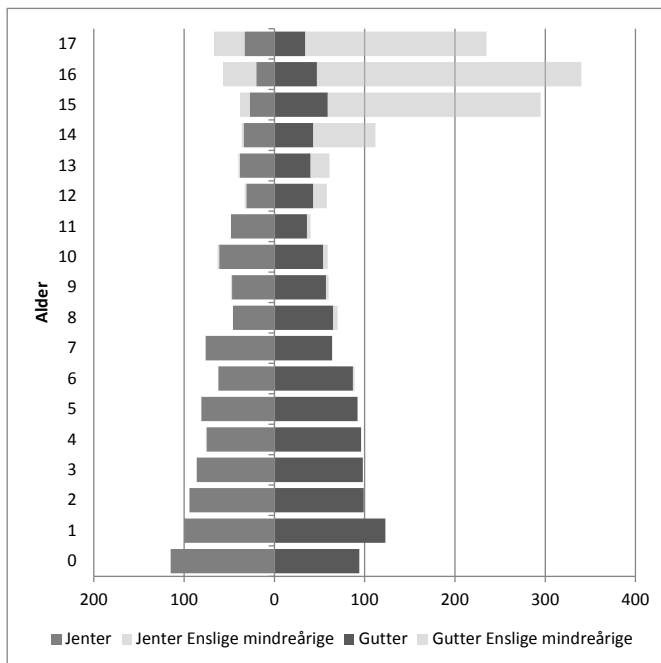
I tillegg til registeranalyser av asylbarna vil vi analysere deres opplevelse av å bo i mottak. Hvordan opplever de ventetiden? Hvordan er boforholdene på mottaket? Hvordan har de det på skolen? Har de norske venner? Vi vil i dette kapittelet også analysere barnas svar på spørsmål knyttet til barns selvrapportering om deres styrker og svakheter. Denne delen er basert på et internasjonalt anerkjent spørreskjema: Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ)¹. SDQ er et verktøy som brukes i mange land og mot ulike populasjoner av barn og ungdom. Hensikten med å bruke SDQ i denne rapporten er å få fram kvantitative og komparative mål på asylbarns sosiale og mentale utfordringer sammenlignet med andre barn i Norge, men også asylbarn i andre land.

¹ SDQ er et selvtuttyllingsskjema som skal kartlegge vennerelasjoner, adferd og symptomer på emosjonelle problemer hos barn og ungdom. SDQ ble opprinnelig utgitt på engelsk av Robert Goodman i 1997. I 1999 kom den norske versjonen, basert på en oversettelse og tilbakeoversettelse av Einar Heiervang og kollegaer.

3.1 Hvem er asylbarna i Norge?

Per 15. juni 2015 bodde det i overkant av 3250 barn i norske asylmottak. Det er 50 færre enn på samme tidspunkt i fjor. Forskjellen på 50 indikerer en moderat nedgang, men tall fra UDI viser at det har skjedd store utskiftninger i løpet av det siste året. I løpet av det første halvåret 2015 kom nærmere 1000 enslige mindreårige asylsøkere til Norge². Samtidig vet vi at norske kommuner i 2014 og i 2015 har bosatt rekordmange flyktninger. I tillegg vet vi at det sommeren og høsten 2014 har vært rekordhøy uttransportering av asylsøkerbarn med utreiseplikt. Blant de barna som bodde på et asylmottak i juni 2015 hadde over halvparten (56 prosent) vært i Norge under ett år.

Blant de 3 250 barna som bodde i et norsk asylmottak ved utgangen av juni 2015 utgjorde jenter 1 170 eller om lag en tredjedel av barn i norske asylmottak. Grunnen til den skjeve kjønnsfordelingen skyldes at gutter i langt større grad kommer til Norge som enslige mindreårige asylsøkere enn jenter. Figur 1 viser at blant barn opp til 11-12 årsalderen er fordelingen mellom gutter og jenter ganske lik. I de øverste alderskullene er gutter sterkt overrepresentert, og mange av dem er registrert som enslige mindreårige asylsøkere.

Figur 3.1 Alders- og kjønnsfordeling blant barn i asylsøkerfasen, medio juni 2015

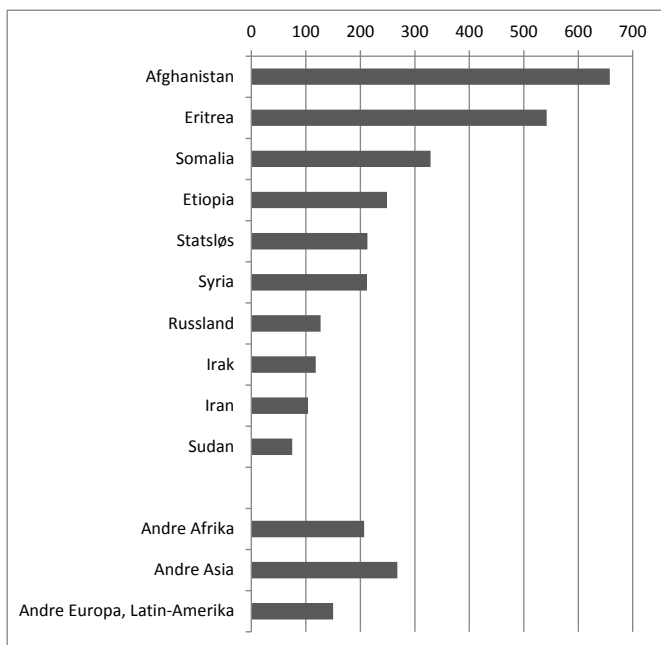
Kilde: UDI/NIBR

² UDI, Enslige mindreårige asylsøkere til Norge, første halvår 2015. <http://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikknnotater/enslige-mindrearige-asylsokere-til-norge-forste-halvar-2015/>

Blant barna som ikke er enslige mindreårige er om lag en av fire eneste barn i familien. 30 prosent av barna bor med en bror eller søster og 43 prosent har to eller flere søsken. Blant de enslige mindreårige er 97 prosent uten søsken i Norge, mens en liten andel (3 prosent) har en eller to søsken i Norge.

Av de 3 250 barna i norske mottak er om lag 700 eller hvert femte barn født i Norge. I norske asylmottak bor det barn med bakgrunn fra mer enn 80 ulike land, og det er registrert over 60 ulike morsmål. Ulike varianter av kurdisk, arabisk, tigrinia, pashto, dari, somalisk og farsi er de dominerende morsmål blant barn i norske asylmottak. Fordeler vi barna etter statsborgerskap finner vi at barn med bakgrunn fra Afghanistan utgjør den største gruppen med om lag 650, eller 20 prosent av asylbarna. Asyl-søkere med bakgrunn fra Eritrea, Somalia, Etiopia, Syria, Russland, Irak, Iran og Sudan utgjør de andre største landgruppene. 7 prosent av alle barna i mottakene er statsløse og de utgjør således den 5. største gruppen av asylbarn. Blant dem som er statsløse finner vi mange som oppgir å være palestinere.

Siden 2014 har det vært en markant økning av barn i norske asylmottak med bakgrunn fra Afghanistan og Syria, henholdsvis 32 og 27 prosent økning. Landgruppen med størst nedgang er barn med russisk statsborgerskap. Det bor 40 prosent færre med bakgrunn fra Russland i juni 2015 sammenlignet med samme tidspunkt i 2014.

Figur 3.2 Statsborgerskap for barn i norske asylmottak, medio juni 2015.

Kilde: UDI/NIBR

Hvor bor de?

Det finnes i utgangspunktet tre ulike typer mottak, ordinære mottak, transittmottak og tilrettelagte avdelinger. Når asylsøkere kommer til Norge bor de i transittmottak noen uker mens de gjennomgår helseundersøkelse, blir registrert av politiet og asylintervjuet blir gjennomført. Enslige mindreårige asylsøkere mellom 15 og 18 år bor i egne transittmottak som er tilpasset dem.

Asylsøkerne flyttes i hovedsak til ordinære mottak mens søknaden deres blir behandlet i UDI. Her bor asylsøkerne til de får innvilget søknaden sin og skal bosettes i en kommune, velger å returnere til hjemlandet, eller returneres med tvang/blir uttransportert etter avslag. Enslige mindreårige asylsøkere mellom 15 og 18 år får tilbud om å bo i egne mottak eller avdelinger som er tilpasset behovene deres. Tilrettelagte avdelinger har et tilbud som er tilpasset asylsøkere med fysiske eller psykiske hjelpebehov. Den primære beboergruppen er personer med psykiske plager, men som ikke er så syke at de trenger psykiatrisk behandling. Det er frivillig å bo i en tilrettelagt avdeling, og UDI har fire slike avdelinger i ordinære mottak. Enslige mindreårige under 15 år bor i egne omsorgssentre som Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) har ansvaret for. Denne gruppen, enslige mindreårige under 15 år, faller inn under barnevernloven og tilbudet deres er lovregulert.

Det bor asylbarn på 120 ulike asylmottak i Norge. 90 av 120 mottak er såkalte ordinære mottak. Asylmottakene befinner seg i hele landet fra Mandal i sør til Vadsø i nord. Av de 3 250 asylbarna som befinner seg i Norge sommeren 2015 bor om lag 60 prosent i det UDI betegner som ordinære plasser. Enslige mindreårige under 15 år bor i omsorgssenter (4 prosent) og de enslige mindreårige over 15 år bor i UDIs mottak for enslige mindreårige (24 prosent). Til sammen utgjør enslige mindreårige ca. 28 prosent av alle asylbarna. 5 prosent av asylbarna er registrert på private adresser, og 4 prosent bor i transittmottak. Den fylkesvise fordelingen av asylbarn viser at det er store forskjeller mellom ulike deler av landet. Halvparten av asylbarna bor i de seks fylkene Buskerud, Akershus, Vest-Agder, Østfold, Troms og Møre og Romsdal, mens den andre halvparten fordeler seg på de resterende 13 fylkene.

Tabell 3.1 Fylkesvis fordeling av asylbarn

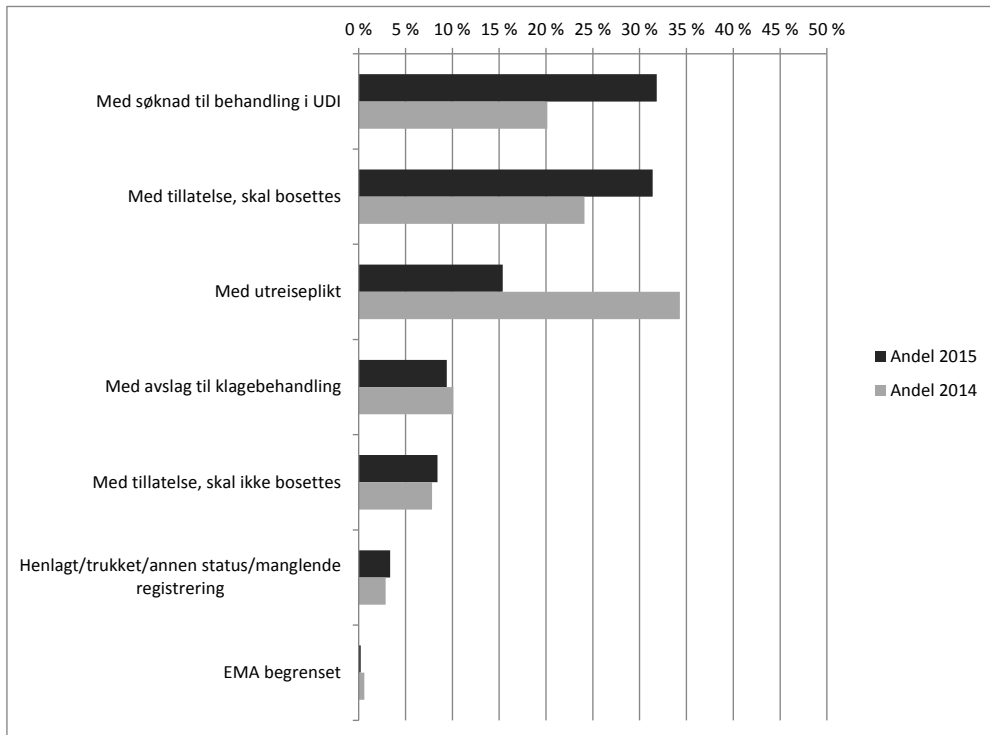
Fylke	Antall	Prosent
Buskerud	315	10
Akershus	306	9
Vest-Agder	289	9
Østfold	286	9
Troms	241	7
Møre og Romsdal	211	6
Nordland	201	6
Hedmark	170	5
Oppland	170	5
Rogaland	157	5
Hordaland	151	5
Aust-Agder	136	4
Telemark	120	4
Sogn og Fjordane	107	3
Oslo	91	3
Sør-Trøndelag	85	3
Nord-Trøndelag	78	2
Vestfold	77	2
Finnmark	50	2
Totalt	3252	100

Kilde: UDI/NIBR

Status i saken

Alle mennesker som søker asyl i Norge har rett til et sted å bo mens de venter på at søknaden blir behandlet og de som har fått avslag kan i henhold til (utlendingsloven) § 95 innkvarteres i påvente av utreise. Dette betyr at folk som bor i asylmottak befinner seg i svært ulike faser. Noen har nylig kommet til Norge og har søknad til behandling i UDI, andre har fått innvilget opphold og venter på bosetting i en kommune, mens en tredje gruppe har fått avslag og har utreiseplikt eller venter på behandling av klage på avslag. Det er grunn til å tro at alle fasene innebærer større eller mindre grad av usikkerhet for asylsøkerne. Får de opphold? Dersom de får opphold, hvilken kommune blir de bosatt i? Ved avslag, hva nå? Og når skal de dra? Fra registerdataene har vi ingen mulighet til å vurdere hvordan ulike asylsøkere og deres barn opplever ventetiden. Det er likevel grunn til å tro at status i saksbehandlingen påvirker hvordan både voksne og barn har det i norske mottak, og at de som har fått positiv respons på søknaden er lettet sammenlignet med de som har fått avslag.

I figur 3 har vi sammenlignet status i saksbehandlingen for barn i norske mottak sommeren 2014 og sommeren 2015. Antallet barn i norske mottak var litt høyere i 2014 enn i 2015, men differansen var bare på om lag 50. Det betyr at prosentvise forskjeller fra 2014 til 2015 ikke kan forklares av at det totale antallet har endret seg nevneverdig.

Figur 3.3 Status i saken for barn i norske mottak, juni 2014 og juni 2015

Kilde: UDI/NIBR

I 2015 er det om lag en tredjedel som venter på å få søknaden sin behandlet og en tredjedel med tillatelse som venter på bosetting. Den siste tredjedelen har enten utreiseplikt, avslag til klagebehandling eller annen registrering som ikke innebærer bosetting. Den største forskjellen fra 2014 til 2015 finner vi når vi sammenligner andelen med utreiseplikt. I 2014 utgjorde dette den klart største gruppen av asylbarn. Mer enn 1 100 barn hadde da utreiseplikt. I 2015 er antallet redusert til 500. Den sterke reduksjonen i antallet barn med utreiseplikt fra 2014 til 2015 må sees i sammenheng med at politiet det siste året har prioritert utsending av asylbarn som har bodd lenge i Norge³.

³ Status uttransportering av asylbarn som har vært lenge i landet. https://www.politi.no/politidirektoratet/aktuelt/nyhetsarkiv/2014_12/nyhet_14513.xhtml

3.2 Hvordan går det med dem?

Innledningsvis har vi analysert sammensetningen av barn i norske asylmottak. Disse analysene er basert på data fra UDI som omfatter alle personer som bor i norske asylmottak på et gitt tidspunkt. Fordelen med slike data er at vi kan få pålitelig informasjon om en rekke forhold knyttet til asylsøkernes bakgrunn, status i asylsøknaden og bosted. En ulempe med administrative registerdata er at de sier lite om hvordan barn i norske asylmottak har det. For å undersøke dette må vi snakke med dem.

I denne levekårsundersøkelsen har vi gjort dette på litt ulikt vis. Noen barn har vi snakket inngående med, sammen med deres foreldre og søsken. I tillegg har vi gjennomført en kvantitativ undersøkelse der barna ble bedt om å fylle ut et skjema med forhåndsdefinerte spørsmål. Formålet med denne undersøkelsen har vært å få fram representative data for gruppen av asylbarn. Denne delen av undersøkelsen har vært krevende av ulike grunner. Metodisk er det utfordrende å henvende seg til barn i ulike aldergrupper med ett spørreskjema. Når skjemaet i tillegg skal oversettes til ulike språk, enten via tolk eller at selve skjemaet er oversatt, blir ikke utfordringen mindre. I tillegg til de metodiske utfordringene, er det etiske hensyn som veier tungt når man henvender seg til barn som befinner seg i en utsatt posisjon. Mer om de metodiske og etiske utfordringene i kapittel 3.

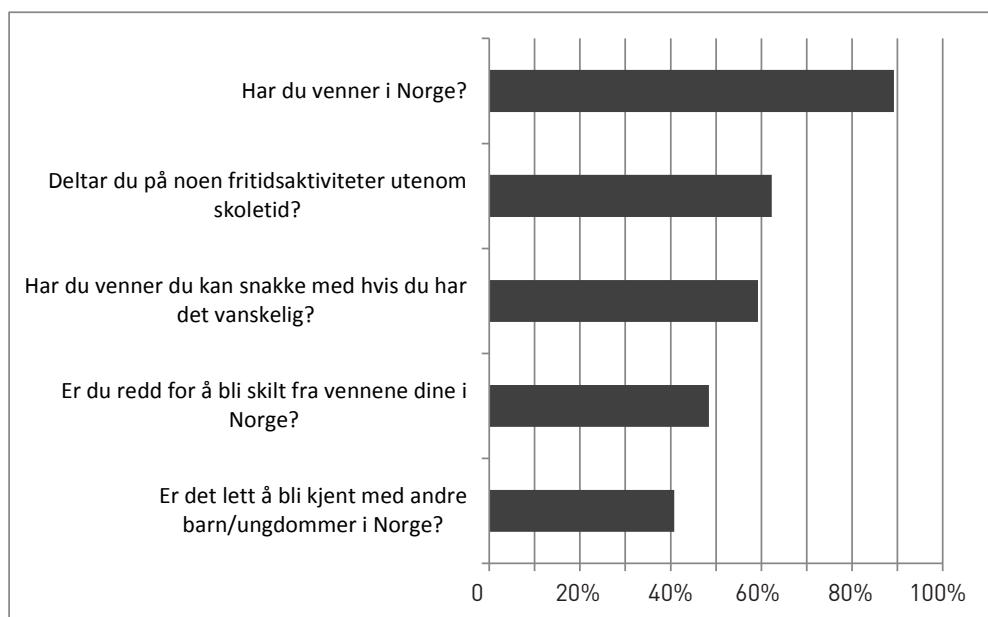
Kjennetegn ved deltakerne i undersøkelsen

I alt besvarte 130 barn undersøkelsen. De yngste var 6 år og de eldste 18 år. Gjennomsnittsalderen var litt over 13 år blant dem som svarte. En tredjedel av barna som svarte i undersøkelsen hadde vært i Norge under 6 måneder, en tredjedel mellom et halvt år og tre år og en tredjedel hadde bodd i norsk asylmottak mer enn tre år. Når det gjelder barnas kjønn så har vi bare informasjon om dette fra 75 av i alt 130 respondenter. Blant disse 75 er det 2/3 gutter og en tredjedel jenter. Dette henger sammen med at gutter er overrepresentert blant enslige mindreårige asylsøkere og blant de eldre aldergruppene (jf figur 1). Vi har ikke opplevd noen større problemer med å rekruttere jenter enn gutter, men registrering av kjønn ble ikke gjort systematisk innledningsvis.

80 prosent av barna i undersøkelsen bodde i ordinært mottak, hvorav 20 prosent i sentraliserte og 60 prosent i desentraliserte mottak. Den siste femtedelen bodde i omsorgssenter. Denne gruppen omfatter enslige mindreårige asylsøkere. Om lag 60 prosent av barna bor med foreldre og søsken, mens de resterende bor med andre asylsøkere (29 prosent) eller med andre slektninger eller alene. Det var i alt 95 av 130 som oppgav hva slags status de hadde i asylsøknaden. 30 prosent avventet svar på behandlingen fra UDI eller UNE, om lag 40 prosent ventet på bosetting i en norsk kommune og 30 prosent var lengeværende med endelig avslag.

Venner

Sosiale relasjoner, som nære venner er svært viktig for hvordan barn og voksne opplever livskvalitet og psykisk helse (Barstad 2014). Fravær av nettverk og nære relasjoner kan dermed bidra til dårligere livskvalitet og levekår for barn i norske asylmottak. Barne- og ungdomstiden er også en fase i livet der de jevnaldrende er særlig viktig. Venner er for de fleste en kilde til lek, glede, støtte, samhörighet og bekreftelse. På lengre sikt har kontakt med jevnaldrende betydning for utvikling av selvbilde og sosial kompetanse. I barne- og ungdomstiden er det også mange som knytter vennskap som varer livet ut.

Figur 3.4 Venner og aktiviteter

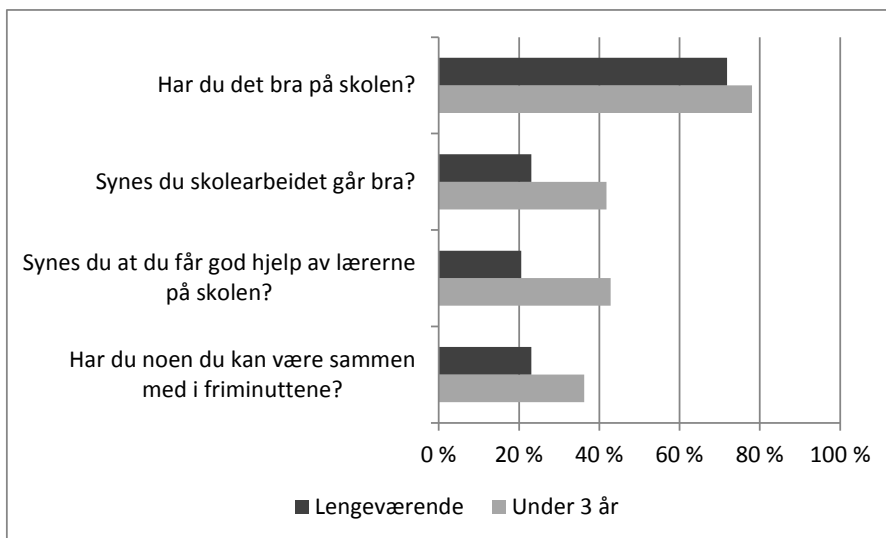
Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR

I undersøkelsen har vi spurt barna flere spørsmål angående venner utover nær familie. Figur 4 viser at de fleste, 89 prosent av barna, har venner. Noe lavere andel, 59 prosent, sier at de har venner som de kan snakke med hvis de har det vanskelig. 62 prosent av barna rapporterer at de deltar på fritidsaktiviteter utenom skoletid. Mer enn halvparten av barna (59 prosent) oppgir at de har venner de kan snakke med dersom de har det vanskelig. Disse andelenes samsvarer godt med det andre norske ungdommer svarer på lignende spørsmål. Data fra Ungdata viser at 9 av 10 norske ungdommer (13-16 år) har minst en venn, og om lag 2 av 3 oppgir at de har minst en venn de kan betro seg til om alt mulig (NOVA 2013:13).

Figur 4 viser at 41 prosent svarer bekreftende på at det er lett å bli kjent med andre barn og unge i Norge. 1/5 hadde svar som tydet på at de synes det var vanskelig å bli kjent med jevnaldrende i Norge. Undersøkelsen vi har gjennomført blant barn i norske asylmottak viser videre at om lag halvparten (48 prosent) er redde for å bli skilt fra vennene sine i Norge. Ikke uventet er andelen noe høyere (56 prosent) blant de barna som har vært lenge (mer enn tre 3 år) i Norge og hvor mange har fått endelig avslag på asylsøknaden. Differansen er imidlertid liten og ikke signifikant.

Skole

Ungdata-undersøkelsene som retter seg mot alle norske barn og unge viser at det er svært høy trivsel blant norske elever. Bare fem prosent trives «svært dårlig» eller «nokså dårlig», mens 95 prosent trives nokså godt eller svært godt (NOVA 2013). Formuleringen i vår undersøkelse er ikke identisk som i Ungdata, men indikerer at trivselen på norske skoler er lavere blant barn og unge som søker asyl. Henholdsvis 78 og 72 prosent av barna med kort og lang botid svarer at de har det bra på skolen, og en mye lavere andel (36 og 23 prosent) svarer at de har noen å være sammen med i friminuttene.

Figur 3.5 Skoletrivsel og skolearbeid

Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR

Vi finner videre (jfr. figur 5) at lengeværende asylbarn har lavere mestring på skolen enn det vi finner blant de asylbarna som har bodd kortere i Norge. Dette underbygges ved at bare 23 mot 42 prosent oppgir at de synes skolearbeidet går bra. Tilsvarende er andelen lengeværende som opplever at oppfølgingen fra lærerne er god, betydelig lavere enn blant de asylbarna som har kortere botid. Bare 23 prosent av barna som

har bodd i Norge i mer enn tre år opplever at skolearbeidet går bra, og en tilsvarende andel (21 prosent) synes de får god hjelp av lærerne. Fordeler vi spørsmålene overfor i aldersgrupper finner vi at trivselen på skolen er ganske lik for de som er i barne- skole-, ungdomsskole og videregående skolealder. Mest fornøyd med skolearbeid og oppfølging fra lærerne er elevene i ungdomstrinnet (13-16 år), og minst fornøyd er barn i barnetrinnet og på videregående.

Bosituasjon

Mennesker som søker om beskyttelse i Norge, har en lovfestet rett til et sted å bo mens de venter på at søknaden deres blir behandlet. Det er få konkrete krav til hvordan standarden på boligtilbudet skal være, utover at det skal være nøktern standard (mer om botilbud i kapittel 4). I denne kvantitative undersøkelsen har vi kartlagt asylbarnas boligsituasjon i forhold til hva slags type mottak de bor i. Vi skiller i hovedsak mellom ordinære mottak, som kan være sentralisert eller desentralisert, og omsorgssentre. De som bor i omsorgssentre er enslige mindreårige asylsøkere, mens de som bor i ordinære mottak i all hovedsak er barn som bor med medfølgende familie.

Tabell 3.2 Andel som svarer «ja» på følgende spørsmål om boligsituasjon på mottaket. Prosent

	Sentralisert mottak	Desentralisert mottak	Omsorgssenter	Total
Har du ditt eget soverom der du bor?	67	3	96	34
Synes du det er rent og fint der du bor?	67	51	96	63
Føler du deg trygg der du bor?	50	60	91	64
Har du steder der du liker å leke/være i fritiden i nærheten av der du bor?	46	60	39	53
Er det noe sted hjemme hvor du kan gjøre lekser i fred?	63	42	87	55
N=	24	72	23	119

Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR

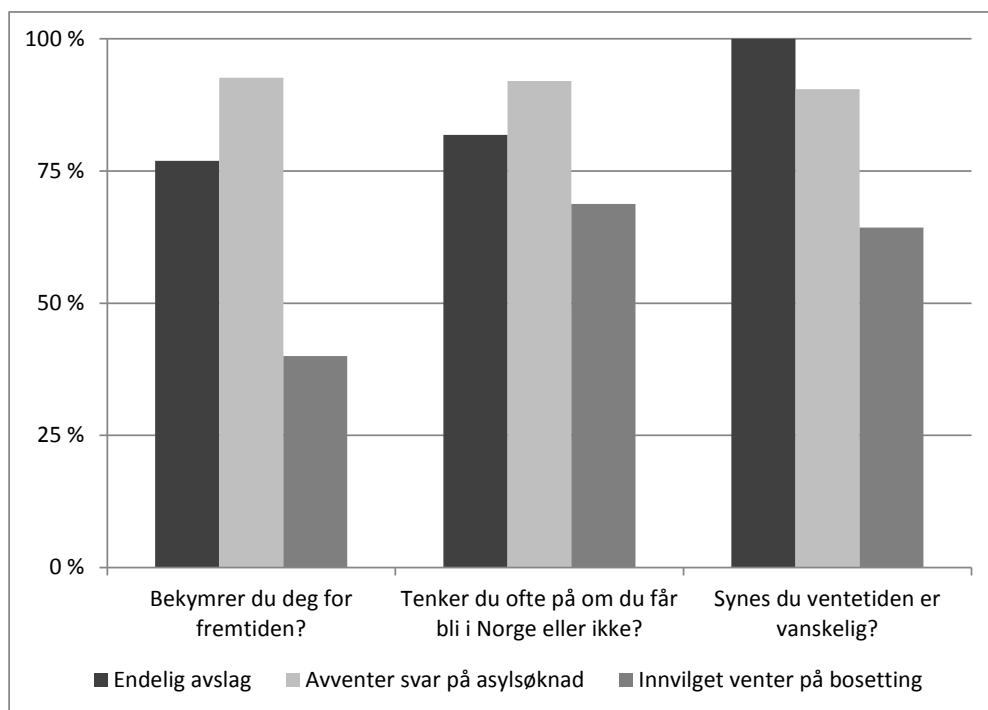
Tabell 2 viser boligsituasjonen skiller seg vesentlig mellom de ulike boligformene. Barn i omsorgssentre oppgir i veldig stor grad at de har et eget soverom (96 prosent), at de opplever at boligen er ren, at de er trygge (91 prosent) og at de har et sted hjemme hvor de kan gjøre lekser i fred. Minst fornøyde er barn i omsorgssentre med mulighetene til lek og steder å være i lokalmiljøet. Bare 39 prosent sier at de har et sted de liker å være i fritiden.

Vi finner også store forskjeller mellom barn bosatt i henholdsvis sentraliserte og desentraliserte mottak. Barn i sentraliserte mottak oppgir i langt større grad at de har et eget soverom (63 %), enn barn i desentraliserte mottak (3 prosent). Siden det er få observasjoner fordelt på tre ulike mottakstyper må vi være varsomme med å konkludere skråsikkert. Tallene tyder imidlertid på at barn i ordinære mottak opplever boligsituasjonen som mindre trygg enn dem som bor i omsorgssentre, mens de som opplever seg som mest utrygge er de som bor i sentraliserte mottak. Her føler bare halvparten seg trygge. Når det gjelder steder å leke og oppholde seg i fritiden er barn i ordinære mottak mer tilfredse enn de som bor i omsorgssentre, mens de i mindre grad opplever å ha et sted hvor de kan gjøre lekser i fred.

Tanker om fremtiden

Tidligere forskning på barn og ungdom med og uten innvandrerbakgrunn viser at de med innvandrerbakgrunn har minst like høye ambisjoner for fremtiden som unge uten innvandrerbakgrunn (Frøyland og Gjerustad 2012). Flere ungdommer med innvandrerbakgrunn, enn ungdom uten innvandrerbakgrunn, sier for eksempel at de ønsker å fortsette med høyere utdanning etter videregående (Bakken 2003). For barn og ungdom som befinner seg i en asylsøkerprosess er fremtidsutsiktene langt mer usikre. Vår undersøkelse viser at 2/3 bekymrer seg for fremtiden, men vi finner ikke uventet at bekymringen er langt høyere blant de som har fått avslag (77 prosent) og de som avventer svar fra UDI/UNE (93 prosent). Blant barn og unge som har fått innvilget asyl og som venter på bosetting i en kommune er andelen som er bekymret for fremtiden betydelig lavere (40 prosent).

Når det gjelder spørsmål om de ofte tenker på om de får bli i Norge eller ikke finner vi et lignende mønster. De med uavklart situasjon eller med endelig avslag tenker ikke overraskende ofte på om de får bli eller ikke sammenlignet med de som venter på bosetting i en kommune. I gjennomsnitt oppgav 84 prosent av barn og unge i norske asylmottak at de synes ventetiden er vanskelig. Også her finner vi ikke så overraskende at andelen som opplever ventetiden som vanskelig er høyest for de med endelig avslag. Alle barna opplevde ventetiden som vanskelig blant de med endelig avslag, og 90 prosent blant de som ventet på svar fra UDI/UNE. Tilsvarende andel var 64 prosent for dem med avklart søknad og som får bli i Norge.

Figur 3.6 Tanker om fremtiden og status i asylsøkerprosessen, andel som svarer «Ja»

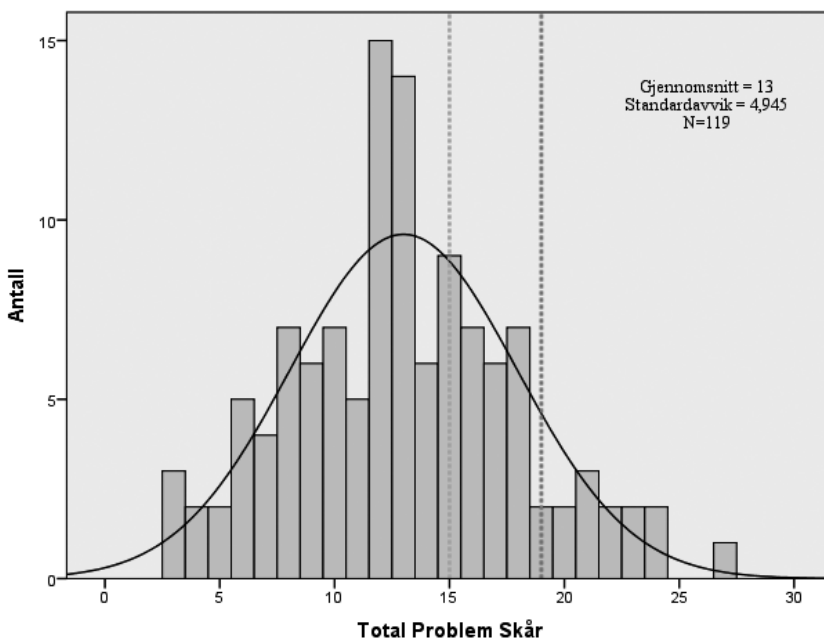
Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR

3.3 Psykisk helse blant barn i asylsøkerfasen

Barn i asylsøkerfasen er en sårbar gruppe. Som foreldrene har mange av dem opplevd traumatiske hendelser i sitt opprinnelsesland eller i forbindelse med flukt. Også etter ankomst til landet de søker asyl i viser vår undersøkelse at barn og unge i asylsøkerfasen opplever situasjonen som vanskelig og stressende med mye usikkerhet om hva fremtiden skal bringe. I denne levekårsundersøkelsen har vi benyttet et eksisterende verktøy for å kartlegge utfordringer asylbarn har i forhold til venner, adferd, oppmerksomhet og følelsesmessige problemer. Skjemaet som benyttes her er *Strengths and Difficulties Questionnaire* (SDQ). Noe av hensikten med å bruke et eksisterende og utprøvd kartleggingsverktøy er å skaffe data som gjør det mulig å sammenligne utfordringene asylbarn i Norge har sammenlignet med andre barn i Norge, men også asylbarn i andre land.

Strengths and Difficulties Questionnaire - SDQ

SDQ er et kort skjema for vurdering av mental helse hos barn/unge. Den første versjonen ble utviklet av Robert Goodman i England (Goodman 1997). Etterhvert har det blitt utviklet skjema for ulike informanter (ungdom, foreldre og lærere). Skjemaene er oversatt til mange språk og benyttes allerede i stor grad i forskningsprosjekter. I Norge brukes SDQ i mange prosjekter i Norge, som Barn i Bergen (Bøe, Hysing, Stormark, Lundervold & Sivertsen, 2012), Helseprofil barn og unge i Akershus (Van Roy, Grøholt, Heyerdahl, Clench-Aas, 2006) og Ungdomsundersøkelsene (Sagatun, Lien, Sogaard, Bjertness & Heyerdahl, 2008). Skjemaet har også vært brukt til å kartlegge barn i asylsøkerfasen og med flyktningbakgrunn i Danmark, Sverige, Nederland og Belgia (Nielsen et al 2008, Daud et al 2008, Wiegersma 2011, Derluyn & Broekaert 2007, Fazel et al 2012). Skjemaet har 25 spørsmål og dekker 5 temaområder, *Emosjonelle symptomer* (5 spørsmål), *Atferdsproblemer* (5 spørsmål), *Oppmerksomhetsproblemer* (5 spørsmål), *Problemer i relasjon til venner* (5 spørsmål), *Prososial atferd* (5 spørsmål). Hvert spørsmål skåres 0-2, og temaområdene kan skåres separat (rangering 0-10). I tillegg summeres en Total Problem Skåre, (rangering 0-40) som summen av de 4 problemskalaene. Sosial adferd er ikke inkludert (Goodman 1997, Heyerdahl 2003).

Figur 3.7 Asylbarns skår på SDQ, Total Problem Skår

Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR

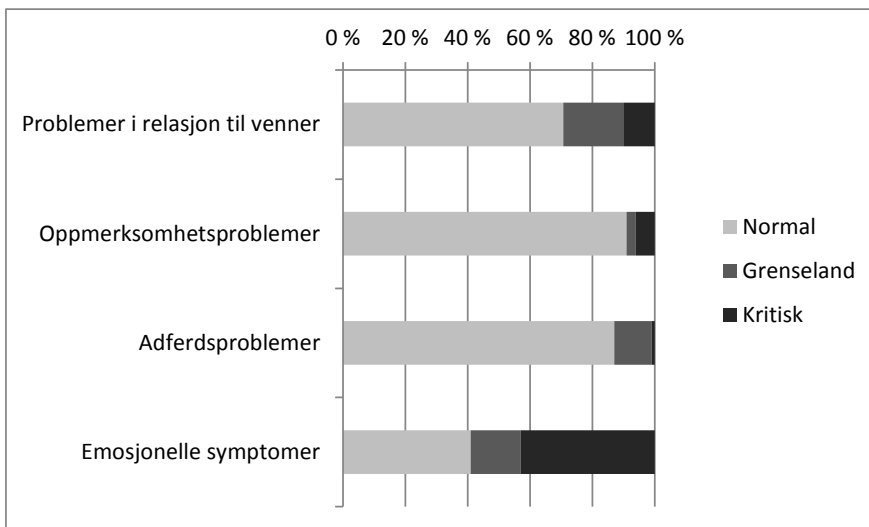
I retningslinjene for SDQ er en skår på mellom 0-15 regnet som normalen, mens skår på 16-19 oppfattes som grenseland og 20 til 40 er kritiske verdier⁴. Figur 7 viser fordelingen av Total Problem Skåre (TPS) for alle asylbarna som besvarte SDQ (n=119). 71 prosent hadde en TPS som var lik eller lavere enn 15, altså innefor normalen. 19 prosent hadde en skår mellom 16 og 19, som innebærer at de har en grenseverdi. 10 prosent hadde en skår over 20 som innebærer kritisk verdi med hensyn til mental helse for asylbarn. Gjennomsnittsskår i utvalget var 13.

En tilsvarende undersøkelse av asylbarn mellom 11-16 år i Nederland fant at 9 prosent hadde TPS over kritisk verdi (> 20) og 11 prosent hadde en grenseverdi mellom 16-19 (Wiegersma et al 2011). Denne studien hadde altså en lavere prevalens av sosiale og mentale problemer blant asylbarn enn det vi finner blant barn i norske asylmottak. En belgisk studie av barn i asylmottak viser at gjennomsnittsskåren blant enslige mindreårige asylsøkere var 13,2. Det er nesten identisk med funn vist i figur 7 hvor gjennomsnittet er 13,0 blant barn i norske mottak. Den belgiske studien fant videre at 9,8 prosent av barna hadde en skår over 20, mens 21,1 prosent ble karakterisert som borderline (16-19) (Derleuyn & Broekaert 2007). Den belgiske studien gir med andre ord nesten identiske resultat som kartleggingen av asylbarn her i Norge, men utvalggruppen er forskjellig da den kun omfatter enslige mindreårige. En dansk studie viser at barn i danske asylmottak har betydelig høyere skår enn det vi finner i både vår egen studie, men også i den nederlandske og belgiske. I den danske undersøkelsen som er gjennomført i asylmottak i 2006 hadde 26 prosent kritiske verdier (<20), mens 19 prosent karakteriseres som borderline (skår 16-19) (Nielsen et al 2008).

Selv om den danske studien viser noe høyere nivå på den overordende skåren (TPS) finner vi et sammenlignbart mønster når vi bryter materialet ned i de ulike temaområdene. Den overordende skåren består av summen av de fire ulike temaområdene *Emosjonelle symptomer, Atferdsproblemer, Oppmerksomhetsproblemer og Problemer i relasjon til venner*. I både den danske og belgiske studien er det de emosjonelle problemene og venneproblemer som er de mest kritiske, mens adferds- og oppmerksomhetsproblemer er langt mindre framtreddene blant asylbarn. Er dette sammenlignbart med våre data?

Figur 8 viser at 43 prosent av barn og unge i norske asylmottak og omsorgssentre har over kritisk grenseverdi når det gjelder emosjonelle symptomer. I tillegg har 16 prosent verdier som overstiger det som regnes som normalt og befinner seg i grenseland. På de andre områdene er andelen med kritiske verdier langt lavere. 29 prosent (19 +10 prosent) skårer over normalverdier på problemer med venner. Når det gjelder oppmerksomhets- og adferdsproblemer er andelen med kritiske verdier betydelig lavere.

⁴ Information for researchers and professionals about the Strengths & Difficulties Questionnaires <http://www.sdqinfo.org/>

Figur 3.8 Problemområder målt med SDQ (i prosent). N=119

Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR

Ved å sammenligne resultater fra ulike undersøkelser kan vi få et bilde av forskjellen mellom barn i og utenfor asylmottak. Den beste kilden til å sammenligne er en studie fra 2006 gjennomført blant nesten 30 000 barn i Akershus i alderen 10-19 år (Roy, Grøholt, Heyerdahl Clench-Aas 2006). Det er selvsagt en ulempe at studiene ikke er gjennomført samtidig og med eksakt samme aldersinndeling. Kulturelle og språklige forskjeller er også mulige kilder til målefeil, men de norske funnene er konsistente med lignende undersøkelser gjennomført blant et stort utvalg av barn i et stort alderspenn i England og Wales (Roy, Grøholt, Heyerdahl Clench-Aas 2006). Det er med andre ord grunn til å tro at undersøkelsen gir et godt innblikk i barn- og unges sosiale og mentale utfordringer.

Studien blant skolebarn i Akershus fra 2006 viser en gjennomsnittskår for TPS på 10,8 i denne populasjonen (Roy, Grøholt, Heyerdahl Clench-Aas 2006:189). I vår undersøkelse var gjennomsnittskår 13,0. Ved å kalkulere en t-test⁵ får vi fram at differansen i SDQ-skår for asylbarn er signifikant høyere enn i hele barne- og ungdomspopulasjonen. Dette viser at barn og unge som bor i asylmottak har høyere forekomst av sosiale og psykiske problemer enn det vi finner blant barn- og unge i resten av befolkningen.

⁵ Vi har brukt statistikkprogrammet Zigne til å kalkulere forskjell i to gjennomsnitt, ved hjelp av standardavvik og utvalgsstørrelse.

Studien blant alle skolebarna i Akershus viser at 82 prosent av barn- og unge hadde en TPS mellom 0-15, mot 71 prosent i populasjonen av asylbarn i vår undersøkelse. I hele ungdomspopulasjon ble 9 prosent karakterisert som *borderline* (TPS 16-19), og de resterende 9 prosent hadde kritisk høye verdier (20-40) (Roy, Grøholt, Heyerdahl Clench-Aas 2006:194). Tilsvarende andeler blant asylbarn var henholdsvis 19 og 9 prosent. Andelen asylbarn som klassifiseres i gruppen *borderline* er med andre ord betydelig høyere enn blant alle barn og unge.

Roy og medarbeiderne konkluderte med at norske barn og unge hadde en høy forekomst av oppmerksomhetsproblemer og hyperaktiv adferd sammenlignet med barn i andre land. Vår analyse tyder på at norske barns skårer høyere enn blant asylbarn på dette området⁶.

Sammenlignet med den store undersøkelsen blant skolebarn mellom 10-19 år, gjennomført i Akershus i 2006, har vår studie en del begrensninger som det er verdt å merke seg. For det første har vi et lite utvalg (119 av 130 skjema hadde fullstendige svar på SDQ). Det betyr at vi har svært begrenset mulighet til å bryte ned materialet etter alder og kjønn. Barna og ungdommen som har fylt ut skjemaet har fått hjelp av intervjuere og tolk, og skjemaet er oversatt. Vi har likevel grunn til å tro at det kan være vanskelig for asylbarna å fange opp helt hva som menes og hvordan det skal forstås. For å sjekke dette har vi gjort en reliabilitetstest av SDQ og de underliggende dimensjonene *Emosjonelle symptomer*, *Atferdsproblemer*, *Oppmerksomhetsproblemer* og *Problemer i relasjon til venner* for å sjekke om sammenhengen i svarene er konsistente. Enkeltskårer innenfor hver av disse dimensjonene bør samvarierte. Hvordan kan vi sjekke dette? Et vanlig mål her er Cronbachs alfa. Denne sjekker konsistens mellom flere mål som antas å henge sammen. Er det liten eller ingen konsistens i skårene, går Alfa-verdien mot 0; er det god konsistens, går den mot 1. Vi fant at reliabilitetstesten for emosjonelle symptomer ga en høy intern konsistens, mens tilsvarende reliabilitetstest for oppmerksomhet og hyperaktiv adferd tilsa lav intern konsistens⁷.

Erfaringen fra datainnsamlingen viste at det er krevende å samle inn data via spørreskjema blant barn og unge på asylmottak. Dette skyldes både språklige utfordringer og den usikkerheten mange føler på grunn av den situasjonen de befinner seg i.

⁶ Om lag 24 prosent av barna i Akershus rapporterte om problemer knyttet til oppmerksomhet og hyperaktiv adferd. Til sammen var tilsvarende andel 9 prosent blant asylbarna.

⁷ Cronbach Alpha varierte fra .68 for emosjonelle symptomer, .41 for adferdsproblemer, .37 for venneproblemer og .18 oppmerksomhet og hyperaktiv adferd.

3.4 Oppsummering

Analysene i dette kapittelet viser at det bor 3 250 barn i norske asylmottak i juni 2015. Hvert femte av disse asylbarna er født i Norge. Jenter utgjorde en tredjedel av barna i norske asylmottak. Grunnen til den skjeve kjønnsfordelingen skyldes at gutter i langt større grad kommer til Norge som enslige mindreårige asylsøkere enn jenter, og dermed er sterkt overrepresentert i de eldste aldergruppene (15-18 år). I de yngste aldergruppene er kjønnsfordelingen lik.

Det bor barn i norske asylmottak med bakgrunn fra 80 ulike land i verden. Asylbarn med bakgrunn fra Afghanistan utgjorde i juni 2015 den største gruppen med om lag 650, eller 20 prosent av asylbarna. Asylsøkere med bakgrunn fra Eritrea, Somalia, Etiopia, Syria, Russland, Irak, Iran og Sudan utgjør de andre største landgruppene. Det siste året har det vært størst økning av barn i norske asylmottak med bakgrunn fra Afghanistan og Syria. Størst nedgang finner vi blant barn med russisk statsborgerskap. Ulike varianter av kurdisk, arabisk, tigrinia, pashto, dari, somalisk og farsi er de dominerende morsmål blant barna og deres foreldre. Det bor asylbarn på 120 ulike asylmottak i Norge. 90 av 120 mottak er såkalte ordinære mottak. Asylmottakene befinner seg i hele landet fra Mandal i sør til Vadsø i nord, men fordelingen er ikke jevnt fordelt utover landet. Halvparten av asylbarna bor i de seks fylkene Buskerud, Akershus, Vest-Agder, Østfold, Troms og Møre og Romsdal, mens den andre halvparten bor i de resterende 13 fylkene.

I 2015 er det om lag en tredjedel av asylbarna som venter på å få søknaden sin behandlet og en tredjedel med tillatelse som venter på bosetting. Den siste tredjedelen har enten utreiseplikt, avslag til klagebehandling eller annen registrering som ikke innebærer bosetting. Den største forskjellen fra sommeren 2014 er at antallet asylbarn med utreiseplikt er redusert fra 1 100 til 500. Den sterke reduksjonen i antallet barn med utreiseplikt fra 2014 til 2015 må sees i sammenheng med at politiet det siste året har prioritert utsending av asylbarn som har bodd lenge i Norge.

Vår undersøkelse viser at 2/3 av asylbarna bekymrer seg for fremtiden. Bekymringen er langt høyere blant de som har fått avslag og de som avventer svar fra UDI/UNE. Blant barn og unge som har fått innvilget asyl og som venter på bosetting i en kommune er andelen som er bekymret for fremtiden betydelig lavere. Våre analyser viser at barn i ordinære mottak opplever boligsituasjonen som mindre trygg enn de som bor i omsorgssenter. De som bor i sentraliserte mottak opplever seg som mest utrygge. Her oppgir bare halvparten at de føler seg trygge. Når det gjelder steder å leke og oppholde seg i fritiden er barn i ordinære mottak mer tilfredse enn de som bor i omsorgssenter. Barn i ordinære mottak opplever i mindre grad enn de som bor i omsorgssentra å ha et sted hvor de kan gjøre lekser i fred.

Om lag tre fjerdedeler av asylbarna trives på skolen. Dette er en lavere andel enn den man finner i en tilsvarende spørsmålsformulering i Ungdata som retter seg mot alle

norske skolebarn. Her er det 95 prosent som trives nokså eller svært godt på skolen (NOVA 2013). Når det gjelder skolearbeid tyder analysene på at asylbarna opplever at mestringen med skolearbeidet synker og at oppfølgingen fra lærere blir dårligere med økende botid. I undersøkelsen har vi spurt barna flere spørsmål angående venner utover nær familie. Om lag 9 av 10 asylbarn oppgir at de har venner. Mer enn halvparten av barna (59 prosent) oppgir at de har venner de kan snakke med dersom de har det vanskelig. Disse andelene samsvarer godt med det andre norske barn og ungdommer svarer på lignende spørsmål. Data fra Ungdata viser at 9 av 10 norske ungdommer (13-16 år) har minst en venn, og om lag 2 av 3 oppgir at de har minst en venn de kan betro seg til om alt mulig (NOVA 2013). Levekårsundersøkelsen blant asylbarna viser at de har høyere andel med sosiale og psykiske problemer enn det som er kartlagt blant andre norske barn og ungdommer. Spesielt er andelen asylbarn med emosjonelle problemer alarmerende. Mer en halvparten (59 prosent) har grenseverdier (16 prosent) eller kritiske verdier (43 prosent) på *Strength and difficulties questionnaire* (SDQ). Dette er betydelig høyere enn blant andre norske barn og unge, men på nivå med det som er funnet i studier av asylbarn i f eks Nederland og Belgia.

Kapittel 4

Boforhold i asylmottak. Levekår og livskvalitet

Susanne Søholt og Marko Valenta

I juni 2015 bodde det 3208 barn under 18 år i asylmottak i Norge.¹ Som vi allerede har vært inne på i kapittel 1 og 3 bor mange asylbarn flere år i mottak. Barn og unge med innvilget oppholdstillatelse fortsetter å bli boende i mottak fordi kommunene ikke har funnet bolig til dem. I 2013 måtte 83 prosent av familier med mindreårige barn med innvilget oppholdstillatelse vente mer enn 3 måneder på å bli bosatt (Departementene 2014).

I dette kapitlet skal vi se nærmere på boforhold i ordinære asylmottak for barn og unge som bor sammen med familien sin. Hvordan påvirker spesifikke boforhold barn og unges levekår og opplevelse av livskvalitet?^{2 3} Vi skiller ikke mellom dem som har innvilget opphold, avslag eller venter på avgjørelse i asylsaken.

4.1 Boforhold

Tidligere forskning har vist at boforhold i asylmottak kan virke negativt inn på relasjoner mellom beboere, på relasjoner innad i asylfamilier og bidra til konflikter mellom beboere og ansatte i mottak. Det går igjen at beboere i asylmottak bor trangt, at innkvarteringen ofte har dårlig standard og at beboerne savner privatliv (Lauritsen og Berg 1999; Lidén mfl. 2011; Valenta og Berg 2012; Paulsen mfl. 2015).

¹ Kilde: UDI/NIBR. Se også kapittel 3.

² Kapitlet bygger på flere datakilder. Breddeundersøkelse til 110 mottak høsten 2014 med en svarprosent på 87 prosent. Casestudier i ti mottak som inkluderer spørreundersøkelse til 130 barn, åpne samtaler med familier, barn og ungdom om mottak som hjem for barn og ungdom og samtaler med mottaksansatte. Se også kapitel om metode.

³ Med levekår forstår vi individuelle ressurser knyttet til bolig, helse, utdanning, økonomi, sosiale nettverk m.m. Dette er forhold som kan kartlegges og som inngår i levekårsundersøkelsene til Statistisk sentralbyrå. Med livskvalitet forstår vi hvordan individene opplever og fortolker sin livssituasjon, inkludert de nevnte levekårsdimensjonene.

Ifølge Andersen mfl (2003) er boforhold et samlebegrep som består av følgende elementer:

- *Boligstandard*; trangboddhet, fysisk standard (kjøkken, bad og toalett) og vedlikehold (slitasje, trekk, kulde, råte, sopp og mugg)
- *Disposisjonsforhold*; trygghet knyttet til disponeringen av boligen
- Boligøkonomi; boutgiftsbelastning
- *Utemiljø*; støy, trafikkmiljø for barn, tilgang til leke- og rekreasjonsområder i nærheten av boligen

I den nasjonale strategien for boligsosialt arbeid (2014-2020) står det at bolig er en forutsetning for velferden. Det trekkes frem at det å bo dårlig kan ha negative konsekvenser for livskvaliteten. Å bo dårlig gjør det vanskeligere å ta i mot og ha nytte av helse-, omsorgs- og velferdstjenester, gjennomføre utdanning og delta i arbeidslivet. *Særlig alvorlig er det når boligen og bomiljøet ikke bidrar til trygge oppvekstvilkår for barn og unge.* Den nasjonale strategien er skrevet for å ta hånd om folk med lovlig, permanent opphold i Norge. Det er imidlertid ingen grunn til å tro at konsekvensene av å bo dårlig vil være mindre for barn og ungdom i mottak. Barn og ungdom i mottak skal forberedes for et videre liv i Norge, eller til retur til et liv i et annet land. I begge tilfelle kan en forsvarlig og trygg bosituasjon i mottak være en viktig byggestein for å kunne ta hånd om egen fremtidige livssituasjon.

Midlertidig innkvartering

Å bo i mottak skiller seg fra alminnelige boforhold. Asylmottak er en midlertidig innkvartering som skiller mellom det livet som var før og det livet som kommer etterpå. Midlertidigheten er vanskelig for asylsøkerne og for dem som driver mottak fordi det er helt uvisst hvor lenge asylsøkerne blir boende i mottak, og helt uvisst hva slags utfall asylsøknadene får. I NOU 2011:10 (41:42) I velferdsstatens venterom kom det frem signaler om at boligtilbudet i mottak kan være nøkternt fordi det er forventet at boligtilbudet er *midlertidig*:

Standarden på tilbudet i mottak må sjåast i forhold til opphaldstida i mottaka. Ein bustandard som er akseptabel for eit opphald på opptil eit år, er mindre akseptabel når opphaldstida strekkjer seg over fleire år. Belastninga med å bu i mottak blir forsterka av den lange saksbehandlingstida og den lange ventetida på busetjing etter eit vedtak om opphaldsløyve. Det er ofte etter busetjing i ein kommune at ein merkar dei uheldige konsekvensane av lange opphald i mottak. Personar som har budd lenge i mottak, er ofte blitt passiviserte, og dei finn det vanskeleg å omstille seg og motivere seg for å bli aktive deltakarar i samfunnet.

Vi vet at midlertidigheten har strukket seg til flere år for mange barn og unge i mottak (se også kapittel 8). Gjennomsnittlig botid i ordinære mottak er 30 mnd. 35 prosent av barn og unge under 18 år har bodd i mottak i 3 år eller mer (UDI/NIBR 30.06.2015). Det innebærer at et mottakstilbud som har en standard som er innrettet på midlertidig opphold blir rammen om tilværelsen for mange barn og unge som blir boende lenge i mottak.

Når systemet forventer kort og midlertidig botid, har det ført til at hva som er akseptabel innkvartering kan være mer nøkternt enn i permanente boliger. Selv om det er forventet at barn bor midlertidig i mottak, er det i følge UDIs retningslinjer et mål at mottaket skal:

- være et mest mulig normalt bosted for personer i en unormal situasjon
- drives på en måte som gir beboerne muligheter til praktisk deltakelse i og reell innflytelse på saker som angår dem
- ha et beboerrettet arbeid med tiltak som er differensiert i forhold til beboernes behov, og bidra til en meningsfylt hverdag og gi den enkelte muligheter til å ivareta sitt språk og sin kultur

Både de fysiske boforholdene og mottakets beliggenhet har betydning for normaliseringen av barnas hverdag. For barn og ungdom i mottak vil særlig punktene *normalt bosted i en unormal situasjon, mulighet til praktisk deltakelse og differensierte tilbud som kan bidra til en meningsfull hverdag* stå i fokus. Det handler om asylmottaket som barnas og ungdommenes hjem, deres muligheter til aktivitet og utvikling, og til meningsfylt sosialt samvær med andre.

4.2 Asylmottak som ramme for barns hverdagsliv

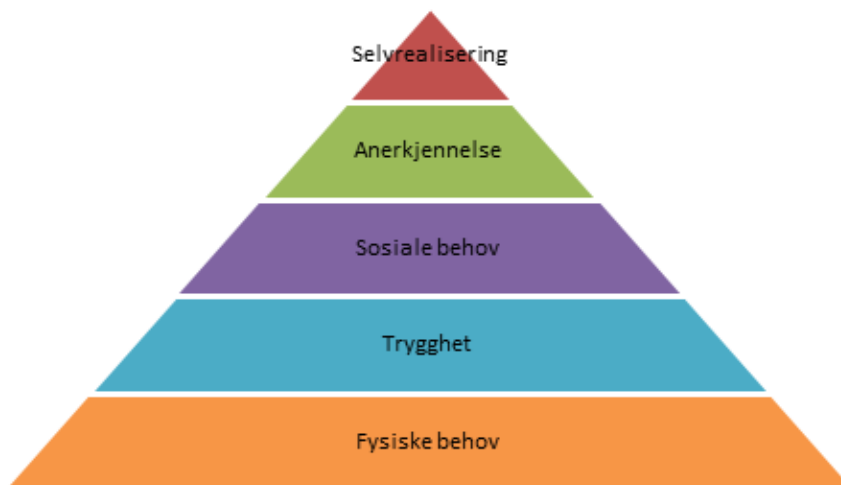
Asylmottak som hjem og ramme for hverdagslivet dreier seg i første rekke om hva slags innkvartering og bomiljø barna og deres familier bor i, og hvordan boforholdene påvirker livskvaliteten. Mottakets beliggenhet med nærhet/avstand til barnehage, skole, fritidsaktiviteter og venner har betydning for barnas muligheter til å leve et tilnærmet normalt hverdagsliv. Egen bolig eller institusjon, og størrelse og kvalitet på innkvarteringen har betydning for barn og ungdoms muligheter for fellesskap med familien og for privatliv, mulighet til å gjøre lekser, ønske og anledning til å ta med venner hjem osv.

Hva er bra nok?

Når vi skal analysere boforholdene i mottak for barn, er vi opptatt av både den fysiske boligen og hvordan denne formen for innkvartering påvirker barnets levekår og livskvalitet i vid forstand. Et sentralt spørsmål er hva vi skal vurdere mottakene opp mot. Hva er bra nok? Hvordan kan vi vurdere hva som er bra nok når det ikke er laget spesifikke retningslinjer for boligstandard og boforhold i mottak (Hauge m.fl. 2015)? Og hvem er de rette til å mene noe om dette? Skal vi sammenligne med boligsituasjonen til barn i Norge som bor utenfor mottak, slik vi antok at asylsøkerbarna bodde i hjemlandet, eller med flyktningleirer ute i verden? Barn og ungdom som vi har snakket med i denne undersøkelsen, sammenligner seg ofte med andre barn og ungdom de kjenner til lokalt. Det er deres virkelighet. En familiefar som opplevde at dattera sammenlignet seg med de andre barna i barnehagen sa: *"This makes me sad. I want my daughter to be able to have the same things as other kids"* I intervjuene med foreldre og barn kommer det også frem at en del barn ikke vet, eller skjønner, hvorfor de har det annerledes enn andre barn og bor i mottak. Fra andre barn får barna spørsmål og bemerkninger som gjør at de skjønner at de er annerledes. «Stakkars deg, du har ikke eget hus». For barn kan det være vanskelig å ta inn over seg at tiden på asylmottaket er midlertidig enten barnet/familien får avslag, eller vedtak om opphold i Norge.

Hva slags behov i barns liv kan mottakene bidra til å dekke?

Med bakgrunn i de politiske signalene som er referert over og tidligere forskning er vi blitt inspirert til å vurdere boforhold blant barn og ungdom i asylmottak, i lys av Maslows' (1954/1987) behovspyramide.

Figur 4.1 Maslows behovspyramide

Maslows behovspyramide gir en innfallsport til å vurdere hva slags materielle og immaterielle behov asylmottakene som bosted dekker i barn og unges hverdagsliv. Vurderingene bygger på barn og unges egne erfaringer og oppfatninger, deres foreldres oppfatninger, samt informasjon og vurderinger fra ansatte i mottak og i noen grad fra de aktuelle mottakskommunene.

De tre nederste nivåene i behovspyramiden kan defineres som mangelbehov, mens de to øverste nivåene kan defineres som vekstbehov. I mottakssituasjonen vil de kroppslige, fysiske behovene være knyttet til tilstrekkelig tilgang til mat, drikke, søvn, klær og fysisk aktivitet. Trygghet vil blant annet handle om husly som gir tilstrekkelig beskyttelse mot vær og vind, og tilstrekkelig beskyttelse mot sosiale farer, samtidig som det gir stabilitet og ro. I trygghet inkluderer vi også husly som er av en slik fysisk beskaffenhet at det ikke bidrar til sykdom. Sosiale behov inkluderer sted å være hvor behov for fellesskap, muligheter for kjærlighet og vennskap kan utfolde seg. Fellesskap inkluderer følelse av tilhørighet og aksept i de nære omgivelser, på mottaket og i nabolaget. Behovet for anerkjennelse handler om hvordan man opplever å bli verdsett av andre, selvspekt, selvtillit og tilskrevet status. Dette henger sammen med behovet for å kunne videreutvikle egne evner og realisere mål.

Når vi skal analysere barnets situasjon knyttet til innkvartering i asylmottak vil vi være opptatt av objektive fysiske forhold, og forhold ved bosituasjonen som kan knyttes til sosiale behov, og det vi har kalt vekstbehov. Det siste vil særlig knyttes til hvordan barn og ungdom opplever egen boligsituasjon med tanke på å kunne følge opp skolearbeid, ha venner og delta i aktiviteter.

4.3 Boforhold og livskvalitet

Nedenfor presenterer vi funn og vurderinger fra de forskjellige datakildene i denne undersøkelsen. Hensikten er å belyse hvordan boforholdene knyttet til innkvartering i mottak spiller inn på livskvaliteten til barn og ungdom.

Egen bolig eller institusjon

Asylmottak i Norge er ikke standardiserte og det finnes som nevnt ikke noen definert minstestandard for slik innkvartering (Hauge m.fl. 2015). Bygninger som opprinnelig hadde andre formål tas i bruk som asylmottak. Asylmottak bygges foreløpig ikke nytt som egne institusjoner, men kan være organisert i tidligere trygdeboliger, sykehus, kaserner, andre institusjoner og nedlagte hotell. Det er ikke opplagt at bygningene alltid passer til den nye bruken og de nye beboerne. Asylmottak kan også bestå av alminnelige, enkeltstående, innleide boliger. Det siste kalles for desentraliserte mottak. I de mer institusjonslignende mottakene kan boligene bestå av både hybler og

leiligheter. Det varierer hvorvidt man må, og hvor mange som må, dele fellesrom som kjøkken, bad og toalett. Mange mottak består av en blanding av disse boformene. De økonomiske rammene fra UDI til mottaksdrift er begrenset, noe som bidrar til å forklare at standarden i mottakene og i de innleide boligene kan være nøktern (NOU 2011:10). Noen mottak har flesteparten av boligene sine i byer og tettsteder, mens andre mottak ligger mer avsides.

I en tidligere undersøkelse blant mottaksledere svarte 62 prosent at desentraliserte mottak er best for familier med barn, mens litt under halvparten mente at denne boformen er best for ungdom i følge med voksne (Søholt og Holm 2010). Begrunnelsene var knyttet til at det å bo i egen bolig gir en relativt normalisert hverdag rundt barn og unges oppvekst og mer privatliv. Vår breddeundersøkelse blant mottakslederne viser at i underkant av halvparten av barnefamiliene bor i egen bolig utenfor mottaksområdet, mens 15 prosent bor i egen bolig på mottaksområdet.

Tabell 1 viser at en stor andel av mottakene er desentraliserte mottak, eller en kombinasjon av desentraliserte og sentraliserte mottak. I overkant av 6 av 10 barn bor i boliger der familien disponerer hele leiligheten. Dette kan bidra til å normalisere hverdagen for asylsøkende barn. Nesten 4 av 10 barn bor i boliger der barnefamilien ikke har egen leilighet, men må dele fellesarealer med andre.

Tabell 4.1 Boforhold: type innkvartering og lokalisering? N = 96. Prosent.

De fleste asylsøkende barn i mottaket bor:	Prosent
I leilighet <i>utenfor</i> mottaket der deres familie må dele noen fellesrom i leiligheten med andre beboere (kjøkken, stue, bad)	14,3
<i>På mottaket</i> der familien må dele noen fellesrom i boenheten/leiligheten med andre (kjøkken, stue, bad)	22,6
I leilighet <i>utenfor</i> mottaksområdet der bare deres familie disponerer hele leiligheten	47,6
I adskilte boliger <i>på mottaksområdet</i> der bare deres familie disponerer hele leiligheten	15,5
Totalt	100

Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR. Breddeundersøkelse til asylmottak om barn i mottak. 2014.

Detaljerte analyser viser at organiseringen av mottak i desentraliserte boliger vs. innkvartering hvor en må dele fellesrom med andre, varierer mellom UDIs regioner. Breddeundersøkelsen til mottakene viser at det oftest er respondenter fra region Nord som svarer at flest barn i deres mottak bor i boliger utenfor mottaksområdet der familien disponerer boligen alene. Respondenter fra mottak i region Vest og region Indre Østlandet svarer oftere at flest barn bor i mottak der familien må dele noen fellesrom med andre.

Egen bolig bidrar til trivsel

For barnefamiliene ser det ut til at det å bo i egen bolig som de ikke må dele med andre bidrar til økt trivsel. På flere av de mottakene vi har besøkt kommer det frem at mottaket så langt det er mulig, forsøker å skaffe egne boliger til barnefamiliene. I spørreundersøkelsen til barn og ungdom i de utvalgte casene svarer 75 prosent av dem som bor i ordinære mottak at de bor i egen bolig. I intervjuene med beboere og mottaksansatte på forskjellige mottak fikk vi gang på gang bekreftet at det er stor variasjon i boligstandard og egnethet mellom sentraliserte og desentraliserte mottak, mellom mottak og på ett og samme mottak. Kommentarer fra respondentene i breddeundersøkelsen illustrerer variasjonene i boløsninger:

Vårt mottak har 100 sentraliserte plasser og 60 desentraliserte. Så langt det lar seg gjøre plasserer vi familier desentralisert. Desentralisert har familiene sine egne leiligheter uten noen fellesarealer. På mottaket må alle dele toalett, da ingen rom har dette. Noen familierom har egen dusj og kjøkkenkrok, hvis ikke må man også dele dette. (Mottaksansatt)

Det bor noen barn med familier i egne leiligheter, og det bor noen barn med mor i kvinnehus der de deler bad, kjøkken og stue. De fleste barna bor i hovedhuset der de har egne rom med bad, men deler kjøkken og oppholdsrom. (Mottaksansatt)

Noen enslige kvinner med barn må dele fellesrom med andre, men mottaket prøver å tildele små leiligheter til barnefamilier for å normalisere hverdagen/familielivet. (Mottaksansatt)

Noen beboere er fornøyde med boligen de har fått. Andre klaget over at boligen var svært slitt og liten, og at verken boligen eller utearealene er i samsvar med familiens og barnas behov. Som del av denne undersøkelsen har vi besøkt mange beboere i ordinære mottak og sett variasjonen i botilbudet. Noen av familiene bodde i egne leiligheter utenfor mottaket. Boligene hadde tilnærmet samme, eller noen ganger bedre standard enn leiligheter som kan tildeles flyktninger med oppholdstillatelse. Noen bodde i helt alminnelige middelklasseområder. Andre bodde i kalde og trange boliger, med dårlig inneklimate og hvor vi lurte på om generelle krav til rømningsveier

ved brann var oppfylt (se også Paulsen mfl. 2015). Hovedinntrykket var at det å disponere egen bolig utenfor mottaksområdet ble ansett som det beste alternativet, både av barna og av foreldrene, med noen unntak. I egen bolig kunne barna og familien få anledning til å normalisere sin hverdag, integreres i nærmiljøet og redusere stigmatiseringen som asylsøker- og mottaksidentiteten førte med seg (se også Valenta og Berg 2012).

Sentralisert mottak utfordrer fellesskapet

I sentraliserte mottak er hovedregelen at familien må dele fellesrom med andre. Hovedinntrykket fra mottaksbesøkene var at dette var den minst ønskede måten å bo på. Å dele kjøkken, bad og toalett med andre beboere ble oppfattet som vanskelig av mange familier med barn. Ulemper var knyttet til renhold og hygiene, kø, støy, bråk og røyking i fellesområder. Et annet problem var steder der fellesarealene var under langvarig oppussing med løse ledninger og oppussingsutstyr. En tredje utfordring var der forholdene i korridorer og fellesrom hadde en slik karakter at foreldrene ikke ville slippe barna ut alene. Det dreide seg både om at de opplevde at det var skittent og at andre beboere kunne skremme barna. I frykt for at noen av de andre beboerne skulle ta seg inn i boligen, hadde en far satt en stol foran døra for å hindre andre i å komme inn. Det var imidlertid ingen som fortalte at de var redde for innbrudd, men foreldre i sentraliserte mottak låste alltid dørene når de gikk ut av rommet sitt.

Trangbodd

Enten barna bor med familien i egen bolig, eller på mottak hvor de deler fellesrom med andre, er mottaket barnas og ungdommenes hjem mens de bor her. Her lever de sitt liv, og skal blant annet finne plass og ro til å få nok og god søvn, kunne utfolde seg fysisk i lek og i aktiviteter, ha privatliv og følge opp skolearbeid. Hvor stor plass, eller hvor store boliger familiene har i mottakene påvirker muligheter for ro, utfoldelse og for sosialt liv. Ved vurdering av trangboddhet i levekårsundersøkelser bruker Statistisk sentralbyrå (SSB) en norm som er basert på at en husstand er trangbodd om det bor flere personer i boligen enn det er antall rom. Det betyr at 4 personer i en bolig med 2 soverom og stue defineres som trangbodd. Dette kalles for objektiv trangboddhet til forskjell fra subjektiv trangboddhet. Subjektiv trangboddhet handler om hvorvidt man selv opplever å bo trangt. I Levekårsundersøkelsen blant innvandrere er det færre som opplever å bo trangt, enn de som objektivt sett bor trangt. Blant nordmenn er det omvendt (Blom og Henriksen 2008). Et problem med slike normer er at antall rom ikke sier noe om antall kvadratmeter. Dessuten kan en familie med begrenset plass velge at for eksempel foreldrepåret sover i stua, mens barnet får soverommet, noe som kunne gi inntrykk av god plass basert på tabell 2 under.

I mangel av bedre definisjoner, gir denne normen for trangboddhet noe å vurdere boligsituasjonen i mottak opp mot.

Dette avsnittet bygger på informasjon fra ansatte i mottak, fra spørreundersøkelsen til barn og ungdom i mottak, på intervjuer med barn og foreldre og på observasjoner i mottakene. I breddeundersøkelsen er det spørsmål til mottaksansatte om hvor mange personer barn må dele soverom med.

Tabell 4.2 Andel barn som må dele soverom med andre. $N = 84$. Prosent.

	Prosent
De fleste har eget rom	9,5
De fleste må dele soverom med en søsken	50,0
De fleste må dele soverom med flere søsken	13,1
De fleste må dele soverom med flere familiemedlemmer (foreldre og/eller søsken)	27,4
Totalt	100

Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR. Breddeundersøkelse til asylmottak om barn i mottak. 2014.

Tabell 2 viser at over 90 prosent av mottakene melder at de fleste barn i deres mottak må dele rom med et eller flere familiemedlemmer (foreldre eller søsken). Halvparten deler rom med en søsken. Hvorvidt dette oppleves som ubehagelig trangt kommer blant annet an på barnas alder, om de er likekjønnede, om de trives sammen og selvsagt på størrelsen på rommet. Nesten 70 prosent av mottaksledere mener at trangboddhet er en stor eller nokså stor utfordring når det gjelder boforhold for barn i mottak. Detaljerte analyser viser at ansatte oftere opplever trangboddhet som en stor utfordring der de fleste barna bor i sentraliserte mottak og må dele fellesrom, enn der de bor i egen bolig med familien utenfor mottaksområdet. Respondentenes kommentarer illustrerer noen konsekvenser som følger av at barna bor trangt:

For de som bor på selve mottaket er trangboddhet et problem, i høy grad. Små barn har liten plass å boltre seg på og vi ser også at de mangler begreper for soverom, stue osv. De er vant til at alt skjer i et stort rom. Her er det også felles toalett, dusj og kjøkken. De eldre barna får liten mulighet til å skjerme seg selv, og man får ikke mye privatliv. (Mottaksansatt)

Som det kommer frem i sitatet under, påvirker også trangboddheten de voksne og deres oppfølging av ungene.

Normalen er at familier disponerer et rom med håndvask og kjøleskap. Foreldre med små barn har liten mulighet for voksentid. De sliter ofte med å få flere barn til å sove om kvelden. Hvis det er ledig, kan noen familier få tildelt to rom. (Mottaksansatt)

Maten må tilberedes på felles kjøkken og tas med tilbake til rommet for å spises. Det er kun et kjøkken i hver bygning og to bad i hver korridor, et for hvert kjønn. (Sykepleier)

Et eksempel fra mottaket som er referert over var en enslig mor som delte ett rom med en sønn som gikk i barneskolen. Det var bare plass til en stor seng som de måtte dele. Rundt veggene sto tingene deres stablet. Det var ingen plass å bevege seg på utover å gå langs senga og inn på et lite bad. Andre barn som bodde på et rom med familien, fortalte om fedre og naboer som snorket, noe som gjorde det vanskelig å sove. For de som bodde trangt, hvor hele familien delte ett rom, var det en utfordring å legge til rette for voksentid. Foreldre fortalte at de ikke kunne se på TV, spille musikk osv. etter at barna hadde lagt seg. Noen hadde heller ikke lyset på. Dette var spesielt vanskelig for aleneforeldre fordi de ikke ville forlate rommet mens ungen/e sov. I familier med flere voksne kunne de derimot dele på å være barnevakt. En familie fortalte at alle måtte legge seg og stå opp samtidig. Det ble opplevd som problematisk med en tenårings sønn og en liten baby.

Trangboddhet og nærhet til andre beboere

Trangboddhet handlet ikke bare om at familien hadde liten plass. På sentraliserte mottak handlet det også om nærheten til andre beboere. Mens nærhet til andre barnefamilier kunne bety hjelp og støtte, kunne det oppstå ubehagelige situasjoner der hvor barnefamilier og enslige asylsøkere, for det meste menn, bodde på samme korridor. Enslige må ofte dele rom med andre, noe som kan bidra til å øke frustrasjon og konfliktnivå. På et av mottakene fortelles det at enslige som deler rom ikke behøver å være fra samme land, men de har alltid samme kjønn. Det varierer mellom mottakene hvorvidt enslige som bor sammen har mulighet til å velge romkamerat. Mange enslige menn som bor tett kan skape uro, noe som kan oppleves som utrygt for barn og barnefamilier.

Foreldre fortalte at kombinasjonen av enslige menn og familier med forskjellig språk og kulturtilhørighet som bodde tett kunne være vanskelig. Ulike måter å takle stresset rundt asylsøknaden på førte til forskjellige døgnrytmer og hverdagspraksiser som ble opplevd som uheldige for barn og ungdom. For eksempel ble det fortalt om plagsom røyking i fellesarealer og korridorer, røyk som trenger inn i beboelsesrommene, mye bråk, noen ganger slåssing og utagerende naboer på naborom som forstyrret nattesøvnen. Her betyr lydisolering mellom rom mye for mulighet for søvn og for forskjellige døgnrytmer blant naboer. Det ble også fortalt om voksne menn som ga

klart uttrykk for at de ikke likte å ha barn i nærheten og om små barn som ikke turte å gå på toalettet alene.

Subjektiv opplevelse av å bo trangt

Familier som bodde i egne boliger, dvs. desentralisert, kunne oppleve objektiv trangboddhet annerledes enn de som bodde i sentraliserte mottak. En familie på 8 bodde i en leilighet med 3 soverom og stue. I følge normen som SSB bruker i levekårsundersøkelser bor familien trangt. Leiligheten virket imidlertid romslig. Det skyldtes blant annet at stua nesten var tom for møbler. Familien opplevde ikke selv at de bodde trangt. Ungene trivdes med å dele rom. En annen familie på fire i et annet mottak bodde i en liten leilighet med to små soverom og en liten stue. To tenåringsjenter måtte dele rom. Dette opplevde begge som problematisk. De kranglet ofte fordi de bodde så tett på hverandre og fordi de ikke hadde noe sted å være alene i boligen når de var lei seg. Den ene jenta gikk derfor ofte ut og hadde funnet seg et sted i nærområdet hvor hun kunne være for seg selv. Lignende opplevelser kom frem i andre mottak. Ungdom fant det vanskelig å dele rom med søsken, særlig når de var av forskjellig kjønn.

Fellesarealer kan kompensere

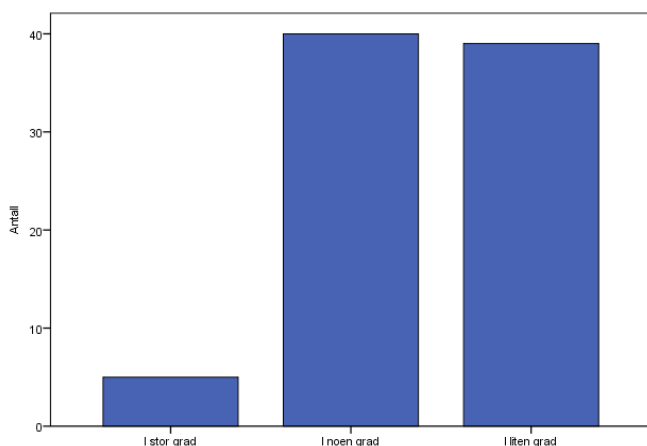
I breddeundersøkelsen til mottaksansatte mente bare 30 prosent at boligens arealer i stor grad var tilpasset barnas behov for lek, skolearbeid og god søvn. Sitatet nedenfor viser at de mottaksansatte gjerne så at beboerne i mottak hadde bedre plass. En forklaring på trangboddheten ble knyttet til de økonomiske rammene fra UDI.

Det at de bor trangt har sammenheng med leiepris per leilighet og hva UDI faktisk betaler per mottaksplass. Boligene leies på det ordinære, private leiemarkedet, og leieprisene er ganske mye høyere enn hva UDI dekker. Vi er derfor avhengig av å plassere to personer i de fleste soverom for å få det til å gå opp økonomisk. Det er kun veldig små soverom som benyttes til enerom. (Mottaksansatt)

Tilgang til andre lokaler utenom boligen kan til en viss grad kompensere for trangboddhet, dersom lokalene har en utforming og organisering rundt muligheter for bruk, som bidrar til bruk. Drøye 80 prosent av respondentene i breddeundersøkelsen til mottakene svarer positivt på at barn har tilgang til barnebase, steder å gjøre lekser og lekearealer inne og ute. I et mottak vi besøkte fortalte imidlertid foreldre at barna ikke fikk lov til å bruke fellesarealet i bygget de bodde, og de fikk ikke lov til å se på TV der. Vi fikk ingen begrunnelser for dette. Utrivelige og sparsomt møblerte fellesrom inspirerte heller ikke til mye bruk.

4.4 Vedlikeholde

Vedlikehold inngår i boforholdsbegrepet, slik vi har definert det foran. I breddeundersøkelsen har vi ikke spurt direkte om vedlikehold, men om boligene er i dårlig forfatning. I tillegg har det kommet frem synspunkter i intervjuene i mottakene. I underkant av 40 prosent av respondentene i breddeundersøkelsen til alle mottakene svarer at boligene i liten grad er i dårlig forfatning (figur 2). Omtrent like mange mener at boligene i noen grad er i dårlig forfatning. Det var bare et lite mindretall (6 prosent) som mente at boligene var i en så dårlig forfatning at det var en utfordring. Tilbakemeldingen er på mange måter i samsvar med normen om at standarden kan være nøktern i mottak som er ment for midlertidig innkvartering (NOU 2011).

Figur 4.2 Er mange av boligene i dårlig forfatning? (Mottaksansatte)

Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR. Breddeundersøkelse til asylmottak om barn i mottak. 2014.

Vurderingen av vedlikehold og bostandard varierer mellom aktører

I SINTEFs undersøkelse av bokvalitet i mottak kom det frem en generell mangel på vedlikehold (Hauge m.fl. 2015). I omtrent halvparten av mottakene i en spørreundersøkelse rettet mot 105 mottak, ble det rapportert om problemer med fukt, trekk fra vinduer og dører og dårlig inneklimate (Strumse m.fl. 2015, under publisering). I denne undersøkelsen hadde de desentraliserte boligene bedre teknisk standard enn boligene som var i mer institusjonslignende, sentraliserte mottak. I studien til Søholt og Holm (2010) mente 84 prosent av driftsoperatørene at det svært sjelden eller sjelden var mugg i boligene, og 73 prosent mente at det sjelden eller svært sjelden var sopp i boligene. Et flertall av driftsoperatørene mente det var tilstrekkelig dagslys i boligene, og at det sjelden var knyttet støy til boligene. Fra samtalen med barn i vår undersøkelse

kommer det frem at de opplever dårlig vedlikehold som en ekstra belastning. Nedslitte leiligheter i nedslitte blokker med heiser som kan stoppe bidrar ikke til deres trivsel. I et av de sentraliserte mottakene karakteriserte mottaksleder standarden på mottaket som «slitent, men ordentlig». I et av de desentraliserte mottakene bodde flesteparten av barnefamiliene i noen tidligere arbeiderboliger. Boligene har lenge vært planlagt revet og det ble utført begrenset vedlikehold.

I NOU 2011:10 og tidligere stortingsmeldinger om asyl- og flyktningpolitikken påpekes det som nevnt tidligere at det er aksept for å forvente en mer nøktern boligstandard i asylmottak fordi man regner med at oppholdet er midlertidig. I SINTEF rapporten argumenteres det for at en aksept for dårlige boforhold i mottak, kan bidra til at man overser kritiske tilstander og lar være å gjøre noe med det. Inneklima knyttet til råte, sopp, mugg og trekk fremheves fordi annen forskning om inneklima har vist at denne type dårlig teknisk standard kan settes i sammenheng med astma, allergier, hodepine og unormal tretthet. Barn er spesielt utsatt (Hauge m.fl. 2015). Fra spørreundersøkelsen til barn og ungdom i mottakene er det 19 prosent som opplyser at de ofte har hodepine, vondt i magen eller er kvalme (NTNU Samfunnsforskning/NIBR 2014). Om dette skyldes forhold ved boligen, ved asylsituasjonen, eller andre ting vet vi imidlertid ikke.

Vårt inntrykk er at boforholdene i asylmottak vurderes noe forskjellig av forskjellige aktører. Asylsøkerne selv og eksterne fagpersoner er noe mer kritiske enn driftsoperatører og mottaksansatte. En forklaring kan være at de som bor i mottak og eksterne fagpersoner sammenligner boligsituasjonen på mottakene med alminnelig boligstandard utenfor mottakene. En annen forklaring kan være at de som jobber i mottak har akseptert at tilværelsen til asylsøkende barn på de fleste områder er forskjellig fra og dårligere enn forholdene til de fleste andre barn i Norge. Inntrykket fra breddeundersøkelsen til asylmottakene er at bortsett fra problemer knyttet til trangboddhet, har et mindretall av de mottaksansatte en samlet negativ oppfatning av boforholdene for barn og unge. I følge SINTEF er tilstanden dårligst i sentraliserte mottak, hvor andelen barn er lavest (Hauge m.fl. 2015).

4.5 Bosituasjon og trygghet

Å føle seg trygg der man bor er helt vesentlig for at barn skal ha et godt oppvekstmiljø. I mottak kan trygghet knyttes til det å føle seg trygg i boligen hjemme sammen med søsken og familie, sosialt trygg i mottaket og i det nære bomiljøet, på skolen og sammen med andre barn og voksne.

Spørreundersøkelsen til barn og ungdom i mottak (2014) viser at majoriteten av barna (80 prosent) bor desentralisert. Tabell 3 viser at 2 av 3 barn føler seg trygge der de bor. De som bor sentralisert føler seg noe tryggere enn de som bor desentralisert.

Tabell 4.3 Føler du deg trygg der du bor? Prosent

	Sentralisert mottak N = 17	Desentralisert mottak N = 67	Alle N = 84
Ja	70,6	64,2	65,5
Både/og	23,5	19,4	20,2
Nei	5,9	16,4	14,2
Total	100	100	100

Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR. Spørreundersøkelse til barn og unge i mottak 2014

Trygghet kan også knyttes til økonomi og disposisjonsrett til boligen. Asylsøkere betaler ikke boutgifter, så økonomisk utrygghet knyttet til å kunne beholde bolig er ikke relevant for denne gruppen. Disposisjonsrett er derimot relevant. Til forskjell fra de fleste andre har ikke asylsøkere kontroll over hvilket mottak de blir plassert i, hvilken og hva slags bolig de blir tildelt og hvor lenge de kan eller skal bo i boligen. De har heller ikke innflytelse på om de blir flyttet til andre mottak/boliger mens søknaden deres blir behandlet. En av de lengeværende familiene med 6 barn som vi møtte, hadde flyttet 4 ganger mens de ventet på avgjørelse i asylsaken.⁴ For barna hadde det blant annet betydd bytte av barnehage og skole flere ganger og svært ustabile vennerelasjoner. Det aller viktigste for opplevelse av trygghet var imidlertid vedtak om opphold i Norge. Dette er utenfor mottakets og asylfamiliens beslutningsområde. Mottakets oppgave er å bidra til trygge rammer til tross for utryggheten knyttet til vedtak om opphold.

Vi prøver å skape mest mulig trygghet for beboerne i institusjonen. Dørene holdes mest mulig åpne, og særlig barna kan gjerne komme inn på kontoret til oss etter skoletid. (Mottaksleder)

Jeg opplever ikke at jeg har en trygg hverdag. Jeg tenker alltid på asylsøknaden uansett hvor jeg er. Om politiet kommer og henter oss, mens vi sover, på skolen. (Tenåringsjente)

Uansett fysisk standard og organisering av mottakene, kunne de ikke beskytte mot redsel for at politiet skulle komme og hente familien.

Mens noen barn klarte å holde denne frykten i sjakk ved å være aktive, trakk andre barn seg fra fritidsaktiviteter, ble innadvendte, klarte ikke å konsentrere seg om lekser og sov dårlig.

⁴ Familien hadde bodd i Norge i 5,5 år på intervju tidspunktet.

Sosial trygghet

Sosial trygghet kan handle om hvorvidt barn og ungdom i mottak har voksne personer å gå til om de er lei seg, redde eller lurer på noe. Fra spørreundersøkelsen til barna er hovedinntrykket at majoriteten av barn og ungdom vet om noen på mottaket de kan snakke med.

Tabell 4.4 Opplever du at de ansatte på mottakssenteret har tid til å snakke med deg? Prosent

	Centralisert mottak N = 17	Desentralisert mottak N = 56	Alle N = 73
Ja	82,4	50,0	58
Både/og	11,8	21,4	19
Nei	5,9	28,6	23
Total	100	100	100

Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR. Spørreundersøkelse til barn og unge i mottak 2014

Litt over halvparten av barna opplever at de ansatte på mottaket har tid til å snakke med dem (tabell 4). Litt flere enn 2 av 3 opplever at de kan spørre de ansatte om de lurer på noe (tabell 5) og ca. halvparten tror at de ansatte forstår hvordan de har det (tabell 6).

Tabell 4.5 Kan du spørre de ansatte hvis det er noe du lurer på? Prosent

	Centralisert mottak N = 17	Desentralisert mottak N = 62	Alle N = 79
Ja	76,5	67,7	70
Både/og	17,6	16,1	16
Nei	5,9	16,1	14
Total	100	100	100

Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR. Spørreundersøkelse til barn og unge i mottak 2014

Tabell 4.6 Synes du de ansatte på mottaket forstår hvordan du har det? Prosent

	Sentralisert mottak N = 17	Desentralisert mottak N = 58	Alle N = 74
Ja	76,5	45,6	53
Både/og	23,5	29,8	28
Nei	0	24,6	19
Total	100	100	100

Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR. Spørreundersøkelse til barn og unge i mottak 2014

Tabellene viser at barn og ungdom opplever kontakten med de ansatte forskjellig i desentraliserte og sentraliserte mottak. Barna og ungdommene hadde større tiltro til og mer kontakt med de ansatte i de sentraliserte mottakene. For eksempel var det hele 8 av 10 barn i sentraliserte mottak som opplevde at de ansatte hadde tid til å snakke med dem. I desentraliserte mottak var det bare halvparten av barna som opplevde dette. Sentraliserte mottak hadde større mulighet til å være tett på beboerne og noen, som i det ene sitatet på forrige side, var opptatt av at de ansatte skulle være lett tilgjengelige for barna. Desentraliserte mottak hadde derimot begrensede åpningstider. Barn og ungdom som bodde desentralisert kunne bo langt fra mottaksadministrasjonen. Noen av de desentraliserte mottakene la vekt på at barn og ungdom skulle bruke de alminnelige aktivitetene og tilbudene på stedet. Andre desentraliserte mottak organiserte aktiviteter for barn på mottaket. Det ga en mulighet til å følge med på og bli kjent med barna som kom dit. Yngre barn brukte oftere slike aktivitetstilbud enn tenåringer. Barna skulle også ha egne kontaktpersoner på mottaket.

Lederen på mottaket er som en mor for alle barna. Hun er veldig hyggelig og viktig for oss. Når jeg kommer med sønnen min får han alltid en klem. (Familiefar, desentralisert mottak)

Jeg tror vi kjenner barn og ungdom bedre enn de kjenner oss. Jeg er usikker på om de kommer til oss om det er noe. Men vi er veldig fornøyde med helsestasjonen, for de er veldig tett på! (Mottaksleder, desentralisert mottak)

Jeg drar aldri til mottaket for å snakke med noen hvis jeg er lei meg. Da går jeg til helsesøster på skolen. (Tenåringsjente, desentralisert mottak)

Tabellene 4, 5 og 6 viser at det som er bekymringsfullt er barn og ungdom som bor desentralisert og som ikke har noen voksne på mottaket å snakke med om de har behov for det. En av fedrene som ble intervjuet mente at mottaket kunne for lite om barn og at de ikke prioriterte å snakke med barn. En ungdom i et annet mottak eksemplifiserte dette: «Det er ikke noen som jobber med å snakke der». Et av tiltakene denne ungdommen foreslo for å gjøre det bedre for barn i mottak, var nettopp at barn

og ungdom fikk voksne å snakke med i mottaket. En annen ønsket seg hjemmebesøk.

Større avstand til voksne i desentraliserte mottak

Fysisk og sosial organisering av mottakene og hvordan de ansatte forholder seg til asylsøkerne er avgjørende for trivsel. De fleste desentraliserte mottakene har personer som besøker familiene jevnlig. Besøkene er imidlertid ofte i vanlig arbeidstid når barn og ungdom er i barnehage og på skolen. Når de ansatte ikke treffer barna når de er på hjemmebesøk, kan det være vanskelig å følge med på hvordan barna har det. Det kan for eksempel være vanskelig å oppdage familievold hvis de ansatte aldri ser barna sammen med sine foreldre, eller treffer dem på mottaket. Der asylsøkerne bor tett kan naboer oppdage slik eventuell vold, men det vil bare bli meldt videre om naboen opplever at denne type vold i familien angår mottaket. Vi ble fortalt historier om grov familievold og møtte barn som nettopp hadde kommet tilbake fra krisesenter. At barn og mor hadde bodd på krisesenter viser at mottaket hadde fanget opp situasjonen, selv om dette var i et desentralisert mottak.

I løpet av besøkene på mottakene kom det frem enkelthistorier der mottakene ikke hadde virkemidler for å hindre barn og ungdoms utrygghet og redsel for voldelige fedre. Fedrene bodde ikke i mottaket, men kunne dukke opp når og hvor som helst. Noen av informantene sa at de ønsket nærhet til de som jobbet på mottaket, blant annet fordi de trodde de ville få bedre oppfølging om de bodde i, eller i kort avstand til mottak og ansatte. Det ga dessuten kort vei til informasjon og trygghet. Fra ansatte ble det trukket frem at sentraliserte mottak ga bedre anledning til å ha oversikt over beboerne og følge med på den enkelte. Noen foreldre la også vekt på at de opplevde at det var mer sosialt i sentraliserte enn desentraliserte mottak. Det var flere å snakke med og flere aktiviteter.

4.6 Bomiljø

Trygghet i det nære bomiljøet er viktig for at barn skal trives. En ti-åring som ble spurt om hun følte seg trygg i nabolaget svarte raskt nei. Jenta bor med mor og søster i leilighet i en mellomstor by. De bor i en blokk hvor det bor narkomane og jenta har funnet sprøyter i heisen. Dårlig og utrygt bomiljø trekkes frem som et tilleggsmoment til den vanskelige ventetiden. Andre som bor desentralisert forteller at de bor i hyggelige nabolag. I spørreundersøkelsen til barn og ungdom kommer det frem at en langt høyere andel av dem som bor sentralisert synes at det er rent og fint der de bor (84 %), sammenlignet med dem som bor desentralisert (56 %). Intuitivt skulle man tro det var omvendt. En forklaring kan være at desentraliserte boliger ofte er blant de billigste leieboligene og som ligger i utsatte bomiljø. En familie hadde klart å få mottaket til å gi dem ny bolig, fordi de følte seg utrygge og ikke trivdes i det nabolaget de bodde i

før. Etter flytting er de fornøyd med både bolig, nabolag og nærhet til sentrum. Nærhet til sentrum hadde betydning for tenåringene i familien som hadde både skole, bibliotek og andre gjøremål i sentrumsområde. Nærheten bidro til trivsel.

Nærhet, tilgjengelighet og kontakt

Nærhet til skole og venner er viktig for at barn og ungdom skal kunne opprettholde kontakt med klassevenner etter skoletid. I breddeundersøkelsen svarer nesten 80 prosent av mottakene at mottakets beliggenhet ikke er til hinder for slik kontakt. Noen av de desentraliserte mottakene understreker at når de bosetter barnefamilier er opptatt av å bosette dem i nærheten av skole og barnehage. Dette gjør de for å legge til rette for lett tilgjengelighet og for at ungene lettere kan bli del av det lokale barnemiljøet. En av familiene vi besøkte fortalte at ungene hadde venner i nærheten og at ungene deres gikk i alle bursdager de ble invitert til i klassen. Dette eksemplet forteller at sosial kontakt med klassekamerater og andre etter skoletid både handler om geografisk nærhet og om hvordan foreldrene støtter opp om slik kontakt. Mange foreldre er imidlertid usikre på sin egen rolle. Omgangsformer og sosiale koder er ikke de samme over alt, noe som kan gjøre det vanskelig for foreldre å vite hva som skal til for å oppnå sosial kontakt. På enkelte mottak har de satt i gang foreldreveiledning, og opplever gode resultater med dette (Berg 2006). Dette arbeidet er imidlertid lite systematisert, og veiledningen er ofte avhengig av «ildsjeler».

Noen barn vi snakket med i et av de sentraliserte mottakene fortalte at de var relativt fornøyd med utemiljøet. De kunne sykle og leke med ball. Men få av dem var sammen med norske venner etter skolen. Det var få barn å leke med der de bodde, bortsett fra at de hadde noen gode venner på mottaket. Fra spørreundersøkelsen til barna og ungdommene sier 2 av 3 at de har et sted å være/leke i nærheten av der de bor. Det er små forskjeller mellom sentraliserte og desentraliserte mottak. Men, andelen som svarer at de ikke har noe sted å være/leke er noe større blant barn og ungdom i desentraliserte mottak, enn blant dem som bor i sentraliserte mottak. Dette viser at type mottak, og mottakets og boligens beliggenhet og type nærområde kan påvirke barnas mulighet for fellesskap med andre og opplevelse av tilhørighet.

Tabell 4.7 Har du steder der du liker å være/leke i fritiden i nærheten av der du bor? Prosent

	Sentralisert mottak N = 17	Desentralisert mottak N = 65	Alle N = 82
Ja	64,7	66,2	65,9
Både/og	23,5	18,5	19,5
Nei	11,8	15,4	14,6
Total	100	100	100

Kilde: NTNU Samfunnsforskning/NIBR. Spørreundersøkelse til barn og unge i mottak 2014

Noen foreldre trakk frem at på det sentraliserte mottaket de bodde var for lite lekeareal både inne og ute for ungene. Et av de sentraliserte mottakene vi besøkte oppfordret både barn og foreldre til å være med på tiltak i nærmiljøet. Dette var ikke fordi det manglet areal på mottaket, men for at de skulle få lokale kontakter og utvidet aktivitetstilbud. De ble godt mottatt i nabolaget og det var full åpenhet om at de bodde i mottak. I følge mottaksleder var entusiasmen for å delta i nabolaget størst blant dem som ikke har fått avslag på asylsøknaden. I et annet mottak fortalte en ungdom at hun aldri hadde fortalt klassevenninnene om at hun bodde i asylmottak. Hun hadde aldri venner med hjem for hun ville ikke vise at hun bodde annerledes og dårligere enn de andre. Hun ville ikke skille seg ut.

Det er ikke selve leiligheten, men hva leiligheten ikke inneholder. Jevnaldrende, norske barn har normalt finere hjem med masse artig utstyr. De fleste barna på mottaket er for flauet til å invitere venner hjem, blant annet på grunn av hvor nøkternt utstyrt leilighetene er. (Mottaksansatt)

Type innkvartering og bomiljø kan bety mye for hvorvidt barn og ungdom føler seg inkludert blant jevnaldrende. For noen kan det å underkommunisere sin uønskete annerledeshet, kombinert med anstrengelser for å bli oppfattet som mest mulig lik de andre, være en strategi for å bli inkludert i ungdomsflokken. Det handler på mange måter om individuelle strategier for å unngå å bli stigmatisert som asylsøker i hverdagslivet. Det kan også handle om en overlevelsesstrategi som innebærer at jo likere man er de andre, jo større sannsynlighet tror man det er for å få innvilget opphold.

I et av de desentraliserte mottakene lå familieboligene samlet i et eget område. Boligene hadde lav standard, men en av de beste beliggenhetene på stedet. Området lå for seg selv slik at det formet sitt eget lille nabolag. Beboerne hadde med noe tilskudd fra mottaket opparbeidet lekeplass for ungene. De yngre barna vi snakket med var fornøyde med området og hadde venner blant de andre barna som bodde der. Asylsøkerne her bodde i egne boliger, men området ble på mange måter et mottak siden det bare bodde asylsøkere der. Dette nabolaget var i kort gåavstand til tettstedet og skolene. De voksne i familien vi snakket med i dette nabolaget trivdes sosialt, men skulle ønske at de kunne bo «sånn som alle andre». En tenåringsjente var imidlertid

opptatt av at konsentrasjon av asylsøkere på et lite sted bidro til ubehagelig sosial kontroll, blant annet når det gjaldt klesdrakt. I bomiljøet var det lite rom for å kle seg som norske jenter på tilsvarende alder. Hun trivdes ikke i det nære bomiljøet, men følte seg trygg i tettstedet, når hun kom ut av mottaksområdet. I samme mottak hadde en annen familie med flere barn fått bolig i et alminnelig middelklasse nabolag, i en romslig bolig av god standard. Bortsett fra en annen familie fra mottaket, var naboene norske. Ungene lekte med naboungene som bodde rundt. Dette nabolaget lå i nesten en times gåavstand fra sentrum, men nærmere videregående skole og idrettsbane, noe som var attraktivt for de større barna i familien.

4.7 Anerkjennelse, selvutvikling og mestring

Som nevnt innledningsvis forventer UDI at mottakene skal fungere som et mest mulig normalt bosted for personer i en unormal situasjon. Innledningsvis spurte vi om det å bo i mottak kan bidra til å dekke behov knyttet til anerkjennelse og videreutvikling av egne evner. Her spiller tilbud om skole og barnehage en stor rolle (se også kapittel 5). Barnehage og skole gir muligheter for læring og mestring og er det som ser ut til å bidra mest til å normalisere hverdagen for barn og ungdom. Barnehage, skole og fritidsaktiviteter bidro til å bygge struktur i hverdagen for barnefamiliene, på lignende betingelser som for andre barnefamilier, selv om livssituasjon og boligsituasjon ellers var svært ulik. Dette inntrykket fra besøkene i mottakene bekrefter tidligere studier som blant annet har vist at skole og fritidstilbud kompenserer for flere av belastningene som følger med å være asylsøker barn (Sivertsen 2007).

Et av mottakene fortalte at de fortsatt prioriterte at barn skulle få gå i barnehage fra 2-års alder. Mottaket fortsatte å betale for dette tilbudet selv etter at UDI hadde strammet inn ved bare å dekke kostnader til barnehage for 4- og 5-åringer. Ved siden av å bidra til sosialisering, normalisering og språklæring for barna, ble det påpekt at barnehage var viktig for at foreldrene skulle få noe alenetid og hente krefter til å følge opp ungene. Fra ansatte i mottakene ble det hevdet at dette var særlig viktig for dem som bodde trangt, og ikke hadde mulighet til å trekke seg tilbake.

Til forskjell fra å bo i asylmottak, som skiller asylbarns hverdag fra andre barn, var skolen en arena hvor asylbarn gikk sammen med andre barn. Barna og ungdommene vi møtte, likte å gå på skolen, og mange var opptatt av å gjøre det bra på skolen. Skolen var et sted å være sammen med andre barn og ungdom, få venner, leke, lære norsk og fag. Også foreldrene var opptatt av at ungene skulle gå på skolen. Dette samstemte med inntrykket fra ansatte på skolene. Skolen ble særlig viktig for barn og ungdom som bodde i familier med avslag på asylsøknaden. For disse barna ble skolen et trygghetsanker i en ellers svært usikker hverdag.

Rom for lekser?

Lekser bidro til å skape hverdagsrutiner og alminneliggjøre livssituasjonen til barn og ungdom i mottak. Trangbodddhet spilte imidlertid en rolle for muligheter til å gjøre lekser hjemme. I spørreundersøkelsen til barn og ungdom i mottakene ble det spurt om de hadde noe sted hjemme hvor de kunne gjøre lekser i fred. Nesten alle barna i sentraliserte mottak hadde det, mens under halvparten av barna som bodde desentralisert sa at de hadde et sted å gjøre lekser hjemme. Den høye andelen i sentraliserte mottak skyldes antakelig at de svarte på at de hadde et sted på *mottaket* å gjøre lekser, enten det var i boligen, eller i fellesrom som egnet seg til lekser. Barn som bor trangt desentralisert må alternativt gjøre lekser på skolen, på bibliotek eller lignende. Når det gjaldt å gjøre lekser hjemme handlet dette både om plass og om organisering. Noen barn fortalte at det var mer frustrerende at foreldrene ikke kunne hjelpe dem med leksene, enn at det var trangt. Selv om de ikke kunne hjelpe, var noen foreldre likevel opptatt av å legge til rette for lekser, for eksempel ved at de holdt mindre søsken unna.

En av de store barnefamiliene vi besøkte hadde organisert felles leksetid. Ungene satt på gulvet og gjorde lekser samtidig. De forstyrret ikke hverandre og en av foreldrene bisto. Et annet barn fortalte derimot at det var vanskelig å få gjort lekser hjemme fordi det ikke ble fred og ro når det var mange til stede samtidig og hele tiden. Barn med foreldre med psykiske problemer, eller foreldre som fungerte dårlig som foreldre i asylsituasjonen fortalte også om problemer med å følge opp skolen. Foreldrene var ikke i stand til å gi en trygg ramme rundt lekser og oppfølging av skolen. Hovedinntrykket var at barna og ungdommene hadde stor disiplin når det gjaldt lekser. Mange fortalte at de gjorde lekser før de gjorde andre ting. Ut fra intervjuene kan det virke som skolen var en arena hvor barna og ungdommene fikk vist at de mestret og hadde kontroll. En jente fortalte at hun ville bevise at hun fortjente opphold i Norge. En annen sa: «Skolen er det eneste håpet, det skal jeg klare. Jeg skal vise dem at jeg klarer!» Dette samstemmer også med at mange snakket godt norsk og gjorde det bra på skolen. Noen var best i klassen i enkelte fag. Sett under ett hadde barna flere muligheter for å gjøre lekser utenom boligen. Motivasjonen for å lykkes på skolen bidro til at ulike tilbud om tilrettelagt leksehjelp på skolen og i lokale frivilliges regi slik som Røde Kors ble brukt. Noen mottak, og særlig de sentraliserte mottakene hadde felleslokaler som kunne brukes til lekser. De ble brukt av enkelte barn som bodde svært trangt på mottakene og av ungdommer. Andre steder brukte ungdommene det lokale biblioteket. Mindre barn gjorde oftere lekser på skolen eller hjemme.

Inntrykk fra rektorer var også at asylbarn og ungdom i skolene etterhvert ble sett på som mer alminnelige. På forskjellige måter ble det jobbet aktivt med at ungene skulle få et norsk nettverk. En skole fortalte om organisert faddervirksomhet for å motvirke tendenser til at asylbarna holdt seg for seg selv. En annen skole fremhevet at mot-taksbarna var en ordinær del av skolemiljøet, og de ble verken utsatt for stigma eller mobbing. Fra ungene selv kom det frem historier om både inkludering og vennskap og historier om mobbing og utestengning. Selv om barna og ungdommene var inklu-

dert i den alminnelige skolehverdagen, var de fortsatt asylsøkere. De kunne ikke være med på skoletur ut av landet fordi de manglet pass. Ungdommene kunne heller ikke ha sommerjobb slik som klassekameratene. Blant dem som fikk venner lokalt, ble det fortalt eksempler på hvordan ungene fortsatte å holde kontakt etter at asylbarn og ungdom var sendt ut av landet.

Fritidsaktiviteter og normalisering

I Norge er fritidsaktiviteter for barn og ungdom sentralt. Mottakene forsøker å bidra til at asylbarn og ungdom skal ha en aktiv og meningsfylt fritid på linje med andre barn. Første oppgave er å få foreldrene til å skjønne betydningen av fritid og fritidsaktiviteter. Erfaringen var at en del foreldre trengte tid for å bli kjent med «fritid på norsk». Hva er leirskole og hyttetur, og hvorfor er det viktig at barna spiller fotball og håndball sammen med andre barn? Slike tema ble tatt opp med foreldrene i mottakene. En av mottakslederne sa det enkelt: «I tillegg til gleden ved å delta i aktiviteten i seg selv, skal barna ha noe å se frem til». Sitatet påpeker med dette at det å delta i aktiviteter kan bidra til både gode opplevelser, selvutvikling og mestring. Dette kan være knyttet til selve aktiviteten og til det sosiale fellesskapet som ofte følger med fritidsaktiviteter.

Mottakene hadde forskjellige praksiser for å organisere fritidstilbud og sponse deltagelse på aktiviteter i lokalmiljøet. Noen sponset lokale idrettslag for at de skulle inkludere asylbarna. Noen steder var det gratis tilbud organisert av Røde Kors, Rødt Barna, Kirkens bymisjon, Norsk Folkehjelp mfl. Der hvor mottakene sponset deltagelse i aktiviteter var det stort sett snakk om én aktivitet pr. barn/ungdom i uka. Et av mottakene fortalte at det frem til 2014 bare var tre barn som mottaket betalte aktiviteter for, men senere har dette økt. Ungdom tok også selv initiativ og deltok i andre lokale aktiviteter i menigheter, i kor m.m. Mottakene sponset også kinobilletter slik at ungdommene kunne gå på kino med venner.

4.8 Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett på hva slags levekår og muligheter for livskvalitet ordinære asylmottak gir barn og ungdom. For å belyse dette har vi hentet inspirasjon fra Maslows behovspyramide. Politiske intensjoner om boligtilbudet i mottak (NOU 2011:10) og den nasjonale strategien for boligsosialt arbeid (Departementene 2014) har vært viktige rammebetingelser for å vurdere hva som kan være bra nok vs. ikke tilstrekkelige boforhold.

Maslow er, som vi beskrev innledningsvis, opptatt av mangelbehov (fysiske behov, trygghet og sosiale behov) og vekstbehov (anerkjennelse og selvrealisering). I vur-

deringen av boforholdene i mottak er vi for det første opptatt av hvordan mangelbehov som kan knyttes til bolig og bomiljø blir dekket. Dernest har vi vært opptatt av hvordan boforholdene legger til rette for livskvalitet knyttet til muligheter til å ta hånd om og utvikle egne, individuelle vekstbehov.

Bosituasjon

Bosituasjonen påvirker muligheter for tilstrekkelig *søvn og fysisk aktivitet*. Vi finner at den gjennomgående trangboddheten kan påvirke mulighetene for søvn for både barn og voksne. Dette gjelder særlig dem som bor i rom og hybler i sentraliserte mottak hvor ulike døgnrytmer, støy og bråk kan forstyrre nattesøvnen fordi folk bor tett. Der hvor hele familien bor på ett rom vil det påvirke søvn- og rekreasjonsmulighetene for barn og voksne. Muligheter for fysisk aktivitet er begrenset i trange boliger. Aktivitetsmuligheter i det nære bomiljøet og muligheter til å delta på fritidsaktiviteter sammen med andre barn og ungdom blir dermed sentralt. Over 80 prosent av mottakene i breddeundersøkelsen rapporterte at barna hadde tilgang på lekearealer innen- og utendørs. En noe lavere andel blant barn/ ungdom sa selv at de hadde steder de likte å være/ leke i fritiden der de bor. Fra mottaksledere og fra ungdom var det tydelig at det var færre tilbud til ungdom i mottaksområdet enn det var til barn.

Å bo i asylmottak skal gi en *trygg ramme* rundt livet til folk som søker om asyl. Med noen unntak var boligenes fysiske tilstand i hovedsak tilstrekkelige til å beskytte mot kulde, vær og vind, og mot helseskader som følger av dårlig inneklimate som skyldes trekk, sopp, mugg og råte. Dårlig inneklimate kan være alvorlig for dem det gjelder fordi det kan settes i sammenheng med astma, allergier, hodepine og unormal tretthet. Fra andre undersøkelser kommer det frem at tilstanden antakelig er dårligst i sentraliserte boliger, hvor et mindretall av asylbarna bor.

Fra spørreundersøkelsen til barna kommer det frem at 2 av 3 føler seg sosialt trygge der de bor. Dette ble bekreftet i intervjuene. Blant de som bodde desentralisert var det imidlertid bare halvparten som opplevde at de ansatte på mottaket hadde tid til å snakke med dem. Å bo i mottak kan være utrygt på den måten at familien ikke har kontroll på hvor lenge de får bo i mottaket, hva slags bolig de får og om de må bytte mottak og/eller bolig mens de venter på behandling av saken sin. Barna fortalte ikke om dette, men noen foreldre i lengeværende familier som hadde måttet flytte flere ganger var opptatt av dette. De hadde erfart at mottak ble lagt ned, eller hadde blitt endret slik at de måtte flytte, noe som hadde betydd at ungene hadde skiftet barnehage og skole flere ganger.

Det ble i enkelte tilfelle uttrykt utrygghet i forbindelse med bråk og støy som fulgte av at asylsøkere i ulike livssituasjoner bodde tett og trangt. Sosial kontroll overfor ungdom som bodde i mottak hvor mange asylsøkere bodde tett, ble også opplevd som utrygt. Barnas og ungdommenes utrygghet var i første rekke knyttet til avgjørelse på

asylsaken og i noen få tilfelle til frykt for familievold.

Barn og ungdom har *sosiale behov* og behov for fellesskap med familie og andre. De som var best stilt var de barna og ungdommene som bodde i egne boliger med foreldrene. De hadde mulighet til å utvikle et relativt normalt familieliv. Trangbodddhet kunne imidlertid påvirke muligheten til å få være alene i familien, og det kunne bidra til frustrasjon. Ikke overraskende, de som bodde i sentraliserte mottak og i områder med mange boliger for asylsøkere fikk lettere venner og bekjente blant andre asylbarn, mens de som bodde i andre nabolag fikk lettere norske venner.

Ungdom i ordinære mottak hadde vanskeligere for å få venner i mottaket av den enkle grunn at det var få av dem. De var mer avhengige av å få venner og bekjente utenfor mottaket og var derfor avhengige av å delta på arenaer hvor de møtte andre, slik som skolen og fritidsaktiviteter. Bortimot 80 prosent av mottakene hadde i følge mottaksansatte en slik beliggenhet at avstand ikke forhindret ungene fra å utvikle og opprettholde kontakt med medelever. Felleskap, dialog og samhandling med andre er helt vesentlig for å kunne få tilbakemeldinger, bli sosialisert og verdsatt av andre. I intervjuene fortalte de yngre barna om deltakelse i idrett og andre fritidsaktiviteter sammen med norske barn. De fleste var opptatt av å være en god søsken og venn for andre og de mente at de ble godt likt av andre på samme alder.

Jo eldre barn og ungdom var, jo mer var de klar over at de levde under andre betingelser enn jevnaldrende. Noen var opptatt av å skjule asylidentiteten for å bli oppfattet som og verdsatt på lik linje med andre. Det innebar blant annet å ikke å fortelle hvor man bodde og strategier for å delta på arenaer hvor andre barn og ungdom deltar.

I tillegg til å få dekket grunnleggende behov har mennesker *behov for å utvikle seg og mestre*. Det er derfor sentralt å stille spørsmål om livet i mottak gir muligheter for behov for utvikling, læring og selvrealisering. Barnehage, skole og fritidsaktiviteter utenfor mottaket er sentralt her.

Skolen ble gjennomgående høyt verdsatt. Mange av de barna og ungdommene vi snakket med hadde lært seg godt norsk og de fikk gjort lekser. Mange gjorde det bra på skolen, noen fortalte at de var blant de beste i klassen i enkelte fag. Lekselesing foregikk hjemme, på skolen, i fellesarealer på mottaket, på leksehjelp arrangert av frivillig sektor og på bibliotek (ungdom). Fordi foreldre var opptatt av at ungene fikk gjort lekser, bidro de til at det ble mulig, selv blant dem som bodde veldig trangt.⁵ Å kunne følge med på skolen, og snakke godt norsk gjorde det lettere for barn og ungdom fra asylmottakene å bli respektert blant de andre elevene og få innpass i sosialt fellesskap utenfor mottaket.

⁵ Det var frivillig å delta i undersøkelsen. Vi vet derfor ikke om de vi snakket med var mer positive og støttende for barna sine enn dem vi ikke snakket med.

Vår undersøkelse viser at dilemmaet knyttet til midlertidig innkvartering og nøktern standard ikke er løst. Når midlertidigheten forlenges bidrar det til at boforhold som er akseptable for en kort periode, kan få karakter av permanens. Hvorvidt det har alvorlig innvirkning på barn og unges fremtidsmuligheter har vi foreløpig ikke tilstrekkelig kunnskap om.

Hva kan vi lære av dette?

En viktig hensikt med dette prosjektet har vært å lage et opplegg for levekårsundersøkelser blant barn og unge i asylmottak. I dette kapitlet har målet vært å belyse barn og unges levekår i mottak med utgangspunkt i relevante og tilgjengelige data om boforhold. Gjennomgangen viser at både kvantitative og kvalitative datakilder er nødvendige for å kunne si noe om dette. Gjennomgangen viser også at det vi definerer som *objektive boforhold*, slik som faktiske fysiske forhold knyttet til standard og vedlikehold i mottakene, vurderes noe forskjellig av ulike kilder. Driftsoperatører som er ansvarlige for mottaksdriften er noe mer positive enn ansatte i mottakene, som igjen er noe mer positive enn ansatte i det offentlige som har ansvar for å følge opp barn og unge i mottak og fagpersoner som arkitekter. Det er lettere å kartlegge forhold som størrelse på boenhetene og hvordan tilgangen til kjøkken, bad og toalett er i egne boenheter sammenlignet med de kollektive boformene. Hvorvidt boenhetene kan vurderes som romslige, passe store eller som trangbodde vil avhenge av hvem som til enhver tid bor i boenhetene. Trangboddhet handler derfor mye om hva slags innkvarteringsmuligheter mottakene har tilgjengelig når nye asylsøkere skal innkvarteres. Krav fra Justis- og beredskapsdepartementet om minst 85 prosent kapasitetsutnyttelse i mottakene tilsier at handlingsrommet i hvert mottak er begrenset.⁶

Beboerne selv, foreldre, barn og ungdom gir verdifulle innsyn i *subjektive boforhold*, dvs. hvordan det oppleves å bo og leve i den innkvarteringen de tilbys. Deres vurderinger gir viktig informasjon for å få innsyn i hvordan innkvartering i asylmottak kan bidra til normalisering av hverdagen for barn og ungdom. Den sentrale tilbakemeldingen er at både barn og foreldre foretrekker å bo i egne boliger, i det som kalles for desentralisert asylmottak. Det gir mer rom for privatliv og bidrar til å normalisere livssituasjonen. På den annen side kommer det frem at en større andel av barn/ungdom som bor sentralisert sammenlignet med desentralisert, opplever at sentraliserte mottak gir noe større trygghet og nærhet til andre voksenpersoner enn foreldrene. Trangboddhet oppleves derimot som svært negativt uansett hvordan de bor.

Et annet viktig behov er *lydisolering* i sentraliserte mottak hvor asylsøkere bor tett og trangt. Dette fremstår som særlig viktig der barnefamilier og enslige menn bor tett på hverandre. Forskjellige døgnrytmer, bråk og støy forstyrrer nattesøvn. Noen barn

⁶ Tildelingsbrev 2015 fra Justis- og beredskapsdepartementet til UDI.

gir uttrykk for frykt for å bruke felles bad og toalett uten følge av foreldre. Behovet for mer enn et rom for barnefamilier kommer også tydelig frem. Det er avgjørende for at barn og foreldre kan legge seg til forskjellige tider. Mer enn et rom kan også gi foreldrene noe alenetid slik at de kan hente seg inn for å ha mulighet til å være gode foreldre neste dag. Mer enn et rom har også stor betydning for at ungene kan få gjort lekser. Å gå på skolen og mestre det sosiale og faglige knyttet til skolen fremstår som en viktig normaliserings- og mental beskyttelsesfaktor for asylbarn og ungdom som bor usikkert og dårligere enn andre barn jfr. Nasjonal strategi for boligsosialt arbeid).

Vår tilnærming til boforhold som en sentral levekårsfaktor for livskvalitet har gjort at vi har trukket inn flere forhold enn de rent fysiske for å kunne si noe om hvordan midlertidig innkvartering i mottak legger til rette for et *mest mulig normalt liv i en unormal livssituasjon*. Derfor har vi trukket inn opplevelse av trygghet, hvorvidt det å bo i mottak bidrar til stigmatisering av barna i lokalsamfunnet og hvorvidt det gir muligheter for personlig vekst og utvikling av egne evner. Det siste er særlig knyttet til om barn og unge får mulighet til å utnytte det potensiale som ligger i å gå i barnehage, på skole og delta i fritidsaktiviteter.

Kapittel 5

Tjenestetilbudets innvirkning på asylsøkende barns levekår

Marko Valenta

En rekke faktorer har innvirkning på levekår til asylsøkende barn. Tidligere forskning viser at deres livssituasjon og levekår påvirkes av usikkerheten knyttet til deres status i Norge, framtidsutsikter, familiens livsvilkår og kvaliteten på relasjoner de har med voksne og jevnaldrende på forskjellige arenaer (Brekke 2004; Seeberg mfl 2009; Vitus og Lidén 2010; Liden mfl. 2011). En viktig faktor som også kan ha direkte eller indirekte innvirkning på asylsøkende barns levekår er den lokale tjenesteytingen som forskjellige sektormyndigheter har ansvar for (Fladstad 1994, 1998; Lauritsen og Berg 1999; Lidén mfl. 2011; Valenta og Berg 2012).

Dette kapitlet fokuserer på sektormyndigheter og tjenester som tilbys asylsøkende barn og unge og som kan ha direkte eller indirekte innvirkning på deres levekår. Analysen baseres på breddeundersøkelser blant representanter for skolesektoren, helsesektoren, barnevernet og asylmottak i kommuner som har asylmottak og/eller omsorgssenter for enslige mindreårige asylsøkere.

Høsten 2014 og våren 2015 ble det sendt ut spørreskjema per e-post til 91 adressater innen barnevern, 99 adressater innen helsesektoren og 99 innen skolesektoren. I tillegg ble spørreskjema sendt til 110 statlige mottak for asylsøkere. Fire spørreskjema ble sendt til kommuneoverleger, skolesjefer, oppvekstsjef, barnevernsledere, mottaksledere, kommunalsjefer og enhetsledere for oppvekstkontoret for skole og barnevern. Spørsmålene i spørreskjemaene var innen følgende områder: boforhold, skoletilbud, barnehagetilbud, helsetilbud, barnevernstilbud, kompetanse, samarbeid og oppfatninger av faktorer som innvirker på levekår.

Vi har oppnådd en tilfredsstillende variasjonsbredde i utvalget, både når det gjelder geografisk spredning, sektor og kommunestørrelse. I underkant av 300 respondenter for sektormyndigheter har deltatt i undersøkelsen: 96 respondenter fra mottak, 58 fra representanter for helsesektoren, 72 representanter for barnevernet og 71 fra skolesektoren. Svarprosenten ligger mellom 60 og 80 prosent avhengig av sektor. Den

samlede svarprosenten er på 74 %, når det totale antallet av respondentene relateres til det totale antallet adresser som spørreskjema ble sendt til.

Når det gjelder kommunestørrelse, er rundt 15 prosent av representanter for sektormyndigheter fra store kommuner (over 50 000 innbyggere). Nesten 15 prosent av respondentene er fra kommuner som har mellom 20 000 og 50 000 innbyggere og omkring halvparten av respondentene er fra kommuner mellom 5000 og 20 000 innbyggere. I underkant av 25 prosent kommer fra de minste kommunene (under 5000 innbyggere).

Av mottaksrespondenter er 26 fra Region Nord, 15 fra Region Midt-Norge, 18 fra Region Vest, 11 fra Region Sør, 23 fra Region Indre Østland og 3 fra Region Oslo. Med utgangspunkt i den relativt høye svarprosenten og variasjonsbredden i utvalgene kan vi konkludere med at breddeundersøkelsen baseres på et representativt utvalg av representanter for sektormyndigheter i kommuner som har asylmottak og/eller omsorgssenter for enslige mindreårige asylsøkere.

Vi har innhentet et omfattende kvantitativt materiale og av praktiske hensyn ble vi nødt til å være selektive og fokusere på de mest relevante og mest robuste funnene. Enkelte av spørsmålene i spørreskjemaene ble besvart av for få respondenter, og disse ble derfor ikke inkludert i dette kapitlet.

De kvalitative vurderingene av tjenestetilbudet og oppfølgingen som ulike sektorer gir asylsøkende barn diskuteres flere andre steder i rapporten. Analysen i dette kapitlet vil derfor først og fremst baseres på det kvantitative materialet vi har innhentet gjennom breddeundersøkelsen blant representanter for forskjellige sektormyndigheter i kommunene. Sist, men ikke minst vil respondentene i breddeundersøkelsene gis en stemme.

Respondentene har fått anledning til å skrive egne kommentarer i kommentarfeltene i spørreskjemaene, noe flere har valgt å gjøre. Denne verdifulle informasjonskilden vil bli brukt i diskusjonen, blant annet for å illustrere variasjoner i erfaringene hos forskjellige sektormyndigheter og tjenesteytere. Samtidig vil vi understreke at kommentarene ikke bør betraktes som en statistisk representativ datakilde. De brukes utelukkende for å illustrere variasjonene i hovedtendensene og for å nyansere det vi viser av statistisk representative funn fra breddeundersøkelsene.

I det følgende presenteres de sentrale funnene i breddeundersøkelsen. Fokuset rettes mot helsetilbud, barnehagetilbud, barnevern og skoletilbud. Først presenteres forskjellige dimensjoner ved tilbudet. Deretter fokuserer vi på kompetanse og samarbeid med relevante aktører og bruk av tolk. I den avsluttende delen presenterer vi respondentenes generelle oppfatninger av faktorer som påvirker levekår til asylsøkende barn og unge.

5.1 Helsetilbud

Asylsøkende barn og unge under 18 år har rett til helsehjelp, men an oppleve problemer fordi deres foreldre ikke har den samme retten. Barneombudet (2013) har argumentert for at foreldre også bør ha rett til helsehjelp siden foreldrenes og barnas hjelpebehov henger nøye sammen. Tidligere forskning indikerer at de fleste asylsøkende barn i mottak får helsetilbud fra de ordinære helsetjenestene, og at flertallet av mottakene mener at asylsøkende barn og unge får et godt tilbud (Lidén mfl. 2013). Flere forskere deler bekymring for foreldrenes og barnas psykiske helse (Lauritsen 2007; Nielsen 2008; Vitus 2010, 2011). Videre viser forskningen at mer enn halvparten av asylmottak har barn som får behandling ved barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (Lidén mfl. 2013).

Også i vår undersøkelse svarer det store flertallet av respondenter som jobber i mottakene (87 %) at de er fornøyd med det lokale helsetilbudet som gis til asylbarn, mens 12 % svarer at de er delvis fornøyd og 1 % av respondentene svarer at de ikke er fornøyd. Vi har spurt representanter for helsesektoren i kommuner som har asylmottak eller omsorgssenter om hva som er de vanligste årsakene til at asylsøkende barn og unge får helsetjenester i kommunen. 51 % svarer at årsakene er deres somatiske helse, mens 32 % relater det til psykiske helse og 7 % til habiliteringsbehov. De som har valgt kategori «annet» presiserer at andre tjenester inkluderer vaksinasjon, informasjon, undersøkelser og veiledning og helsestasjonsarbeid, samt psykisk helsetjeneste i form av samtaler ved behov, enten av sykepleier i asylmottak, helse-søster eller av psykiatrisk sykepleier.

Vi har også spurt representanter for helsesektoren om helse- og omsorgstjenesten mottar flere akutt-henvendelser fra asylsøkende barn og unge enn fra andre i samme aldersgruppe. Flertallet svarer at de ikke vet eller at dette ikke er tilfelle, mens 20 % erfarer at helse- og omsorgstjenesten i kommunen mottar flere akutt-henvendelser fra asylsøkende barn. Når det gjelder helsetilbud som rettes mot psykisk helse mener nesten 70 % av respondentene at asylsøkende barn og unge som oppholder seg i kommunen får psykisk helsetjenestetilbud på linje med andre barn og unge. Flere kommenterer imidlertid at det kan være vanskelig å få gjennomslag for disse barna ved henvisning til spesialisthelsetjeneste:

Kommunale psykiatri- og PPT-tjenester gis på like fot og med brukbar kvalitet. Tilgang på spesialisthelsetjenester er vanskeligere. (Representant for helsesektoren)

Har opplevd at asylsøkerbarn ikke har fått tilbud fra tiltakskjeden i Barne- og familietjenesten, med begrunnelse i at de ikke har opphold. Hvis de skulle hatt tilbud fikk vi beskjed om at det måtte være en barnevernssak. (Representant for helsesektoren)

Vil si at kommunen leverer gode tjenester, men det tar for lang tid med spesialisthelsetjenesten. (Representant for helsesektoren)

Flertallet av respondentene mener likevel at gjeldende regelverk, knyttet til oppfølging av asylsøkende barn og unge sikrer at de som oftest får likeverdige tjenester. Tabell 1 viser erfaringer med regelverket.

Tabell 5.1 Regelverk og likeverdige tjenester i helsesektoren. Prosent N=47

Sikrer gjeldende regelverk knyttet til oppfølging av asylsøkende barn og unge at de får likeverdige tjenester?	
Ja alltid	14,9
Som oftest	63,8
Sjelden	4,3
Vet ikke	17,0

Tabellen indikerer at enkelte opplever at gjeldende regelverk ikke sikrer likeverdig behandling. Kommentarene viser at begrensningene som regel oppstår i tilfeller der det er behov for å følge opp kroniske tilstander hos asylsøkende barn og unge, noe som også kommer frem i disse sitatene:

De med behov for hjelpemidler og spesiell tilrettelegging i bolig får dårligere tilbud. De har heller ikke samme rettigheter til assistent i barnehage, f.eks. (Representant for helsesektoren)

Som oftest sikrer gjeldende regelverk at de får likeverdige tjenester, men kroniske tilstander som ikke er livstruende blir dårlig prioritert hos asylsøkere generelt, jfr. uavklart om det blir varig opphold. (Representant for helsesektoren)

Vi har nå fått til et godt samarbeid med BUPA der vi opplever at de får likeverdige tjenester. Ved andre avdelinger er det oftest bra for barn, men de trenger pga. språk og kulturforskjeller gjerne mer oppfølging enn norske barn og det skjer ikke alltid. (Representant for helsesektoren)

Flere tidligere undersøkelser setter fokus på bruken av tolk i møte med minoritets-språklige brukere. Undersøkelser viser et behov for flere kvalifiserte tolker, at det er underforbruk av profesjonelle tolker og at kommuner ikke har tilstrekkelig etablerte rutiner for bruk av tolk (IMDi 2008; TNS Gallup 2013; NOU 2014:8). I følge undersøkelser benyttes både ektefeller, mindreårige barn og slektninger ofte som tolker. Språkproblemer nevnes ofte som en av utfordringene tjenesteytere må hånd-

tere i arbeidet med asylsøkere og asylsøkende barn. 70 % av respondentene svarer at helse- og omsorgstjenesten alltid bruker tolk i møte med ikke-norsktalende asylsøkende barn og unge og deres foreldre/pårørende, mens 30 % gir tilbakemelding om at tolk som oftest brukes. Kommentarene antyder at det er utbredt bruk av telefon-tolk i møte med asylsøkere, noe som samsvarer med funn fra tidligere undersøkelser (Berg 2011; Paulsen mfl. 2014, 2015).

Når det gjelder oppfatninger av kompetanse i forhold til målgruppa svarer mer enn 70 % av respondentene i helse- og omsorgstjenester i kommunene at de har tilstrekkelig kompetanse på regelverk i forhold til målgruppa, mens halvparten av respondentene mener og at helse- og omsorgstjenester i kommunen har tilstrekkelig spesifikk kompetanse i forhold til målgruppa. Detaljerte analyser antyder at mindre kommuner i større grad opplever at de mangler spesifikk kompetanse i forhold til målgruppa. Det er særlig spesifikk kompetanse på psykososiale lidelser hos asylsøkende barn de mangler, noe som også kommer fram i respondentenes kommentarer:

Det er mye og god kompetanse, men dette er et kompleks område i stadig utvikling der det alltid trengs kompetanseutvikling... Ledende helsesøster mener helsestasjonen har tilstrekkelig kompetanse, men alle som burde hatt spesifikk kompetanse har ikke det.(Representant for helsesektoren)

I en liten kommune er det aldri nok spesifikk kompetanse, men vi gjør så godt vi kan... Det er vanskelig å finne kurs i fylket som gir oss tilstrekkelig kunnskap.(Representant for helsesektoren)

Somatisk helse ok. Psykososiale forhold, traumerelatert kompetanse har vi generelt for lite av... Det er til dels krevende problemstillinger som er krevende for en liten kommune. (Representant for helsesektoren)

Det generelle inntrykket er at ansatte innen feltet helse- og omsorgstjenester opplever at det til tider kan være krevende å forholde seg til målgruppa, og at det savnes mer spesifikk kompetanse. Når det gjelder erfaringer og praksis omkring samarbeid med andre aktører har vi stilt respondentene i helse- og omsorgstjenesten i kommunen nokså like spørsmål som vi stilte til respondenter i andre sektorer (se kommende avsnitt om barnevern og skoletilbud), og vi har også her fått positive tilbakemeldinger relatert til samarbeidet med mottaket og med barnas foresatte. Det er 90 % som erfarer at samarbeidet med mottak/omsorgssenter i kommunen er god eller nokså god og mer en 90 % av respondene i helse- og omsorgstjenesten karakteriserer samarbeidet med foresatte som svært godt og nokså godt. Videre svarer 70 % at det er faste samarbeidsmøter mellom mottaket/omsorgssenteret og helse- og omsorgstjenestene i kommunen.

5.2 Barn og unge med funksjonsnedsettelse¹

En gruppe som ofte faller mellom to stoler, er barn og unge med funksjonsnedsettelse. I 2012 ble det gjennomført et prosjekt i regi av UDI der denne gruppas situasjon ble satt på dagsordenen (Kittelsaa og Berg 2012). Her omtales gruppa som «dobbeltsårbar» - både fordi deres situasjon representerer doble utfordringer, men også fordi tjenesteapparatet i kommunene har liten erfaring med målgruppa. Det resulterer ofte i at de blir møtt med en «vente-og-se-holdning». Eller som flere uttrykker det: Det er ikke så lett å vite hva som er hva når et barn på mottak utvikler seg unormalt. Handler det om reaksjoner på flyktningtilværelsen? Eller handler det om funksjonshemming?

Verken i mottaksundersøkelsen eller i spørreskjemaene til sektormyndighetene blir disse utfordringene i særlig grad berørt, men ser vi nærmere på hvordan de ulike faginstansene har svart, finner vi både sammensatte helseutfordringer, sein språkutvikling og skolerelaterte utfordringer. Gruppa finnes med andre ord, men blir viet lite oppmerksomhet. Dette samsvarer med resultatene i rapporten «Dobbeltsårbar». Både gjennom breddeundersøkelsen, besøk på mottak og via kontakt med regionkontorene ble det rapportert om at det er få barn med nedsatt funksjonsevne. Det kan selvsagt bety at problemet rent faktisk er lite, men det kan også bety at mange mottak har begrenset erfaring med dette, og at de derfor ikke nødvendigvis har utviklet tilstrekkelige rutiner for hvordan de skal oppdage og følge opp barn med funksjonsvansker. Synlige funksjonsnedsettelse som for eksempel bevegelseshemming er lett å oppdage både i transittmottak og ved ankomst til ordinære mottak, mens andre funksjonsnedsettelse av kognitiv eller psykisk art, kan være vanskeligere å få øye på før en har observert barnet over tid i mottak, barnehage eller skole.

Ved de fleste mottak blir det gjennomført en helseundersøkelse ved ankomst, men her er det svært ulike rutiner både for hva som blir undersøkt og hvordan informasjonen blir formidlet til de som har daglig kontakt med familien. Om helsetjenesten er til stede i mottaket kan det ha betydning for om funksjonsnedsettelse oppdages og blir tatt opp lokalt. Der hvor helsetjenesten fungerer som et lavterskeltilbud med enkel tilgjengelighet for beboere, vil det åpnes mulighet for å kunne samtale om smått og stort, og også om bekymringer knyttet til barns fungering og eventuelle vansker. For små barn er barnehagen et sted det finnes kompetanse på å vurdere barns utvikling og modenhetsnivå. Av flere grunner er det viktig at små barn i asylmottak får tilbud om barnehage på et tidlig tidspunkt. For det første har mange av dem foreldre som sliter psykisk og dessuten bor familiene ofte trangt slik at barn har liten plass å utfolde seg på. I tillegg er barnehagens kompetanse av betydning for at vansker kan oppdages tidlig, slik at skjevutvikling kan forebygges eller behandles.

¹ Dette avsnittet bygger på rapporten «Dobbeltsårbar. Funksjonshemmede barn og unge i asylmottak» (Kittelsaa og Berg 2012).

For større barn vil skolen spille en rolle i å oppdage funksjonsnedsettelse. Dette kan være funksjonsnedsettelse som kommer til syne i form av konsentrasjonsvansker og nedsatt læreevne. Problemer i familier og hos enslige mindreårige asylsøkere kommer også til syne ved kontakt med oppmerksomme og kompetente mottaksansatte som vet hva de skal se etter. Her spiller både erfaringsbasert kunnskap og formell kompetanse en sentral rolle. Når det gjelder måten barn med funksjonsnedsettelse blir fulgt opp på, er det store variasjoner. Noen steder, og særlig der mottakene har arbeidet aktivt for det, er kontakten med de offentlige helse- og sosialtjenestene god, og de ulike instansene finner løsninger på utfordringene som barn og familier har. Andre steder hvor de ikke har så stor erfaring, kan det være mer prøving og feiling før løsningene er på plass. Det finnes en viss offentlig vegring mot å ta ansvar for beboere i asylmottak, men mottaksansatte mener at dette har bedret seg i de senere årene. En særlig utfordring er likevel at disse barna og deres familier ikke har rettigheter etter sosialtjenesteloven. Dette innebærer blant annet at foreldre som er langt vanskeligere stilt enn de fleste andre i Norge, må klare seg med langt dårligere avlastningsordninger enn det som ellers er vanlig og ansett som nødvendig. Manglende rettigheter kan føre til store diskusjoner om hvem som egentlig har ansvaret; UDI, barnevernet eller andre, mens foreldrene må vente på sårt tiltrengt bistand.

En utfordring som møter de som treffer barnas familier, er vansker med språk og kommunikasjon. Det kan være vanskelig å finne ut om en snakker om det samme; det vil si om en får formidlet til foreldrene hva barnets vansker består i sett med faglige øyne, om de forstår hvordan de selv kan følge opp, og om de får tak i hva slags oppgaver alle de ulike instansene og fagpersonene har. I samtaler med foreldre er kompetent tolkning helt vesentlig både for å formidle til foreldrene hva funksjonsnedsettelsen innebærer, men også for å få tak i de erfaringene og ressursene foreldrene har slik at en kan skape en felles forståelse og få til samarbeid til beste for barna og familien.

Utfordringene for funksjonshemmede barn i mottak er flere: På et overordnet nivå pekes det på utfordringer knyttet til juridiske rettigheter og økonomi. På det utøvende nivået pekes det på utfordringer knyttet til kompetanse og samarbeidet med det kommunale hjelpeapparatet. I forhold til brukernivået understrekes det fra alle hold at hovedutfordringen for denne gruppa er selve mottakstilværelsen, som representerer en stor tilleggsbelastning for personer som allerede befinner seg i en sårbar situasjon.

Samtidig som undersøkelsen har avdekket områder der gruppa funksjonshemmede barn og unge i mottak stiller svakt, ser vi også mange eksempler på at både mottaksansatte, helsepersonell og andre innenfor tjenestesystemene strekker seg langt når det gjelder å finne praktiske løsninger. Problemet er at dette blir veldig personavhengig. Du kan være heldig og komme til et mottak der ansatte har kompetanse på feltet og kommunen er villig til å strekke seg langt, men du kan også komme til et mottak der man har en «vente-og-se-holdning» og hvor kommunen tolker lovverket innskrenkende. Selv om UDIs ekstratilskott kan kompensere for noen av hullene i systemet, viser erfaringene at dette ikke er tilstrekkelig. Når det gjelder de mer grunnleggende

forholdene knyttet til oppholdstid i mottak, er det lite eller ingenting det utøvende leddet kan gjøre med dette. Om vi legger til grunn at dette er en av hovedutfordringene for denne beboergruppa, blir det viktig at også dette gjenspeiles i anbefalingene for det videre arbeidet. Det betyr selvsagt ikke at kortere oppholdstid fjerner behovet for tekniske hjelpemidler, helsehjelp og annen konkret tilrettelegging, men det er en understreking av at disse forholdene henger sammen.

5.3 Barnehagetilbud

Tradisjonelt har barnebase vært det viktigste tilbudet asylsøkende barn under skolealder har fått. Tilbudet er som regel organisert av barneansvarlige i mottaket eller i samarbeid med barnehage. I følge UDI skal barn på asylmottak fra de er 2 år få minimum 3 times barnebasetilbud hver dag, eller tilsvarende tilbud i barnehage, mens 4 og 5 åringer får dekket barnehageplass av UDI.

Tidligere forskning viser at både barnebase og barnehagetilbud har en positiv innvirkning på asylsøkende barns levekår (se kapittel 6 for mer detaljer). Tilbudene kan bidra til å skjerme dem fra de negative sidene som asylsøker- og mottakstilværelse medbringer, samt bidra til å fremme barnas utvikling og integrering. Dette forutsetter imidlertid at barna får et kontinuerlig tilbud av et visst omfang og at tilbudet er av god pedagogisk kvalitet. Tidligere forskning viser at barnebasetilbud gir en begrenset og ikke helt tilfredsstillende tilbud til barn, og at mottak ofte foretrekker å ha barnehagetilbud, også til barn som er under 3 år (Lauritsen 2007; Seeberg 2009; Lidén mfl. 2011). Følgende kommentarer illustrerer begrensninger i tilbudet og hvordan tilbudet erfares:

Vi har barnebase, men den har fungert dårlig fordi foreldrene ikke har ønsket å ha barna der fordi de da også må være der selv på rundgang. Vi har heldigvis hittil hatt få barn i den målgruppen. (Mottaksansatt)

Mandag, tirsdag, onsdag og fredag kan mottakets lekerom/ barnebase benyttes. Den er ikke brukt, da foreldrene heller vil ha barna i barnehage, noe vi også synes er et mye bedre tilbud til barna. (Mottaksansatt)

På vårt mottak har vi ikke bemannet barnebase. Barnebasen har fast åpningstid og det er en beboer som har ansvar for den. Både ansatte og frivillige utenfra slik som Redd Barna, Røde Kors etc. har aktiviteter der. (Mottaksansatt)

Det at barnebase ikke er et tilstrekkelig tilbud og at den brukes i liten grad, er noe som går igjen i den lange lista med kommentarer i breddeundersøkelsen. For å få tak informasjon om utbredelsen av pedagogiske tilbud til asylsøkende barn under skolealder ble mottakslederne spurt om hva slags tilbud de gir til forskjellige aldersgrupper, og hvilket omfang tilbudet har. 65 % av mottakslederne svarer at barn i deres mottak får tilgang til barnehage, i enkelte mottak prioriteres 4-5 åringer, mens det ved andre mottak gis tilbud til alle barn fra de er 2 år. Tabell 2 viser utbredelsen og omfanget av barnehagetilbud til 4 og 5 åringer.

Tabell 5.2 Omfanget av barnehagetilbud til barn i asylmottak som er 4-5 år. Prosent, N=89

De fleste får heldagstilbud	91,0
De fleste får halvdagstilbud	5,6
Nei, de får ikke noe tilbud	3,4

Når det gjelder 4 og 5 åringer svarer nesten samtlige mottaksledere at de fleste i den aldersgruppen får heldags barnehagetilbud. Barnehageplassen til denne aldersgruppa dekkes av UDI, men det som til tider kan fremstå som en begrensing er kapasiteten i kommunen og lokale barnehager. UDI har oversikt over antall barnehageplasser det er søkt om refusjon for. Tallene for 1. kvartal 2015 viser at det var 410 tilgjengelige plasser for barn i målgruppa. Av disse var 333 plasser i bruk.² På samme tidspunkt var det 405 4 og 5-åringer bosatt på norske mottak. Dersom fordelingen av barnehageplasser hadde vært i samsvar med behovet i de ulike kommunene, ville det i prinsippet vært full barnehagedekning. Differansen mellom tilgjengelige og brukte plasser viser imidlertid at det er skeivheter. Noen kommuner kan ha ledig kapasitet, mens andre kommuner har for liten kapasitet. Samtaler med både mottaks- og barnehageansatte tyder imidlertid på at de aller fleste i den aktuelle aldersgruppa får barnehageplass etter hvert. Ifølge mottaksansatte varierer ventetiden fra noen få uker til opp til et år. Barn som bor på mottak i kommuner der det generelt er for liten barnehagekapasitet, venter lengst. Her blir asylbarn plassert i den samme barnehagekøen som andre barn i kommunen. Respondentenes kommentarer illustrerer noen erfaringer med de eksisterende begrensninger:

Barn får kun plass i barnehage dersom det er ledig kapasitet i barnehagen. Vi har barn som har ventet 1 år på å få plass i barnehage. Kommunen har så langt ikke hatt mulighet til å sette av åpne plasser som mottaket kan disponere ved behov. (Mottaksansatt)

² Epost fra Kjell Tore Sørensen, UDI, 6. august 2015.

Kommunen har sprengt kapasitet, og kan ikke tilby barnehageplass til alle som faktisk har rett på barnehageplass (ett-åringer født før 1.september). Når asyl/flyktningbarna ikke har rett på barnehageplass, er de en ned-prioritert gruppe. En av våre 3 4-5åringer har barnehageplass. (Mottaksansatt)

Det ser imidlertid ut til at de fleste av barna får barnehageplass relativt raskt. Nesten to tredjedeler får barnehageplass innen 2 måneder etter ankomst til mottaket. Resten må vente i flere måneder, men respondentene kommenterer at ventetiden varierer mye, avhengig av kapasiteten i lokale barnehager, ventekøer og når på året barna ankommer mottaket, siden det i enkelte kommuner er slik at de bare har ett barnehageopptak per år. Respondentenes kommentarer illustrerer den nevnte variasjonen i erfaringene:

Barna på mottaket behandles som vanlige norske barn. Det er bare ett barnehageopptak i vår kommune og våre barn står i vanlig «barnehagekø». Det betyr - hvis vi søker plass i august og senere, får vi ikke plass før juli neste år. (Mottaksansatt)

Her starter de som oftest opp noen få dager etter ankomst, maks en uke. 4 og 5 åringer får tilgang til barnehage dersom kommunen har ledige plasser. Da tar det 2-3 dager. Dersom det ikke er ledige plasser kan det ta flere måneder. (Mottaksansatt)

Det avhenger av alder hvor lenge de må vente. Dersom et barn er for eksempel 2 år, vil vi søke det inn i ordinær barnehage så fort som mulig. Er barnet ett år eller yngre snakker vi med foreldrene om hva de ønsker, også har vi åpen barnehage her på mottaket som er en flott start arena for både liten og stor. (Mottaksansatt)

Når det gjelder barn i mottak som er under fire år er det betraktelig færre som får barnehagetilbud. Dette kan som sagt relateres til finansieringsbegrensninger. Mens 4-5 åringer får dekket utgiftene til barnehageplass av UDI, må mottaket bruke egne driftsmidler for å finansiere barnehageplass for barn som er under 4 år. Når den gjelder denne aldersgruppen svarer 46 % av mottakslederne at barn under 4 år ikke får barnehagetilbud; 28 % av respondentene svarer at de fleste i denne aldersgruppen får heldagstilbud, og 26 % svarer at de fleste får halvdagstilbud. Mottakene tilbyr barnebase til disse barna og enkelte benytter seg av lokale åpne barnehager, men dette tilbudet varierer i omfang. I to tredjedeler av mottakene får barna aktivitetstilbud nesten hver dag, mens i resten får de kun noen dager i uka. 25 % av respondentene har svart at barna får barnebasetilbud kun en dag i uka. Disse tallene må imidlertid ses i lys av alderssammensetningen av barna og det faktum at mange mottak prioriterer å gi barnehagetilbud fremfor barnebase for alle barn under skolealder.

5.4 Skoletilbud

Tidligere kartlegginger av skoletilbudet til asylsøkende barn viser at skoletilbudet varierer og at dette kan relateres til gjeldende regelverk og forskjeller i lokal praksis (Rambøll 2006; Valenta 2009, Lidén mfl. 2011). I regelverket som benyttes er det mest relevante skillet det som gjelder tilbudet til grunnskolebarn og tilbudet om videregående opplæring for ungdom. Alle barn i grunnskolealder som oppholder seg i Norge, har ifølge opplæringsloven § 2-1 rett og plikt til grunnskoleopplæring. Retten til grunnskoleopplæring gjelder når det er sannsynlig at barnet skal være i Norge i mer enn 3 måneder. Plikten inntreer når oppholdet har vart i 3 måneder. Det betyr at barn i grunnskolealder (6 – 16 år) har rett til grunnskoleopplæring fra dag 1 dersom det er sannsynlig at de skal være i Norge i mer enn 3 måneder. Ungdom har rett, men ikke plikt til videregående opplæring etter opplæringsloven § 3-1. Det er et vilkår at søkeren har lovlig opphold i landet. Ungdom som oppholder seg lovlig i landet i påvente av å få avgjort søknad om oppholdstillatelse, har likevel bare rett til videregående opplæring når de er under 18 år og det er sannsynlig at de skal være i Norge i mer enn 3 måneder. De som oppholder seg lovlig i landet i påvente av å få avgjort søknad om oppholdstillatelse, og som fyller 18 år i løpet av et skoleår, har rett til å fullføre påbegynt skoleår. For de som får avslag på søknaden om oppholdstillatelse, gjelder retten til videregående opplæring etter denne paragrafen fram til dato for endelig vedtak.

Likevel viser tidligere undersøkelser at det er stor variasjon i hvordan skolene forholder seg til asylsøkende elever (Valenta 2009, Lidén mfl. 2011). Når det gjelder variasjoner i kommunal praksis antyder både tidligere undersøkelser og våre kvalitative data at skoletilbudet varierer både når det gjelder struktur, omfang og innhold. I det følgende fokuserer vi på variasjoner i skoletilbudet som gis til asylsøkende barn og ungdommer. Først kommer vi til å se nærmere på hovedtrendene og de mer generelle dimensjonene ved skoletilbudet. Deretter ser vi på omfanget i tilbudet og variasjoner i praksisen overfor asylsøkende barn som er over 16 år.

Vi har stilt spørsmål som gjelder skoletilbud til asylsøkende, både til mottakene og representanter for skolesektoren i kommunene. Svarene bekrefter flere av funnene fra tidligere undersøkelser som viser at barn i grunnskolealder får skoleplass raskt etter ankomst i ordinære mottak (Valenta 2009). 87 % av respondentene i mottak svarer at barna får skoleplass få uker etter ankomst og kommentarene i skjemaene indikerer at mange får plass noen få dager etter ankomst i mottak. Samtidig er det nokså store variasjoner når det gjelder måten skoletilbudet til grunnskolebarn organiseres. Noen asylsøkende barn går direkte inn i ordinære klasser, mens andre plasseres i innføringsklasse før de overføres til en ordinær klasse. Svarene fra representantene for skolesektoren i kommunene indikerer også at tilbudet flere steder er en kombinasjon av innførings- og ordinær klasse.

Tabell 5.3 Modeller for opplæring av asylsøkende barn. Prosent N=57

Hva slags skoletilbud gir kommunen asylsøkende barn i grunnskolealder?	
Asylsøkende barn går direkte inn i ordinære klasser	28,1
Asylsøkende barn går i innføringsklasse før de overføres til en ordinær klasse	54,4
Tilbudet er en kombinasjon av innførings-/ordinær klasse	17,5

Samtidig må det understrekes at denne inndelingen ikke gir et helhetlig bilde av de ulike organisatoriske løsningene. Det ser ut til at skolene prøver å være fleksible og at de tilpasser tilbud og organisering til hvilke elever som kommer. Det ser ut til at løsningene kan avhenge av blant annet barnas skolebakgrunn, alder, foreldrenes valg og andre vurderinger. Dette kommer klart frem i disse kommentarene:

Først sendes de til nærskolen som vurderer om innføringsklasse er et nødvendig tiltak. Innføringsklassene er organisert ved to skoler på barnetrinn og to skoler på ungdomstrinn. Kommunale rutiner for samarbeid mellom nærskolen og innføringsklasse finnes. (Representant for skolesektoren)

Om de plasseres i innføringsklasse, evt. i en kombinasjon, avhenger av det språklige nivået kartlegging viser at de har. Ideelt sett skal de snarest mulig ut i ordinær klasse, men noen har svært lite skolegang fra før. (Representant for skolesektoren)

De kan gå i mottaksklasser eller ordinære tilbud på nærskolen. Kommunen har også i en periode hatt innføringsgrupper for noen asylsøkerbarn. Det var for en stor gruppe som kom fra ett land der elevene hadde liten eller ingen skolegang fra før. Denne opplæringa i innføringsgruppe ble organisert i omlag tre kvart år, og er nå avviklet. Slike grupper kan organiseres her i kommunen ved behov. Men det vanlige er at barna ved en myk overgang, går direkte inn i klassene. (Representant for skolesektoren)

Til tross for de forskjellige organisatoriske løsningene er skolerespondentene imidlertid enige når det gjelder omfanget av tilbudet barna får. Det store flertallet (97 %) svarer at asylsøkende barn får like mange undervisningstimer som norske barn, og 77 % svarer at deres undervisning i stor grad er tilpasset. Videre er flertallet av den oppfatning at gjeldende regelverk sikrer at asylsøkende barn får likevektig tilbud og at asylsøkende barn alltid eller som oftest får spesielle pedagogiske ressurser på lik linje med andre barn i kommune (9 % svarer at de får det sjelden). Samtidig antyder både kommentarene og våre kvalitative data at kvaliteten på tilbudet varierer. De

viser at enkelte små kommuner sliter med å finne lærere med spesiell pedagogisk kompetanse. Det store flertallet av kommuner gir imidlertid særskilt norskopplæring. På dette punktet svarer hele 88 % at de i stor grad gir særskilt norskopplæring og 12 % gir det delvis.

Det ser ut til at særskilt norskopplæring prioriteres fremfor andre former for tilpasset undervisning som morsmålsopplæring og tospråklig faglærer opplæring. Det er bare 16 % av skolerepresentantene som svarer at kommunen tilbyr tospråklig opplæring til barna, mens det store flertallet svarer at de gjør det delvis eller i liten grad. Videre svarer flertallet (80 %) at de i liten grad tilbyr morsmålsopplæring til asylsøkende barn. Dette kan kanskje forklares med gjeldende regelverk. Ifølge regelverket er morsmålsopplæring knyttet til retten til særskilt norskopplæring inntil den enkelte minoritets-språklige eleven er i stand til å følge ordinær norskopplæring. I opplæringsloven, § 2-8 om særskilt språkopplæring for elever fra språklige minoriteter heter det at:

Eleva i grunnskolen med anna morsmål enn norsk og samisk har rett til særskild norskopplæring til dei har tilstrekkeleg dugleik i norsk til å følgje den vanlege opplæringa i skolen. Om nødvendig har slike eleva også rett til morsmålsopplæring, tospråkleg fagopplæring eller begge delar. Morsmålsopplæringa kan leggjast til annan skole enn den eleven til vanleg går ved. Når morsmålsopplæring og tospråkleg fagopplæring ikkje kan givast av eigna undervisningspersonale, skal kommunen så langt mogleg leggje til rette for anna opplæring tilpassa føresetnadene til elevane.

Det stilles få krav til skolene når det gjelder omfang av morsmålsopplæring og asylsøkerbarn som får morsmålsopplæring får veldig få timer. Mangelen på lærere med slik kompetanse i kommunen ser ut til å være en annen faktor som også begrenser tilbudet, noe som illustreres i følgende kommentar:

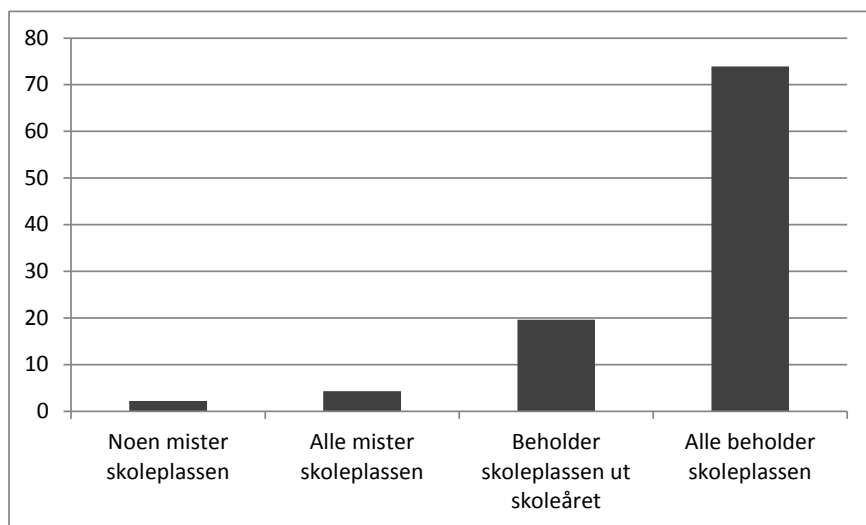
God opplæring, både den ordinære og den spesielle, forutsetter tilstrekkelig språkkompetanse hos de ansatte herunder både 2.språksinnlæring og morsmål. Dette er utfordrende i mindre kommuner, der det ofte ikke finnes morsmålslærere i alle aktuelle språk.
(Representant for skolesektoren i en kommune)

Breddeundersøkelsen viser at små kommuner i mindre grad tilbyr morsmålsopp-læring og tospråklig opplæring. Tidligere rapporter med fokus på skoletilbud til asylsøkende barn indikerer at mangel på morsmålslærere og tospråklige faglærere, særlig for enkelte språkgrupper er en av de hyppigst brukte forklaringene på skolens manglende tilbud. De påpeker i likhet med denne respondenten at det spesielt er de små kommunene som sliter med dette (Valenta 2009).

5.5 Skoletilbud til asylsøkende barn i videregående skole

Når det gjelder modell for opplæring av asylsøkende barn som er over 16 år ser det ut til at de fleste får undervisningstilbud i regi av voksenopplæringen: 65 % av representantene for skolesektoren i kommunene sier at de får undervisningstilbud i regi av voksenopplæringen. Enkelte ungdommer blir plassert direkte i videregående skole i ordinære klasser og noen går i videregående skole der tilbudet er en kombinasjon av innførings-/ordinær klasse. Opplæringsmodellen ser ut til å avhenge av strukturelle forutsetninger i kommunene, men også av hva slags elever de forholder seg til samt den enkeltes behov og forutsetninger til å følge undervisning i ordinære klasser i videregående skole.

Tidligere forskning viser at det er ulik praksis i hvordan skolene forholder seg til elevene som har fått avslag på asylsøknaden (Valenta 2009; Lidén mfl. 2011). For de som får avslag på søknaden om oppholdstillatelse, gjelder retten til videregående opplæring etter denne paragrafen fram til dato for endelig vedtak. Det ser imidlertid ut til at kommunene og skolene har ulik praksis i hvordan de forholder seg til elevene som har fått endelig avslag på sin asylsøknad. Vi har spurt representanter for skolesektoren om deres praksis. 46 respondenter har svart på spørsmålet og ca. 74 % av dem svarer at alle i målgruppa beholder skoleplassen. Det er bare et fåtall av respondentene som svarer at eleven mister plassen etter at de har fått kjennskap til at eleven har fått endelig avslag. Figur 1 viser den relative fordelingen av informantenes svar.

Figur 5.1 Skolenes praksis etter at de har fått kjennskap til at eleven har fått endelig avslag

Det påpekes i tidligere forskning at ansatte på mottak og skoler ofte ikke vet om et eventuelt avslag, noe som kan forklare hvorfor enkelte beholder skoleplassen. Vi har prøvd å se på skolens praksis uavhengig av slike forhold og fokusert på praksisen i tilfeller der skolen kjenner til et avslag. Vi har derfor spurt respondentene om skolens praksis etter at de har fått kjennskap til at eleven har fått endelig avslag. Figur 1 indikerer at en stor andel skoler likevel velger å la barna fortsette på skolen også etter at de har fått kjennskap til at de har fått endelig avslag på sin asylsøknad. Med andre ord ser ut til at praksisen i mange skoler ikke er på linje med opplæringsloven, men mer på linje med FN's barnekonvensjon, rapporter, utredninger og Østbergutvalget som konkluderer med at asylsøkerbarn med avslag skal ha rett til videregående utdanning (Søvig 2009; Lidén mfl. 2011).

5.6 Kompetanse, oppfølging og samarbeid

Det store flertallet av representanter for skolesektoren (81 %) svarer at skolesektoren i kommunen har tilstrekkelig kompetanse på regelverk i forhold til målgruppa. 16 % svarer 'verken eller' og bare 3 % svarer at de ikke har tilstrekkelig kompetanse på regelverk i forhold til målgruppa. De fleste kommunene i utvalget har hatt mottak lenger enn fem år, noe som kan ha medført et relativt godt kjennskap til regelverket. Når det gjelder oppfatninger om kommunen har tilstrekkelig spesifikk kompetanse i forhold til målgruppa får vi en jevnere spredning i svarene. Her svarer halvparten positivt, og halvparten svarer enten «verken eller» eller at de ikke har tilstrekkelig kompetanse. De bivariate analysene antyder at oppfatningene avhenger av kommunestørrelsen, noe som også samsvarer med kommentarene vi presenterte tidligere. I kommentarene påpekes det at det er vanskeligere for små kommuner å få tak i lærere med relevant kompetanse.

Når det gjelder oppfatninger av oppfølging og samarbeid med forskjellige aktører svarer mer enn halvparten av respondentene at skolesektoren i kommunen har skriftlige rutiner for å sikre tilstrekkelig oppfølging av asylsøkende barn og familier/pårørende. Resten svarer at de ikke har rutiner eller at de ikke vet om slike finnes. Videre svarer to tredjedeler at det organiseres faste samarbeidsmøter mellom barnas foresatte og skolesektoren i kommunen. Det generelle inntrykket er at de fleste har utarbeidet regler og samarbeidsrutiner for oppfølging av asylsøkende barn som enten er spesielt laget for denne kategorien elever og/eller at oppfølgingen ivaretas gjennom generelle rutiner for oppfølging av alle elever. Følgende kommentarer fra representanter for skolesektoren illustrerer ulike faser i oppfølgingsarbeidet som ivaretas gjennom spesifikke og generelle rutiner:

Kommunen har samarbeidsavtale mellom skolen og asylmottaket. Kommunen har nedfelte skriftlige rutiner for mottak av elever fra asylmottaket som begynner i skolen- med inntakssamtaler med tolk. Representanter fra asylmottaket følger også med ved oppstart i skolen. Skjema fylles ut og lagres

i elevmapper, og her framkommer mange viktige opplysninger som kan ha innvirkning på barnas skolegang. (Representant for skolesektoren)

Elevene kartlegges i forhold til særskilt språkopplæring og vedtak etter § 2.8 i opplæringsloven blir fattet. Skolefaglig ansvarlig har jevnlig møter med skolen som mottar barn fra asylmottaket. Her gjennomgås listene over elevene, sikrer at vedtak er fattet og at rapporter og kartlegginger blir fulgt opp. (Representant for skolesektoren)

Vi ivaretar oppfølgingen gjennom vanlige, ordinære elev- og foreldresamtaler i skolen og i barnehagen gjennom foreldremøter. Rutiner for samarbeid mellom foresatte og skoler gjelder alle elever, uansett oppholdsgrunnlag i Norge. Vi har utviklingssamtaler på linje med øvrige elever. (Representant for skolesektoren)

Når det gjelder samarbeid med mottak/omsorgssenter, PPT og barnas foresatte, oppfattes det generelt sett som godt. Samtidig ser vi at en betraktelig høyere prosentandel av respondenter fra skolesektoren karakteriserer samarbeidet med mottaket som svært godt sammenlignet med det vi finner når det gjelder oppfatninger av samarbeidet med PPT og barnas foresatte. Mens mer enn halvparten anser samarbeidet med mottaket som svært godt, karakteriserer 19 % av respondentene at samarbeidet med foresatte er svært godt. Det er 40 % som karakteriserer oppfølgingen fra PPT, når det gjelder asylsøkende barn, som god. En stor andel karakteriserer imidlertid samarbeidet med alle aktørene som nokså godt, og det er svært få representanter for skolesektoren (3-5 %) som karakteriserer samarbeidet med de nevnte aktørene som dårlig.

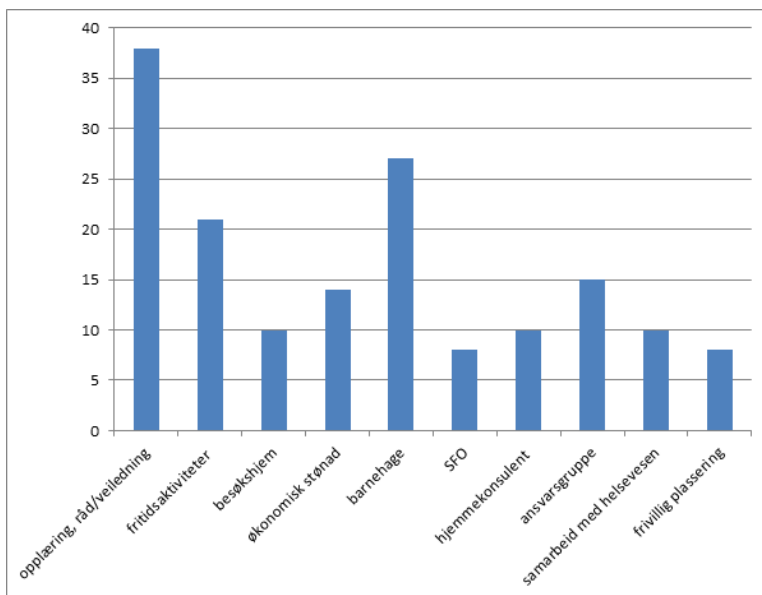
5.7 Barneverntjenester overfor asylsøkende barn og unge

Barnevernloven gjelder alle barn i Norge, også barn i asylsøkerfasen. Alle som observerer omsorgssvikt, vold eller overgrep skal melde bekymring til det lokale barnevernet. Dette gjelder også statlige mottak for asylsøkere som kontakter barnevernet i tilfeller der det er mistanke om alvorlige omsorgssvikt, mishandling, overgrep eller når barn har alvorlige atferdsvansker, noe som fører til at barnevernet gir en rekke barnevernstiltak til asylsøkende barn (Lidén mfl. 2011; Paulsen mfl. 2015).

Barnevernets arbeid omfatter flere kategorier asylsøkende barn. Vi kan skille mellom ansvarsområder til kommunalt og statlig barnevern. Det kommunale barnevernet har ansvar for å motta bekymringsmeldingene og følge opp disse, mens det statlige barnevernet har direkte ansvar for omsorgssentre for enslige mindreårige asylsøkere under 15 år (Lidén mfl. 2013).

Tidligere forskning viser at det lokale barnevernet iverksetter disse tiltakene: foreldreveiledning, finansiering av fritidstilbud, barnehage, SFO, miljøarbeid på mottak, støttekontakt, avlastningshjem i helgene, plassering i beredskapshjem og plassering i barnevernsinstitusjon. Forskingen antyder at de mest utbredte tilbudene er foreldreveiledning og finansiering av fritidstilbud til asylsøkende barn (Lidén mfl. 2011).

Siden tidligere forskningsfunn baseres enten på kvalitative data (Paulsen mfl. 2015) eller breddeundersøkelser blant mottaksansatte (Lidén mfl. 2011), har vi i vår undersøkelse innhentet erfaringer fra representanter for barnevernet i kommunene. Våre funn samsvarer i stor grad med funn fra tidligere undersøkelser. Figur 2 viser hva de fleste respondentene erfarer er de vanligste tiltakene. Som vi kan se av figuren er det opplæring, råd/veiledning, barnehage og fritidsaktiviteter som oppfattes som de vanligste tiltakene.

Figur 5.2 Respondentenes oppfatninger av barnevernstiltak. Prosent

Ifølge de siste endringene i barnevernloven ble det utvidet adgang til å pålegge hjelpetiltak.³ Vi kan anta at en utvidet adgang til å pålegge hjelpetiltak vil utfordre det lokale barnevernet, men også mottakspersonalet og ikke minst målgruppen selv. Vi vil imidlertid understreke at breddeundersøkelsen blant representantene for barnevernet i kommunene ble gjennomført før disse endringer ble innført.

³ Se <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2015-08-07-81>

Representantene for barnevernet i kommunene fikk velge de tre vanligste tiltakene de iverksetter overfor asylsøkende barn og familier i kommunen. Figuren viser andelen respondenter som mener at de indikerte tiltakene er blant de tre vanligste tiltak i deres kommune. Støttekontakt, PMTO, MST og individuell plan ble også med på lista over alternativer respondentene kunne velge mellom, men disse tre tiltakstypene erfares av svært få respondentene som de vanligste tiltakene.

Det ser ut til at den mest utbredte årsaken til at asylsøkende barn får tilbud fra barneverntjenesten er foreldrenes psykiske helse. Halvparten av representantene for barnevernet som har deltatt i vår breddeundersøkelse erfarer at dette er blant de vanligste årsakene. Respondentene relaterer foreldrenes psykiske helse til påkjenningene som forbindes med langvarig opphold i mottak, asylsøknaden og all den usikkerheten som kjentegner tilværelsen til lengeværende asylsøkere. Dette kommer klart frem i disse to kommentarene:

Dette er et problem i saker hvor det søkes fast opphold for familien, og familien anker flere ganger. Dette resulterer i utsatt iverksettelse av utreise. Kan også være at familien vet de skal reise men ikke når de blir hentet. Eller at henting tar flere år før den iverksettes. Disse familiene lever under sterk psykisk belastning av å ha uavklart fremtid. Dette påvirker hverdagen negativt, og det er vanskelig å sikre at barna skjermes for dette i familien. (Representant for barnevernet)

Mottaket har avdeling for psykisk syke voksne. Mange voksne beboere på mottaket har fått avslag på asylsøknadene gjentatt ganger og er/blir psykisk syke. Noen blir innlagt på psykiatrisk sykehus for kortere eller lengre tid. Hvis de har barn, må barneverntjenesten sikre at barna har omsorgspersoner hos seg. (Representant for barnevernet)

Det ser ut til at andre vanlige årsaker til at asylsøkende barn får tilbud fra barneverntjenesten er: vold hjemme (34 % har valgt dette alternativet), omsorgssvikt (24 %), barnets atferd (23 %), mens boforhold og seksuelle overgrep er sjelden årsaker til at barnevernet tilbyr tjenester til asylsøkende barn og unge. Videre erfarer nesten halvparten av respondentene at mesteparten av bekymringsmeldingene kommer fra asylmottak. Bekymringsmeldingene kommer også fra skole og barnehage, og helsepersonell. Det er henholdsvis 40 % og 34 % av respondentene som erfarer at disse to sektorene er blant de som sender bekymringsmeldinger, mens svært få respondenter erfarer at bekymringsmeldinger kommer fra verger og private personer. Flere nevner imidlertid i kommentarfeltene at en del bekymringsmeldinger kommer fra politiet.

Funn fra tidligere forskning antyder at bekymringsmeldinger som gjelder barn i mottak ofte er alvorligere enn andre bekymringsmeldinger som kommer til barnevernet (Paulsen mfl 2015). Disse funnene baseres imidlertid på kvalitative intervjuer med barnevernsansatte. For å få informasjon om utbredelsen av slike erfaringer

har vi fokusert på dette temaet også i vår breddeundersøkelse. Nesten en tredjedel av respondentene erfarer at bekymringsmeldingene knyttet til asylsøkende barn er generelt mer alvorlige enn andre bekymringsmeldinger, mens flertallet er uenige (svarer verken/eller, eller at dette ikke stemmer).

I henhold til Lov om barneverntjenester § 4-3 bør undersøkelsen i barnevernsaker gjennomføres innen 3 måneder og i henhold til lovens § 4-6 må de alltid gripe inn der de anser at situasjonen er akutt. Disse lovbestemmelsene gjelder alle barn i Norge. Vi har spurt respondentene om hvordan bekymringsmeldingene håndteres og det rapporteres at barnevern i kommunene sjelden henlegger bekymringsmeldinger som gjelder asylsøkende barn uten å gå inn i en undersøkelsessak. Bare 3 av 47 respondenter erfarer at dette skjer ofte, mens resten erfarer at det skjer sjelden eller aldri. På dette punktet er representanter for barnevernet veldig klare:

Det er bekymringens innhold som avgjør det... Disse sakene blir vurdert som andre saker. Det er alvorlighetsgraden i meldingsinnholdet som avgjør hvorvidt det blir opprettet en undersøkelsessak. (Representant for barnevernet)

Generelt undersøker vi meldinger, uansett om det gjelder barn og deres familier på mottaket, EØS borgere eller andre som bor/oppholder seg i kommunen. Det er ingen forskjell på antall henlagte meldinger vedrørende barn på mottak og andre. (Representant for barnevernet)

Disse funnene er i motstrid med funn fra andre rapporter. Tidligere forskning beskriver flere utfordringer som barneverntjenesten møter i arbeidet med asylsøkende barn og familier, blant annet knyttet til kompetanse, og den spesifikke situasjonen målgruppa befinner seg i. Paulsen påpeker at det er en høyere terskel for å melde bekymring, noe som ofte skyldes usikkerhet om omsorgssvikten handler om foreldrenes omsorgsevne eller om det er en respons på de svært unormale forholdene en lever under (Paulsen mfl. 2015). Flertallet av våre respondenter har en mer positiv oppfatning enn de i Paulsens undersøkelse. Likevel antyder kommentarene i vår breddeundersøkelse at det er en høyere terskel for å sette inn hjelpetiltak for de med avslag:

Meldinger om asylsøkende barn blir behandlet på linje med andre barn. Dette er barnets rett. Men det blir praktisert høyere terskel for å sette inn hjelpetiltak i form av råd og veiledning, avlastning o.l. dersom foresatte har avslag på opphold. Og vi er svært restriktive med økonomisk hjelp. (Representant for barnevernet)

Det er lite hensiktsmessig å gå inn med omfattende tiltak som krever fullføring om familien drar etter kort tid. Noen tiltak kan være direkte skadelig om for eksempel behandling påbegynnes, men ikke kan fullføres. (Representant for barnevernet)

Vi kjenner til at meldingene skal følges opp etter samme prosedyre. Likevel kan en ikke se bort fra at barneverntjenesten blir farget av midlertidigheten i asylsaker, samt at mottaket har oppfølging med familiene. (Representant for barnevernet)

Disse kommentarene samsvarer med funn fra tidligere undersøkelser som viser at barnevernet vegrer seg og at asylsøkende barn ikke prioriteres (Paulsen mfl. 2015). Samtidig må vi understreke at disse kommentarene ikke er i samsvar med den dominerende trenden i vår breddeundersøkelse. De bidrar til å nyansere bildet, men flertallet av respondentene i vår undersøkelse likevel rapporterer at barnevern i kommunene sjelden henlegger bekymringsmeldinger som gjelder asylsøkende barn uten å gå inn i en undersøkelsessak. Funn fra vår breddeundersøkelse motstrider dermed funn fra Paulsens undersøkelse (Paulsen mfl. 2015). Det er vanskelig for oss å vurdere hva som er forklaringen på dette. Forskjellene kan skyldes forskjellige metodologiske tilnæringsmåter brukt i de to undersøkelsene. Vi vet ikke om respondentene i vår undersøkelse har hatt en tendens til å sette sitt arbeid i et mer fordelaktig lys enn informantene i den nevnte undersøkelsen, eller om forskjellene i perspektivene på barnevernets praksis på dette området skyldes andre forhold.

Det store flertallet respondentene (80 %) i vår breddeundersøkelse mener at gjeldende regelverk sikrer at asylsøkende barn og unge alltid/som oftest får likeverdige tjenester, mens nesten 40 % svarer at barnevernet i deres kommune har skriftlige rutiner for å sikre tilstrekkelig oppfølging av asylsøkende barn og familie/pårørende. Flertallet svarer at de ikke har utarbeidet spesifikke rutiner for asylsøkende barn, og over 90 % svarer at de bekymringsmeldingene som gjelder asylsøkende barn følges opp etter samme prosedyrer som gjelder alle andre barn som kommer til barneverntjenesten. Dette illustreres i følgende kommentarer:

Barneverntjenesten har rutiner som gjelder alle barn, unge og deres familier som kommer til barnverntjenesten. Fra henvendelse/melding og videre i saksgangen i henhold til barnevernloven. Det bestilles tolk til samtaler for de som trenger det, enten det er EØS borgere eller beboere på mottaket. Det er ikke egne rutiner for asylsøkende barn da vi ikke har mottak for enslige eller omsorgssenter i kommunen. (Representant for barnevernet)

Det er ikke egne rutiner for oppfølging av asylsøkende barn/familier. Det jobbes per i dag aktivt med hvordan en skal imøtekomme/yte tjeneste til barn/familier med annen etnisk bakgrunn en norsk. Målgruppen det i spørsmålet refereres til vil naturlig inngå i dette arbeidet. (Representant for barnevernet)

Følger samme rutiner som for andre barn da alle har like rettigheter i henhold til barnevernloven... Bruker de samme prosedyrene som for andre familier, samt tolk. (Representant for barnevernet)

I likhet med den siste respondenten kommenterer flere at hjelpetiltak som iverksettes ofte nødvendiggjør bruk av tolk. Når det gjelder bruk av tolk i møte med asylsøkende barn og barnas ikke-norsktalende pårørende svarer 65 % av representantene for det kommunale barnevernet at de alltid bruker tolk og 38 % bruker tolk som oftest. Videre svarer det store flertallet at de aldri/sjelden bruker barn som tolk i møte med deres ikke-norsktalende pårørende. At ca. 15 % av respondentene svarer at de alltid eller som oftest bruker barn som tolk er overraskende tatt i betraktning at det er et lovbrudd å bruke barn som tolk. Tabellen 4 viser bruk av barna som tolk.

Tabell 5.4 Bruk av barn som tolk . Prosent N=51

Omfang av barnevernets bruk av barn som tolk i møte med deres pårørende	
Ja, alltid	11,8
Som oftest	3,9
Sjelden	11,8
Aldri	72,5

Tidligere forskning viser at vurderinger av om profesjonell tolk bør benyttes avgjøres av hver enkel barnevernsarbeider. Det er avdekket betydelig underforbruk av profesjonelle tolker i barnevernets møter med ikke-norsk talende innvandrere, og det kommer også fram at det ikke er lett å få tak i kompetente tolker som ønsker å tolke i barnevernssaker (IMDi 2008; Berg 2011; Paulsen mfl. 2014, 2015). Breddeundersøkelsen viser at den klart dominerende praksisen at en benytter seg av tolk i møter med barna og deres ikke-norsk talende foreldre, men det betyr ikke at situasjoner der barn tolker i mer uformelle settinger ikke oppstår, noe som kommer til uttrykk i følgende kommentarer:

Barneverntjenesten gjør ikke det, men det har hendt at foreldre har kommet uanmeldt med sine store barn som tolk for seg. Da informerer vi om at vi bestiller tolk til neste samtale. (Representant for barnevernet)

Har skjedd ved hjemmebesøk som ikke er lagt opp som en samtale at barna har oversatt noe til foreldre. (Representant for barnevernet)

Kommunen har retningslinjer på at barn ikke skal brukes som tolk. Dette skjer rent unntaksvis, f.eks. ved enkle spørsmål/info av ikke-personlig karakter og ikke-planlagte møtepunkt. Ved planlagte møter bestilles tolk. Kommunen har tilgang på telefontolk. (Representant for barnevernet)

Vi har spurt representantene for barnevernstjenesten i kommunene om kompetanse og samarbeid med andre aktører. Når det gjelder kompetanse svarer flertallet at de har kompetanse på regelverk i forhold til målgruppa. 15 % svarer at barnevernet i kommunen ikke har tilstrekkelig kompetanse på regelverk, noe som i kommentarene forklares, blant annet med at asylsøkende barn er en sammensatt målgruppe, samt at regelverket endres ofte og fortolkes ulikt. Når det gjelder oppfatninger om barnevern i kommunen har tilstrekkelig spesifikk kompetanse i forhold til målgruppa er det under 40 % av respondentene som svarer entydig positivt. Tabell 5 viser respondentenes syn på spesifikk kompetanse i forhold til målgruppa.

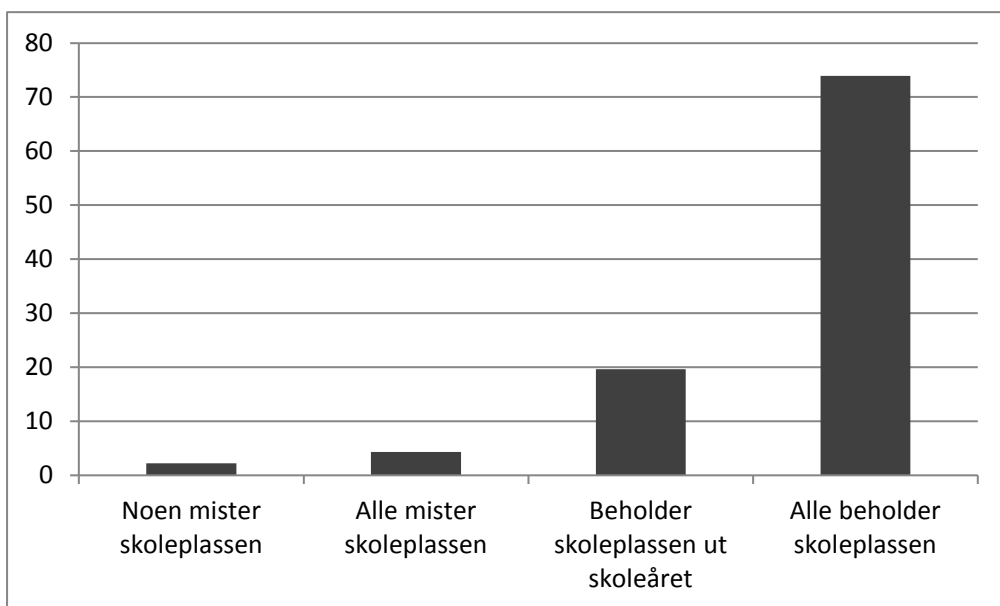
Tabell 5.5 Kompetanse og tjenesteyting overfor asylsøkende barn og barnefamilier. Prosent N=59

Har barnevernet i kommunen tilstrekkelig spesifikk kompetanse ifht. målgruppa?	
Ja	37,3
Verken eller	37,3
Nei	25,4

Vi har relatert respondentenes oppfatninger av egen kompetanse til andre variabler som kommunestørrelse, samt om og hvor lenge det har eksistert asylmottak, omsorgssenter eller avdeling for enslige mindreårige asylsøkere mm. Ingen av de mer detaljerte analysene viser klar sammenheng mellom de nevnte variablene. De fleste respondenter er fra kommuner som har hatt mottak lenger enn fem år, men det er likevel en nokså stor andel som erfarer at de ikke har tilstrekkelig spesifikk kompetanse for å gi tilpasset tjenesteyting til asylsøkende barn. De opplever at de har generell kompetanse, men at de trenger mer spesifikk kompetanse i forhold til målgruppa. Kommentarene viser at de erfarer at spesielt tilpasset tjenesteyting, der barneverntjenester må forholde seg til kompliserte saker, forutsetter sammensatt kompetanse på migrasjonsfeltet, kompetanse i innen kultursensitivt barnevern, og at det ikke alltid er lett å tilegne seg den nødvendige kompetansen (Paulsen mfl. 2014, Paulsen, Berg og Michelsen 2015).

5.8 Samarbeid mellom mottaket barnas foresatte

Breddeundersøkelsen gir oss også informasjon om samarbeid mellom barnevernet, mottaket og med barnas foresatte i saker der barnevernet er koblet inn. Når det gjelder samarbeid med barnas foresatte svarer de færreste at de har svært godt samarbeid eller dårlig samarbeid. Svarene følger en venstrelent normalfordeling, som vist i figur 3.

Figur 5.3 Barnevernets oppfatning av samarbeidet med barnas foresatte (N=54)

Enkelte respondenter kommenterer at samarbeidet med foresatte blir vanskeliggjort på grunn av foreldrenes manglende integrering, manglende språkforståelse og kulturforståelse. I de fleste kommentarer påpekes det også at samarbeidet med foresatte i saker der barnevernet er koblet inn avhenger av typer saker:

I noen saker samarbeider vi svært godt, og i andre saker ikke så godt. Noen foresatte er skeptiske, andre ønsker hjelp fra mange tjenester og fra barnevernet. Det varierer akkurat som med andre foresatte når barnevernet kommer inn. (Representant fra barnevernet)

Vanskelig å svare generelt på dette, da det kan variere med type sak. Vi har erfaringer fra svært godt samarbeid og erfaring fra vanskelige saker hvor foreldre har opptrådt truende overfor ansatte. (Representant fra barnevernet)

Varies fra sak til sak/sakens karakter eller utfordringer. I komplekse saker kan samarbeidet i perioder tilspisses. (Representant fra barnevernet)

Når det gjelder samarbeidet med mottaket/omsorgssentret svarer nesten halvparten av respondentene i barnevernet at de har faste samarbeidsmøter med mottaket, mens halvparten melder at de ikke har faste samarbeidsmøter. Men det store flertallet (90 %) av barnevernrespondentene opplever samarbeidet med mottaket som svært godt

eller nokså godt. Tilsvarende svar får vi fra mottakene: 94 % av respondentene i mottak opplever samarbeidet med barnevernet som svært godt eller nokså godt. 87 % av respondentene i mottak melder også at de har tett samarbeid med barnevernet og at de har utarbeidede samarbeidsrutiner. Kommentarene fra respondentene indikerer at det i enkelte kommuner møtes tverrfaglig team månedlig eller annenhver måned, mens det andre steder sjeldnere er samarbeidsmøter med barnevernet:

Vi har samarbeidsmøter fire ganger pr år, samt åpen kontakt i enkeltsaker og individuell oppfølging fortløpende. (Respondent fra mottaket)

Vi har faste møter sammen med ansvarlig helsesøster og asylmottaket annenhver måned. (Respondent fra barnevernet)

Vi har tverrfaglig integreringsteam i kommunen, rettet mot både asylsøkere og bosatte flyktninger. Vi har månedlige møter. Her deltar mottak, barnevern, helsesøster, jordmor, NAV og oppvekst. Dette er et meget nyttig verktøy som vi har fått til å fungere over mange år. (Respondent fra barnevernet)

Flere melder også at de veksler mellom forskjellige typer samarbeid avhengig av behovet, sakene og hva slags hjelpetiltak som er iverksatt, noe som også illustreres i denne kommentaren:

Det er i perioder faste møter, andre perioder ikke. Avtalen er at de ringer barneverntjenesten eller omvendt når det er behov for et møte. Det er kort vei og god kontakt mellom oss. Gjennom årene er det opparbeidet et svært godt samarbeid med ledelsen og ansatte på mottaket. De har ansatte med god kompetanse på barnevern, og på psykisk helse. (Respondent fra barnevernet)

Under ti prosent av respondentene har karakterisert samarbeidet mellom barnevernet og mottak som dårlig. Tidligere forskning (Paulsen mfl 2015) og kommentarene i vår breddeundersøkelse antyder at i de tilfellene samarbeidet til tider oppleves som utfordrende skyldes det ulikheter i forventninger eller kan delvis forklares med de personlige egenskapene til individene som er inkludert i samarbeidet. Enkelte respondenter i mottak har også kommentert at de for tiden må forholde seg til interkommunalt barnevern som er under oppbygging og at de oppfatter at barnevernet ofte vegrer seg i å iverksette hjelpetiltak på et tidlig tidspunkt, noe som relateres til at de er presset på bemanning og midler.

5.9 Oppsummering

Basert på tidligere forskning og våre kvalitative data har vi laget en liste over faktorer som kan innvirke på asylsøkende barns levekår. Denne lista ble lagt inn i breddeundersøkelsene og respondentene ble avslutningsvis bedt om å karakterisere i hvor stor grad hver av faktorene påvirker levekår. Vi synes at deres svar gir en god oppsummering av hva som ansees som hovedutfordringer.

Noen kategorier av respondenter har mye mer kontakt med asylsøkende barn enn andre, og enkelte har først og fremst indirekte erfaringer med målgruppa, eller bare erfaringer med visse underkategorier av målgruppa. Vi kan dermed anta at noen av respondentene, som for eksempel respondentene i asylmottak har bedre erfaringsgrunnlag til å uttale seg om faktorer som kan innvirke på barnas levekår enn andre. Derfor velger vi å presentere deres svar. Respondentene fikk mulighet til å indikere hvor enig/uenig de er i en rekke påstander om hva som påvirker barnas levekår. Tabell 6 viser svar fra respondentene i asylmottak.

Tabell 5.6 Faktorer som innvirker på levekår. Prosent N=82

Faktorer som innvirker mest	Svært enig	Enig	Verken eller	Uenig	Svært uenig
Tilgang til skole	78,0	17,1	-	1,2	3,7
Mottakoppholdets lengde	73,2	22,0	4,9	-	-
Tilgang til barnehage	72,0	22,0	3,7	-	2,4
Foreldrenes helsesituasjon	72,0	25,0	2,4	-	-
Usikkerhet omkring juridisk status	64,6	28,0	4,9	2,4	-
Muligheter for integrering i nærmiljøet	58,5	32,9	3,7	-	4,9
Oppfølging av helsevesen	53,7	39,0	2,4	-	4,9
Oppfølging av barnevern	34,1	48,8	13,4	1,2	2,4
Boforhold	28,0	51,2	19,5	1,2	-

Fordelingen viser at samtlige av de foreslåtte faktorene oppfattes som forhold som har klar innvirkning på barnas levekår, noe som samsvarer med våre kvalitative data. Samtidig ser vi at respondentene på noen områder er oftere «svært enige» med påstander enn på andre områder. Det ser ut til at respondentene oftere erfarer at tilgang til skole, mottaksoppholdets lengde, tilgang til barnehage, foreldrenes helse og usikkerhet omkring juridisk status er faktorer som innvirker mest på asylsøkende barns levekår, sammenlignet de andre foreslåtte forhold.

Når det gjelder respondenter fra andre sektormyndigheter samsvarer deres oppfatninger i stor grad med de som vi har presentert i tabell 6, men de vektlegger i noe større grad betydningen av muligheter for barnas integrering i nærmiljøet. Vi har også foreslått en rekke forhold og situasjoner som kan oppleves som belastende for asylsøkende barn og unge og det er stor enighet blant respondentene om at kategorier «lengeværende barn» og «lengeværende barn med avslag som har mistet opplærings-tilbud», samt «barn med foreldre som sliter med psykiske problemer» er de kategoriene og situasjonene som oppfattes som mest belastende.

Respondentenes oppfatninger av faktorer som innvirker på barnas levekår samsvarer med våre kvalitative data og er også i tråd med tidligere forskning på feltet. Lang ventetid, der familien sitter lenge med avslag, noe som også kan tære på foreldrenes psykiske helse er noe som ofte indikeres som en svært negativ kontekst for barnas oppvekst (Vitus 2010, 2011; Lauritsen 2007; Paulsen mfl. 2015), og i en slik kontekst blir det arenaer som skole og barnehage som bidrar til å avlaste familien, skjerme barna og normalisere barns tilværelse (Lauritsen 2007; Berg og Sveaass mfl. 2015; Paulsen mfl. 2015).

Avslutningsvis vil vi nevne at data innhentet via breddeundersøkelsene blant representanter for sektormyndigheter i kommunene samsvarer på de fleste områdene med data som vi har innhentet via kvalitative intervjuer og mottaksbesøk. For å oppsummere kan vi si at både kvantitative og kvalitative funn indikerer utfordringer knyttet til tjenesteytneres kompetanse, bruk av tolk, tilpasset tjenesteyting, tilgang til barnehage- og skole mm. Vi har imidlertid fått inntrykk av at data fra breddeundersøkelsen tegner et gjennomgående mer positivt bilde av tjenesteyteres praksis enn våre kvalitative data. En forklaring på det kan være at breddeundersøkelsene har tatt utgangspunkt i tjenesteytneres perspektiver, mens kvalitative diskusjoner i kapitlene som følger i større grad har vektlagt barnefamiliens/barnas perspektiver. En annen forklaring kan ligge i selve metoden for datainnsamlingen og intervjukonteksten. Breddeundersøkelsene bidrar med statistisk representative funn, men de gir ikke forskeren og informanten/respondenten mulighet til å diskutere og problematisere forskjellige dimensjoner ved tjenesteytingen overfor målgruppa. Kvalitative intervjuer baseres derimot på samhandling der forskeren og informanten kan diskutere prosesser, og kan identifisere flaskehals og svake ledd i tjenesteytingen. De nevnte faktorene kan kanskje til dels forklare det faktum at våre kvalitative funn i større grad legger vekt på utfordringer og svakheter i dagens praksis enn breddeundersøkelsene.

Kapittel 6

Dei minste barna i asylmottak

Kirsten Lauritsen

Tidlegare forskning om små barn i asylmottak peikar på at levekåra for små barn i asylmottak er fjernt frå kvardagen for norske barn i same alder (Nielsen mfl. 2008; Seeberg mfl. 2006; Seeberg 2009; Liden mfl. 2011). Den usikre situasjonen dei og foreldra deira lever i, venting på svar på søknaden eller avslag inneber store psykiske belastningar for foreldre og barn. Mangel på meiningsfullt innhald i kvardagen, dårlege buforhold og ein trong økonomi verkar og med til å gjere det vanskeleg å vere gode foreldre, og aktualiserer behovet for eit særleg fokus på dei minste barna.

For å få kunnskap om levekår og livskvalitet for dei minste barna i asylmottak, har vi i dette forskingsprosjektet besøkt til saman ti asylmottak og fire omsorgssenter. Det er gjennomført kvalitative intervju med eit utval informantar, i tillegg til at observasjonar i samband med besøka gir nyttig kunnskap om buforhold, organiseringa av mottaka, relasjonar mellom tilsette og bebuarar, mellom mottaket og samarbeidande instansar og ikkje minst mellom foreldre og barn. Sidan fokuset i dette kapitlet er på dei minste barna - mellom eitt og fem år, baserer analysen seg mest på observasjonar og intervju med bebuarar og tilsette på mottaka, tilsette i barnehagar, helsesøstrer og barnevern. Av etiske omsyn har vi vald å ikkje intervju dei minste barna sjølve, sjølv om mange av dei var til stades når vi intervjuar foreldra (sjå kapitlet om metode, der det er lagt vekt på utfordringar i det å intervju barn generelt, og små barn spesielt). At barna var til stades, ga viktig informasjon i tillegg til sjølve intervjudata. Sidan vi ikkje snakka direkte med dei minste barna, er det å få gode data frå vaksne som møter barna ofte, heilt avgjerande for å få kunne seie noko om korleis dei har det. Det er situasjonen for barna som har vore i fokus i alle intervjuar med foreldre, mottak og barnehagetilsette. I tillegg til data frå dei ti mottaksbesøka, nyttar kapitlet data frå ein tidlegare artikkel om små barn i asylmottak, basert på forskning om levekår i asylmottak generelt, eige feltarbeid i to barnehagar i 2009, samt nyare forskning om situasjonen for barn i asylmottak i Norden (Lauritsen I: Valenta og Berg 2011, Seeberg 2009; Liden mfl. 2011).

Eit gjennomgåande trekk i alle intervjua vi har gjennomført, er at informantane uttrykker bekymring for foreldre og barn på mottaket. Dei ser at dei er slitne og bur trongt. Det å bu trongt, isolasjon og passivitet er faktorar som verkar svært negativt på barna. Barn og unge med flyktningbakgrunn høyrer dermed til ei av risikogrupperne for å utvikle psykiske problem. Tapet av sosiale nettverk inneber store psykiske belastningar for både barn og vaksne, og det gjer barna meir avhengige av foreldra, ikkje minst dei som er under skolealder. Manglande stabilitet, stadige endringar i samansettinga av bebuarar, angst i samband med utsending og den lange ventetida, er forhold som kan gjere det vanskeleg å vere gode foreldre. For ein vaksen utgjer tida frå heimlandet med krig eller konflikt, via flukt og ventetida i asylmottak oftast ein relativt liten del av livet. For små barn kan det utgjere heile eller store delar av livet. Kva vilkår små barn lever under i tida på asylmottak, er difor svært viktig både for livet her og no og i framtida, og anten denne framtida skal levast «her» eller «der». Viktige faktorar som avgjer korleis barna har det, handlar om både materielle og menneskelege ressursar: internasjonale og nasjonale lover og forskrifter om barn sine rettar, buforhold og økonomi, foreldre/føresette, dei tilsette på mottaka, samarbeidspartar rundt mottaket når det gjeld helse og omsorg, og det pedagogiske tilbodet dei får. I det følgjande skal vi sjå nærmare på desse forholda.

6.1 Barn sine rettar

Barnekonvensjonen

Asylsøkarbarn si rettslege stilling i Noreg er mellom anna regulert av Lov om barn og foreldre, Lov om barneverntenester og den såkalla Utendingslova. Norske styresmakter har dessutan plikt til å følgje FN sin barnekonvensjon om barn sine rettar (Barnekonvensjonen), både når det gjeld norske barn og barn med utalandsk statsborgarskap. Dette inneber mellom anna at alle barn skal ha rett til dei same godane, at ein skal ta omsyn til kva som er best for barnet, at alle barn har rett til eit godt liv og til å utvikle seg og til å bli høyrte og respektert. Ut frå eit barnerettsleg perspektiv er utdanning, deltaking og medverking rettar barn har etter FN sin barnekonvensjon. Barnekonvensjonen er inkorporert i norsk lov, og dermed styrande for staten sine målsettingar for alle barn i Noreg, inkludert dei som bur på asylmottak.

Spørsmålet er om barn i asylmottak får tilfredsstillt behova sine i samsvar med desse prinsippa. Barn som er asylsøklarar, åleine eller saman med sin familie, er i ein særleg sårbar situasjon, mellom anna fordi dei manglar dei nettverka som barn som har vakse opp i Noreg har. I følgje den svenske forskaren Anna Lundberg er spørsmål om korleis barn sine menneskerettar blir ivaretatt i migrasjonspolitikken særleg viktig, fordi barn er underordna og manglar retten til å forhandle om si eiga rettsstilling (Lundberg 2009, 2011). Både dei og foreldra har dessutan mindre kunnskap om asylretten enn sty-

resmaktane og dei har dårlegare kunnskapar i majoritetsspråket. Dette gjer det viktig å ivareta barn sine særlege rettar i tida dei bur på asylmottak, ikkje berre som medlemmar i ein familie, men og med grunnlag i deira individuelle behov. Samstundes er det klart at det verken er mogleg – eller tenleg – å sjå barna sin situasjon uavhengig av situasjonen for familien. Foreldra er dei viktigaste personane i barna sine liv, også i denne perioden. Lundberg peikar på at det er umogleg å bestemme innhaldet i prinsippet om kva barnet sitt beste er. Det er eit ideal, eit normativt prinsipp, som dei som arbeider tett på barna i kommunar og asylmottak er dei som kjem til å fylle med innhald. Samstundes har Norge i mange år blitt kritisert av FN, mellom anna for ikkje å ivareta barn sine sjølvstendige rettar som asylsøkjjarar i tilstrekkeleg grad, med ein eigen rett til å få vurdert si asylsak. Når lov står mot konvensjon, meiner Lundberg det ofte er sentrale prinsipp i FNs barnekonvensjon som må vike.

Statlege rammeverk for barn i asylmottak

I UDI sine retningsliner for asylmottak blir det understreka at mottaket skal ha eit særleg fokus på barn og unge sine rettar og behov¹. Det er krav om at ein av dei tilsette skal ha barnefagleg kompetanse på høgskolenivå. Mottaket skal leggje til rette for at føresette kan ivareta sitt omsorgsansvar og har rutinar for handtering av omsorgs-svikt, vald og misbruk samt kontakt med barnevernet. I UDI sitt rundskriv *RS 2011-011, punkt 5: Krav til tiltak for barn under skolepliktig alder*, heiter det:

Alle barn fra to år til grunnskolealder skal ha et tilrettelagt tilbud på minst tre timer per dag, mandag – fredag. Tilbudene kan organiseres på ulike måter etter barnets alder, tilgang på barnehageplasser og mottakets egen barnebase. Hensikten med tilbudet er delt, og skal fylle to funksjoner:

- bidra til en variert og meningsfull hverdag for barn i mottak*
- sikre at barn i mottak har et tilbud den tiden foreldre deltar på tiltak, som for eksempel norskundervisning eller informasjonsprogram.*

- a) Fra det året et barn fyller 4 år mottar vertskommunen tilskudd til hel-dags barnehageplass for denne gruppen. Mottaket har ansvar for å søke om plass.*
- b) For barn mellom 2 og 4 år kan tilbudet gis i mottakets barnebase, eller ved kjøp av barnehageplass.*
- c) For barn opp til 2 år skal mottaket sørge for et aktivitetstilbud når foreldre er opptatt med obligatoriske tiltak.*

¹ <http://www.udi.no/Sentrale-tema/Asylmottak/>

Når det gjeld finansiering av tilbodet til dei minste barna, skil UDI mellom dei over og under fire år: «Frå det året eit barn fyller 4 år mottar vertskommunen tilskot til heildags barnehageplass for denne gruppa. Mottaket har ansvar for å søke om plass. For barn mellom 2 og 4 år kan tilbodet gis i mottakets barnebase, eller ved kjøp av barnehageplass. For barn opp til 2 år skal mottaket sørge for eit aktivitetstilbod når foreldre er opptatt med obligatoriske tiltak.» (vår utheving)

Fire- og femåringane skal ha heildagstilbod i barnehage og UDI dekkjer foreldrebetalinga. Barn under fire år, er i utgangspunktet ikkje omfatta av tilskot til barnehagetilbod, men skal ha eit tilrettelagt tilbod i barnebase eller barnehage i minst tre timar per dag. Foreldra kan søke barnehageplass for dei minste barna og kan i særlege tilfelle få støtte til det, mellom anna om det gjeld funksjonshemma barn, barn av psykisk sjuke eller barn som er under oppfølging av barnevernet. Men den økonomiske standarden for bebuarar i statlege asylmottak ligg godt under både sosialhjelpssatsane og SIFO (Statens institutt for forbruksforskning) sitt standardbudsjett for eit rimeleg forbruksnivå (Seeberg, Bagge & Enger 2006). Det inneber at foreldre ikkje har økonomisk grunnlag for å betale for ein barnehageplass. At det blir opna for å søke barnehageplass og betale for plassen sjølv, er såleis ikkje eit reelt tilbod til bebuarar i asylmottak. Ein del mottak praktiserer å gje tilbod om barnehageplass til alle barn, men i ulike kommunar kan det vere lang ventetid på opptak eller ledige plassar.

6.2 Tidlegare forskning om små barn i asylmottak

Kva seier forskinga om det å vekse opp i asylmottak for små barn, og kva veit vi om dei tilboda dei har til ein meningsfull kvardag der? Medan tidlegare studie av asylmottak med få unnatak (Fladstad 1994, 1998) har hatt vaksne sin situasjon som fokus (Lauritsen & Berg 1999; Brekke 2004; Berg & Sveaass 2009), har det den seinare tida kome fleire studie som set søkelys på barn sin situasjon (Seeberg 2009, Winswold og Engebrihtsen 2010, Lidén m fl 2011, Seland og Lidén 2011). Desse undersøkingane peikar på behov for fleire tiltak retta inn mot asylbarna, med grunnlag i intervju med tilsette i asylmottak og helsevesenet, som formidla uro om barna sin situasjon. Uroa handla dels om situasjonen for barna her og no, men og om ein meir langsiktig verknad av å leve i ein situasjon med foreldre som er bekymra eller traumatiserte, og der helsevesenet og barnevernet i liten grad er i stand til å gje tilstrekkelege tilbod om behandling. Nyare undersøkingar med eit særleg fokus på barn i asylmottak har bekrefta at det er ei rekkje utfordringar i situasjonen for dei yngste (Fladstad 1994, 1998; Varvin 2003; Berg & Lauritsen 2009; Seeberg, Enger & Bagge 2009; Lidén, Engebrihtsen & Seeberg 2011; Seland & Lidén 2011).

I undersøkinga frå 1999 fann vi at livet til ungane på asylmottak i stor grad var prega av dei vaksne sin situasjon, på godt og vondt (Lauritsen & Berg 1999). Mange var i ein vanskeleg livssituasjon, der både vaksne og barn blei buande altfor lenge i asyl-

mottak. Venting på svar på asylsøknaden var det sentrale omdreingspunktet i liva på mottaket. I tillegg er asylmottak prega av at bebuarane skiftar. Fråveret av stabile, langvarige kontaktar kan ha ein uheldig konsekvens for barn si sosiale utvikling. Seinare undersøkingar har sett søkelys på busituasjonen i desentraliserte asylmottak (Søholt og Holm 2010), og nokre viser til tiltak for å hjelpe barn og foreldre i mottak er og kome sidan denne undersøkinga, t d Raundalen et al 2005.

6.3 Kontakt mellom tilsette og bebuarar

Det er stor variasjon når det gjeld kor lett eller vanskeleg det er for bebuarar å få kontakt med tilsette på dei mottaka vi har besøkt. Nokre stader er det fysiske sperrer mellom bebuarane sine område og kontora til dei tilsette. Det må avtalast tid for å snakke med dei tilsette og det er bebuarar som innafor bestemte tidspunkt sit i resepsjonen og som formidlar behov for slike avtalar. Andre stader understreker dei tilsette at dei prøver å skape mest mogleg tryggleik for bebuarane gjennom at dørene blir halde opne, og at særleg barna kan kome inn på kontora når dei vil. Kor lett eller vanskeleg det er for foreldre å få kontakt med dei tilsette på mottaket, få svar på spørsmål dei har eller hjelp til å løyse små og store problem dei måtte ha, har sjølvstort stor innverknad på situasjonen for barna i familiare. Særleg for dei minste barna, som ikkje kan be om hjelp sjølve, er god kontakt mellom tilsette og bebuarar viktig som ei sikring av at det er fleire enn foreldra som ser dei og er med på å overvake situasjonen dei lever i. Opplevinga av kontakten mellom bebuarar og tilsette, er nok avhengig av auga som ser, men heng og saman med korleis tilsette tolkar sine roller, slik følgjande to case kan illustrere:

På eitt av mottaka meinte dei tilsette at det er lett for bebuarane å få kontakt med tilsette, gjennom at det er folk i resepsjonen som ordnar med avtaler. Nokre av foreldra bekrefta og at dei har eit godt forhold til mottaket, at dei er hyggelege og at dei kan snakke med dei tilsette dersom det skulle vere noko. Andre informantar, både foreldre og studentar som hadde hatt praksis på det same mottaket, ga uttrykk for at personalet burde ha vore meir ute i miljøet på mottaket for å få meir kunnskap om kva som rører seg mellom bebuarane. Dei opplevde det som eit stort problem at mottaket veit for lite om korleis det er i kvar einskild familie. Dei mottakstilsette la i intervjuet vekt på at mottaket ikkje er ein institusjon, men eit innkvarteringstilbod. Dei ga uttrykk for at mottaket ikkje må bidra til at dei vaksne sitt sjølvstade blir svekka, og at bebuarane må bli førebudde på å klare seg sjølve i livet etter busetting eller ved retur. Dei hjelper difor sjeldan til med praktiske gjeremål som henting og køyring, og mottaket er heller ikkje bemanna utover dagtid: «Vi er ikkje ein institusjon, slåsskampar osv melder vi til politiet», sa ein av dei tilsette.

På eit anna mottak er oppfølginga av bebuarane mykje tettare, og når det oppstår sosiale konflikhtar, fortel dei tilsette at det er «nulltoleranse» og kort tid før overflytting til

ein annan korridor eller vidareflytting til eit anna mottak. Tilsette på dette mottaket opplever at foreldra sin omsorg er veldig varierende. Nokre som ofte treng hjelp, er einslege mødre. Mottaket arbeider for å byggje opp under foreldrerolla gjennom å undersøke korleis dei kan avlaste mor, byggje ut nettverket, søke om barnehageplass, trening med meire. Dei held foreldrevegleiingskurs og individuelle samtaler som er obligatoriske for alle bebuarar med barn. Her går dei igjennom livssituasjonen og diskuterer t d tv-bruk når barna er til stades og andre forhold som gjeld oppvekstsituasjonen for barna. Samtalane er utgangspunkt for vurdering av behovet for avlastning og anna støtte.

Spørsmålet er kva tolkinga av eit arbeid for «normalisering», og «ikkje institusjonalisering» skal innebere for asylsøkjjarar som jo er i ein spesiell situasjon (Berg & Sveaass 2005, NOU 2011:10; Valenta & Berg 2012). Ein barnehagestyrar vi intervjuar, opplevde det som både urimeleg og ikkje samanliknbart med norske innbyggjarar at foreldre frå mottaket måtte gå fleire kilometer med barnevogn på glatte og til tider ubrøyta vegar for å levere barnet i barnehagen. Norske foreldre har bil, og vi ville ikkje stille slike krav til norske foreldre, meiner ho. Grensa mellom kva som er foreldra sitt ansvar og kva tilsette på mottaket skal ta ansvar for, er gjenstand for vurdering og ikkje ei grense det er lett å dra. Foreldre som kan vere traumatiserte, har på den eine sida foreldreansvaret for sine barn til dei eventuelt blir frådømt dette ansvaret gjennom barnevernet sine vedtak. Samstundes er det dei tilsette på mottaket som til ei kvar tid er dei som ser familiane og skal føre tilsyn med korleis barn i familiane på mottaket har det. Det er difor av stor betydning korleis tilsette på mottaket ser sitt ansvar og korleis dei følgjer opp kontakt og kontroll på ein ansvarleg, men respektfull måte.

På eitt av mottaka opplevde vi at ein av dei tilsette fleire gonger uttrykte mistillit til den informasjonen forskarane hadde fått gjennom intervju med nokre av bebuarane. Den sparsame tilbakemeldinga vår til dei tilsette var klarert med informantane, og handla dels om praktiske behov og dels om å vidareformidle bekymring for einskilde av informantane som vi opplevde hadde store problem som vi ville forsikre oss om at mottaket kjente til. Ein miljøarbeider var til dømes tydeleg på at han ikkje trudde at noko av det den einslege mora sa om situasjonen for seg og familien, var sant. Hans oppleving av situasjonen var heilt annleis. Reaksjonen frå miljøarbeidaren var på den eine sida kanskje ei nyttig påminning om at forskarane må ha ein viss distanse, og ikkje godta alt informantane våre seier. Som erfarne forskarar er dette kjent. Samtidig opplevde vi det som sjokkerande, fordi mor sin angst prega både henne og barna så tydeleg. Dømet kan eksemplifisere ein tendens som intervjuarane opplevde til at nokre av dei tilsette hadde stor avstand til bebuarane. Tendensen blei og understøtta av intervju med studentar og ein barnehagestyrar, som meinte at dei tilsette hadde for liten kontakt med bebuarane og visste for lite om korleis dei hadde det. Dersom dette inntrykket stemmer, er dette svært bekymringsfullt også for barn på mottaket, fordi dei i liten grad har talspersonar som kan sikre at dei blir sett og ivaretatt.

Dømet kan vere einskildståande, det treng ikkje å gjelde mange mottak, men det kan og tolkast inn i ein samanheng der tilsette som har arbeidd lenge på mottak med bebuarar som er i ein vanskeleg livssituasjon, reagerer på langvarig arbeidspress med å skape ein distanse mellom seg og bebuarane som gjer at dei ikkje blir profesjonelle i sitt arbeid. Dette kan ramme dei mest sårbare av bebuarane, barna. Det kan signalisere behov for avlastning i form av jamleg vegleiing eller debriefing, eller også behov for styrka krav om fagleg kompetanse mellom dei tilsette. Vår undersøking kan så langt ikkje stille nokon diagnose når det gjeld slike spørsmål, men vi treng å stille spørsmål som peikar på eit behov for å sjå nærmare på kva dei einskildtilfella vi observerte er uttrykk for.

6.4 Samarbeid i kommunen

Mottaka vi har besøkt, melder at dei har etablerte og viktige samarbeidsrutinar med helsevesenet, barnevernet, politi, barnehagar, skolar og frivillige organisasjonar i kommunen og lokalmiljøet. Samarbeidet blir karakterisert som godt dei fleste stadene. At slikt samarbeid har føregått over lengre tid, har medverka til å bygge ned skilje og gjort at det er lett å ta kontakt når det trengst mellom dei faste møtepunkta. Nokre mottak har månadlege besøk frå barnevernet med informasjon og orientering om arbeidet deira. På eitt av mottaka seier styraren at dette gjer at bebuarane er mindre redde for barnevernet og at dei lettare tar imot hjelp frå dei.

Eitt av mottaka fortel at dei arrangerer samarbeidsmøte etter tur kvar sjette veke, med tilsette frå mottaket, politi, barnevern, advokat, lærarar, førskolelærarar, lege, helsesøster, og nokre gonger saman med frivillige organisasjonar. Her tar dei opp relevante tema som landkunnskap, statistikk, lærar om korleis utsending føregår, om haldningsarbeid, om kor viktig det er også kva ein snakkar om på fest. Målet er å hjelpe kvarandre og lære av kvarandre sitt arbeid. Det fungerer førebyggjande; samarbeidsgruppa er stor, og deltakarane har igjen stor kontaktflate, sånn at informasjon frå tema som er diskuterte på møta når svært mange i lokalsamfunnet og bidrar i arbeidet mot rasisme.

I intervju med samarbeidspartar som sjukepleiarar, helsesøstrer og barnehagestyrarar går det fram at erfaringa dei har med å arbeide med norske barn, gjer at dei samanliknar erfaringar, rettigheter og framgangsmåtar frå dette arbeidet med situasjonen for barn i asylmottak. Ein sjukepleiar peikar i intervju på at barn i asylmottak formelt sett har dei same rettane og krava på tilbod om hjelp som norske barn, men at desse rettane først blir realiserte «ved pågåande haldning og nitid byråkrati» frå henne sjølv. Ho opplever altså at ho må stå på i større grad for å sikre rettane til barn frå asylmottaket. Den same erfaringa har ein barnehagestyrar, som opplevde at ho måtte kjempe hardt for at ein gut med store problem, fekk pedagogisk-psykologisk assistanse. Ho seier det har vore krevjande å få gjennomslag, men at erfaringa med norske barn med

spesielle behov, gjorde at ho hadde erfaringar å samanlikne med, som hjelpte henne med å krevje nødvendig hjelp også til denne guten. Barn med særskilte behov må ha dei same rettane som norske barn har, meiner ho (jfr kapittel 5).

Helsepersonell som sjukepleiarar, leger og helsesøstrer er viktige samarbeidspartar for å fange opp helsemessige utfordringar bebuarane på mottak har, også for dei minste barna. Også i denne undersøkinga har vi sett at helsesøster ofte er ein nøkkelperson som bebuarane opplever som viktig i kvardagen. Dei har tillit til henne, mellom anna fordi ho blir sett som nøytral og utan samband til asylsaka, men og fordi foreldre med barn gjerne kjenner at dei er åleine med ansvaret for barna si helse når dei ikkje har tilgang til familienettverk, som mange hadde i heimlandet. Helsesøstrer blir og vurdert som viktige ressurspersonar av dei som arbeider på mottaket og av andre samarbeidspartar i kommunen, som barnehage, skole, barnevern og andre delar av helsevesenet. Nokre mottak har vald å ha helsesøster til stades på mottaket i større eller mindre stillingar, nokre har delt stilling mellom ordinær helsestasjon og mottaket. Sistnemnte modell kan som nemnt innebere at barn på mottaket i større grad blir samanlikna med rettane til andre barn.

Både barnehagetilsette og helsesøstre er viktige når det gjeld å oppdage vald og overgrep mot barn, også dei på asylmottak. I mange land er det å slå barna ein vanleg del av oppsedinga, slik det var i Norge for ein del år sidan, seier ei av informantane. Helsesøstrer gjennomfører nokre stader informasjonsprogram og foreldrevegleiing til alle nye bebuarar, med informasjon om at det ikkje er lov å slå barn i Norge. Begge instansane meiner likevel at dette er noko det er vanskeleg å endre over natta, og prøver å vegleie foreldra og vise alternative metodar å oppdra på. Eit anna tema handlar om leggetid. I mange land er det vanleg at barna er oppe mykje lengre på kvelden, og dei tronge buforholda mange lever under, kan og verke med til at barna ikkje kjem i seng før foreldra legg seg. Også matvanane og korleis barn får mat varierer, og ei av helsesøstrene er opptatt av at ho ikkje vil presse «den norske måten» på bebuarane, men gir heller døme og fortel om korleis det er vanleg å gjere det, utan å vere moraliserande. Helsesøster på eitt av mottaka trekker fram språk som ei av utfordringane til desse familiane, særleg rammer det barn i forhold til skole og barnehage.

Som så mange andre seier også denne helsesøstera at det ikkje er bra for folk å sitte og vente så lenge på svar på sin asylsøknad:

Dei bur her alt for lenge. Årsvi. Barna snakkar flytande norsk, dei turner og går på bryting. Mange av barna har toppkarakterar og gjer det mykje betre enn mange norske. Nokre er utrulege og tar godt vare på sjansen dei har fått. Det ville vore betre for dei om dei blei sendte ut med ein gang. Slik det er no blir mange integrerte og sterkt knytt til nærmiljøet, for deretter å få livet knust og bli sendte ut.

Dei vaksne si oppleving av situasjonen dei og familien er i, smitter over på barna: «*Sjølvs om foreldra ofte prøver å skjerme barna, skjøner barna meir enn vi trur. Ungane speglar av dei vaksne sine problem*», seier ei av informantane. Mange av foreldra trur dei skåner barna med å ikkje snakke om situasjonen og kva som skjer. Dette meiner helsesøster kan gje motsett effekt, og at barna kan skape seg eit bilde i hovudet av at ting er verre enn dei faktisk er. Ho oppmodar difor foreldra til å snakke om dette med barna sine, «*så dei er orienterte og skjøner kva som skjer*». Ei av helsesøstrene vi intervjuar opplevde at når asylsøkarane *først kjem hit, er dei glade og håpefulle. Deretter går det berre nedover*. Den spesielle situasjonen asylsøkarane er i slit på helsa både fysisk og psykisk. Ho peika på at buforholda ved mottak ville vore krevjande nok for friske personar, men at det å ha bakgrunn frå dramatiske livssituasjonar forverrar forholda. For traumatiserte personar meiner ho buforholda er uholdbare. Det er eit nærmast einstemmig synspunkt frå intervju med samarbeidspartar utafør mottaka at det er uholdbart for barn å bu i asylmottak. Dei meiner alle barnefamiliar bør få tilgang til ein busituasjon som samsvarer med den norske familiar har, ikkje minst for å skjerme barn frå å leve med einslege, traumatiserte asylsøklarar tett innpå seg. Nokre vaksne *følgjer dessutan med på situasjonen i heimlandet døgnet rundt, og har på fjernsyn med krigsscener i nyhendebiletet, og dette er det klart barna får med seg*, seier ei av helsesøstrene. At dei fleste familiane bur trangt, gjer det vanskeleg for foreldra å skjerme barna frå dei vaksne sine problem. Einsame foreldre med varierende omsorgsevne grunna ein vanskeleg livssituasjon, kan utgjere ein risiko for at desse barna ikkje får dekkja sine grunnleggjande behov, og kan utgjere eit tilleggsargument for kor viktig regelmessig tilsyn og pedagogisk tilrettelegging for denne gruppa er (sjå og Eastmond 2010, Neumayer 2006).

6.5 Pedagogiske tilbod til små barn i asylmottak

Levekåra til barn og familiane deira i asylmottak, heng saman med mange forhold; frå strukturelle/organisatoriske tilhøve til sosiale/psykologiske. Forskinga peikar på lang butid, dårleg økonomi, venting, usikkerheit, midlertidigheit, traumatiserte vaksne i ein vanskeleg livssituasjon, liten plass der det er vanskeleg å skjerme barna, manglande struktur på døgnet, fråvær av stabile sosiale kontaktar, avgrensa tilbod til små barn og barn med ulike psykiske problem (Nielsen eit al. 2008; Lidén eit al. 2011). Sjølv det best tilrettelagte pedagogiske tilbodet til små barn i asylmottak, kan ikkje rette på alle manglane når det gjeld levekår som det blir peika på her. Men gjennom å ta del i ein ordinær barnehage og vere ein del av ei ordinær barnegruppe, kan dei minoritetsspråklege barna få tilgang både til norsk språk og ein sosial fellesskap som kan gje dei ei oppleving av normalitet i eit unormalt tilvere, som livet på asylmottaket må seiast å vere. All tid med eit pedagogisk tilbod som kan fremje integrering, språkleg og sosial utvikling, er av det gode. Det gir barna ein fristad og eit pustehol og foreldra avlastning frå foreldrerolla og dermed armslag for å vere gode foreldre i ein krevjande situasjon.

Barnebase på asylmottaket

For dei minste barna slår UDI fast at alle barn frå to år til grunnskolealder skal ha eit tilrettelagt tilbod på minst tre timer frå måndag til fredag, anten i barnehage på eller utanfor mottaket, eller i ein barnebase. Målet for arbeidet er: «å strukturere og målrette tiltak som bidrar til ein trygg og meningsfylt kvardag på mottaket». Det skal finnast ein barnefagleg ansvarleg med utdanning på høgskolenivå. På nokre mottak fyller ein minstekrava til barnefagleg kompetanse, på andre mottak melder mottaksleiar at halve personalet i mottaket har barnefagleg kompetanse. Barneansvarleg skal ha eit overordna ansvar for drifta, men det finst lite spesifikke retningslinjer for korleis barnebasane skal drivast, t d med krav om eit pedagogiske innhald gjennomført av tilsette med barnefagleg kompetanse. I tillegg til tilsette, er det vanleg at foreldre og nokre stader frivillige deltar i den daglege drifta av barnebasen.

I vår undersøking finn vi at dei barna som ikkje går i barnehage, får eit tilbod om barnebase eller opne barnehagar der det finst. I begge tilfelle føreset dette at foreldre er til stades og bidrar til drifta på omgang. Mottakstilsette seier at kravet om å vere med og drive barnebasetilbodet, er ein av årsakene til at nokre foreldre vel å ikkje bruke barnebasen. Tilbodet er dessutan av svært varierende omfang, frå at barnebasen er open kvar dag, til at den er open berre ein dag i veka. Også det faglege innhaldet i tilbodet varierer - dei tilsette i barnebasane vi såg, var i svært varierende grad sjølve deltakarar i den daglege drifta av barnebasane. Styraren i ein av barnehagane er svært kritisk til at tilsette har for lite kontakt med og oppfølging av bebuarane, både når det gjeld barn og vaksne. Ho er kjent med at det finst ein barnebase på mottaket, men seier at barnebasen ikkje er i bruk. Ho meiner dei tilsette burde prioritere å drive barnebasen sjølve, og at det burde vore eit todelt tilbod, dagtid og ettermiddag.

Tendensen til å gje fleire barn tilbod om barnehage, er sjølvsagt ein medverkande årsak til at barnebasane ser ut til å minke i omfang og prioritering. Observasjonane i samband med våre mottaksbesøk, intervju med foreldre og samarbeidspartar utafør mottaka, peikar samstundes på at kvaliteten på og tilgang til tilbodet om barnebase ser ut til å vere noko mottaka ikkje prioriterer høgt. Det gir seg utslag i at barnebasane i stor grad er overlatne til foreldra sitt engasjement og ikkje er pedagogiske tilbod, tilrettelagte av tilsette på mottaka. Fleire stader ser vi at det er eit større fokus på aktivitetar og tiltak for dei større barna. Det kan tyde på at dei tilsette i større grad reknar med at foreldra tar seg av dei minste barna. Det er på eitt vis forståeleg – det er ikkje lett å skape gode tiltak for dei minste barna, og nokre stader er det og sånn at tilboda om barnebase finst, men blir av ulike grunnar ikkje nytta. Det å bu desentralisert - fleire kilometer frå barnebasen – er ein årsak, andre stader var det konfliktar mellom bebuarar som førte til at den blei lite brukt. For mange foreldre gjer situasjonen dei er i at omsorgsevna deira er svært redusert. Dei treng hjelp, både til å ta vare på seg sjølve, men og til å styrke omsorga for barna sine. Sjølv der det finst gode tilbod om barnebase, vil det vere nødvendig at dei tilsette sikrar at dei minste barna blir ivaretatt på ein forsvarleg måte.

Kravet i UDI sin forskrift om at det skal finnast barnefagleg tilsette på mottaka ser i liten grad ut til å kome dei minste barna som ikkje har eit barnehagetilbod, til gode. Ei av kvinnene vi møtte, budde på eit lite rom på ca ti kvadrat med eit lite barn på to år. Ho er eit døme på nokon dei mottakstilsette har søkt om støtte til barnehageplass for, men som har fått avslag. Mora nytta barnebasen i liten grad på grunn av konflikhtar med andre kvinner på mottaket. Det var og få barn på mottaket på intervjutidspunktet, barnet var difor sjeldan saman med andre barn. Den vesle familien heldt seg mykje inne på det vesle rommet eller jenta sprang rundt i gangane på mottaket. Seinare intervjuva vi ein familie med ein liten gut på 2 ½ år der foreldra hadde eit sterkt ønske om barnehageplass. Det er få barn for guten å leike med på mottaket, foreldra har lite å snakke om seg i mellom, noko dei meiner har påverka guten si språkutvikling. Også intervjuaren fortel at då ho leika med guten, observerte ho at han verken uttrykte ord eller babla. Nokre foreldre er nøgde med at det finst ein barnebase, og ei mor vi intervjuva fortel at det gir henne høve til å delta på sykurs. Ho seier at det er foreldre på mottaket som organiserer dette. På eitt av mottaka fortel dei tilsette at barnefagleg ansvarleg må dele tida si mellom dei to avdelingane på mottaket, noko som gir «eit stussleg tilbod» til dei minste barna, med berre ca to dagar på kvar av avdelingane.

Det vil til ei kvar tid vere nokre barn på alle mottak som ikkje er i barnehage. Nokre av barnebasane vi besøkte var omtrent tomme rom med lite leiker eller bøker. Andre var relativt vel utstyrte, men vi opplevde dei til dels som skitne og lite tiltalande å opphalde seg i. Dei var heller ikkje mykje i bruk. På eitt av mottaka fortalte tilsette at nokre kvinner som hadde vore drivande i barnebasen, no hadde reist frå mottaket, og at dette var noko av årsaken til at det ikkje skjedde noko der for tida. At bebuarar i mottak reiser frå mottaket og nye kjem er ein normaltilstand, som mottaket skal planlegge for å handtere, ikkje minst når det gjeld tilbodet til ei sårbar gruppe som dei minste barna som ikkje har eit barnehagetilbod. Kompetansen til pedagogisk tilrettelegging og kapasiteten til å skape ein kontinuitet i tilbodet til desse barna ligg hos dei tilsette på mottaket, og ikkje minst til den barnefaglege kompetansen.

Eit tilbod om barnebase kan opplagt vere viktig for kvardagen til både barn og foreldre. Det er betre at barn i asylmottak har eit tilbod om nokre timar i ein barnebase enn om dei ikkje har noko tilbod i det heile. Avhengig av den barnefaglege kompetansen dei tilsette i mottaket har, og korleis det er lagt til rette for aktiviteten i barnebasen, kan tilbodet vere eit supplement til barn som av ulike grunnar ikkje har tilgang til ordinær barnehageplass i ein periode. Forskinga så langt tyder likevel på at dette tilbodet langt frå er tilstrekkeleg. Barnefagleg ansvarlege bruker mykje tid på administrative oppgåver. Det finst ikkje ressursar til språktrening, og med så få timar i veka kan tilbodet vanskeleg seiast å skape struktur i eit tilvere som resten av tida er prega av venting og passivitet. Barna kjem ikkje i gong med ein prosess som kan peike framover mot ei integrering i det norske samfunnet. For dei ungane som etter kvart får opphald i Noreg, risikerer ein at ein har kasta bort år av barna si sosiale eller språklege utvikling.

Barnehagetilbodet

I Lidén et al sin rapport frå 2011 finn forskarane ein tendens til at bruken av ordinære barnehageplassar for barn i asylmottak er aukande, medan under halvparten av mottaka har oppretta ein barnebase. Dette tolkar forfattarane som eit resultat av at det er oppretta fleire desentraliserte mottak, og at tilsette meiner barnehage er eit betre pedagogisk tilbod enn barnebase, også til dei minste barna. I den kvantitative delen av vår undersøking ser vi at denne tendensen held fram (sjå mellom anna Valenta i vår prosjektrapport).

På dei mottaka vi har besøkt, får barn over 4 år tilbod om full barnehageplass, og dei har søkt og fått tilbod om plass for fleire barn mellom to og fire år. Ofte søker mottaket om at UDI dekkjer kostnadene til dei minste barna fordi foreldre eller einsleg mor har behov for det/er psykisk i dårleg form. Men eitt av mottaka fortel at ei einsleg mor nyleg fekk avslag på ein slik søknad, sjølv om mottaket meiner barnet har det svært vanskeleg på grunn av mor sine psykiske problem. Også fleire av familiane vi intervjuar, opplever sjølve at det er vanskeleg å vere gode foreldre i ein situasjon på asylmottaket, og at det difor er veldig viktig at barna har eit tilbod utanfor mottaket.

Ei av styrarane peiker på barnehagen si rolle i å oppdage teikn på vald eller omsorgs-svikt: *For det opplever eg at under stress, så har eg sett tendensar til at dei her familiane har mykje problem med eksplosivt sinne, aggresjon, frustrasjon, då ser vi det på barna, seier ei av dei.* Styraren seier at barnehagen då står i eit viktig dilemma mellom å kontakte barnevernet eller å gå inn og vegleie foreldra. Med erfaring har ho kome fram til at det er viktig å senke terskelen for å spørje foreldra meir direkte om dei slår barna sine nokre gonger. Ho trur det uansett situasjon er viktig å møte desse foreldra med ei respektfull haldning dersom ein skal oppnå den tilliten som skal til for å hjelpe dei til å bli betre omsorgspersonar. Mange foreldre er redde for systemet i Noreg og for institusjonar som barnevernet. Dei veit ikkje korleis det fungerer, og mange er redde for å miste barna sine. Ho peikar på at det er viktig med tidleg innsats og førebyggjande arbeid i barnehage og skole, samtidig som ein kan gje tidleg hjelp i familiar der det allereie er vald.

I nokre av barnehagane fortel dei at dei alltid bruker tolk i samtalar med foreldre frå mottaket, som regel telefontolk. I ein periode opplevde ein styrar at foreldre ville klare seg utan tolk. Barnehagen begynte difor å bruke tolk rutinemessig og seie at det er fordi dei tilsette treng det - dei må forsikre seg om at det dei kommuniserer blir rett. For å gjere ting meir forståelege har leiaren hengt opp eit bilde av ein telefon i barnehagen, sånn at foreldre kan peike på det om dei vil ha ein samtale med tolk. Det er låg terskel for å gjere dette. Ho seier at det aldri er eit spørsmål i kommunen om kva det kostar å bruke tolk. Det skal gjennomførast så mange tolkesamtaler som er nødvendig, men dette er ikkje sjølvsagt over alt.

Av ulike grunnar finst det i periodar barn i mottaka som ikkje har fått tilbod om barne-

hageplass og som heller ikkje nyttar barnebasen. Dette stadfestar tilsette i fleire av intervju. Dei tilsette prøver så godt dei kan å søke om barnehageplass også til barn under fire år som treng det. Dei har opplevd å ikkje få medhald, dersom det ikkje gjeld psykisk helse. I fleire tilfelle meiner dei at barn også under fire år treng barnehage på grunn av tronge buforhold og behov for meir stimulering, noko seinare intervju med foreldra bekreftar og som følgjande døme kan illustrere:

Den 5-årige guten i familien har ikkje fått tilbod om barnehageplass, og familien har ikkje fått informasjon om når eller om han vil få tilbod. Guten sit dag ut og dag inn og speler eit spel på ein mobiltelefon. Det er ingen aktivitetar for han på mottaket. Sidan familien er heilt åleine i heile etasjen, i tillegg til at det ikkje er nokre andre på mottaket som snakkar same språket, har guten heller ingen kontakt med andre barn. Faren fortel at guten har blitt mykje tynnare i det siste, men at han er usikker på om det er fordi om han er i ein periode der han veks mykje eller om det er grunna situasjonen familien er i. Faren fortel at sonen saknar kjæledyra sine i heimlandet, og at han spør om når han får sjå venene sine igjen. (Intervjuar).

Både tidlegare forskning og denne undersøkinga tyder på at barnehagetilbod i ordinær barnehage har ein positiv verknad språkleg og sosialt både for dei minoritetspråklege barna og foreldra deira. Barnehagereforma som skulle sikre alle barn i Norge barnehageplass, gjeld foreløpig ikkje for dei minste asylsøkjarbarna. Både forskning på barnehagar og offentlege utredningar drøfter dette (NOU 2010:7, NOU 2011:10, Valenta & Berg 2012). Vår undersøking peikar i retning av at små barn i asylmottak bør ha dei same rettane og få det same pedagogiske tilbodet som andre barn i Noreg. Intervju med styrarane i to av barnehagane i undersøkinga, ga oss døme på kor viktig eit barnehagetilbod til dei minste barna kan vere:

Amir, 3 år, kom i barnehage A då han var eitt år. Mor er frå Eritrea, far frå Somalia. Det er fem språk i familien – oromi, somali, arabisk, engelsk og norsk. Foreldra uttrykte stor bekymring for han, fordi han var «sein», han snakka ikkje, og styraren bekreftar at han ikkje såg ut til å ha noko språk i det heile tatt. Etter ein periode i barnehagen, får guten diagnosen autisme. Foreldra er fortvilte, opplever det som skamfullt, og ønskjer å skjule problemet. Guten har behov for 1:1-hjelp i barnehagen, og generelt har barnehagen fått signal om at barn ikkje får spesialpedagogisk hjelp om det ikkje er sikkert at barnet skal vere der i meir enn tre månader. Etter at barnehagen sørgja for spesialpedagogisk kartlegging og Amir fekk diagnosen autisme, har han fått nødvendig hjelp, med ei 80% stilling i 10 månader dekkja av UDI. Styraren trur ikkje Amir hadde fått denne hjelpa om ikkje barnehagen hadde stått på – både på grunn av foreldra som synst det er skambelagt, og fordi kommunen har prøvd å spare pengar gjennom å peike på at Amir ikkje har permanent opphald og å skyve ansvaret over på UDI. (Barnehagestyrar)

Omar, 5 år, tissa framleis på seg då han kom i barnehagen. Familien bur på mottaket (ikkje desentralisert) og må dele do med andre bebuarar. Omar våga ikkje å gå ut om kvelden eller natta, og tissa heller på seg. Etter ei tid i barnehagen, greidde dei å hjelpe han til å gå på do når han måtte. Omar og familien har opplevd krig, og då det blei poppa popkorn i barnehagen, blei han svært redd, kraup saman under bordet og trudde det var skot. (Barnehagestyrar)

Ho (eit barn på tre år frå Afghanistan) begynte her, gråt, var veldig utrygg, skulle liksom forlate heimen sin, det å kome inn i barnehage og vere i eit miljø med andre barn, det er alfa og omega. (...) det å få lov til å delta tenker eg, i same aktivitetar som andre barn, som for eksempel barnehage og skole, det er like viktig som å puste rein luft tenker eg. (...) det er eit overgrep å nekte asylbarn å vere i barnehage. (Barnehagestyrar)

Denne barnehagen har ni plassar som er sett av til barn frå mottaket. Mottaket her har bestemt at alle barn skal få ordinært barnehagetilbod, også dei minste barna. I periodar der det er for få plassar, blir 4-5-åringane prioritert med full plass, og dei minste barna får tilbod om halvdagsplass, som dei må dele på. På spørsmål til barnehagestyraren om kva ho er bekymra for når det gjeld barna frå mottaket, peikar ho på buforhold/det å bu trengt, klede, økonomi, den usikre situasjonen og den lange ventetida. Dei viktigaste tiltaka for å betre på situasjonen for barn i mottak, er difor etter hennar meining å redusere ventetida, betre buforholda, økonomisk hjelp til å ha det greitt og barnehage for alle, sjølv om dei seinare skal ut av landet. Ho trur at det å vente og ikkje vite, hemmar barna, men at barnehagen fungerer som ein fristad. Ho meiner det ikkje er bra for barn å bu på asylmottak. Den samla erfaringa gjer at dei snur døgnnet, dei manglar ro og tryggleik, og ho har opplevd fleire gonger at barn sovnar i barnehagen. I tillegg opplever ho at tilsette på mottaket «er hardare enn oss. Dei har så mange, og det blir ringverknader om dei tar individuelle omsyn og gir etter for press». Ho fortel at ho har opplevd at mottaket har bede barnehagen om å formidle informasjon, fordi foreldre stoler meir på barnehagen enn på dei tilsette på mottaket. Ho meiner det handlar om dei maktforholda som eksisterer mellom bebuarar og tilsette.

Nokre av mottaka blir kritiserte for at dei i for liten grad følgjer opp barna når dei har fått barnehageplass, når det gjeld klede og informasjon til barnehagen, om uro, slåsning eller familiekonfliktar på mottaket. Slike hendingar påverkar ungane og barnehagen burde vite noko, meiner ei av styrarane. Eit anna døme ho gir om manglande informasjon er når det i barnehagesøknaden står at mor er psykisk sjuk og ikkje skal kontaktast, men plutselig står ho der og skal hente ungen sin, og barnehagen veit ikkje kva dei skal gjere.

Det at det berre er 4-5-åringane UDI betaler plassen for, gjer tilbodet til dei minste barna avhengig av lokale løysingar og avgjersler, det vil seie prioriteringane frå kom-

munar, private aktørar og tilsette på mottaka. Det kan innebere at tilboda varierer frå mottak til mottak, frå kommune til kommune, og at det og varierer med korleis kommunen sin økonomi er til ei kvar tid. Eitt av mottaka fortel at kommunen tidlegare dekkja utgiftene til barnehageplass for alle barna på mottaket, men at dei no har kutta denne stønaden, noko mottaket beklagar veldig.

Økonomien til familiar med barn

I mange av mottaka vi besøkte, la leiarane stor vekt på tiltak for barn og unge i arbeidet med årsplan og budsjett. Tilsette på mottaka uttrykte bekymring over at regjeringa vurderer å redusere basisbeløpet for alle på mottak. Også i fleire av barnehagane opplever dei at nokre familiar både får alt for lite støtte og for dårleg butilbod:

Dei har allereie eit minimum, under minstesats for sosialhjelp, og så vurderer ein å redusere. I det kalde nord er dette særleg bekymringsfullt, her må ungane ha vinterklede som passar. Det er ei utfordring at når bebu- arar får endeleg avslag, så får dei mindre pengar å rutte med. Barn veks fort, dei treng sko og klede, og foreldra har ikkje råd til å kjøpe det. Folk i lokalsamfunnet gir klede og utstyr til mottaket, og kvinnene organiserer det og sel det rimeleg til bebuarane. (Mottakstilsett)

Fleire av barna i barnehagen frys, dei har ikkje gode nok klede. Ein av familiane i barnehagen har tre barn, derav ein baby, dei burde hatt husmorvikar. I den familien er det dårleg for barn, og mottaket er ikkje gode på førebygging. (Barnehagestyrar)

Ho opplever at nokre av familiane får for lite støtte og har for dårleg bustad. Foreldra har ofte forventningar om at barnehagen skal hjelpe dei. Eit foreldrepar med avslag synst det er vanskeleg at dei ikkje har råd til å kjøpe eit minimum av det barnet deira treng, og som dei vet at andre barn har. Dei opplever at dei 700 kronene dei får for to veker for eit barn, er alt for lite. Fleire av barnehagane melder at mange av barna har alt for dårlege klede, og at dei frys om vinteren.

6.6 Oppsummering

Vi ser behov for ei styrking av merksemda retta mot dei minste barna i asylmottak. Konkret inneber det tiltak på fleire område. For det første trengst det ei styrking av den barnefaglege kompetansen på mottaka når det gjeld dei minste barna og ei auka prioritering av tiltak for familiar med små barn. Det gjeld både dei familiane som bur på mottak og dei som bur desentralisert. Det er lett å kvile på at foreldre tar seg av dei minste barna, men når livssituasjonen er vanskeleg, kan omsorgsevna til foreldra

vere varierende. Då trengst det tilsette med barnefagleg kompetanse som sikrar at dei minste barna blir sett og tatt vare på. For det andre trengst det difor regelmessige tiltak for desse barna i kvardagen, men og nokre tilbod på ettermiddagstid og i helgene. I periodar er det nødvendig at det finst ein barnebase med barnefagleg kompetanse i tilknytning til mottaket som er i jamn drift, fordi det ikkje er mogleg å sikre tilbod om barnehageplass for alle til ei kvar tid. For det tredje har vår undersøking styrka kunnskapsgrunnlaget for å tilrå at det blir gitt tilbod om ordinær barnehage til små barn i asylmottak.

Det er grunn til å spørje om dei eksisterande tilboda når UDI sitt eige mål om «å strukturere og målrette tiltak som bidrar til ein trygg og meningsfylt kvardag på mottaket». Ein barnebase av varierende omfang og pedagogisk kvalitet i nokre timar, tre gonger i veka, og der arbeidet til den barnefagleg ansvarlege inneber meir administrasjon enn aktivitetar retta mot barna, kan ikkje seiast å gje barn i asylmottak eit fullverdig og heller ikkje eit likeverdig pedagogisk tilbod samanlikna med andre barn i Noreg. Ein segregert modell i form av barnebasar eller eigne barnehagar på asylmottaket, inneber ein sosial og språkleg isolasjon frå resten av samfunnet og frå andre barn i ein normal situasjon. I ein periode såg ein kanskje på desentraliserte tilbod til familiane som ei løysing på det meste. For familiar med små barn har det ført til ei viss normalisering når det gjeld buforhold, men for nokre har det og gitt utfordringar med sosial isolasjon og vanskar med transport til barnehage eller barnebase på mottaket.

Mange barn bur av ulike grunnar lengre tid på mottak enn det som er staten sine målsetjingar. Mange av dei skal halde fram med utdanning og arbeid i ei framtid i Noreg. Dersom denne tida ikkje blir nytta til å lære norsk språk og bli inkludert i ein sosial og pedagogisk tilrettelagt samanheng og dei seinare blir busett i Noreg, risikerer ein at barn får mangelfulle utviklingstilbod i lang tid, som samfunnet seinare må setje inn store ressursar for å kompensere for. Mange mister fleire år med eit pedagogisk tilbod som både gir mening i kvardagen her og no, fungerer førebyggjande i forhold til psykiske belastningar og problem og som styrker deira personlege og språklege utvikling fram mot skolegang i Noreg eller i eit anna land. På same vis som tilbodet om skole for dei større barna, trur vi at det vil vere ei lønsam investering – i psykisk helse, meningsfull kvardag og livskvalitet for barn og familiane deira på kort sikt, og i samfunnsmessig nytte på lengre sikt. Det er og ein føresetnad for å sikre alle barn «rett til dei same godane», og til «eit godt liv» og til å få «utvikle seg», slik FN sin barnekonvensjon krev.

Kapittel 7

Levekår og livskvalitet blant enslige mindreårige asylsøkere

Hilde Michelsen og Berit Berg

I dette kapittelet vil vi undersøke levekår og livskvalitet for enslige mindreårige barn og unge i asylsøkerfasen. Kapittelet formidler enslige mindreåriges egne opplevelser av sin hverdag og omsorgsbehov i denne fasen. I studier av levekår blant barn og unge benyttes ofte begrepet livskvalitet eller velbefinnende, som innebærer alle positive og vedvarende forhold som bidrar til trivsel, utvikling og vekst (Lauritsen & Berg, 1999; Berg & Sveaass, 2005, Lidén mfl, 2013). Hvilke forhold som er sentrale vil variere med sammenhengen de inngår i. Ved undersøkelse av levekår blant enslige mindreårige asylsøkere står omsorgsutøvelse og oppfølging fra det offentlige tjenesteapparatet sentralt, da disse kommer til Norge uten sine nærmeste omsorgspersoner.

7.1 Enslige mindreårige – ansvar og organisering

Norges ivaretagelse av enslige mindreårige i asylsøkerfasen har i løpet av de senere årene vært i fokus både i mediene, i fagmiljøer og frivillige organisasjoner. Fra mange hold er det uttrykt sterk bekymring for deres omsorgstilbud. Som følge av dette ble bo- og oppfølgingsansvaret for barn under 15 år overført fra utlendingsmyndighetene til barne- ungdoms- og familieetaten (Bufetat) i 2007, gjennom endring av barnevernlovens kapittel 5A. Det var et langsiktig mål at dette også skulle gjelde enslige mindreårige ungdommer mellom 15 og 18 år, men med begrunnelser som manglende ressurser i barnevernet og økende ankomst av asylsøkere i denne aldersgruppen har dette blitt utsatt på ubestemt tid (Lidén mfl. 2013; Skagen 2011; Stang, 2012; Paulsen, Michelsen & Brochmann, 2015).

Oppfølgingen av ungdommer mellom 15 og 18 år som kommer til Norge uten sine nærmeste omsorgspersoner forvaltes i dag fortsatt av UDI. Disse får tilbud om å bo på egne EMA-mottak eller avdelinger for enslige mindreårige samlokalisert med ordinære asylmottak i regi av UDI, etter et kort opphold på transittmottak med helse-

undersøkelse, gjennomføring av asylintervjuet og eventuelt en aldersundersøkelse. Enslige mindreårige asylsøkere under 15 år blir umiddelbart plassert i omsorgssentre for mindreårige der omsorgsansvaret ligger hos det statlige regionale barnevernet, hvor de bor gjennom hele asylsøknadsprosessen og fram mot bosetting i en kommune. Levekår for den eldste gruppen på asylmottak ble kartlagt i 2013 (Lidén mfl., 2013). I vår studie har vi undersøkt hvordan omsorgsreformen har påvirket levekårene for de yngste barna og ungdommene på omsorgssentre og sammenlignet dagens bo- og omsorgstilbud for mindreårige i de to aldersgruppene. Ut i fra de unges perspektiver på sin hverdag og beskrivelser av sine omsorgsbehov vil vi peke på utfordringer og styrker i bo- og omsorgstilbudet slik det fungerer i dag. Dette vil danne grunnlag for forslag til tiltak som kan bedre livskvalitet blant gruppen. Før vi redegjør for dette vil vi gi en kort beskrivelse av hva som kjennetegner enslige mindreårige asylsøkere i Norge og det empiriske grunnlaget for undersøkelse av levekår og livskvalitet for gruppen i denne studien.

Hva kjennetegner enslige mindreårige asylsøkere i Norge?

Enslige mindreårige asylsøkere er barn og unge under 18 år ved ankomst til Norge, som kommer til landet for å søke asyl uten foreldre eller andre voksne med foreldreansvar. Dette inkluderer også de som kommer i følge med andre voksne som for eksempel eldre søsken, tante, onkel eller andre slektninger (SSB 2011; UDI 2015a). De mindreårige kommer hovedsakelig fra Afghanistan, Eritrea, Somalia, Etiopia og Syria. De aller fleste mindreårige som søker asyl alene er gutter. I 2014 var andelen gutter på 85 prosent (Bufdir, 2015).

Barna og ungdommene har til felles at de mangler foreldrenes omsorg, veiledning og beskyttelse, de kommer hovedsakelig fra samfunn med væpnede konflikter eller annen organisert vold og har i varierende grad opplevd traumatiske forhold som tap, savn, sorg, forfølgelse, nød og overgrep. De befinner seg i et fremmed land med fremmed språk, kultur og tradisjoner (BLD, 2012). Samtidig er de enslige mindreårige en svært heterogen gruppe med store individuelle forskjeller når det gjelder bakgrunn og erfaringer fra livet i eksil, motivasjon for flukt, fluktruter og hvor lenge de har vært på flukt (Eide, 2012; Lønning 2015). De kommer fra ulike land, kulturer, religioner og tradisjoner og snakker forskjellige språk. De kommer fra store byer og små landsbygder, har ulik sosial og økonomisk bakgrunn, ulik grad av skolegang og tilhører ulike folkegrupper, noen ganger fra begge sider av konflikten i hjemlandet.

I løpet av de siste tre årene har antallet enslige mindreårige som søker asyl i Norge stadig økt, med en markant stigning det siste året (Bufdir, 2015). Fra januar til august 2015 søkte 1956 enslige barn og unge om asyl. Sammenlignet med samme periode i 2014 er dette en økning på 159 prosent (ibid). Tidligere har en overveiende andel av de enslige mindreårige vært mellom 15 og 18 år (i 2013 var kun 18 prosent under 15 år), men i løpet av 2015 har det vært en fremtredende økning av enslige mindreårige

også i den yngre aldersgruppen (under 15 år). Ved utgangen av august 2015 bodde det til sammen 242 enslige mindreårige på omsorgssentre, sammenlignet med 157 barn i 2010 og 62 barn i 2012 (Bufdir, 2015). I første kvartal 2015 bodde det i gjennomsnitt 307 enslige mindreårige asylsøkere på asylmottak og 168 på transittmottak (UDI, 2015b).

De fleste barn og unge uten voksne med foreldreansvar får oppholdstillatelse, og i 2014 ble 85 prosent av slike asylsøknader innvilget (Bufdir, 2015). Behandlingen av asylsøknader og bosetting av enslige mindreårige har også fått prioritet i UDI og går raskere enn før. I 2013 ble 90 prosent bosatt innen tre måneder (Thorshaug mfl. 2013) og i 2014 var gjennomsnittlig botid rundt fem måneder (Staver & Lidén, 2014). Dette i motsetning til i 2009, da gjennomsnittlig botid i mottak for alle enslige mindreårige var rundt ett år (Eide & Broch, 2010). De fleste enslige mindreårige oppholder seg derfor i mottak og på omsorgssentre i en begrenset periode. Likevel er det enkelte enslige mindreårige som bor lenge på mottak. Disse har som regel et vedtak som gir dem midlertidig opphold til de fyller 18 år, har en ankesak hos UNE eller har fått avslag. I 2014 fikk 4 prosent av de enslige mindreårige avslag på sin asylsøknad (tilsvarer 39 barn og unge) og 3 prosent en begrenset tillatelse. Begrenset tillatelse kan gis til ungdommer mellom 16 og 18 år og innebærer at de har lov å være i Norge frem til de er 18 år gamle, og at de da må forlate Norge¹. Av de resterende mindreårige ble 2 prosent sendt til et annet europeisk land etter Dublin-forordningen eller et tredjeland vurdert som trygt.

Intervjuundersøkelsen

Det empiriske grunnlaget for dette kapittelet er i hovedsak intervjuer med 26 enslige mindreårige ungdommer i asylsøkerfasen. Vi har intervjuet 19 ungdommer fra omsorgssentre og 7 ungdommer fra en avdeling for enslige mindreårige asylsøkere på asylmottak. Ungdommene ble rekruttert fra fem avdelinger fordelt på to omsorgssentre i to ulike kommuner, og fra en avdeling for enslige mindreårige på et ordinært asylmottak. Av informantene var 23 gutter og 3 jenter, med et aldersspenn fra 12 til 17 år. De fleste av de unge vi har snakket med kommer fra Afghanistan og Eritrea, mens noen har flyktet fra Somalia, Syria og Nepal. Det er stor variasjon når det gjelder botid i Norge, fra 1 til 9 måneder. Hvor i asylsøkerfasen ungdommene befinner seg varierer også. Vi har snakket både med ungdommer som venter på intervju og behandling av asylsøknaden, som har fått oppholdstillatelse, som har midlertidig oppholdstillatelse og som har avslag på sin asylsøknad. Noen av intervjuene foregikk som gruppeintervjuer, mens de fleste var individuelle intervjuer.

¹ Ordningen har møtt mye kritikk fra både humanitære organisasjoner og forskningsmiljøer. Dette var også fokus i Margreth Olins film «De andre» fra 2013.

Vi har også inkludert mer uformelle samtaler etter utfylling av spørreskjema (se kapittel 3 for presentasjon av resultater fra spørreundersøkelsen).

I tillegg til samtalene med de 26 ungdommene i asylsøkerfasen, har vi hatt tre individuelle intervjuer med tidligere beboere på omsorgssentre og fokusgruppeintervjuer med enslige mindreårige som inntil nylig har bodd på mottak². Disse intervjuene inngår ikke som primærdata i vår undersøkelse, men de har vært et viktig refleksjonsgrunnlag og bidratt med interessante betraktninger i et retrospektivt perspektiv om forhold som har betydning for senere tilpasning og integrering i Norge. Vi har også gjennomført flere uformelle og formelle intervjuer med ansatte på både mottak og omsorgssentre som miljøarbeidere, aktivitetsleder/informasjonsansvarlig, mottaksledere, helsesøster, samt en psykiatrisk sykepleier og en overlege ved BUP. Observasjoner i forbindelse med intervjuene ble også foretatt og er viktige supplement som binder intervjuene med de mindreårige og de ansatte sammen.

Enslige mindreårige asylsøkere er både sårbare og mestrende. Som for alle barn i sårbare situasjoner er det viktig å anvende kunnskap fra resiliensfeltet ved å undersøke forhold som kan bidra til tilpasning og normal utvikling på tross av risiko og motgang. Trygghet, tilhørighet og mestring er fundamentale dimensjoner som må tilfredsstilles for et stabilt liv hos alle barn i sårbare situasjoner (Kohli, 2011). Denne kunnskapen er sentral når man skal studere livskvalitet og levekår blant enslige mindreårige asylsøkere (Eide & Broch, 2010). Vi har undersøkt ungdommenes erfaringer med forhold som oppfølging fra ansatte, trivsel på skolen, deltakelse i fritidsaktiviteter, medvirkning, boforhold og sosiale relasjoner. Men intervjuene har i stor grad gitt rom for ungdommenes egne refleksjoner og perspektiver på det som oppleves som viktig for dem i deres hverdag i Norge. De unges refleksjoner under intervjuene vil bli diskutert i forhold til respons fra spørreundersøkelsen presentert i kapittel 3.

7.2 Omsorgsbehov – slik de enslige mindreårige uttrykker det

De mange samtalene med de mindreårige viser at ungdommene har behov for ulike type oppfølging fra de voksne på mottak og omsorgssentre. Ungdommene vi har møtt forholder seg på ulike måter til ventetiden på omsorgssentrene og mottaket både som følge av ulike opplevelser fra hjemlandet og flukten, personlige mestringsstrategier, faser i ventetiden og utfallet av asylsøknaden. Ungdommene uttrykker behov for både emosjonell støtte og praktisk oppfølging og tilrettelegging for en så god hverdag som

² Dette er intervjuer som er foretatt i tre ulike kommuner i 2014/2015. Materialet er ikke tidligere publisert, men er en del av en strategisk satsing ved NTNU Samfunnsforskning om «Ungdom, livsløp og overganger».

mulig i asylsøkerfasen. I denne delen vil vi redegjøre for hvordan slike behov kommer til uttrykk, hvordan de unge opplever omsorgsutøvelsen fra de voksne rundt seg og hvordan de gode miljøterapeutene beskrives. Bakgrunnen for dette delkapittelet er i hovedsak samtalene med de mindreårige på omsorgssentrene, da intervjuene med ungdommene på mottaket (som vi vil se senere) i stor grad var preget av mer akutte behov og for tilgang til voksne.

Behov for emosjonell støtte

Etablering av nære relasjoner til voksne er viktige beskyttende og forebyggende faktorer som gir de mindreårige forutsetninger for å kunne fungere best mulig i asylsøkerfasen, da de mangler sine nærmeste tilknytningspersoner å støtte seg til (Bræin & Christie, 2012). Ungdommer som har kontakt med familiemedlemmer er også vant til å måtte fremstå som sterke og holde motet oppe for å skåne dem for flere bekymringer, og kan derfor ikke bruke disse som støttepersoner når de har det vanskelig:

Jeg må late som jeg har det bra, de sliter selv med mange problemer. Faren min kan ikke jobbe. Hele situasjonen er vanskelig. Jeg må late som jeg har det bra. De kan ikke betale husleie, de har ikke strøm, det er mørkt og veldig trangt der de bor [i et annet land i Europa]. Faren min får tak i litt penger her og der, men de har ikke råd til mat. Det er dyrt der. Smuglerne tok pengene. Jeg kan ikke si at jeg er trist og lei meg, de har sine bekymringer. Bekymret for barna [de andre søsknene] er de allerede, det blir så mye for dem.

Behov for emosjonell støtte fra de voksne rundt seg kommer gjennomgående til uttrykk i møte med de unge. Dette samsvarer med funn fra spørreundersøkelsen, som viser at barn og unge som bor på mottak eller omsorgssenter har betydelig høyere forekomst av sosiale og psykiske vansker enn dem vi finner blant barn- og unge i resten av befolkningen. Mer enn halvparten av de unge i undersøkelsen (59 prosent) har grenseverdier (16 prosent) eller kritiske verdier (43 prosent) når det gjelder emosjonelle symptomer³. Mange av intervjuene med de mindreårige om deres hverdag i asylsøkerfasen har dreid seg om sorg og savn etter familiemedlemmer, vonde minner fra krig og flukt og utfordringer ved selve asyltilværelsen, og de gir uttrykk for behov for forståelse og trøst. Før vi går inn hvordan de unge ønsker å bli møtt når de har det vanskelig, velger vi å se på viktige årsaker til slike behov ved å formidle noen av de unges erfaringer fra krig og flukt og eksempler på hvordan sorg og savn etter familiemedlemmer og utfordringer ved selve asyltilværelsen beskrives. Et slikt bakteppe er viktig for å forstå hvordan dette påvirker hverdagen i Norge og hvilke krav om tilgjengelighet og kompetanse som stilles til miljøterapeuter på mottak og omsorgs-

³ Se kapittel 3 for en nærmere beskrivelse av funn fra spørreundersøkelsen.

sentre⁴. Med dette vil vi også viderefremidle temaer som har vært viktige for ungdommene å sette ord på når de forteller om sin hverdag i asylsøkerfasen.

Erfaringer fra krig og flukt

Flere av ungdommene sliter med minner fra tiden før og under flukten til Norge. For noen er disse minnene spesielt plagsomme om natten, som kommer til uttrykk gjennom utsagn som «Det er vanskelig å sove, vi tenker mye». Vonde tanker går også utover konsentrasjonen på skolen: «Det er vanskelig å konsentrere meg på skolen, jeg tenker bare på andre ting». Sitatet under er et eksempel på typiske beskrivelser av tiden før flukten til Norge:

Vi kunne ikke fortsette å bo der. Faren min flyttet på oss mye og skjulte oss, vi hadde ikke frihet. Vi hadde ikke lov å gå ut, vi fikk bare lov til å få venner hjem til oss. Det var mye kidnappingsfare, de krevde millioner av penger. Faren min var i en farlig situasjon. Det var vanskelig å leve der, den faren som ventet på oss var arvelig fiendskap. Vi prøvde å flytte og selge alt. Det var kidnappingsfare for de som var rike. Jeg var 9 år gammel og faren min nektet meg å gå på skole. Vi kunne ikke fortsette å leve der. Jeg hadde ikke lov å leke ute alene, jeg måtte gå ut sammen med faren min. Vi fikk mange trusler. Vi hadde penger, men hadde ikke frihet.

Ungdommenes flukterfaringer er naturligvis svært forskjellige. Noen forteller at de har tatt fly, buss og tog, mens andre flyktet i containere, under lastebiler eller har vært båtflyktninger i trange overfylte båter og gått lange strekninger til fots. Ofte er det en kombinasjon av flere reisemåter. Dette samsvarer med andre undersøkelser av vanlige flukterfaringer blant enslige mindreårige (Lønning 2015). Noen av ungdommene har startet flukten sammen med familie og opplevd å miste familiemedlemmer på veien, blant annet fordi det har vært for lite plass i båtene eller fordi de har blitt arrestert av politiet. Andre har reist alene hele veien eller i grupper med ukjente organisert av menneskesmuglere. Flere sier at de ikke hadde noe begrep om reisens varighet eller hvor de har vært, og mange visste ikke noe om hvor de kom til å ende opp.

Flere har svært tøffe opplevelser bak seg knyttet til flukten. En av guttene vi møtte hadde opplevd at båten de flyktet i tok inn vann. Han måtte svømme til land og så flere som druknet, blant dem små barn. Andre har vært vitne til eldre og syke som har blitt forlatt på veien for at resten av gruppen skulle rekke frem. Noen har erfart å bli stoppet av politiet, blitt slått, ranet og fengslet. Å ha sultet, måttet gjemme seg for politiet og ha bodd på gaten er ikke uvanlig. Følgende knippe av uttalelser beskriver

⁴ For mer inngående beskrivelser av vanlige reaksjoner og senvirkninger som følge av krig, forfølgelse og flukt, se for eksempel Berg, 2010; Berg og Sveaass, 2005; Brekke og Aarset, 2009 og Eide, 2012.

hvordan mange opplevde flukten:

Jeg var redd. Vi ventet i skogen, og vi ble fraktet i kontainer. Vi visste ikke hvor vi skulle.

Det eneste jeg tenkte på var å be til Gud om at jeg kom til et trygt sted, og heldigvis så klarte jeg det.

Jeg er vant til å sulte. Jeg sultet mye på veien.

På spørsmål om hvordan de opplevde den første tiden i Norge, forteller flere at de da i hovedsak fokuserte på at de var kommet i trygghet og at de fikk klær, mat og et sted og bo.

Sorg, savn og bekymring for familiemedlemmer

Det er stor variasjon i ungdommenes kontakt med familiemedlemmer og kjennskap til hvordan det går med dem. Noen har foreldre og søsken som fortsatt bor i hjemlandet eller som har havnet i andre land enn Norge under flukten. Andre vi har snakket med har kun fjerne slektninger igjen i hjemlandet, resten av familien er død. Noen vet ikke hvor de andre familiemedlemmene befinner seg. Grad av kontakt med gjenlevende foreldre varierer. Mens noen snakker jevnlig med foreldrene sine på telefon, er det for andre flere måneder siden de snakket med foreldrene eller de har ikke hatt kontakt i det hele tatt siden de forlot hjemlandet: «Jeg har ikke kontakt med familiemedlemmer, det er vanskelig». Flere har familie som bor på steder der det ikke er telefon- eller internetttilgang. En gutt fra Afghanistan som forteller at familien hverken har kjennskap eller tilgang til internett og sosiale medier sier «Jeg håper jeg får kontakt med familien min en dag». Noen av ungdommene har søsken eller annen slekt i Norge som har oppholdstillatelse eller som søker asyl og bor på ordinære mottak, mens de fleste er her alene (97 prosent er uten søsken i Norge, se resultater fra spørreundersøkelsen i kapittel 3). En ungdom vi møtte med en yngre bror på omsorgssenteret bekymrer seg mye for at han vokser opp uten foreldrene sine og føler et stort ansvar for å ivareta han.

De enslige mindreårige ungdommene bærer på savn og store bekymringer for familiemedlemmer som fortsatt bor i landet de flyktet fra, i andre land i Europa og for familiemedlemmer som de ikke vet hvor er. En av guttene har en forelder som er tvunget til å være sjåfør for en ekstremistisk militær gruppe. En annen ungdom forteller om bekymring for at moren og søstrene er alene i et annet land der sikkerhetssituasjonen er svært ustabil og kvinner i liten grad blir respektert. En ungdom som ble skilt fra sine søsken på flukten og fortsatt ikke vet hvor de er sier: «Det går veldig dårlig. I denne situasjonen må myndighetene gripe inn, finne søsknene mine. Jeg bor her og er så bekymret». En annen forteller om en syk søster som ikke får legebehandling og

fattige foreldre som sulter, ikke kan språket i landet de oppholder seg i og som ikke har lov til å arbeide.

Utfordringer ved asyltilværelsen

I flere av intervjuene er også utfordringer ved selve asylsøkerfasen sentral for ungdommenes beskrivelse av deres hverdag i Norge. Her er engstelse for asylsøknaden fremtredende og disse ungdommene forteller at de bekymrer seg mye for fremtiden i samtaler med oss. Som vist i presentasjonen av resultater fra spørreundersøkelsen (se kapittel 3) oppgir 99 prosent av de som avventer svar fra UDI/UNE, 77 prosent blant de som har fått avslag og 40 prosent av de unge som har fått innvilget asyl at de bekymrer seg for fremtiden, med et lignende mønster på spørsmålet om de ofte tenker på om de får bli i Norge eller ikke. Samtidig oppgav alle barna med endelig avslag, 90 prosent blant dem som ventet på svar fra UDI/UNE og 64 prosent av de med innvilget opphold at de synes ventetiden er vanskelig.

Som tidligere forskning har vist, er det ikke alltid de traumatiske minnene som er mest plagsomme for ungdommene i asylsøkerfasen, for noen er det den uavklarte situasjonen her og nå som skaper mest stress (Eide & Broch, 2010; Bentgtson & Ruud 2012). En av guttene som venter på svar på asylsøknaden har venner som kom samtidig som han, men som allerede har fått opphold. Dette bekymrer han mye, da han er redd for at det betyr at han kommer til å få avslag. En annen ungdom forteller at han ofte er kvalm og sier at han tror det er fordi han tenker mye og bekymrer seg for asylsaken sin. Ungdommene med midlertidig oppholdstillatelse og avslag på asylsøknaden er svært fortvilet og i samtaler med disse er dette naturlig nok deres hovedfokus. Noen er redd for å måtte forlate personer de har blitt glad i under oppholdet i Norge. Som resultatene fra spørreundersøkelsen allerede har vist (kapittel 3) er om lag halvparten av barn og unge i norske asylmottak redd for å bli skilt fra vennene sine i Norge. De frykter også å måtte klare seg alene, bli utsatt for overgrep eller å ikke få mulighet for skolegang dersom de må reise tilbake til hjemlandet. For enkelte har bekymring for oppholdsstatus gått ut over livsglede og motivasjon til å gå på skole og å lære seg norsk, og mange har gitt opp sine drømmer for fremtiden. Flere utdypet hvordan ventetiden har påvirket deres hverdag og forandret deres livsmotivasjon:

Du kan spørre de ansatte hvordan jeg var i begynnelsen, jeg lærte meg norsk, engelsk, hadde lyst til å gå på skole hver dag. Jeg har lært norsk, snakket mye med de ansatte, jeg spurte hva det og det het. Jeg ville bare snakke med de ansatte for å lære norsk, de sa 'det er utrolig hvor fort du lærer'. Jeg spurte tolkene også, pugget 2-3 ord hver dag. Jeg har mistet motivasjonen til å lære norsk. Når jeg går på skole, kan jeg ikke konsentrere meg. Læreren sier at jeg må sitte hjemme og hvile litt, for jeg kan ikke konsentrere meg. Jeg har hverken lyst eller husker noe.

Jeg vet ikke hvor lenge jeg må vente. Jeg har ventet lenge, jeg klarer ikke å vente lenger. Det er ikke lett å vente så lenge. [...] Jeg har ikke lyst til å gjøre noe eller å møte noen. Jeg klarer ikke å omgås venner, å gå på skole. Det har påvirket livssituasjonen min. Det er vanskelig å ikke bli redd.

De ansatte fremhever også enslige mindreårige med midlertidig oppholdstillatelse og avslag som en hovedbekymring når det gjelder denne gruppen. I arbeid med enslige mindreårige er det viktig å være klar over at asylsøkersituasjonen i seg selv kan være traumatiserende, og at varigheten på den usikre ventetiden har innvirkning for i hvor stor grad situasjonen kan oppleves som traumatisk (Bengtson & Ruud, 2012). Noen ungdommer opplever tiden på mottak og omsorgssentre som en forlengelse eller en del av flukten, men til forskjell fra tidligere er det ikke lenger noe de kan gjøre for å påvirke det som skjer. Det er vanlig å få en opplevelse av mindreverd, å føle seg alene i verden og ha lite ork til å foreta seg noe (ibid).

Behov for voksnes tilstedeværelse og forståelse

Ut i fra det foregående er det ikke overraskende at mange av de mindreårige vi har møtt uttrykker et sterkt behov for varme og omsorg fra de voksne rundt seg. De unge bruker adjektiver som «snille», «høflige» og «respektfulle», for å forklare egenskaper ved de ansatte som er viktig for dem. For noen har det heller ikke alltid vært en selvfølge å bli godt behandlet av voksne og flere bærer med seg minner om svik, blant annet knyttet til smuglere på flukten som har ranet, lurt og gitt tomme lovnader om hjelp til å finne igjen familiemedlemmer. En av ungdommene trekker frem at de voksne presiserte at de ville henne vel da hun ankom omsorgssenteret: «De har sagt til meg at her blir ingen sinte på deg og ingen slår deg». De fleste av de vi snakker med beskriver ansatte på omsorgssentrene med varme og trekker frem enkelte personer som er spesielle for dem. Blant andre positive egenskaper som vektlegges er evne til å skape ro og god atmosfære, bruk av humor og at de er «passe strenge». Sitatene under er oppsummerende for mange av de unges beskrivelser av foretrukne voksne:

De som jobber her er hyggelige. De hører på oss når vi har noe å fortelle og tar oss med på tur.

Han ene er veldig grei, det er god atmosfære når han er her. Vi drar til byen på en kurdisk restaurant, ut på tur, han sier ja med en gang. Her en dag lagde vi afghansk mat og dro til senteret, kjøpte juice. Dagene går så fort når han er her. Vi skal ut i dag å handle, det er lett å spørre han. Han er høflig og viser respekt. Når han sier nei, forklarer han hvorfor.

Ungdommenes opplevelse av god omsorg handler i stor grad om å bli sett og at deres reaksjoner på den vanskelige livssituasjonen blir forstått. Når ungdommene snakker om temaer som berører oppfølging og omsorg fra de ansatte, vektlegges det at de har noen

som ser dem når de har det tøft, som tar initiativ til å snakke sammen, som er til stede når de er lei seg og som har tid til å sette seg ned sammen med dem. At ansatte viser at de bryr seg om dem fremheves. I tråd med de unges uttrykte omsorgsbehov forteller også en ansatt på et av omsorgssentrene at hans viktigste oppgave er å gi omsorg ved å se hvert enkelt barn og være tålmodig og lyttende. Fra resiliensforskningen vet vi at lyttende voksne som tåler å høre om de vondeste tankene og voksnes hjelp til å sette ord på ungdommenes reaksjoner på den vanskelige livssituasjonen, kan bidra til at de oppleves som mindre håpløse og mer håndterbare (se blant annet Bengtson og Ruud, 2012; Raundalen, Lorentzen & Dyregrov, 2005 og Raundalen & Schultz, 2012). Ungdommenes åpenhet om sine bekymringer overfor oss som forskere demonstrerer også behovet for kanaler der de kan fortelle om hvordan de har det.

Samtidig som flere gir uttrykk for at de har behov for å snakke om vonde minner og bekymringer, oppleves det for andre som for tøft å sette ord på de vanskelige tankene i denne fasen. Likevel har de behov for at de ansatte viser at de er der for dem når de har det vanskelig. En av guttenes beskrivelse av viktig støtte en gang han var lei seg demonstrer dette. Fordi han ikke ønsket å snakke om de vanskelige tankene forble han stille da de ansatte spurte om hva som var galt. Han var redd for at stillheten skulle mistolkes som avvisning og sinne. Men de ansatte viste forståelse, satte seg ned med han og snakket om andre ting. For han var denne oppmerksomheten viktig, selv om han ikke ønsket å snakke om årsaken til at han var lei seg:

De kom tilbake med te og kaffe og jeg begynte å snakke igjen. De pratet om fotball og ting ble lettere igjen.

En annen av guttene fremhever at han kan vekke de ansatte dersom han er redd om natten, da kommer de og setter seg ved sengen hans. Behov for slik tilgjengelighet og tryggheten det bidrar til er også fremhevet i tidligere studier av enslige mindreårige asylsøkere (Thorshaug et al., 2013) og blant norske ungdommer under barnevernets omsorg (Paulsen, 2014).

Slike eksempler viser at barna og ungdommene ønsker å bli sett og at det er viktig at de voksne tar initiativ og viser at de forstår når ungdommene ikke har det bra, selv om de ikke alltid er klare til å snakke om vonde opplevelser, savn, sorg og bekymringer. For noen av de unge i denne fasen kan god omsorg også handle om å finne ut hva som er det beste å gjøre for den enkelte når de vanskelige tankene kommer, heller enn å fokusere på hva de vonde minnene er (Bengtson & Ruud, 2012).

Praktisk oppfølging og tilrettelegging for normalisering av hverdagen

Omsorg har også praktiske aspekter. De enslige mindreårige har ikke foreldre eller andre voksne med foreldreansvar som kan hjelpe dem i tilpasningen til alt som er nytt i Norge. I dette delkapittelet vil vi se på hvordan det tilrettelegges for forhold som

bidrar til normalisering av hverdagen, tilpasning til den nye hverdagen, en pause fra bekymringer og følelse av mestring og egenverd blant de unge i asylsøkerfasen.

Mens det for noen har vært viktig å fortelle om minner fra krig og flukt, sorg, savn og bekymringer, har andre først og fremst fokusert på livet her og nå i intervjuene med oss. For ungdommene med mye sorg og bekymring er dette også et viktig avbrekk og den nye hverdagen representerer fremtidshåp og muligheter til å legge det vanskelige i fortiden bak seg. For noen er fokus på hverdagslige sysler en viktig mestringsstrategi i asylsøkerfasen. Flere forteller at det er viktig for dem å tenke på andre ting enn vanskelige minner og bekymringer, eller at de ønsker å legge den vanskelige tiden bak seg og starte på nytt i Norge:

*Jeg tenker mye, men jeg vil ikke snakke om det, jeg vil tenke på andre ting.
[...]Da jeg kom til Norge ville jeg legge det bak meg.*

Som andre ungdommer er skole, fritidsaktiviteter, drømmer for fremtiden og venner temaer som i stor grad opptar de mindreårige og sentrale elementer som bidrar til trivsel i hverdagen.

Skole og lekser

Som vi så i kapittel 5 er det stor variasjon mellom kommuner i måten skoletilbudet til grunnskolebarn organiseres, men ofte er det en kombinasjon av innføringsklasser og ordinære klasser. De fleste over 16 år får undervisningstilbud i regi av voksenopplæringen, mens noen blir plassert direkte i ordinære klasser på videregående skoler eller også her i kombinasjon av innførings- og ordinære klasser. Skolen fremstår som en viktig arena i ungdommenes hverdag. De aller fleste ungdommene på omsorgs- sentrene snakker positivt om skolen og beskriver lærerne som snille og hjelpsomme, på tross av at tallene fra spørreundersøkelsen indikerer at trivsel generelt er lavere blant barn i asylfasen enn for norske elever (se kapittel 3). Skolen representerer et viktig pusterom i den ellers usikre hverdagen og er viktig for de unges psykososiale tilpasning i hverdagen. En av ungdommene sier dette:

Det går bra, takket være skolen tenker jeg ikke så mye på det [asylsøknaden], jeg er opptatt med skolen.

Ungdommene er ivrige når de snakker om fagene de liker og nevner naturfag, geografi, norsk, matte og data. Flere setter stor pris på muligheten til å få gå på skole i Norge, da dette ikke har vært en selvfølge tidligere. Noen fremhever også det store utvalget av lærebøker, at de ikke blir slått av lærerne, at de får pauser og at de får lov til å gå på do. De unge vi møter har et sterkt ønske om å lykkes og å få et godt liv her. Den trygge skolehverdagen og mestring av fagene bidrar til fremtidshåp blant ungdommene. De drømmer om å bli bilmekaniker, lærer, ingeniør, taxisjåfør,

arkitekt, farmasøyt og manager. En av de tidligere beboerne på omsorgssenter forteller at motivasjonen ble stor da han forsto at utdanning gir muligheter for at «man får en bedre jobb, tjener mer og blir respektert».

Flere av ungdommene er også opptatt av struktur og orden i hverdagen, med rutiner for legging og skolearbeid. Det ser stort sett ut til at ungdommene får god oppfølging i forhold til hverdagsrutiner på omsorgssentrene, men det er også eksempler på at dette ikke har et like stort fokus på alle omsorgssentre. Mens de fleste mindreårige beskriver faste regler for leggetid, måltider og vasking, mener en av de som tidligere bodde på omsorgssenter at de ansatte i enda større grad «må vise ungdommene at de har ansvaret for livet og fremtiden og lære oss å ta ansvar selv». Han forteller om kompiser fra tiden på omsorgssenteret som enda ikke kan norsk, som ikke har fullført grunnskolen og er avhengig av NAV. Dette mener han er en følge av for lite oppfølging: «Vi fikk bestemme om vi skulle på skolen eller ikke, noen sov til kl 15 og var våkne til 4-5 på natta». Det er viktig at de ansatte hjelper ungdommene med å komme seg på skolen og opprettholde en struktur på hverdagen, fordi det gjør hverdagen lettere og øker sjansene for å klare seg selv senere, sier han. Balansegangen mellom selvstendighet og avhengighet er et tema som er mye diskutert i litteratur om barnevernet (se for eksempel Thorshaug et al., 2013; Paulsen et al., 2014).

En følelse av å mestre kravene på skolen bidrar til å styrke de mindreåriges selvfølelse og selvbilde og gir viktig beskyttelse fordi det øker sjansen til å lykkes i det nye samfunnet der det stilles store krav til akademiske ferdigheter, kulturell tilpasning og forståelse av sosiale koder (Pastoor, 2012). Ungdommene vi intervjuer har ulikt kunnskapsnivå og forutsetninger for å mestre fagene på skolen. Mens noen lærer seg norsk raskt og gjør det bra på skolen, forteller andre at skolearbeidet er utfordrende og at leksene kan være overveldende fordi de har lite skolegang fra før de kom til Norge:

Jeg har ikke gått på skole i Afghanistan. Det er vanskelig, men jeg gir ikke opp. Vi kunne ikke gå ut alene i Afghanistan på grunn av Taliban, jeg gikk ikke på skole. Om jeg gikk ut uten hodeplagg ble jeg skutt.

Som sett i kapittel 3 svarer kun 42 % av alle barna og ungdommene med kortere botid at de synes skolearbeidet går bra i spørreundersøkelsen og 43 % svarer at de får god hjelp av lærerne på skolen.

For norske ungdommer er foreldrenes bistand av stor betydning for hvordan de gjør det på skolen. Enslige mindreårige asylsøkere er avhengig av at andre kan bidra med leksehjelp og oppfølging av skolearbeidet (Pastoor, 2012). Å få god oppfølging og hjelp knyttet til lekser beskrives som viktig blant flere av ungdommene. Ulike former for både formell og uformell støtte til lekser og skolearbeid mer generelt gis i dag gjennom tilbud på skolen, på asylmottak og omsorgssentre og i samarbeid med frivillige organisasjoner som Røde Kors og Redd Barna. Noen av de mindreårige forteller

at de deltar på slike tilbud, som for eksempel leksehjelp, norskkurs og datakurs ved siden av skolen. Likevel uttrykker ungdommene et behov for å styrke tilbudet, og da spesielt muligheter til å få leksehjelp hjemme. Noen vektlegger at de kan spørre de ansatte om det er noe de lurer på når de gjør lekser. En av de som tidligere hadde søkt om asyl og bodd på et omsorgssenter mener at de fikk for lite hjelp til lekser av miljøarbeiderne. Det var ikke alltid de ansatte kunne stoffet de lærte: «Det eneste vi manglet var skolehjelp, vi fikk lite hjelp for eksempel i matte». Røde Kors hadde leksehjelp to ganger i uka, men i den travle hverdagen hadde det vært bedre å få leksehjelp hjemme, mener han. Intervjuene med ungdommene viser at det er viktig at leksehjelpen som benyttes er faglig kompetent, at både norsk og elevenes morsmål beherskes om nødvendig og at tilbudet i større grad tilpasses ungdommens hverdag.

Skolen har også en potensielt viktig rolle i forhold til integrering og kan være en viktig arena for å treffe jevnaldrende norske ungdommer, etablere vennskap og bygge opp nye sosiale nettverk (Pastoor, 2012). Det har derfor blitt understreket at det bør gjøres en grundig faglig vurdering av om enslige mindreårige i større grad bør tilbys deltakelse i undervisning sammen med norske elever (Deloitte, 2014). Som vi skal se i senere avsnitt om venner og sosiale nettverk er bekjentskap med norske ungdommer et savn blant de mindreårige.

Veiledning i den nye hverdagen

Når livssituasjonen er ustabil, er det en god hjelp at hverdagen fungerer. Derfor blir det viktig å hjelpe barna og ungdommene med å skjønne og kunne forholde seg til norsk levesett og regler, for slik å bidra til en opplevelse av at man innehar nødvendige sosiale ferdigheter (Bengtson & Ruud, 2012). Flere snakker om viktigheten av veiledning og praktisk hjelp i forhold til den nye hverdagen i Norge når de beskriver oppfølgingen fra de ansatte. Ungdommene har ulik bakgrunn og forskjellige erfaringer som gjør at de har ulike forutsetninger for å forstå det norske samfunnet. De fleste opplever det som utfordrende å tilpasse seg og forstå det nye samfunnet. Ungdommene refererer blant annet til ulike kjønnsroller, matvaner, måter å kle seg på, lover og regler og kompliserte offentlige systemer. To av guttene beskriver følgende fra den første tiden i Norge:

Det var skremmende å komme hit, jeg kjente ingen. Jeg ble fort kjent med andre her. Jeg kommer fra en vakker landsby, der er det grønt og fint. Det snør av og til, men lite. Det var rart å se husene i Norge, i Afghanistan var de laget av leire. Veiene og lyskryssene var også annerledes, i Afghanistan er det bare grusveier.

Det er en annen kultur, det var nytt å ha på seg bukse. Det var rart å ha på seg bukse første gangen.

En av de ansatte vi snakket med forklarte også viktigheten av å hjelpe ungdommene med å forstå norske normer og regler. Temaer som angår balansegangen mellom å bevare verdier og væremåter og tilpasning til den norske kulturen er også samtaleemner som er viktig for de unges identitetsutvikling, mener han:

De ligger jo dårlig an i utgangspunktet, ettersom de kommer fra en annen kultur, har et annet språk, navn og hudfarge. I tillegg til det praktiske i å lære seg den norske kulturen handler dette også om identitet og selvbylde. De må være sterke og tåle en del. Hjemme er de majoritet og «vanlige». Her skiller de seg ut. De er annerledes, og det er ikke like lett. Vanlige spørsmål som diskuteres er «Er det riktig av meg å kopiere andre? Eller mister jeg meg selv?».

Det er også viktig for de unge å få veiledning i å forstå det norske systemet og hvilke muligheter som finnes både i nåtiden og i fremtiden. En tidligere beboer på omsorgssenter forteller at slik veiledning har vært viktig for å klare seg i Norge senere:

Vi ble selvstendig, de hjalp med praksisplass, hjalp med å forstå systemer. Vi hadde møter hele tiden, fant løsninger, gode forslag. Hvor vi kunne starte på praksisplass, skolelinje osv.

Han forteller at han hadde sett mye før han kom til Norge, blant annet under flukten gjennom Europa, og at han ikke ble overrasket over noe her. Likevel var det til stor hjelp at de ansatte veiledet underveis. Han la også vekt på at han alltid kunne spørre de ansatte når det var noe han lurte på. Han sier at de fleste kompisene hans fra asylsøkerfasen har blitt selvstendige, har tatt fagbrev, klarer seg selv og «er ikke avhengige av NAV og kommunen lengre» på grunn av den gode oppfølgingen fra barnevernet på omsorgssenteret og videre etter bosetting.

Annen praktisk veiledning og opplæring som ansees som viktig for å klare seg i den nye hverdagen i Norge ble også nevnt. Noen forteller at de syntes det var fint at alle på huset fikk lære om internett og PC når de kom, og noen ønsker bistand til å ta førerkort. Dette er ikke ting som er vanlig eller tilgjengelig der mange av disse guttene kommer fra.

Fritidsaktiviteter

Meningsfulle aktiviteter er et viktig tema i intervjuene med de mindreårige. Noen forteller at dette bidrar til at ventetiden går fortere og mestring gjennom fritidsaktiviteter er videre viktig for selvfølelsen. Slik mestring kan være spesielt viktig for ungdommer med lite skolegang fra hjemlandet der skolehverdagen kan være utfordrende. I litteraturen er det en gjennomgående anbefaling å fokusere på de mindreåriges sterke sider og unngå stigmatisering (Eide & Broch, 2010). Gjennom mestring hjelper vi

barnet å fokusere på livet her og nå, slik som mange av dem ønsker. Ved å styrke deres kreativitet, hobbyer og interesser vil vi bidra til mening og sammenheng, selv om livssituasjonen er uavklart (Bengtson & Ruud, 2012). Som vi skal se i avsnittet om venner og sosialt nettverk er det et sterkt ønske blant de mindreårige å bli kjent med norske ungdommer. Da store deler av skolehverdagen for det meste foregår i innføringsklasser og på voksenopplæring vil deltakelse på lokale fritidsarenaer ha et viktig potensiale for opprettelse av slike bekjentskaper.

Tilrettelegging for en meningsfull fritid uttrykkes også som et viktig element i opplevelse av omsorg fra de voksne og står sentralt i ungdommene på omsorgssentrene sine beskrivelser av de ansatte. At de ansatte engasjerer seg i ungdommenes hverdag, er fleksible og positive til forslag om aktiviteter eller tar initiativ til hyggelige opplevelser vektlegges. Noen forteller at ansatte har bidratt til å inspirere ungdommene til å bli glad i nye aktiviteter som for eksempel ski, løping og bading i sjøen. Slikt engasjement i ungdommenes hverdag bidrar til en følelse av at de ansatte bryr seg. Ansatte uten slikt initiativ eller som ofte sier nei til forespørsler om aktivitet forstås som uten reell interesse for å være der for ungdommene og «at det bare er en jobb for dem», som en av guttene uttrykte det.

Blant foretrukne aktiviteter som nevnes av de yngre ungdommene er fotball, svømming, cricket, sykling, ski og aking om vinteren. Flere avdelinger har slått seg sammen om fotballtrening faste dager i uka, som er populært blant guttene. Ungdommene på omsorgssentrene reiser også på turer til byen og spiser ute, enten alene eller sammen med de ansatte. To av guttene beskriver fritiden på omsorgssenteret slik:

Vi får ake, gå på svømming, gå på fotball, vi får mat vi liker. Vi sitter på mobilen og på dataen etter skolen. Tidligere hadde vi fotball lørdag og tirsdag, nå er det bare på lørdager. Onsdager har vi svømming. Ellers er det aking. Vi er veldig fornøyde, vi gleder oss mest til fotball. Før hadde vi cricket, det har vi ikke lenger.

Jeg trives her, bedre enn i Afghanistan. Jeg har fått leker, og vi drar på turer, svømming og fotball. Vi går ut på tur og står på ski. Vi har fått sykler, det er gøy.

På omsorgssentrene er fellesstuene et viktig samlingspunkt, der ungdommene er sammen med hverandre og ser på film, hører på musikk, danser, surfer på internett, leser, tegner og spiller Playstation. Selv om de fleste på omsorgssentrene snakker om fritidstilbudene med begeistring, er det flere som har et ønske om mer aktivitet. Flere av guttene på omsorgssentrene sier at fotballspilling har blitt kuttet ned fra to ganger i uka til en. «Vi vil ha tilbake fotball to ganger i uka». Andre sier at aktiviteter som tidligere også foregikk på ukedager nå bare foregår i helgene. «De har kuttet ut mange aktiviteter, de sier nei». Det ser også ut til å være variasjon mellom omsorgssentre. Noen som kjenner ungdommer ved avdelinger på andre omsorgssentre sier at de har

flere aktiviteter der, og opplever dette som urettferdig.

Mens ungdommer på omsorgssentrene ønsker at foretrukne aktiviteter skal foregå oftere, forteller ungdommene vi snakker med på asylmottaket om fravær av aktiviteter. På asylmottaket der de eldre ungdommene bor er det et aktivitetshus med biljardbord og treningsrom, som de ansatte mener er et viktig og stabilt element i hverdagen. Her foregår leksehjelpen, det er frokost og lunsj i høytidene, det er biljardturneringer og futsalturnering, datarom, fotballkamper på TV, et utstyrsrom med turutstyr, fiskestenger, treningsutstyr mm. Men ungdommene på mottaket ønsket seg for eksempel tilgang til den lokale svømmehallen og treningssenteret, da de opplever at det er få aktiviteter for dem på mottaket.

Ved de fleste mottakene vi har besøkt gjøres det en stor innsats blant de ansatte for å tilrettelegge for aktiviteter. I tillegg til ansattes engasjement bidrar organisasjoner som Redd barna, Frivillighetssentralen, Frelsesarmeen og Røde Kors arrangerer turer, og sørger for at ungdommene får utstyr og klær (ofte brukt) som er egnet for aktivitetene. Noen steder samarbeider også mottak og omsorgssentre om fritidsaktiviteter og turer der både de eldre og yngre barna kan delta. Fritidsaktiviteter på mottaket arrangeres imidlertid hovedsakelig som enkeltstående «happenings», fremfor langvarige og stabile medlemskap på lokale fritidsarenaer (se også Andrews et al., 2014). De eldste ungdommenes savn av aktivitet har trolig sammenheng med dette.

I intervjuene med de ansatte på mottaket understrekes også viktigheten av at aktivitetsmidlene fra UDI i større grad øremerkes for samarbeid med lokale aktører og idrettslag og mer langvarige medlemskap. Dette har blitt formidlet til UDI, uten at de har fått medhold på dette. I tilfeller der mottaket har forsøkt å opprette samarbeid med lokale aktører nevnes også manglende informasjonsflyt mellom idrettslag og ungdommene som et viktig hinder for deltakelse. Dette har trolig sammenheng med grad av bemanning (dette vil bli omtalt nærmere i avsnitt 7.3), som gjør det vanskelig jevnlig å oppsøke og formidle slik informasjon til ungdommene. Mer regelmessig aktivitet og langvarig medlemskap vil kunne bidra til å overkomme utfordringer med informasjonsformidling.

En felles utfordring for både mottak og omsorgssentre er at det er varierende i hvor stor grad lokale arrangører tar i mot ungdommene. Mens ansatte vi snakker med erfarer stor villighet til inkludering av de mindreårige i lokalmiljøet, viser andre undersøkelser at et hinder for mer langvarige medlemskap i aktivitetstilbud i nærmiljøet er at lokalmiljøene rundt omsorgssentre og mottak opplever det som utfordrende å forholde seg til stadig nye ungdommer som kommer og som reiser igjen etter kort tid (Deloitte, 2014). Ansatte på omsorgssentre har derfor oppgitt at de prioriterer å gi barna kunnskap, språk og ferdigheter som bidrar til at de raskere kan integreres etter bosetting, fremfor å starte integreringen i ventefasen, som er en sterk kontrast til de unges egne ønsker (ibid). Selv om det er mye og regelmessig aktivitet på omsorgssentrene, finner vi også her at det meste foregår sammen med andre barn og unge som

søker asyl. Lignende problemstillinger er funnet å være til hinder for integrering også etter bosetting (Thorshaug et al., 2013; Paulsen et al., 2014).

Venner og sosiale nettverk i Norge

I litteraturen om enslige mindreårige vektlegges det at barna trenger nettverk både innen for egne etniske grupper, men at de også må få føle en tilhørighet til samfunnet de oppholder seg i for å etablere trygghet og sikkerhet i de nye omgivelsene (Eide & Broch, 2010). Gruppetilhørighet er også en viktig resiliensfaktor. De mindreårige befinner seg i en utviklingsfase der relasjonen til og tilbakemeldinger fra andre barn og ungdommer er vesentlig for utvikling. At de unge får anledning til å knytte varige relasjoner i Norge, vil gi viktig beskyttelse i forhold til de unges store belastninger som følge av krig, flukt og tap (Bengtson & Ruud, 2012; Bræin & Christie, 2012).

De mindreårige vi intervjuer berører flere temaer knyttet til deres sosiale relasjoner i Norge som er viktig for deres trivsel her, både til andre som søker asyl og til norske ungdommer. Fellesskapet som oppstår blant de unge på omsorgssentre og mottak beskrives som viktig, og ungdommene gir stort sett uttrykk for at det er et godt samhold mellom dem. Flere refererer til hverandre som brødre. Ungdommene er stort sett venner med andre fra samme landgruppe selv om det gis eksempler på gode vennskap på tvers av landbakgrunn. Ungdommene har også venner på de andre omsorgssentrene og også her blir det fort et miljø med andre fra samme land:

Vi snakker mye sammen, alle er sammen. Afghanere blir fort kjent med hverandre. Vi møter av og til de andre ungdommene, vi har invitert dem hit i kveld. Vi er mest med de andre fra Afghanistan.

I spørreundersøkelsen for alle barn og unge i asylsøkerfasen oppgir 9 av 10 at de har venner og 59 prosent at de har venner de kan snakke med om de har det vanskelig, og dette ligner respons fra norske ungdommer (se kapittel 3). Det er imidlertid flere spesifikke forhold som utfordrer de sosiale relasjonene mellom ungdommene i asylsøkerfasen. Ulike språk og dialekter er en viktig barriere for vennskap på tvers av landbakgrunn. At ungdommer kommer fra ulike sider av konflikten i hjemlandet bidrar også til konflikt blant de unge. En av ungdommene opplever å bli mobbet av de andre i bofellesskapet fordi han tilhører en annen folkegruppe enn dem. Dette oppleves som svært belastende i tillegg til alle bekymringene han bærer på fra før og han er bekymret for følgene av konflikten:

En av de andre sa at [et folkeslag] er æresløse folk. Jeg reagerte på det- hva er det de har sett? Jeg sa at dere kan ikke snakke med meg sånn, jeg tåler det ikke. Jeg har sagt fra til ansatte flere ganger. De sa 'ikke snakk med dem, ikke ta kontakt'. Jeg ser på dem som mine brødre, men vil ikke ha kontakt. Jeg er selv trist og lei for familien min. Jeg er redd for at det skal

skje noe galt, hvis de tuller eller sier noe negativt til meg. Jeg har hørt de har snakket om folk fra [hjemland]. Jeg vil ikke krangle og ha konflikter. Jeg har ikke tid og energi å bruke på det.

Flere forhold ved ungdommenes spesielle livssituasjon gjør det utfordrende å bo sammen på omsorgssentre og mottak og å danne nære relasjoner til hverandre. Noen av ungdommene med midlertidig opphold og endelig avslag på sin asylsøknad forteller at det er vanskelig å se at andre rundt dem får opphold, og vanskelig å vise glede på deres vegne. En av jentene på mottaket sier at hun synes det er vanskelig å skjule sine egne vanskelige følelser når andre på mottaket får positivt svar på asylsøknaden:

Det forventes at man skal være glad på andres vegne, men det er ikke lett når man er i en så vanskelig situasjon selv.

Dette gjør at disse ungdommene føler seg utenfor, og noen velger å trekke seg tilbake og tilbringer mye tid alene. En av guttene med avslag beskriver dette slik:

Jeg vil ikke snakke med guttene her. De er i en helt annen situasjon, det er vanskelig å vise glede. Det bor mange gutter her, men jeg har ikke kontakt med dem. De sover sammen og er sammen med hverandre og har det hyggelig, jeg er ikke med dem. Jeg ser dem bare her nede [i fellesarealene].

Temaer relatert til bakgrunn og nåværende situasjon som utfordrer vennskap mellom ungdommene kan være viktige for de ansatte å ta opp med ungdommene, for å forebygge konflikt og tilrettelegge for at de kan leve sammen på best mulig måte. Når problemer oppstår i miljøet, er det viktig at miljøterapeutene tar tak i dette og representerer tydelige voksne som ikke overlater ansvaret til ungdommene.

Selv om mange oppgir at de har venner, forteller de fleste at de ikke har norske venner, men at de ønsker det. Mange har et sterkt ønske om å lykkes, integreres og få et bedre liv her, men har en følelse av at «det er ikke plass til meg noe sted». Bekjentskap med norske ungdommer vil være viktig for en følelse av tilhørighet til det nye samfunnet og være en begynnelse på videre integrering som letter den senere tilpasningen ved eventuell oppholdstillatelse. Andre studier viser også at unge i asylsøkerfasen ofte vil være sammen med norsk barn og ungdommer, og at de søker en bekreftelse på at de kan få venner i Norge (Deloitte, 2014; Eide & Broch, 2010; Lidén et al., 2013). Som sett tidligere er manglende kontakt med norske ungdommer på både skolen og i forhold til fritidsaktiviteter sentrale årsaker til manglende kontakt med norske ungdommer. Språk forklares også som er en viktig årsak til at mange synes det er vanskelig å få norske venner. En av guttene sier at «når jeg lærer meg norsk, kommer jeg til å få norske venner». En av guttene forklarer også at de norske ungdommene har andre interesser enn han, og holder på med aktiviteter som han ikke har erfaring med:

I friminuttene leker de leker vi ikke kan. Vi har andre ting, cricket. De hopper og spretter, og skating det har vi ikke. De leker for seg selv, og vi for oss.

God omsorg knyttet til enslige mindreårige i asylsøkerfasen er derfor også knyttet til tilrettelegging for barnas relasjoner til jevnaldrende, både tilhørighet til etnisk gruppe og forholdet til lokalsamfunnet.

7.3 Ivaretagelse av enslige mindreåriges omsorgsbehov

De unge vi møter gir uttrykk for flere forhold som bidrar til opplevelse av god omsorg, men gir også eksempler på at deres omsorgsbehov ikke blir møtt i tilstrekkelig grad. Dette gjelder både forhold som skaper barrierer for emosjonell støtte og praktisk omsorg og tilrettelegging for en så god hverdag som mulig i denne fasen. Vi vil i det følgende se nærmere på hvordan viktige barrierer tydeliggjøres i møte med de enslige mindreårige på mottak og omsorgssentre og hvordan disse kan overkommes. Temaer som er spesifikke for mottak eller omsorgssentre vil bli presisert underveis.

Tillit til ansattes kompetanse

Ungdommenes beskrivelser av utfordringer ved eksiltilværelsen og behov for forståelse og anerkjennelse demonstrerer viktigheten av at ansatte har kompetanse nok til å kunne møte ungdommenes behov for emosjonell støtte og terapeutisk omsorg. Vi har sett flere eksempler på ungdom som opplever varme, forståelse og omsorg fra voksne rundt seg. En viktig barriere for utvikling av gode relasjoner mellom ungdommene og de ansatte er derimot manglende tillit til de ansattes forståelse for deres bakgrunn og livssituasjonen som de unge befinner seg i. Dette vil gi begrensninger i de voksnes muligheter til å yte omsorg. Noen av ungdommene forteller at de velger å ikke åpne seg for de ansatte, fordi de ikke opplever at de har forutsetninger for å forstå deres bekymringer. En av de mindreårige sier at hun kan spørre de ansatte på omsorgssenteret om praktiske ting, men at hun ikke kan snakke med dem dersom hun har bekymringstanker eller er lei seg. Jenta sier at de ansatte er veldig snille, men at «de er vanskelige å snakke med, de forstår ikke hva jeg mener, de tenker ikke på samme måte».

Ungdommenes opplevelse av manglende forståelse gjenspeiler seg også i uttalelser fra de ansatte. De ansatte vi møter opplever selv i varierende grad å være rustet for å forstå de psykologiske reaksjonene som følge av ungdommenes livssituasjon, og å kunne tilby emosjonsregulerende støtte når livet er spesielt vanskelig for ungdommene. Noen av miljøarbeiderne som selv har flyktningebakgrunn løfter frem egne erfaringer som viktige i arbeidet med ungdommene. De mener dette bidrar til en

større forståelse for det barna gjennomgår enn det ansatte uten flyktningebakgrunn har. Selv om slik realkompetanse kan være nyttig i møte med de mindreårige, kan det ikke erstatte behovet for formell kompetanse. Utydelige krav til ansatte kan bidra til at kvaliteten på omsorgen blir personavhengig.

En annen årsak til at mindreårige ikke åpner seg for ansatte er at de ansatte har begrenset innsikt i selve asylsaken eller tenker at de ansatte uansett ikke kan gjøre noe for å endre deres situasjon. En av ungdommene uttrykker det slik:

Det er bare UDI som vet [saksgangen og innholdet i asylsaken], de [ansatte] har ikke spurt meg om det. De kommer og spør meg og jeg sier jeg er bekymret. Det er bare det jeg forteller. Jeg tenker på det veldig mye [asylsøknaden].

Bengtson og Ruud (2012) hevder at det er vanlig at hjelpere som kommer i kontakt med asylsøkere er preget av usikkerhet knyttet til hva institusjonene og de ansatte kan eller skal bidra med, som følge av uklarheter rundt barnas fremtid og tidsaspektet ved relasjonen. Dette er også påpekt i tidligere studier av barn og unge i omsorgssentre, der barn velger å la være å fortelle de voksne om vonde tanker, savn eller bekymringer som de bærer på, dersom de tror de voksne ikke kan hjelpe (Misje, 2011). Enkelte ansatte forteller at de føler seg hjelpeløse i møte med mange av barnas reaksjoner, da de ikke kan endre de reelle problemene som er opphav til ungdommenes sorg, vonde minner og bekymringer, enten det er knyttet til behandling av asylsaken eller relasjoner til familiemedlemmer. En av miljøterapeutene forklarer dette slik:

Du får melk og brød, men familien er det viktigste. De vil jo helst være med familien sin. Heller fattig der, enn mat og ingen familie her.

Dette gir grunn til å stille spørsmål ved om de ansatte har tilstrekkelig informasjon om saksgangen i ungdommenes asylsøknad og om større grad av informasjon og dialog om dette kan bidra til å øke de mindreåriges tillit til de voksne og evne til å motta omsorg, og øke de ansattes muligheter for å bygge relasjoner med ungdommene.

Selv om de ansatte ikke har innvirkning på asylsaken og ungdommenes usikre fremtid, må de ansatte ha verktøy som kan bidra til at hverdagen her og nå blir best mulig. Det er allerede påpekt at utviklingsstøttende omsorg i mottaksfasen må inneholde strategier som kan bidra til stabilisering og mestring av reaksjoner gjennom å bidra til daglig fungering og affektregulering. Ansatte må ha kunnskap om hvordan man skal møte irritabilitet, sinne, tilbaketrekning, selvskadning og andre vanlige reaksjoner på asyltilværelsen, der trygghet og tilsyn er sentrale elementer (Bengtson & Ruud, 2012). Den miljøterapeutiske grunnstrukturen på mottak og omsorgssentre må ta høyde for at de enslige mindreårige er en gruppe som har med seg vanskelige eller traumatiske opplevelser, savn og sorg som vil påvirke deres liv her og nå (ibid.). God kvalitet på omsorgstilbudet må være i fokus, selv om asylofasen er en forbigående fase

for de fleste enslige mindreårige. Relasjonen til de ansatte og opplevelse av å bli sett og bekreftet har stor betydning for de unge i denne fasen.

Omsorgsbehovet som de mindreårige har gitt uttrykk for må sees i sammenheng med deres spesielle bakgrunn og livssituasjon og understreker viktigheten av at ansatte på mottak og omsorgssentre innehar både *flyktningfaglig* innsikt inkludert *psykologisk kunnskap* om vanlige reaksjoner som følge av krig og flukt, samt et barnefaglig perspektiv. Evalueringen av omsorgsreformen har vurdert rutiner og prosedyrer for kartlegging og oppfølging av barnas psykiske helse som god, men i det daglige opplever de ansatte å mangle kompetanse på psykiske helse, noe som reduserer deres mulighet for å arbeide forebyggende (Deloitte, 2014). Utøvere på feltet opplever også å ha for lite kunnskap om hva enslige mindreårige barn spesielt trenger. Eide og Broch (2010) stiller spørsmål ved om det som tilbys barna er godt nok tilpasset den spesielle situasjonen enslige mindreårige befinner seg i og de individuelle behovene hver enkelt har. Det er påpekt at det er behov for mer forskning om hvordan omsorgssentrenes personalsammensetning (høyskoleutdannet, barnevernsfaglig, flerkulturell kompetanse, minoritetsbakgrunn) har innvirkning på miljøarbeidet (ibid).

Metodene som anvendes i barnevernet skal være faglig og etisk forsvarlige og tilpasset målgruppen (Stang, 2012). I tillegg til en generell utviklingspsykologisk forståelse er det nødvendig å ha kjennskap til og kunnskap om denne spesielle gruppen. Ved opprettelsen av omsorgssentre ønsket man å samle, styrke og videreutvikle barnevernfaglig, flyktningfaglig og psykososial kompetanse med tanke på denne gruppen, og etablere et godt, permanent samarbeid med lokale hjelpetjenester (Ot.prp. nr. 28(2007-2008 s 16-17)) (Stang, 2012). Ut i fra våre intervjuer er det grunn til å hevde at vi fortsatt har en vei å gå for å nå dette målet.

Behovet for både barnefaglig og flyktningfaglig kompetanse og balansegangen mellom de to perspektivene er et mye diskutert tema relatert til arbeid med enslige mindreårige, med bekymring for et manglende flyktningfaglig perspektiv i barnevernet og et for lite barnefaglig perspektiv på asylmottak (Berg & Lauritsen 2002; Eide & Broch, 2010; Paulsen et al., 2014; Thorshaug et al., 2013). Reguleringen av omsorgssentre gjennom Barnevernloven og reguleringen av mottak gjennom utlendingsloven danner grunnlag for ulike perspektiver på oppfølgingen av de unge (Paulsen, Michelsen og Brochmann, 2014). I Lidén mfl. (2013) sin evaluering av mottakstilbudet for enslige mindreårige asylsøkere over 15 år kritiseres dagens tilbud for manglende normer for kompetanse sammenlignet med normene i barnevernet, som har stor innvirkning for de unges levekår. Barnefaglig kompetanse på mottak er ofte lite synlig, også blant ansatte med høyere utdanning. Et sentralt argument for å overføre omsorgsansvaret fra UDI til barnevernet, også for ungdom over 15 år, er at man slik i større grad sikrer barnefaglig kompetanse og forsvarlig omsorg. Argumenter mot en slik overføring har vært frykt for klientifisering av gruppen og for lite flyktningfaglig kunnskap (Eide & Broch 2010; NOU 2011:10; Lidén mfl. 2013). Studier viser at det er mulig å kombinere enslige mindreåriges behov for både selvstendighet og omsorg

gjennom kombinasjon av både det flyktningfaglige og barnefaglige perspektivet (Thorshaug, Paulsen, Røe & Berg, 2013). Dette stiller imidlertid krav til kompetanse og en bevisst og helhetlig tilnærming.

Tilgjengelighet og bemanning på mottak versus omsorgssentre

Omsorgsbehovet som de enslige mindreårige ungdommene gir uttrykk for krever tilgjengelighet, god bemanning og oppfølging som er kjennetegnet av både barnefaglig, psykologisk og flyktningfaglig kompetanse. Mens samtalene med de mindreårige på omsorgssentre gir oss innsikt i hva som bør vær innholdet i den daglige oppfølgingen, viser temaene som tas opp blant mindreårige på mottak at spørsmålet her i større grad dreier seg om tilgang på voksnes oppfølging og omsorg. Dette tydeliggjør store forskjeller når det gjelder tilgjengelighet til voksne på omsorgssentre og mottak. Som vi har sett i de yngre ungdommenes beskrivelser av behov for emosjonell støtte på omsorgssentre, er det grunn til å tro at også de eldre ungdommene har lignende behov. I hovedsak er årsaker til å søke asyl de samme.

Ungdommene på mottaket henvendte seg til oss med små og store problemer og spørsmål som tyder på at de har et stort behov for voksne å snakke med og åpenbart mangler informasjon om flere vesentlige forhold i egne liv. Noen henvendelser var relatert til hvordan helsevesenet fungerer, hvem de kan kontakte om de har behov for psykologhjelp, om hvordan deres henvendelser til ansatte om helseproblemer blir fulgt opp, saksgangen ved bosetting og hensyn til egne ønsker, muligheter for familie-gjenforening, om representantordningen osv. Spørsmålene til oss var også av mer dagligdags og praktisk karakter og demonstrerer den manglende tilgangen til voksnes hjelp. En av guttene på mottaket spurte for eksempel om råd i forhold til hvordan han kunne lære seg norsk og hvor han kan få tak i en ordbok, fordi han synes det er vanskelig å være her uten å kunne verken norsk eller engelsk og at det sjelden brukes tolk på mottaket. På spørsmål om de ansatte kan hjelpe han med dette, sier han: «De hjelper mye, men ikke hver dag – de er ofte opptatt».

Flere av ungdommene savner gode rutiner for vasking. Dette gjelder først og fremst ungdommene på mottaket. På omsorgssentrene var hygienene god og fellesarealene rene og trivelige. Fra spørreundersøkelsen så vi at 67 % av de unge på sentraliserte mottak synes det er rent og fint der de bor, mens 96 % synes det på omsorgssentre (se kapittel 3). Da vi i en pause snakket med ansatte på mottaket og refererte til tilbakemeldinger om skitne fellesrom (noe som også ble bekreftet av våre observasjoner), kommenterte de at dette til en viss grad kunne forklares med at enkelte er nyankomne og at måten vi bor på her er ny for dem. Mange vil derfor i større grad ha behov for daglig oppfølging i den nye hverdagen i Norge. Strukturering av daglig aktiviteter, slik at hverdagen er oversiktlig og forutsigbar, vil være med på å fremme trygghet hos barnet (Bræin & Christie, 2012). Slike rammer fører dessuten til at ungdommene opplever at de får tilsyn og at de voksne er til stede når de trenger det.

Noen av ungdommene savner at de ansatte i større grad setter grenser når det er bråk og uro på avdelingene. Dette temaet dukket opp både blant de yngre og eldre ungdommene, men var først og fremst til stede på asylmottaket. For noen fører dette til at de ikke får sove om natten, og selv om de har sagt fra til de ansatte blir det ingen endring, sier noen. To av jentene på mottaket forteller at dersom de hadde vært sjef der, ville de ha sørget for «mer disiplin og respekt blant de som bor der». Liten grad av grensesetting bidrar til at enkelte ungdommer tar på seg de voksnes rolle og påvirker forholdet mellom ungdommene ved at de krangler og blir irriterte på hverandre. Også her har forskjellene mellom omsorgssenter og mottak trolig sammenheng med ulik bemanningsgrad. Våre data tyder på at rammevilkårene på mottak ikke er gode nok når det gjelder tilrettelegging for at ungdommene kan trives og finne ut av det å leve sammen. Dette krever tett oppfølging og stadige gjentakelser av regler og rutiner hver gang det kommer nye beboere og hver gang det oppstår små eller store konflikter, slik det ofte gjør med alle ungdommer. Det trengs stabile voksenpersoner som er til stede i hverdagen for å gi ungdommene den nødvendige tryggheten de trenger for å ha en livskvalitet som nærmer seg det vi vanligvis mener er normen for ungdommer i Norge. Bengtson og Ruud (2012) påpeker at mange av de mindreårige befinner seg i en utviklingsfase der løsrivelse fra voksne står sentralt. Men det er vanskelig å løsrive seg fra de nære voksne som ikke er der, og det kan være viktig å prøve ut egne synspunkter og teste grenser på de voksne på mottaket eller omsorgssenteret.

Det er med andre ord flere forhold som tydeliggjør også de eldre ungdommens store behov for omsorg og oppfølging i asylfasen. Vi har sett eksempler på enkle løsninger for å hindre konflikt mellom de eldre ungdommene på mottak og for å kompensere for manglende bemanning, som å benytte lås på skap og kjøleskap. Dette kan ikke sies å være forhold som støtter opp om vennskap mellom ungdommene og trivsel på mottaket. Resultater fra spørreundersøkelsen viser at bare 50 % av barn og unge på sentraliserte mottak oppgir at de føler seg trygge der de bor, kontra at 91 % av unge på omsorgssentre føler seg trygge (se kapittel 3). Det er rimelig å anta at grad av tilgjengelige voksne er en faktor som bidrar til følelse av trygghet blant de mindreårige.

Ansatte på mottak er selv bekymret for manglende bemanning og oppfølging av de mindreårige. De erfarer at disse ungdommene trenger mye oppfølging for å klare seg i den nye hverdagen, og det refereres spesielt til ungdommer som kommer fra samfunn der hverdagen er svært forskjellig fra livet i Norge. De forteller at det er gjort flere tiltak for å bedre oppfølgingen av de unge. Det jobbes mer på ettermiddager enn tidligere og bemanning og kompetanse prioriteres over «økonomi og luksus». Det har også blitt utviklet større grad av «teamtenkning» der de benytter seg av hverandres kompetanse på tvers av de ulike avdelingene. Men flere opplever å være overarbeidet og noen sier at de ofte går «langt utover sine stillingsbeskrivelser» i arbeidet. Vårt møte med de ansatte tyder på at det gjøres en stor innsats innenfor mottakets rammebetingelser, og at det først og fremst er betingelsene for mottaksdrift som må endres for å sikre at de mindreårige får god nok oppfølging.

Våre møter med enslige mindreårige på mottak og omsorgssentre gjenspeiler tidligere påviste forskjeller i bemanningsgrad på omsorgssentre og mottak. Bemanningsfaktoren på omsorgssentre skal være tilnærmet den samme som på ordinære barnevernsinstitusjoner. I dag ligger bemanningsfaktoren på omsorgssentre på to årsverk per plass (Prop. 1 S (2014-2015), s. 136). På mottaksavdelinger for enslige mindreårige stilles det derimot ingen krav til bemanning utover to ansatte 24 timer i døgnet (UDI, 2010, rundskrivet er fortsatt gjeldende). Mens omsorgssentre reguleres gjennom barnevernloven, reguleres mottaksdrift hovedsakelig gjennom rundskriv og UDIs interne instruksjoner for organisering av tilbudet. Dette gjør at det ikke stilles samme krav til drift og tilsyn med asylmottak som med omsorgssentre. Antall årsverk per beboer varierer mellom mottak og er stadig i endring som følge av varierende andel ankomster. Tidligere kartlegginger har vist at bemanningsfaktoren er gjennomgående lavere på mottaksavdelinger for enslige mindreårige enn på omsorgssentre. I en kartlegging av bemanningsfaktoren på mottak i 2010 var gjennomsnittlig bemanningsfaktor mottak på 0,5 årsverk per mottaksplass (på 15 mottak/avdelinger for enslige mindreårige), sammenlignet med 2,7 på omsorgssentre (NOU 2011:10). I den siste kartleggingen av bemanningstetthet (som ble gjennomført våren 2012 på 12 mottak/avdelinger for enslige mindreårige), lå bemanningstettheten på 0,37-0,56 ansatte per beboer i perioder med fullt belegg og mellom 0,47 og 0,92 i perioder med færre beboere (Lidén mfl., 2013).

Det er ingen rettslig eller faktisk grunn til at ungdom mellom 15 og 18 år skal behandles annerledes eller får et mindre tilpasset tilbud enn det barn og unge under 15 år får (Stang, 2012). Eide og Broch (2010) mener at aldersinndelingen av enslige mindreårige er konstruert og politisk, og påpeker at ungdommer over 15 år også har behov for omsorg og oppfølging av ansatte, selv om de tilhører et annet departement og direktorat. Det har kommet sterke anbefalinger fra flere hold om at det utvikles en norm for bo- og omsorgstilbud på mottak der bemanningsgraden økes, da dagens tilbud ikke ivaretar behovet for stabilitet og kvalitet i omsorgen (NOU 2011:10; Lidén mfl., 2013; Staver & Lidén, 2014). Det har i tillegg blitt anbefalt at vilkår for mottaksdrift innskriveres i lovverket (Paulsen, Michelsen og Brochmann, 2015; Staver & Lidén, 2014). Møtene med de mindreårige og ansatte i denne undersøkelsen bidrar til at vi støtter dette, så lenge bo- og oppfølgingsansvaret for de eldre ungdommene fortsetter å være underlagt utlendingsmyndighetene.

Det er utbredt kritikk og bekymring for at de eldre og de yngre barna fortsatt ikke gis de samme rettighetene til omsorg og lik omsorgsstandard (Paulsen, Michelsen og Brochmann, 2015). At nåværende praksis er diskriminerende har blant annet blitt påpekt av Forum for barnekonvensjonen (FFB), Norsk senter for menneskerettigheter (SMR), Barneombudet og FN's barnekomité (se NOU 2011:10 for en oppsummering av denne kritikken). FN's komité for barnets rettigheter har både i 2004 og i 2010 uttrykt bekymring for Norges omsorg for enslige mindreårige og mener at ansvaret også for mindreårige over 15 år må overføres til barnevernet, som i større grad vil sikre kvalitet i deres bo- og omsorgstilbud (Staver & Lidén, 2014). Møtene

med de mindreårige og ansatte i denne undersøkelsen bidrar til å underbygge en slik anbefaling.

Oppdragelsesfokus og kultursensitivitet

Andre barrierer for opplevelse av god omsorg som trekkes frem blant ungdommene på omsorgssentrene er at enkelte ansatte har et for stort fokus på regler og at de etter ungdommenes oppfatning har en for rigid tilnærming til oppdragelse.

Ikke alle er bra med oss. Men noen. Enkelte ansatte er veldig strenge og sinte, og skal kontrollere den minste ting. 'Du får ikke gjøre sånn og sånn!'.

Dette igjen kan bidra til å skape en anstrengt stemning og gjøre det vanskelig å skape et godt samarbeidsklima. Det kan føre til at andre omsorgsbehov som kanskje er viktigere i denne fasen ikke blir sett hos den enkelte, og slik bli en barriere i det psykososiale arbeidet med gruppen. Lignende problemstilling har blitt påpekt tidligere. I evalueringen av omsorgsreformen for enslige mindreårige asylsøkere (Deloitte, 2014) fant man at kvalitetsforskriften ligger til grunn for tjenesteutøvelsen ved omsorgssentre gjennom verdier og handlingsregler, men at den ikke er tilstrekkelig som faglig grunnlag for innholdet i bo- og omsorgstilbudet. Mange av ungdommenes tilbakemeldinger tydet for eksempel på at det ble lagt for mye vekt på rammer, struktur og regler enn på behovet for trygghet og omsorg.

Noen opplever at oppdragelsesfokuset og fokuset på tilpasning til det norske samfunnet overskygger forståelse for at hverdagen i Norge er ny for ungdommene og at de trenger tid på å tilpasse seg. Relatert til dette er også miljøarbeideres forståelse for at kulturen de unge kommer fra kan være annerledes på ulike måter. Ansattes sensitivitet og forståelse for at det tar tid å tilpasse seg den nye hverdagen i Norge, er viktig for at ungdommene skal oppleve trygghet og føle seg ivaretatt. I bistand som skal hjelpe ungdommene å tilpasse seg til det norske samfunnet må man ikke skape hindre for at ungdommene kan fortsette å være seg selv og bevare sin kulturelle identitet. Fra enslige mindreårige som nå er bosatt, har vi fått høre eksempler på at noen opplevde å ikke bli møtt med forståelse da de var nye i Norge. Det ble forventet at de umiddelbart skulle tilpasse seg den norske kulturen og hverdagen her. Lignende sa en av guttene på et omsorgssenter dette:

En dag laget vi pizza, jeg var helt ny i Norge og hadde ikke spist det før. Jeg klarte ikke å spise det. Den ansatte sa: 'Det er ikke Afghanistan her' på en frekk måte. Jeg gråter hver natt.

Som vi har sett eksempler på tidligere er struktur og veiledning i hverdagen viktig for å skape trygghet blant mange av ungdommene. Gode eksempler på dette viser at struktur og regler ikke nødvendigvis står i et motsetningsforhold til varme, omsorg

og trygghet. Hvordan dette i praksis bør utøves, krever både faglighet, tilstrekkelig antall ansatte og en felles faglig plattform for omsorgsutøvelsen. Rammebetingelsene for å få dette til er imidlertid svært forskjellige på et omsorgssenter og på et mottak som følge av ulike krav til kompetanse og bemanning.

De mindreåriges opplevelse av god omsorg stiller altså krav til de ansattes kultursensitivitet. Dette er tidligere fremhevet som sentralt for god ivaretagelse av denne gruppen (Bræin & Christie, 2012). Dette innebærer at miljøarbeideren er utforskende, respektfull og nysgjerrig overfor de unges tenkemåte og kulturelle bakgrunn. I sammenheng med dette er tilretteleggelse for de mindreåriges medbestemmelse i hverdagen sentralt, som vi vil vise i senere avsnitt.

Kommunikasjon og bruk av tolk

Ungdommenes uttrykk for både emosjonelle og praktiske omsorgsbehov peker på viktigheten av god kommunikasjon med de ansatte. Manglende felles språk beskrives av ungdommene på både omsorgssentrene og mottaket som en viktig utfordring i hverdagen. De gir mange eksempler på at språk er viktig for deres opplevelse av god omsorg. For noen er det vanskelig å formidle sine ønsker eller behov, som for eksempel at de trenger nye klær, eller det skaper barrierer mellom dem og de voksne. Noen bruker 'google translate' for å kommunisere med de ansatte. I beskrivelser av de ansatte ser vi at de som har samme morsmål i flere tilfeller blir favorisert. «En som jobber her snakker dari, men har lært seg pashto, det er bra». Disse medarbeiderne sier også at felles språk med ungdommene bygger tillit og gir dem troverdighet blant de mindreårige.

På omsorgssentrene ser det ut til at tolk ofte benyttes, enten i form av oppmøtetolk eller telefontolk. Av de med positive erfaringer får vi høre: «Hvis vi sier at vi vil ha tolk, så bestiller de», «Noen ganger sier vi fra og noen ganger sier de fra og spør hvordan vi har det», «Vi får alltid tolk om vi spør. En gang fikk jeg tolk sent på kvelden kl. ti, jeg ville ha tolk og de kom fort» og «De bestiller tolk når jeg vil, de kommer med en gang, også i helger». Her viser ungdommene mange eksempler på at omsorgssentrene greier å foreta en balansegang og at de i mange situasjoner er flinke til å se ungdommenes behov. Fra andre studier vet vi at barn i omsorgssentre også har gitt tilbakemeldinger om at tolk kun benyttes når ansatte har informasjon å formidle, men ikke når barna selv har noe å formidle (Deloitte 2014). Det er derfor trolig variasjon mellom ulike omsorgssentre når det gjelder bruk av tolk – en variasjon som ikke bare skyldes ulike behov, men også ulike holdninger. Vurdering av bruk av tolk må ta utgangspunkt i barnas behov, ikke kun de voksnes vurdering av om tolk er nødvendig.

På asylmottak, der personaltettheten er mye mindre, vil det være vanskeligere å fange opp slike behov. Våre intervjuer med de mindreårige viser at det er betydelige for-

skjeller i bruk av tolk på omsorgssentrene og mottak. Som sett i forrige avsnitt hadde alle ungdommene viktige temaer de ville ta opp og stille spørsmål om ved vårt mot-taksbesøk, og de benyttet anledningen til å rådføre seg med oss med tolk til stede om forhold som i utgangspunktet var utenfor det planlagte opplegget for prosjektet. Ungdommene ventet tålmodig på sin tur (selv etter 1 ½ time med utfylling av spør-reskjema). På spørsmål om de hadde tatt opp disse tingene med ansatte på mottaket, svarer de at dette er vanskelig på grunn av manglende norsk- og engelskkunnskaper og at det sjeldent benyttes tolk, i tillegg til begrenset tilgjengelighet hos ansatte, som tidligere beskrevet.

De unge forteller videre om både gode og dårlige erfaringer med tolkebruk, der grad av tillitt er avgjørende for deres erfaring. Noen kjenner tolkene som benyttes godt og blir glade for å se dem igjen i forbindelse med våre intervjuer. En av ungdommene hadde imidlertid erfaring med feilbestilling av tolk (en som snakket et forståelig, men annet språk enn hans morsmål) for asylintervjuet, der ulike nyanser i språket bidro til at aspekter i hans flukthistorie ble forstått feil. Lignende har noen opplevd at tol-ken ikke har oversatt det de har fortalt til de ansatte på omsorgssenteret på grunn av tolkens subjektive holdninger, noe som gjorde at deres perspektiv ikke ble tatt med i samtalen:

Vi hadde en tolk som tolket begge [språkene], jeg kunne norsk og fortalte tolken om at de [andre ungdommer] sa at dari-talende er æresløse, men tolken oversatte ikke det, han var opprinnelig pashtoner. Jeg fulgte med i hele samtalen, han tolket ikke det jeg sa, jeg mistet tilliten. Han var leid inn fordi det var konflikt mellom oss som bodde her.

I tråd med ungdommenes ulike uttalelser når det gjelder erfaringer med tolk har tid-ligere studier påpekt at ansatte ofte rapporterer om at tolkenes kvalitet er varierende i forhold til deres personlige egenskaper og språklige ferdigheter som er nødvendig i samtale med barn (IMDi 2009; Berg 2011; Berg og Söderström 2012; Paulsen, Michelsen & Berg, 2015; Paulsen, Thorshaug og Berg, 2014).

Tilgang til en som kan språk, både norsk og barnas morsmål er viktig for de mindre-årige (Berg og Lauritsen 2002). Jevnlig tilgang til linkarbeidere som både kjenner ungdommene og snakker ungdommenes morsmål kan være en måte å overkomme barrierer relatert til språklige utfordringer og tillit til tolker som ungdommene ikke kjenner. Det har tidligere også blitt foreslått å inngå et samarbeid med tolketjenesten om å etablere en «tolkepool» med faste tolker, som har god kjennskap til de enslige mindreåriges behov og utfordringer (Deloitte 2014). I tillegg til at språk er et alvorlig hinder for god oppfølging av ungdommene, bidrar det som vi skal se i senere, i stor grad til å forsterke barnas sårbarhet.

Samarbeid med skolen

Manglende kontakt og samarbeid mellom ansatte på mottak og omsorgssentre og lærer på skolen ser også ut til å være et hinder for tilfredsstillende av ungdommenes omsorgsbehov i hverdagen. Som beskrevet i del 7.2, forteller flere at de sliter med å konsentrere seg på skolen eller har mistet motivasjonen for å lære som følge av den vanskelige livssituasjonen. Dette gjelder først og fremst ungdommene med midlertidig oppholdstillatelse og endelig avslag. Flere svarer nei på spørsmålet om de snakker med læreren sin om dette. En av guttene forteller at han har problemer med å sove om natten fordi han ofte er engstelig og har mareritt. Når han derfor er trøtt på dagen og ikke klarer å konsentrere seg på skolen, hender det at han får kjeft av læreren som tror årsaken til dette er at han hører på musikk om natten. Dette synes han er flaut å skulle si fra om:

Jeg er trøtt på skolen og får kjeft, lærerne ringer hit, de tror jeg er trøtt fordi jeg hører på sanger, jeg er redd, føler meg utrygg. Det går på konsentrasjonen. [Intervjuer: Har du sagt det til læreren?] Nei, ikke sagt, det er mange andre gutter der og det er flaut. Læreren spør meg når de andre er til stede, «hvorfor hører du på musikk?». Jeg har det bra her, men de burde ta mer hensyn til hvordan jeg har det.

Dialog mellom de voksne på mottak og omsorgssentre som kjenner ungdommene og lærere på skolen vil kunne bidra til at deres reaksjoner på den vanskelige livssituasjonen også i større grad blir forstått på skolen. Disse eksemplene viser at dialog og samarbeidet med andre institusjoner som er en del av ungdommenes hverdagsliv er viktig for å sikre god oppfølging, forståelse og støtte i deres spesielle livssituasjon. Dette behovet har også blitt påpekt tidligere, blant annet av Stang (2012), som hevder at det er rom for forbedringer i omsorgssentrene samarbeid og arbeidsdeling med andre tjenester og instanser som skole, barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP), og Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PP-tjenesten). Fra spørreundersøkelsen (presentert i kapittel 3) så vi at skoleledere er delt i sin oppfatning når det gjelder lærernes kompetanse om barn og unge som søker asyl, der halvparten svarer positivt og halvparten svarer «verken eller» eller at de ikke har tilstrekkelig kompetanse.

7.4 Sårbarhet og tilsyn

Selv om de enslige mindreårige jevnt over beskrev forholdet mellom ungdommene og personalet som godt, var det også ungdommer på omsorgssentre som opplevde å bli dårlig behandlet av enkelte ansatte. I samtalen med ungdommene som hadde opplevd dette, preget disse erfaringene store deler av intervjuene. Selv om de fleste er fornøyde med de ansatte, overskygget de dårlige erfaringene intervjuene med noen. Her beskrives episoder der de opplever forskjellsbehandling, at andre blir favorisert,

å bli kjeftet på eller snakket stygt til uten grunn, å lett bli syndebukk uten skyld, frekke kommentarer og å bli ledd av. Sitatene under er eksempler på slike opplevelser:

Vi trives, men ansatte behandler oss ikke så bra, jeg mener ikke alle. Jeg vet ikke hvorfor. De oppfører seg ikke så hyggelig.

Jeg snakker bare med han som er her i dag [en av de ansatte]. Jeg vil flytte til en by langt vekk herfra, ikke til et annet hus [annen avdeling]. Et sted de ansatte er hyggelige. To dager føles som to måneder når de to ansatte er på jobb.

Ikke alle er bra med oss. Men noen. Enkelte ansatte er veldig strenge og sinte, og skal kontrollere den minste ting. «Du får ikke gjøre sånn og sånn!»

Noen av ungdommene har forsøkt å si fra til ansatte de stoler på uten å bli hørt og fått beskjed om at dette er ting de må ta opp med sin hovedkontakt eller med ledelsen. En av guttene sa dette: «Jeg har sagt fra til noen om måten jeg blir behandlet på. De sier at 'jeg er ikke særkontakten din og kan ikke gjøre noe'». Redsel for å si fra om slik behandling ble også uttrykt. Et dilemma som er til stede i alle avhengighetsrelasjoner er frykt for ikke å bli tatt på alvor og at situasjonen skal forverre seg dersom man sier fra. Slik frykt er også til stede blant de mindreårige som opplever å bli dårlig behandlet av ansatte. I tillegg kommer det til syne flere viktige forhold i samtalene med de mindreårige relatert til dette temaet som tydeliggjør gruppens spesielle sårbarhet i slike situasjoner. Redsel for at «klaging» eller «å få noe på rapporten» skal påvirke deres asylsak i negativ retning er en hovedårsak til at noen ikke tør å si fra. Andre sier at de har vært så heldige som har fått asyl i Norge eller føler seg som en byrde for det norske samfunnet, noe som gjør at de ikke har samvittighet eller føler rett til å si fra om urettferdig behandling. Noen blir også usikre på egne erfaringer og tenker at de ansatte vet best, eller opplever at ingen er på deres side. Manglende språk er en faktor som forsterker sårbarheten. Følgende utsagn illustrerer slike utfordringer:

Når jeg blir urettferdig behandlet klager jeg ikke. Jeg behandler dem [de ansatte] med respekt. Om du ser rapporten min er det bare gode ting. Jeg tenker på den takknemligheten, jeg har søkt asyl, så hvorfor skal jeg klage. Jeg føler sånn at jeg har jo søkt asyl, hvorfor må jeg klage. Mange ganger har jeg trengt det. Jeg er også redd for å ikke få opphold. Jeg tenker at hvis jeg klager, så kommer jeg til å få problemer.

Eksempelene på dårlig behandling i kombinasjon med de mindreåriges sårbarhet demonstrerer viktigheten av gode rutiner som sikrer at forhold som har negativ innvirkning for omsorgen for de unge oppdages og ryddes opp i dersom det fremkommer. Barna og ungdommene må kunne si fra til ansatte de stoler på, selv om disse ikke nødvendigvis er deres primærkontakt, og det må finnes rutiner som sikrer at de

voksne tar ansvar for å følge opp saken videre. De unge må informeres om deres rett til å si fra om urettferdig behandling, hvordan de skal gå frem og hvem de kan snakke med. Det må også være muligheter for å kunne bytte hovedkontakt om barnet ønsker det. De må få vite at slike forhold ikke vil påvirke deres asylsak og det kan være viktig å være i dialog med de mindreårige om temaer som følelse av mindreverdighet og dårlig samvittighet for deres offentlige omsorgsbehov. Barna må få tilgang til kvalifiserte tolker som de stoler på når slike situasjoner oppstår. Samlet kan dette bidra til å øke ungdommenes tillit til de ansatte, noe som kan gjøre det lettere å si fra om både små problemer i hverdagen og eventuelt mer alvorlige forhold.

Det er flere rutiner i barnevernet som har potensiale til å kunne bidra til forebygging av ødeleggende og uprofesjonell atferd overfor de mindreårige, gjennom for eksempel vurdering av oppfølgingstiltak, internkontrollsystemer og tilsyn fra fylkesmann. Ved endringer av barnets behov, skal det treffes nye oppfølgingsvedtak (Stang, 2012). Dersom omsorgssenteret ikke kan ivareta barnets behov på en tilfredsstillende måte, eller barnet selv ønsker opphold utenfor senteret, skal omsorgssenteret varsle barneverntjenesten for å få vurdert om det bør iverksettes særlige tiltak etter kapittel 4 (frivillige hjelpetiltak, plasseringstiltak, omsorgstiltak), jf. bvl. § 5A-3. Det er imidlertid avdekket flere svakheter ved internkontrollsystemene ved omsorgssentrene (Deloitte, 2014). Disse systemene er i hovedsak egenutviklet, og det har vært opp til sentrene selv å avgjøre hvilke internkontrollsystemer de har behov for. Det er ikke utarbeidet felles systemer og verktøy for internkontroll eller felles praksis for bruk av avviksmeldingssystemer. Det har derfor blitt anbefalt å etablere en felles praksis for bruk av avviksmeldinger og innføring av fast rapportering om avviksoppfølgingen ved sentrene. Det har blitt påpekt at det er en utfordring at omsorgssentrene er underlagt tilsyn fra fire forskjellige fylkesmannsembeter. Dette kan føre til at ingen av embetene har god nok innsikt i forhold som gjelder enslige mindreårige asylsøkere spesielt. Å undersøke muligheter for at ett fylkesmannsembete har et særskilt ansvar for tilsyn ved omsorgssentrene har derfor blitt anbefalt, noe som kan bidra med viktige korrektiver til driften ved sentrene.

Vi har ikke data som kan si oss noe om eventuelle lignende erfaringer på mottaks-avdeling for enslige mindreårige, da det for ungdommene her var mer akutte behov som var i fokus enn forholdet til de ansatte. Men når slike forhold oppstår på omsorgssentre gir det grunn til bekymring for hvordan slike problemstillinger skal kunne fanges opp på asylmottak. Mens det i barnevernet er Fylkesmannen som har det overordnede tilsynet, har UDI selv tilsynsansvaret for mottak (UDI, 2012, 2015c). Det er kun krav til tilsyn to ganger i året, der det første er knyttet til oppfølging av kontrakten mellom UDI og driftsoperatør og det andre er rettet mot mottakets omsorgsarbeid for de mindreårige (UDI, 2011). Direktoratet ønsker selv at Fylkesmannen overtar tilsynet med mottakene. Det er også som vi har påpekt flere ganger i denne rapporten betraktelig færre krav til både bemanning, oppfølging og barnefaglig kompetanse. I tillegg er det avdekket flere barrierer mot å melde bekymring til barnevernet blant ansatte på mottak for enslige mindreårige. Siden det er de som er satt til å ivareta den daglige

omsorgen, føler enkelte at en bekymringsmelding til barnevernet i praksis er å melde seg selv (Paulsen, Michelsen & Brochmann, 2015; Paulsen, Berg og Michelsen, 2015).

7.5 Medbestemmelse og bevaring av identitet

Innflytelse på egen hverdag er viktig for opplevelsen av forutsigbarhet og kontroll i den ellers usikre hverdagen. Usikkerheten rundt oppholdstillatelse og manglende muligheter til å påvirke asylsaken gjør at enslige mindreårige asylsøkerne ofte opplever å ha manglende kontroll over egen livssituasjon (Bengtson & Ruud, 2012). Av noen oppleves dette som verre enn å måtte gjøre noe for å overleve, slik de har måttet gjøre og klart under flukten. De bør få muligheten til å ha kontroll over de delene av hverdagen de kan kontrollere, noe som vil bidra til å redusere hjelpeløshet og apati. I samsvar med barnekonvensjonen artikkel 12 og reglene om barns rett til å bli hørt i barneloven skal barna sikres deltakelse og innflytelse i saker som gjelder daglige rutiner og gjøremål, for eksempel felles fritidsaktiviteter (Stang 2012). I hvilken grad barna tillates å være aktive deltakere i egen livssituasjon, er vanlige innfallsvinkler i studier av barnas omsorgssituasjon i mottaksfasen (Eide & Broch, 2010).

Noen av de mindreårige trenger opplæring i hva retten til medbestemmelse innebærer for dem. En av de ansatte på omsorgssenteret fortalte at flere av ungdommene ikke er vant til å få bestemme over sin egen hverdag. De må derfor bli forklart at dette er vanlig i Norge: «De er vant til hierarki. De kommer hit og en voksen spør ‘hva vil du?’ Da blir de forvirret». En av ungdommene løfter også frem at de fikk informasjon om medbestemmelse da de kom til omsorgssenteret som positivt: «Allerede på første møte sa de ansatte ‘dere skal bestemme, vi har også noen egne tanker, men dere skal få bestemme».

Relatert til medbestemmelse er valg av aktiviteter et viktig tema. Noen fremhever det positive ved at de får velge selv hva de gjør på fritiden, enten alene eller sammen med de andre. En av dem som tidligere bodde på omsorgssenter fortalte at de fikk velge hva de ville gjøre i helgene og at de hadde en ønskeliste der de skrev opp alternativer. De dro på kino, spilte biljard, spiste ute, var på svømming, stod på ski og grillet på terrassen. «Vi hadde det gøy,» sier han. I hvor stor grad medbestemmelse praktiseres ser ut til å variere mellom de ulike omsorgssentrene. Noen forteller at de har mindre valgfrihet enn ungdommer de kjenner på andre omsorgssentre og synes dette er urettferdig:

De andre får lov til å dra til [byen], de tar med kvitteringer for reise og mat, får velge selv og får tilbake pengene. Vi må spise det de [de ansatte] vil, og vi får ikke velge. De har blitt strengere her nå. De hørere ikke på oss. Vi spør om vi kan gjøre det og det, men de sier nei. Vi får ikke reise

til [byen] lenger, vi får ikke nok penger, vi får mindre enn før. Vi får 150 eller 250 kr i uka. Regelen er annerledes i de andre husene, de får tilbake penger for reise og mat, det får ikke vi. Alle husene har forskjellige regler. Ansatte sier at lederen bestemmer.

Medbestemmelse handler også om å tillate barna å være seg selv og ta med seg egne tradisjoner inn i hverdagen i Norge. Når vi har snakket om medbestemmelse med ungdommene, har dette stått sentralt. Dette kan være en viktig trøst, en påminnelse om hvem man er og et bidrag til å styrke positive minner fra familie og hjemlandet. Opplevelse av kontinuitet er et grunnleggende element for barns selvforståelse i utfordrende livssituasjoner (Raundalen og Schultz, 2012). Når ungdommene snakker om ting de savner eller skulle ønske var annerledes på omsorgssentrene, handler det ofte om det de savner fra hjemlandet. På samme måte løftes tillatelse og oppmuntring til å ta vare på egne tradisjoner frem i positive beskrivelser av aktivitet på omsorgssentrene og av de ansatte. Relatert til medbestemmelse ser det derfor ut til at det er viktig for ungdommene å kunne være med og ta avgjørelser som gjør at de kan ta vare på sin kulturelle identitet, samtidig som de tilpasser seg den nye hverdagen i Norge. Mange av de afghanske guttene setter for eksempel pris på å spille cricket, da dette er noe de gjorde mye i hjemlandet.

Valg av mat er også et tema som ungdommene ofte tok opp når vi snakket om medbestemmelse. Dette dukket også opp som et tema ved beskrivelser av hva som er viktig for dem i hverdagen og ved beskrivelser av hva som gjør at de foretrekker enkelte av de ansatte. Å få være med og velge maten som lages i bofellesskapene på omsorgssentrene ble fremhevet som viktig av mange, og noen gir gode eksempler på at ungdommene får bytte på å bestemme hva de skal spise. At miljøarbeiderne oppmuntrer de unge til å bidra i handlingen og matlagingen løftes frem som positive sider hos disse. Der ungdommene ikke får lov til å være med å velge, beskrives det som et stort savn, med uttalelser som: «De lager bare norsk mat, vi får ikke lage egen mat», «Vi får ikke bestemme mat, de sier nei», «Når ansatte er sinte, får vi ikke maten vi liker» og «De lager det samme hver dag». En av guttene sier det slik:

Maten er viktig, vi får ikke lov. Vi har skjont at de lager maten de lager, de spør ikke oss. Vi sier vi vil lage afghansk mat, de sier at de ikke har lyst på. Matpakke på skolen er vi ikke vant til, det tar tid å venne seg til det, de skjønner ikke det.

Watters (2012) understreker at det i et fleksibelt og mottakelig apparat for flyktningbarn er viktig å ta de mindreårige på alvor som kompetente tolkere av eget liv, da de unge selv kan være det beste utgangspunktet for å forstå utfordringene de sliter med og hvordan de kan overkommes. Dette forutsetter et apparat som er lydhørt og mottakelig.

7.6 Representantordningen

Ved registrering av asylsøknaden skal de mindreårige få utnevnt en representant. Representanten skal sørge for at alle avgjørelser som tas for barna tas ut fra barnas beste, at barnet blir hørt og sikre at barnet får et godt bo- og oppfølgingstilbud, utdanning, støtte til språk og helsetjenester (Staver & Lidén, 2014). Representanten skal sørge for at retten til advokatbistand innvilges, at barnet får innsyn i dokumenter, rett til tolk, rett til å bli hørt i saken, og ellers å være barnets støtteperson i asylsaken (Stang, 2012). Representanten har rett til innsyn i sakens dokumenter så langt det er nødvendig for å ivareta oppgavene som verge, skal ha kontakt med barnets advokat og holde seg orientert om asylsaken.

Ungdommene vi snakket med har ulike erfaringer med representantene sine, og vi fikk høre historier som tyder på at deres rettigheter ikke blir ivaretatt i tilstrekkelig grad. Dette gjelder både de unge på omsorgssentrene og på mottaket. Noen vet ikke at de har en representant og andre har måttet vente lenge før de kom i kontakt med sin representant: «Jeg ventet to måneder på intervju. Jeg tok kontakt med verge og fikk se han 3 ½ måned etter intervjuet». En av guttene fortalte at han selv måtte ta initiativ til møte med sin representant og at han opplevde at representanten hadde det travelt og kommuniserte utydelig.

Vergen har ikke besøkt meg etter 2 måneder. Jeg måtte si at jeg ville ha kontakt. Jeg har ikke blitt intervjuet enda. Jeg snakket bare med han i 10 minutter. Jeg spurte han når intervjuet er, han svarte ikke.

I samtalene med de mindreårige fikk vi flere spørsmål knyttet til asylsaken, bosetting og familiegjenforening som vi ikke kunne svare på, og som ville vært representantens ansvar å informerer barna om. En av jentene var for eksempel svært bekymret for en lillesøster som fortsatt befinner seg i hjemlandet og hadde mange spørsmål angående familiegjenforening. Hun har fått grunnleggende informasjon av de ansatte på mottaket, men det er fortsatt mange ting som er uklart for henne. Når vi spør om hun har snakket med sin representant og forklarer representantens rolle, vet hun ikke hvem dette er.

I tillegg til manglende formidling av viktig informasjon, vil for lite oppfølging fra representanter påvirke i hvilken grad barnas rett til å bli hørt blir praktisert. Vårt klare inntrykk er at ungdommenes rett til å bli hørt ikke alltid blir godt nok ivaretatt. En av ungdommene på et av omsorgssentrene uttrykte sterk frustrasjon over saksgangen knyttet til sin asylsøknad og manglende mulighet til å få uttale seg, da han opplever at UDI tviler på hans identitet. Han forteller at han ikke har blitt språktestet, selv om hans dialekt er et viktig grunnlag for denne tvilen. Det kom også frem at UDI hadde benyttet tolk fra et annet land under asylintervjuet, noe som kan ha påvirket deres oppfatning av hans landbakgrunn.

Sitatet under illustrerer guttens sterke ønske om en mulighet til å formidle sin historie:

De kan jo språkteste meg, hvordan skal jeg bevise det? Det er urettferdig, jeg er en afghaner som ikke blir trodd, de sier 'nei du er ikke afghaner'. Det er veldig vanskelig. Familien min bor i [annet land i Europa]. De kan ta kontakt med ambassaden der, få det bekreftet. De må bestille en ordentlig tolk, de må språkteste meg.

Eksemplet kan tyde på sviktende oppfølging fra representanten. Bedre oppfølging kunne kanskje ha bidratt til at misforståelsen rundt språk og hjemland ble oppklart. I alle fall ville det ha spart gutten fra å lure på om noe kunne vært gjort for å påvirke saken. Mindreårige asylsøkere har de samme prosessuelle rettighetene som barn i andre forvaltningssaker (Stang, 2012). Det innebærer en rett til innsyn i saksdokumenter, rett til veiledning om rettigheter og informasjon om saksgangen, rett til å si sin mening og bli hørt i saken, rett til å klage på vedtak og til veiledning og bistand i forbindelse med sin klage. Retten til å bli hørt har ingen aldersgrense etter BK artikkel 12. Det vil si at alle barn som har evne til å forstå hva saken gjelder og som ønsker å uttale seg i saken, skal få anledning til det, uavhengig av alder.

I FNs behandling av Norges fjerde rapport til barnekomiteen, uttrykkes det bekymring for at verger ofte er overbelastet og dermed ikke klarer å skjøtte sine oppgaver på en tilfredsstillende måte (Stang, 2012). Ved vurdering av omsorgsreformen kommer det også frem at det i mange tilfeller tar for lang tid før barnet får oppnevnt en representant (Deloitte, 2014). Dette medfører både forsinkelser i prosesser som fører til lengre oppholdstid for barna, men også at disse barnas rettigheter i prinsippet ikke blir ivaretatt av en uavhengig instans. Ansatte på omsorgssentre har formidlet at representantene utøver rollen sin svært forskjellig (Deloitte, 2014). Noen representanter har så vidt møtt barnet de representerer og håndterer kun de formelle aspektene ved rollen. Andre tar aktivt del i oppfølgingen og viser interesse og omsorg for barna, som for eksempel ved oppmøte på barnets bursdag. Det påpekes derfor at det er behov for mer presise føringer for hvordan representantene skal utøve både de formelle og uformelle sidene av rollen som representant for de enslige mindreårige.

7.7 Boforhold

Boforholdene i omsorgssentrene og mottakene vi besøker er svært varierende, og omsorgssentrene har gjennomgående betraktelig bedre materiell standard. Mottaksavdelingen for enslige mindreårige som vi besøker består av gamle seksjonshus og holder generelt samme standard og institusjonspreg som andre sentraliserte mottak vi har vært på, mens de fleste omsorgssentrene holder til i vanlige hus integrert i boligstrøk. Avdelingene knyttet til omsorgssentrene er innredet som vanlige norske hjem med hjemmekoselige kjøkken, stuer med tv, veranda og hage, gulvtepper, bilder,

lys osv, og ikke minst varme. På mottaksavdelingen for enslige mindreårige var bygningsmassen nedslitt og interiøret svært nøkternt. Det var kaldt i bygget og det var gjort lite for å skape en hyggelig atmosfære. Det var for eksempel ingen bilder på veggene eller tepper på gulvene, flere steder var det tagging på vegger og skap. Observasjonene rundt store forskjeller i boligstandard reflekteres i barna og ungdommenes respons i spørreundersøkelsen (kapittel 3).

Av unge på omsorgssentre oppgir 96 prosent at de har et eget soverom, sammenlignet med 67 prosent av barn og unge på sentraliserte mottak. I forhold til opplevelse av at det er rent og fint hjemme er svarene de samme (96 prosent på omsorgssentre og 67 prosent på mottak). Av unge på omsorgssentre oppgir 87 prosent at de har et sted hjemme der de kan gjøre lekser i fred, mens andelen er 63 prosent av barn og unge på sentraliserte mottak. Den store forskjellen i opplevelse av trygghet (91 prosent føler seg trygge på omsorgssentre og 50 prosent på sentraliserte mottak) kan også ha sammenheng med boforhold. I kapittel 4 er konsekvenser av boforhold for barn og unges levekår og livskvalitet nærmere beskrevet.

7.8 Oppsummering

De enslige mindreårige barna og ungdommene i asyløkerfasen gir uttrykk for behov for både emosjonell og praktisk omsorg i hverdagen. Vi ser både gode eksempler og utfordringer når det gjelder ivaretagelse av de mindreåriges omsorgsbehov. Ulike erfaringer før og under flukten, individuelle mestringsstrategier og ulike faser i asylprosessen samt utfallet av asylsøknaden krever en tilnærming som er fleksibel og individuelt tilpasset i oppfølgingen av de unge. Viktige fokusområder for å kunne ivareta barnas behov for emosjonell støtte i asyløkerfasen, både for barn på omsorgssentre og mottak, er sikring av både barnefaglig, flyktningfaglig og psykologisk/terapeutisk kompetanse blant de ansatte. Oppfølging av hverdagsrutiner og oppdragelse må praktiseres på en kultursensitiv måte og kombineres med varme og terapeutisk omsorg.

Praktisk oppfølging og tilrettelegging for normalisering av hverdagen er essensielt for de unges trivsel i hverdagen, følelse av egenverd og mestring og bevaring av håp for fremtiden. Dette innebærer tilrettelegging for trivsel på skolen, for mestring av aspekter ved den nye hverdagen i Norge, meningsfulle fritidsaktiviteter og vennskap både mellom ungdommer på omsorgssentre og mottak, og med norske ungdommer. Følgende forhold fremheves som viktige for å møte ungdommenes praktiske omsorgsbehov: Styrket leksehjelp tilpasset ungdommenes hverdag, økt samarbeid med skolen, flere langvarige medlemskap i lokalsamfunnets fritidsarenaer, økt dialog om forhold som utfordrer vennskap og tydelige voksne som setter grenser

For ivaretagelse av emosjonelle og praktiske omsorgsbehov er det nødvendig med en bemanningsgrad som til enhver tid sikrer tilgjengelige voksne, et bevisst forhold til bruk av tolk på ungdommenes premisser, gode rutiner for tilsyn, medbestemmelse som tillater bevaring av kulturell identitet, en følelse av kontinuitet, samt sikring av informasjon og barnas rett til å bli hørt gjennom representantordningen. Rammene for omsorgssentre og asylmottak representerer i dag svært ulike utgangspunkt for å få til dette og bidrar til store forskjeller i levekår og livskvalitet blant de yngre og eldre ungdommene. Overføring av ansvaret for bo- og oppfølgingstilbudet til barnevernet også for de eldre ungdommene vil i større grad sikre forsvarlig omsorg, selv om vi også her har en vei å gå for å gi de unge en så god hverdag som mulig i denne livsfasen.

Kapittel 8

Lengeværende barn og unge

Berit Berg, Kirsten Lauritsen og Susanne Søholt

Barn og unge som oppholder seg lenge i mottak er en særlig utsatt gruppe. En rekke undersøkelser viser at lang oppholdstid i mottak og en langvarig usikker livssituasjon representerer en risikofaktor både når det gjelder barnas helse, omsorgssituasjon og sosiale situasjon for øvrig (Berg & Sveaass 2005, Berg 2006, 2012, Lidén et al 2011, 2013). Både fra barnefaglig og forskerhold er det uttrykt stor bekymring for den belastningen det representerer å oppholde seg lenge på mottak – enten med en uavklart situasjon eller med endelig avslag. Samtidig vet vi at barn reagerer forskjellig og at variasjon i både familiesituasjon, sosiale nettverk og tilretteleggingen av mottaks-situasjonen vil ha betydning for barnas totale livssituasjon.

8.1 Hvem er de lengeværende?

Det er vanskelig å finne en klar definisjon på lengeværende asylsøkere – eller som det er formulert av Justisdepartementet: Barn som har langvarig opphold i Norge i forbindelse med søknad om asyl. Årsaken til langvarig opphold er som regel at de har fått avslag på sin asylsøknad, men at vedtaket av ulike grunner ikke er effektivt. Hva som regnes som «langvarig opphold», er heller ikke entydig definert. Lenge snakket man om tre år som en grense, noe som blant annet ble brukt som begrunnelse for å gi bosniske flyktninger med midlertidig beskyttelse oppholdstid i Norge på tre år eller mer permanent oppholdstillatelse på midten av 1990-tallet (Berg 1998). Etter dette ble en slik treårsgrense ofte brukt som en uformell grense i omtalen av lengeventende - eller som det nå heter: lengeværende. I en juridisk avhandling ved Universitetet i Bergen sies dette om dagens praksis:

Praksis synes å ha skapt en nedre begrepsmessig grense hvor barnet anses å være lengeværende når det har vært i Norge i minst tre år. Likevel må barnet etter dagens praksis ha bodd i Norge i mer enn fire og et halvt år og gått minst ett år på skolen for å ha en slik tilknytning til riket som danner grunnlag for oppholdstillatelse (Gautun 2014, s. 5).

Problemstillinger knyttet til lengeværende barn knyttes gjerne til hvordan hensynet til barnets beste er ivaretatt i asylprosessen. Dette gjelder særlig i saker der vilkårene i utlendingsloven ikke er oppfylt, men hvor det kan være grunnlag for å gi oppholdstillatelse dersom det foreligger sterke menneskelige hensyn eller at utlendingen har særlig tilknytning til riket (jfr Utlendingslovens § 38).

Med virkning fra 1. juli 2014 trådte det i kraft en endring i utlendingsforskriften – en engangsløsning for lengeværende barn (G-03/2014). Her er det i § 8-13 tatt inn en midlertidig bestemmelse om oppholdstillatelse til barn som har søkt asyl og som har oppholdt seg i Norge i minst tre år. Gruppen som omfattes av denne engangsløsningen er en nærmere avgrenset gruppe lengeværende barn og deres nærmeste familie (familie og enslige søsken under 18 år). Det er gjort følgende presisering i saker som omfattes av denne engangsløsningen:

(...) det skal foretas en ytterligere avveining av barnets interesser mot innvandringsregulerende hensyn, slik som i andre saker etter utlendingsloven § 38 om oppholdstillatelse på humanitært grunnlag (ibid).

Rundskrivet inneholder også nærmere presiseringer av vilkårene for oppholdstillatelsen, vurderinger av forholdet til øvrig lovgivning og internasjonale forpliktelser, samt en redegjørelse for saksbehandlingen. Iverksettingen av denne engangsløsningen ble vinteren 2014/2015 et hett politisk tema, der justisministeren måtte tåle skarp kritikk fra Stortinget for ikke å ha bidratt til at rundskrivet ble effektivt. Debatten om dette pågikk også i media, og Bergens Tidende hadde vinteren 2014/2015 en serie artikler som ble sentrale i opprullingen av saken. Selve debatten er ikke tema for denne rapporten, men den er samtidig et viktig bakteppe for vår studie av lengeværende barn og deres familier.

Like før opprullingen av saken i media og etter hvert i Stortinget hadde det skjedd en opptrapping når det gjaldt uttransportering av afghanske familier med endelig avslag. Mange av dem som ble uttransportert, tilhørte målgruppa som er beskrevet i den nye forskriften. Flere av våre mottaksbesøk foregikk i denne perioden, og i samtlige av mottakene var det lengeværende familier. Uttransporteringene skapte frykt, og mange av familiene var redde for å snakke med både mottaksansatte og oss forskere. Selv om det var presisert at verken mottaksansatte eller forskere hadde noen innflytelse på beslutningene i disse sakene, var manges reaksjon tilbaketrekking. Vi fikk imidlertid intervjuet noen av familiene og de enslige mindreårige som befant seg i målgruppa.

8.2 En afghansk familie

Uttransporteringer er en dramatisk hendelse for dem som er involvert. I tillegg skaper det frykt og uro hos andre som befinner seg i en lignende situasjon. I løpet av våre mottaksbesøk traff vi mange familier med endelig avslag på sin asylsøknad og som sto i fare for å bli returnert mot sin vilje. På ett av mottakene møtte vi en familie fra Afghanistan som hadde bodd i Norge i litt over fem år. Familien besto av mor, far og fire barn. Det yngste barnet var født i Norge. Et av barna gikk på ungdomsskolen, de to eldste gikk på videregående skole. Familien hadde egen leilighet i nærheten av mottaket og beskrev boforholdene som bra. Etter at de fikk avslag på sin asylsøknad, ble basisbeløpet til familien redusert. Dette gjorde at familien måtte knipe inn på alle typer utgifter, noe som også gikk ut over barna. Før avslaget hadde de mottatt 13.300 kroner i måneden, mens beløpet nå var redusert til 11.110 kroner i måneden (UDIs Pengereglement, RS 2008-035V1). Reduksjonen gjorde at en fra før vanskelig økonomisk situasjon, ble enda vanskeligere. Familien la ikke skjul på at dette var bekymringsfullt, men det som var deres store bekymring var om de måtte forlate Norge.

Intervjuet med familien gikk over flere timer. Først snakket vi med foreldrene, deretter med de tre eldste barna. Det minste barnet sovnet i sofaen og ville nok uansett ikke ha forstått så mye av samtalen. De eldste både forsto og hadde lyst til å formidle sine erfaringer. Barna var godt integrert i både barnehage, skole og nærmiljø, men sa de var redde hver dag på grunn av situasjonen. Når de snakket om «situasjonen», mente de både situasjonen i hjemlandet og redselen for å bli uttransportert. De følte seg utrygge på mottaket. Selv om de aldri hadde hatt psykiske problemer tidligere, tæret situasjonen på den psykiske helsen.

Foreldrene og de eldste barna beskrev situasjonen ganske likt. Dette var ting de snakket om hele tida – det var det som fylte det meste av tilværelsen. På spørsmål om barna snakket om sine bekymringer med venner og medelever, svarte de at dette var noe de bare snakket om i familien. Dette forklarte de dels med at norske elever ikke ville forstå hvordan de hadde det, dels begrunnet de det med at de på skolen ville være «mest mulig vanlige» - ikke skille seg ut og være «dem fra mottaket». De ønsket ikke masse oppmerksomhet, men innrømmet samtidig at dette noen ganger kunne være vanskelig. Dette gjaldt for eksempel når de skulle forklare hvorfor de ikke lenger kunne være med på fritidsaktiviteter som de hadde vært med på før (gitarkurs, taekwondo, fotball). Reduksjoner i basisbeløpet etter at familien hadde fått avslag på asylsøknaden gjorde at de ikke lenger hadde råd til å være med på ting som kostet penger. Det såreste var da eldstejenta måtte levere tilbake gitaren som hun hadde fått låne på gitarkurset. Da kjente hun seg både fattig og alene, noe som kom på toppen av den vedvarende bekymringen for om de fikk bli i Norge eller ikke.

Samtidig beskrev de skolen som «et trygt sted» - et sted det var godt å være. I tillegg til selve skolegangen, ble skolen et fristed. I timene på skolen var de «som alle andre». Å gå på skolen fungerte med andre ord normaliserende. Også foreldrene var

takknemlig for at barna fikk utdanning, noe som ikke hadde vært noen selvfølge i hjemlandet. De understreket spesielt jenters rett til skolegang. Nå var de imidlertid bekymret for at barna kanskje ikke fikk fortsette på videregående skole. De var klar over at regelverket ikke ga dem rett til dette etter at de hadde fått endelig avslag på asylsøknaden. De var særlig bekymret for den av barna som fortsatt gikk på ungdomsskolen. Ville hun få mulighet til å starte på videregående skole, som de to eldste? Kommunen de bodde i hadde hatt som praksis at elever som hadde begynt et videregående løp fikk fortsette, selv om de ikke formelt sett hadde noen rett til dette. For hun som fortsatt gikk på ungdomsskolen var de redd situasjonen kunne bli annerledes. Å være 16 år og ikke ha noe å gå til på dagtid, var en tanke de ikke orket å tenke ferdig.

Denne afghanske familien kan stå som en illustrasjon på situasjonen mange av de lengeværende familiene befinner seg i. De er konstant bekymret – både for situasjonen i hjemlandet og for eventuelt selv å måtte returnere. Det sliter på den psykiske helsen, det tapper foreldre for overskudd, noe som i neste omgang påvirker barnas omsorgssituasjon. Når barna i tillegg risikerer å miste skole- og barnehageplass, bidrar det til en ytterligere forverring av situasjonen. Opplæringsloven gir ingen rett til videregående skolegang etter et eventuelt avslag. Mange fylkeskommuner gir likevel lengeværende anledning til å fortsette på skolen etter fylte 16 år, men dette er altså ingen selvfølge.

I flere rapporter understrekes viktigheten av at barn og unge får mulighet til å fortsette i barnehage og skole også etter et eventuelt avslag på asylsøknaden (Dyregrov og Raundalen 1997, Lidén mfl 2011, Winsvold og Engebriksen 2010). Det blir argumentert med at lengeværende barn og unge har et ekstra behov for aktiviteter når familien har fått avslag. Skolegang er med på å skape forutsigbarhet og kontinuitet, noe som bidrar til å øke barns mestring av en vanskelig situasjon (Dyregrov og Raundalen 1997). Winsvold og Engebriksen (2011) omtaler dette som et «friminutt» fra foreldrenes frustrasjon. Også andre aktiviteter for barn og unge kan bidra til å skape et pusterom eller et hvileskjær. Ei jente som deltok i en barnegruppe på mottaket beskrev betydningen av gruppa på denne måten: Jeg glemmer å være trist! (Berg 2006). Uttalelsen sier mye om hvordan denne jenta følte seg til daglig, samtidig som den understreker betydningen av å ha noe fast å gå til – noe som skaper kontinuitet.

8.3 Forhold som hindrer normalisering

Håp om opphold bidrar til at foreldre følger opp barna sine. Avslag på søknad kunne imidlertid føre til at foreldrene reagerte med apati og tilbaketrekking fra all aktivitet. Det kunne gå utover barna, blant annet ved at foreldrene nektet å følge dem til barnehagen og til aktiviteter hvor en var avhengig av at foreldrene stilte opp. Foreldre mister også tilbud om norskundervisning og aktiviteter ved avslag. Over tid kan dette

virke uheldig inn på familien. Barna fortsetter på skolen, blir gode i norsk og tilegner seg fortløpende kunnskap, mens foreldrene blir hengende etter. Langsamt kan rollene endres slik at det blir barna som mestrer og forstår og blir veiledere for foreldrene i stedet for omvendt. Vi opplevde dette i intervju situasjoner med barn helt ned i småskolealder. På den annen side fremhevet mottaksansatte at ungene kan gi foreldrene energi gjennom hva de opplever og lærer, noe som kan stimulere foreldrene til å følge opp barna sine.

Ungdom over 16 år i familier med avslag mister retten til videregående skole. Flere steder ble det ordnet plass likevel, men det var ikke en rettighet. Finnmark fylkeskommune er et eksempel på hvor man har utviklet en velvillig praksis for denne gruppen av ungdommer. Der legges det vekt på at det er best for ungdommen å få fortsette på skolen så lenge de bor i mottak. Det gjelder få personer og har i følge fylkeskommunen foreløpig ikke representert noe problem.¹ Ungdommen har derimot ikke fått en rett til videregående skole ved avslag. I breddeundersøkelsen meldte ca. halvparten av mottakene at mellom 76 og 100 prosent av deres ungdommer fikk plass på videregående skole. De fleste av ungdommene vi snakket med fortalte derimot at de hadde mistet plass på videregående skole. Noen håpet på plass neste skoleår om det ble noe ledig. De som ikke fikk plass hadde få andre normaliserende aktiviteter. De ble sittende hjemme uten noe å gjøre og mistet lett kontakten med tidligere venner fra skolen. Noen gråt mye. Dette slo spesielt uheldig ut for funksjonshemmede med begrensede bevegelsesmuligheter. Sett i et lengre perspektiv kan en spørre seg om det ikke vil være fordelaktig om ungdom som skal sendes ut av landet får gå på skole så lenge de oppholder seg i Norge. All tilegnet kunnskap er en individuell ressurs som er koplet til personen og som vedkommende tar med seg. Tilegnet kunnskap og evne til læring kan være vel så viktig for ungdom som må forlate Norge, som for de som får innvilget opphold.

8.4 Apati og tilbaketrekking

Flere ansatte ga uttrykk for bekymring når det gjaldt barnefamilier med endelig avslag som blir sittende lenge på mottaket. De mente utreise burde gjennomføres raskt ved avslag. De opplevde at avslagene kom relativt fort, men at utfordringen er at foreldre ikke greier å finne ut av verken om, hvor eller hvordan en retur skal foregå. Ifølge ansatte er det mange foreldre som reagerer med apati og tilbaketrekking når de får avslag. Dette går også utover barna. Foreldre slutter å følge barna til barnehagen, noe som fører til at de mister barnehageplassen. Barna blir dermed skadelidende som følge av avslaget og blir gående sammen med frustrerte foreldre i en situasjon der de kanskje mer enn noen gang ville hatt behov for dette tilbudet.

¹ Telefonforespørsel til Finnmark fylkeskommune.

Noen eksempler kan illustrere dette:

En av informantene som bor på selve mottaket er en kvinnelig beboer som kom til mottaket i 2012 med mann og to gutter. Guttene er nå 5 og 8 år. Familien har fått to avslag. Mannen flyttet til et mottak lenger sør for 6-7 måneder siden. Kvinnen forteller at de hadde problemer i samlivet, han har slått henne og hun sier at heller ikke barna vil være sammen med faren. Hun gråter under intervjuet og forteller at også barna gråter og har mareritt om natten. Den eldste sønnen går til psykolog, og psykologen sier at dersom ikke situasjonen endrer seg når det gjelder oppholdstillatelsen, er det vanskelig å oppnå noen bedring i guttens situasjon. Han er engstelig hele tiden og er preget av morens angst. Han går og er redd for at de skal bli hentet, han sover dårlig og våkner ofte om natten. Hun har døra låst hele tiden og våger ikke å sove ordentlig. Hun forteller at mottaket hjelper dem alt de kan, men at de ikke kan hjelpe med noe annet enn det praktiske. Barna går 2-3 ganger i uka på noen aktivitetstilbud, og de bruker barnebasen litt i helgen sammen med andre barn. Hun synes skolen er bra, de skaffer tolk når det er nødvendig, og mottaket hjelper også med tolk ved behov. Barnehagen blir betalt. Hun har lite penger, men barnevernet og familiesenteret hjelper. Femåringen gleder seg til å gå i barnehagen, de har planer og foreldremøter, folk er åpne, og hun opplever både barnehagen og ansatte i mottaket som snille og hjelpsomme. En ansatt kom til og med om natta en gang hun var veldig redd. Hun ser at de har en vanskelig jobb.

Intervjuren opplevde at dette er en kvinne i sterk psykisk ubalanse, som tydelig er redd både her og for en eventuell retur. Dette preger i stor grad hennes omsorgsevne. Bare den yngste gutten var til stede under intervjuet, den andre var på skolen. Den yngste vandret mye rundt, inn og ut av rommet og soverommet der familien har TV stående. Han var tydelig oppmerksom på morens følelsesmessige reaksjoner under intervjuet. Han ville være i nærheten og gjorde seg mange ærend ut på kjøkkenet for å sjekke situasjonen. Familien har en av de beste leilighetene på mottaket, med kjøkken, soverom og bad, og det er tydelig at familien får så god oppfølging som det er mulig fra mottaket. Psykologhjelpen er viktig, men kan ikke gjøre noe med verken moren eller sønnens grunnleggende problemer, som både handler om opphold, angst for det muslimske miljøet både her og i hjemlandet, inkludert hennes egen og mannens familie, som sier de skal drepe henne om hun skiller seg fra mannen sin. Situasjonen for de to barna er ikke bra, særlig den eldste har ifølge mor store psykiske problemer, noe som blir bekreftet av psykologens tilbakemeldinger.

Familie 2 er et kurdisk ektepar med en gutt på 11 måneder, som er i barnehagen under intervjuet. Familien har fått to avslag. De kom til mottaket for ett år siden og har tidligere bodd utenfor mottaket, der mannen hadde vaskejobb og jobb på en restaurant. På spørsmål om hva de gjør når gutten

er i barnehagen, er svaret «ingenting». De er veldig glade for barnehage-tilbudet, fordi gutten er enebarn og kjeder seg mye hjemme. I barnehagen får han leke med andre barn og han lærer mye, noe foreldrene mener vil gjøre det lettere for han når han skal begynne på skolen. På besøk i barnehagen dagen etter, møtte vi gutten, som virket ganske tilbaketrukket og som satt på fanget til en av de ansatte under samlingsstunden. Ifølge styreren hadde han behov for veldig mye oppmerksomhet og trygghet, noe de prøvde å gi han.

Familie 3 består av mor og tre gutter på 8, 5 og 2 år. Den eldste går i tredje klasse, de to andre er i barnehage. De bor i en liten leilighet med et lite kjøkken, stue og ett soverom der de sover alle fire. Mor opplever det som lite og trangt, det er ingen plass til leksearbeid. Barna kan ikke ha besøk av kamerater, og de feirer ikke bursdager. Mor er frustrert fordi hennes midlertidige opphold innebærer at hun ikke får lov til å gå på norskkurs. Hun har fått tilbud om kveldskurs, men som enslig mor er dette uaktuelt. Det fører til at hun ikke kan hjelpe den eldste med leksene, bare i matematikk og engelsk. Hun er alene med barna, mannen var voldelig og hun vil ikke ha noe med han å gjøre. Hun var på krisesenter for 2 år siden. Hun seier at hun har gått hjemme i seks år nå, og synes det er vanskelig å gå til kommunen for søke om annen leilighet. Hun har aldri fri, og barna krangler mye. Mottaket har prøvd å påvirke kommunen og voksenopplæringen for å finne en fleksibel løsning for henne, uten å lykkes.

I den siste perioden har det vært spesielt mange returer, noe som skaper frykt og panikk mellom mange beboere, ikke minst mellom barna: «Mange av ungene er livreddet politiet.» Mottaket og helsesøster på et av mottakene forteller at de jobber mye med frivillig retur, og de har en familie nå som vurderer å reise. Helsesøster mener det er viktig å ha et realistisk bilde av situasjonen og ikke støtte opp under et falskt håp. Hun prøver å få fram de positive sidene med retur, det at en kommer sammen med resten av familien pluss at en får med seg en del penger slik at man har litt kapital til å bygge seg opp eller reise videre: «De kan jo dra til USA for eksempel, om de vil det», sier hun. Det er kanskje lettere sagt enn gjort....

En styrer i en av barnehagene opplever at lang ventetid og uforutsigbarhet om framtiden for familien har stor innvirkning på barna hun jobber med. Tidligere har hun arbeidet med et prosjekt om lengeventende asylbarn der de kartla hvor mange lengeventende barn det var i kommunen og gikk i dialog med familiene det gjaldt. I samtalene tok de utgangspunkt i hva barna og ungdommene drømte om. Hun fortalte at frustrasjonen ofte kom fram hos de større barna og ungdommene:

Jeg husker han ene gutten, han ville ikke svare sånn ordentlig, men vi prøvde å presse han litt og til slutt så bare sprekker han og roper at hvordan i f.. kan jeg drømme om noe, jeg vet jo ikke om jeg har en framtid en

gang. Og som et annet barn sa, at det her er som å leve med en kreftdiagnose. Jeg vet ikke om jeg skal dø eller om jeg får leve. Får jeg ikke bli, hvor skal jeg dra? Det er veldig destruktivt, tenker jeg. Og det synes jeg ikke politikere på et overordnet nivå i Norge tar tak i.

Hun peker på at når man ser hvor fort barn tilegner seg språkkunnskaper, blir det tydelig hvor lenge to år i et barn sitt liv er. Hun mener at mange som styrer landet ikke har dette menneskeperspektivet, særlig i forhold til barn.

8.5 Barnets beste

I Redd Barnas «En alvorlig stor melding – fra barn som søker asyl i Norge» (Melding til Stortinget 2012- 2013) har barn som søker asyl selv kommet til orde og beskrevet sin situasjon. To gutter på 13 og 14 år beskriver i et brev til kongen sin situasjon, på følgende måte:

Når man tenker på hva som er best for barn, må man tenke på om det er krig i landet han kommer fra. Hvis det er et land han kan leve bra i, kan man bli sendt tilbake. Hvis du har bodd her lenge, har man mange venner, og plutselig bli sendt tilbake til landet ditt, må du hele tiden alene. Da kan det være best å være her (Redd Barna 2013, s. 15).

Engangsavtalen som trådte i kraft 1. juli 2014, stiller som betingelse at du for å bli vurdert etter denne engangsavtalen må ha samarbeidet om å avklare identitet og at du må komme fra et land Norge har returavtale med. Flere organisasjoner var kritiske til betingelsene som var knyttet til denne engangsordningen, blant annet Norsk organisasjon for asylsøkere (NOAS):

Vi er kritiske til kravet om returavtale, som innebærer at hvilket land familiene kommer fra, har større betydning enn barnas botid og tilknytning til Norge. Barn fra blant annet Iran og Somalia vil derfor ikke omfattes av avtalen, og vil derfor ikke få opphold etter den nye regelen – selv om de har bodd lenger i Norge enn mange av de barna som får opphold etter den midlertidige bestemmelsen. NOAS er også kritisk til kravet om å medvirke til å avklare identitet. Vi frykter at dette vilkåret tolkes svært strengt, slik at mange familier som oppfyller de øvrige vilkårene, vil få avslag fordi de ikke anses å ha gjort nok for å avklare egen og barnas identitet (NOAS 2015).

Debatten rundt engangsavtalen og kravet om returavtale har preget både det politiske Norge og fagmiljøer som jobber for «barnets beste». Vi skal ikke gå langt inn i debatten, men siden den ble et viktig bakteppe også for vår undersøkelse, ser vi det som relevant å bruke noe plass på det som skjedde høsten 2014/vinteren 2015.

Media har hatt en lang rekke reportasjer som viser hvordan barn som har meste-
parten av sin oppvekst i Norge er sendt tilbake til et hjemland de kanskje ikke kjenner.
Mange av disse sakene har fått egne navn: «Nadia-saken», «Shaima-saken», «Sana-
saken» osv. Bergens Tidende presenterte i desember 2014 en liste over 64 av de 76
lengeværende barna som til da var blitt uttransportert (Bergens Tidende 18. desember
2014). Saken vakte stor oppmerksomhet både politisk, mediemessig og i opinionen.
Bergens Tidende fikk pris fra Stiftelsen for en Kritisk og Undersøkende presse (SKUP)
for det som ble omtalt som «systematisk og særdeles systematisk gravearbeid»
(Bergens Tidende 21. mars 2015). I løpet av vinteren var det også stor oppmerksom-
het omkring saken på sosiale medier. Politisk fikk saken etterspill og medførte blant
annet at justisministeren flere ganger måtte svare for seg i Stortinget. Her kom det
blant annet fram at den nye forskriften ikke var videreformidlet internt i systemet,
noe som førte til at engangsløsningen for lengeværende barn ikke ble satt ut i livet.

Organisasjoner som NOAS og Redd Barna har gjentatte ganger etterlyst barne-
perspektivet i vurderingen av asylsakene, og også barneombudet har tatt til orde for en
asylpolitikk som lar barnets beste veie tyngre enn innvandringsregulerende forhold.
Engangsavtalen skulle bidra til at barnets beste i større grad skulle ha forrang, og at
barn med botid over tre år i denne sammenhengen skulle prioriteres. Uttransporte-
ringen av lengeværende barn høsten 2014/vinteren 2015 har av mange blitt beskrevet
som et klart brudd på denne avtalen.

8.6 Nøktern standard

I Stortingsmeldingen Barn på flukt (Meld. St. 27 (2011-2012) er situasjonen for barn
som bor lenge i mottak omtalt som en utfordring: *Asylmottak skal være et midlertidig
tilbud og standarden er satt deretter* (side 72). Det er Utlendingsloven som hjemler
retten til innkvarteringstilbud til asylsøkere, men hva dette innkvarteringstilbudet
skal inneholde, er ikke nærmere beskrevet i loven. I forskrifter fra UDI finner vi
følgende presisering: (Mottaket) *skal være et nøkternt, men forsvarlig innkvartere-
ringstilbud som sikrer beboernes grunnleggende behov og den enkeltes behov for
trygghet* (RS 2011-004). I utredningen I velferdsstatens venterom. Mottakstilbudet til
asylsøkere (NOU 2011:10) er boforholdene for lengeværende og andre grupper med
særskilte behov omtalt særskilt. Utredningen slår innledningsvis fast at standarden på
innkvartering i ankomstfasen kan og bør være nøktern, men understreker at det må
tas særlige hensyn til personer med spesielle behov. Det kan dreie seg om syke og
funksjonshemmede, og det kan være lengeværende. Om gruppa lengeværende sier
utvalget i klartekst at *boforholdene for mange som har bodd lenge i mottak i dag ikke
er gode nok* (NOU 2011:10, s. 200).

Begrepet «Nøktern standard» rommer imidlertid mer enn boforhold. Det handler

blant annet også om økonomi, omsorgssituasjon, skolegang og barnehage, samt tilgang til helsetjenester og aktivitetstilbud. Bemanningssituasjonen på mottaket er også en del av dette bildet. Da de første mottakstilbudene for asylsøkere ble etablert på slutten av 1980-tallet, var tanken at dette skulle være kortvarige innkvarteringstilbud (Berg 2012). Både pengereglement og driftsreglement tok utgangspunkt i denne midlertidigheten. Og som det er understreket i en rekke forskningsrapporter (ibid), er det mye man kan leve godt med en kort stund. Men når et kortvarig innkvarteringstilbud går over til noe langvarig, blir situasjonen en helt annen. En 6-åring som har bodd på mottak i fire år, har liten hukommelse på noe annet enn livet på mottaket. Unntakstilværelsen er blitt en normaltilstand. Spørsmålet er: Hva betyr dette for barns livskvalitet og levekår?

En rekke forskningsrapporter uttrykker bekymring for asylsøkeres økonomiske situasjon (Lauritsen og Berg 1999, Berg og Sveaass 2005, Lauritzen 2007, Lidén mfl 2011). Lidén med kolleger sier det slik:

Fattigdom preger tilværelsen til de aller fleste familier i asylmottak. Særlig vil vi framheve at barn i familier med endelig negativt vedtak er ekstremt fattige, med inntekter og boforhold som ligger langt under lavinntektsfamilier i Norge. (Lidén mfl 2011, s. 374)

Fattigdom er, slik vi har vært inne på tidligere, et relativt begrep. Det er likevel liten tvil om at asylsøkere er fattige, og det er liten tvil om at fattigdom påvirker barns livssjanser (Fløtten m fl 2011). Dette er også diskutert i Berge-utvalget innstilling (NOU 2011:10). Her ses asylsøkeres økonomiske levekår i sammenheng med levekår for befolkningen som helhet. Asylsøkere inngår ikke i de ordinære sammenligningene av levekår, men satsene som ytes til livsopphold ligger betydelig under nivået på statens veiledende satser for sosialhjelp (ibid, s. 102)). I en sammenligning av satser for sosialhjelp og satsene som gjelder for asylsøkere, mottar en tilsvarende familie på sosialhjelp nesten det dobbelte av denne familien. Statens veiledende satser for sosialhjelp omfatter utgifter til det daglige, løpende livsoppholdet. Boutgifter er tatt ut av regnestykket, slik at beløpene er sammenlignbare.² Bergeutvalget uttrykker bekymring for denne situasjonen og skriver blant annet:

Utvalget ser ikke bort fra at det å bedre de økonomiske forholdene for asylsøkere kan virke som en såkalt pull-faktor som kan bidra til at personer som ikke oppfyller vilkårene for beskyttelse og humanitær tillatelse, søker asyl i Norge. Men slike innvandringsregulerende hensyn må ikke medføre at mennesker over tid må leve i fattigdom. Utvalget mener tidsfaktoren er vesentlig i denne forbindelse. Når det gjelder opphold i mottak av noen få måneders varighet, er ikke de veiledende satsene for stønad til livsopphold

²Beregningene tar utgangspunkt i utregninger som er presentert i NOU 2011:10, kap. 13.3)

nødvendigvis relevante. Er oppholdstiden lengre enn det, er det derimot grunn til bekymring for den relativt lave økonomiske støtten som blir asylsøkere til del. Utvalget er i så måte spesielt bekymret for barna og de begrensningene den lave stønaden legger på deres muligheter til utfoldelse og sosial kontakt med andre barn (ibid, s. 102)

Utvalget finner det rimelig at den økonomiske stønaden reduseres for personer som har fått endelig avslag, men er likevel bekymret for situasjonen for barn:

Det kan her være snakk om familier som har hatt langvarig opphold i Norge med svært begrenset familieøkonomi. Og selv om utbetalingene for barn ikke reduseres, vil utbetalingen til den enkelte familie skje i form av én sum som ikke sier noe om at barn er skjermet. Det vil være opp til den enkelte familie om barn faktisk skjermes (ibid, s. 102).

Med en månedlig utbetaling som utgjør om lag det halve av statens satser for sosialhjelp, sier det seg selv at det er vanskelig å skjerme barna. Barna i den afghanske familien var frustrert over hvordan reduksjonen i basisbeløp påvirket deres muligheter til å delta i fritidsaktiviteter sammen med venner og skolekamerater. Når man snakker om fattigdom i Norge i dag, handler det ikke om «sult og nød», men om muligheten til «et normalt liv». Ingen av de lengeværende vi møtte snakket om dyre fritidsaktiviteter eller kostbare klær, men om å kunne ha råd til å delta på aktiviteter som fotball og musikkøvelser, slik de fleste norske barn tar som en selvfølge. I familier der en eller flere av familiemedlemmene hadde dårlig helse, var det flere som ga uttrykk for at pengene ikke strakk til når de både skulle dekke mat og medisiner. Men dårlig økonomi skaper også ringvirkninger. Redd Barna sier det slik:

Oppvekst i en lavinntektsfamilie er et komplekst og sammensatt problem, og handler om mer enn kun lav inntekt. Dårlige levekår utfordrer barns muligheter til å realisere sine rettigheter slik de er nedfelt i barnekonvensjonen. Barnefattigdom i Norge handler ikke så mye om sosial nød eller mangel på nødvendige forbruksvarer, men heller om utenforskap og eksklusjon. Forskning viser at disse barna har større risiko enn andre barn for selv å bli fattige som voksne, at de i mindre grad enn andre barn deltar i sosiale aktiviteter, og at det er en sammenheng mellom inntekts-situasjonen til familien og barns psykososiale helse. (<http://www.reddbarna.no/vaart-arbeid/barn-i-norge/barnefattigdom>)

Barnefattigdom rammer særlig barn av foreldre med lite utdanning, foreldre uten fast jobb og foreldre med minoritetsbakgrunn (Fløtten mfl 2011). Asylsøkere inngår ikke i den løpende levekårsstatistikken, men hvis vi sammenligner asylsøkeres økonomiske situasjon med de som mottar sosialhjelp (slik det blant annet er gjort i NOU2011:10), ser vi at asylsøkere kommer svært dårlig ut. Vi ser også at de relativt sett har sakk

mer akterut de seinere årene. Det er derfor liten tvil om at asylsøkere generelt og de lengeværende spesielt er blant de absolutt fattigste i Norge.

8.7 Oppsummering

De lengeværende familien beskriver problemer av ulik karakter. Det grunnleggende problemet er knyttet til om de får bli i Norge eller ikke. De som tilhører denne kategorien beboere, har alle vært igjennom mange runder med søknader, klager, nye klager og kanskje også rettslig behandling av søknaden. Før dette har mange av dem tilbrakt måneder på flukt. Noen har også bodd i eksil i naboland til eget hjemland før de dro videre og til slutt kom til Norge. I mange familier har foreldre og barn vært splittet og først blitt gjenforent i Norge. Andre lever fortsatt på hvert sitt sted eller er blitt borte for hverandre under flukten. Blant familiene er det også mange som har opplevde at nære familiemedlemmer er drept eller har forsvunnet. Barn er født under flukt eller på mottak, noen barn har vært med på hele reisen: Krig og forfølgelse i hjemlandet, flukten, asylsøknaden og avslaget.

Det er mange historier, og selv om vårt fokus i denne rapporten er på barnas levekår, er det vanskelig å beskrive «her og nå» uten å ha med seg historien. Fortid, nåtid og framtid henger sammen. Antonovsky (1987) peker på faktorer som er viktig for å motvike stress. Han bruker begrepet «sense of coherence» (opplevelse av sammenheng) som målestokk. Ifølge Antonovsky er det tre elementer som er sentrale for å oppleve sammenheng og dermed redusere stress:

- Situasjonen må oppleves som *forståelig*
- Du må ha mulighet til *påvirkning*
- Du må oppleve situasjonen som *meningsfull*

Asylsøkeres situasjon kan langt på vei beskrives som det stikk motsatt av dette. De har liten mulighet til påvirkning, og mange (og da særlig barna) har store problemer med å forstå det som skjer. Selv om situasjonen i utgangspunktet var kjennetegnet av mening (søke asyl), utvikles det over tid en følelse av meningsløshet og apati hos mange (Berg og Sveaass 2005).

Forskning om flukt og eksil understreker betydningen av at det bygges bro mellom det som var, det som er og det som skal bli og beskriver dette som en forutsetning for en vellykket integreringsprosess (Sveaass & Hauff, 1997; Ramirez, 1990; Berg & Valenta, 2005; Valenta, 2008; Berg 2010). For lengeværende barn er tilværelsen preget av usikkerhet i alle faser. De har vært utsatt for påkjenninger i fortid, de opplever usikkerhet i hverdagen og de vet ikke hva de skal våge å håpe på i framtida. Ingen vil være uenig i at dette skaper vanskelig rammebetingelser for barn og unge, at det påvirker både levekår og livskvalitet, men debatten har handlet om hvilke hensyn

som skal veie tyngst: Hensynet til barna eller de innvandringsregulerende interessene.

Barn og unge blir på mange måter «en uskyldig tredjepart». De betaler prisen for de voksnes handlinger – enten det er foreldrenes flukt eller samfunnets beslutning om hvem som får bli og hvem som må dra. Jo lenger tid denne prosessen varer, dess mer vil barn og unge orientere seg mot det nye samfunnet. Tre, fire, fem år på mottak kan være mesteparten av et barns liv. De snakker språket like godt som medelevene på skolen, de deltar i aktiviteter og er godt i gang med sin integreringsprosess. Ansatte vi snakket med både på mottaket og i kommunene var opptatt av tidsdimensjonen. De opplever det som opprivende at barn som har bodd lenge på mottak skal «tilbake» til et hjemland de kanskje ikke kjenner. Og jo lenger tid det tar før returen finner sted, jo vanskeligere blir det. Rask retur hvis det er det som er UDI og UNEs beslutning, er derfor noe mange gir uttrykk for. For dem som ikke kan returneres, er det entydige rådet: Sørg for at familiene har en livssituasjon som gjør det mulig å fungere i hverdagen. Det betyr at barn får fortsette i barnehage og skole – også de barna som går på videregående skole. Det betyr at foreldre får mulighet til å lære språk – enten det er norsk, engelsk eller noe annet de kan ha nytte av ved en eventuell retur. Og – det betyr at økonomien ikke strammes inn så mye at barn og unge må slutte med alle aktiviteter som koster penger.

I de lengeværende familiene reduseres basisbeløpet til de voksne, mens beløpet forblir det samme for barna. Men – en familie er en enhet, og som alle vi snakket med sa: Det er summen som teller. Hvis det ikke er penger nok til mat, klær og andre nødvendighetsartikler i en familie, vil det uansett gå ut over barna. Beløpene vi snakker om er små i den store sammenhengen, men for den enkelte familie kan det bety mye. Logikken med at et lavere beløp skal få familiene til å returnere, har til nå vist seg lite effektiv. Det eneste vi vet med sikkerhet er at reduksjon i basisbeløpet reduserer både levekår og livskvalitet for barn og unge som allerede er i en presset livssituasjon.

Kapittel 9

Oppsummering og anbefalinger

*Berit Berg, Kristian Rose Tronstad, Marko Valenta,
Kirsten Lauritsen, Susanne Søholt og Hilde Michelsen*

I dette avslutningskapitlet vil vi oppsummere hovedfunn fra undersøkelsen og komme med anbefalinger for det videre arbeidet. Oppsummeringen tar utgangspunkt i det som allerede er presentert i de foregående kapitlene og baserer seg på både registerdata, breddedata og kvalitative data. Breddedataene består av fem separate undersøkelser:

- Spørreskjema til barn og unge
- Spørreskjema til samtlige mottak
- Spørreskjema til sektormyndigheter i vertskommunene innen helse, skole og barnevern

Det kvalitative materialet består av:

- intervjuer med medfølgende barn og foreldre
- intervjuer med enslige mindreårige på mottak og omsorgssenter
- intervjuer og fokusgruppeintervjuer med mottaksansatte
- intervjuer og fokusgruppeintervjuer med representanter for sektormyndighetene
- besøk i mottak, omsorgssenter og barnehager

I tillegg er det gjennomført analyser av policydokumenter, prosjektrapporter, evalueringer og lokale arbeidsdokumenter. Vi har også hatt stor nytte av innspill fra styringsgruppa for prosjektet.

Materialet i prosjektet er omfattende, noe som kan gjøre det utfordrende å foreta en samlet oppsummering. Samtidig er våre funn på de fleste vesentlige områder ganske entydige – på tvers av datakilder og informantgrupper. Det gjør det mulig å presentere noen hovedpunkter og ut fra dette komme med våre anbefalinger. For en mer detaljert gjennomgang vises det til kapitlene foran. Presentasjon og anbefalinger er

gjort sektorvis – med noen få unntak. Vi starter med de overordnede spørsmålene knyttet til levekår og livskvalitet og presenterer anbefalinger knyttet til disse. Deretter følger en sektorvis oppsummering med anbefalinger. Helt til slutt har vi to avsnitt knyttet til grupper som har vært særlige fokusområder i prosjektet: enslige mindreårige asylsøkere og lengeværende.

9.1 Levekår og livskvalitet for barn i asylsøkerfasen

Ivaretagelse av barnas behov for trygghet, stabilitet og forutsigbarhet har vært et sentralt tema i prosjektet. Barnas egne beskrivelser viser hvordan usikkerheten følger med dem i de fleste situasjoner – både på dagtid og på nattestid. De beskriver hvordan usikkerheten gjør det vanskelig å få sove, de har mareritt og de bekymrer seg mye. Spørreskjemaundersøkelsen blant barn i skolealder viser også klart at det er på dette punktet asylbarna skiller seg mest ut sammenlignet med andre barn. De skårer høyt på bekymringer, stress og emosjonelle problemer. Det er imidlertid også et nokså entydig funn at en mest mulig normalisert hverdag er viktig for å motvirke disse stressfaktorene. Barnehage, skole og fritidsaktiviteter løftes her fram som det mest sentrale. Alt som bidrar til å normalisere hverdagen er med på å skape en best mulig omsorgssituasjon. I mange familier har foreldrene mer enn nok med å håndtere sine egne bekymringer. Dette gjør det ekstra viktig å ha personale på mottakene som kan fungere som voksne de unge kan snakke med.

I samtlige mottak er det organiserte fritidsaktiviteter, men omfang og tilrettelegging varierer. Noen steder er det mottakene selv som har hovedansvaret for å organisere tiltakene, men mange steder skjer aktivitetene i regi av frivillige organisasjoner. Mottakene har en ambisjon om at barn og unge på mottaket skal delta i aktiviteter i nærmiljøet. Noen steder fungerer dette, men mange steder synes lokale fotballag, håndballforeninger, speidergrupper, musikkorps mv det er utfordrende at det er så stor utskifting av barn og unge i målgruppa. Denne typen aktiviteter er basert på en viss form for kontinuitet, noe det er vanskelig å få til på et mottak. Desentraliserte mottak ser i større grad ut til å lykkes med integrering i lokale lag og foreninger, men også her er bildet sammensatt.

Det kan virke som aktiviteter som springer ut av skolehverdagen er lettere å delta på enn fritidsaktiviteter som organiseres helt på siden. Her er også betaling en utfordring. Ofte koster det ganske mye å delta, noe verken den enkelte familie eller mottaket har mulighet til å prioritere. UDIs aktivitetsstøtte har mange benyttet seg av, men mye av denne støtten går til enkeltstående tiltak som turer, leire eller andre «happenings»– ikke løpende aktiviteter. Barn og unge opplever dette som positivt, men savner mer av de løpende aktivitetene sammen med barn og unge utenfor mottaket. De har gjenomgående få møtepunkter med jevnaldrende utenfor mottaket, noe mange sier de

savner. De synes det er vanskelig å invitere venner «hjem» fordi de synes det er flaut å vise fram hvor spartansk de lever. Aktivitetstilbudene på mottak må ivareta alle aldersgrupper og være attraktive både for gutter og jenter. Mottakene har allerede utviklet et vidt spekter av aktivitetstilbud, både innenfor og utenfor mottaket. Dette arbeidet må fortsette, samtidig som det legges til rette for erfaringsutveksling mellom mottakene og til samarbeid med frivillige organisasjoner.

For barn og unge som bor sammen med foreldre eller andre nære tilknytningspersoner, vil familiens totale livssituasjon være avgjørende for levekår og livskvalitet. For foreldre som sliter med seinvirkninger av krig, forfølgelse og flukt, som er traumatisert eller har andre helseutfordringer, kan dette gå ut over omsorgsevnen. Selv gode omsorgspersoner vil ha behov for hjelp og støtte til å håndtere foreldrerollen i et nytt samfunn. Enslige mindreårige vil ha behov for tilgjengelige voksne til å veilede og støtte i en krevende hverdag. Mottakssystemet skal i første rekke ivareta den enkelte asylsøkers behov for innkvartering. Samtidig ser vi et behov for fagpersoner som er tilgjengelige for både barn, unge og foreldre.

Barns rett til å medvirke er nedfelt i barnekonvensjonen. Likevel er dette noe det er vanskelig å få klare svar på hvordan dette ivaretas i mottakssystemet. En forutsetning for medbestemmelse er at du får tilgang til informasjon og at denne er tilrettelagt for barn/unge på ulike alderstrinn. Dette så vi få eksempler på i mottakssystemet. Det betyr ikke at dette ikke forekommer, men det er i liten grad systematisert. Det er også en forutsetning at informasjon til barn blir formidlet på et språk de forstår. På spørsmål til barn og foreldre om barns medvirkning og medbestemmelse, ble det ofte gitt uttrykk for at de ikke er vant til at barn skal være med og bestemme, verken hjemme eller i samfunnet for øvrig. Her står man med andre ord overfor en dobbel utfordring – både å lære opp barn og unge til å medvirke, samt å sikre medbestemmelse. På bakgrunn av dette anbefales det:

- Gjennomføring av jevnlige undersøkelser for å få løpende oversikt over levekårssituasjonen til barn i asylsøkerfasen
- Døgnbemanning i alle mottak
- Tilgjengelige fagpersoner med kompetanse på barn, unge og helse
- Bedre tilgang til tolk/telefonolk
- Tilbud om foreldreveiledning
- Aktivitetstilbud til både foreldre og barn
- Utvikling av driftsformer på mottakene som bidrar til bruk av asylsøkeres kompetanse
- Samarbeid mellom mottak og lokalsamfunn om fritidsaktiviteter og leksehjelp
- Rekruttere besøksvenner, flyktningguider og støttekontakter til barnefamilier som trenger avlastning

9.2 Boforhold

Undersøkelsen viser at boforholdene varierer – både fra mottak til mottak og innen ett og samme mottak. De fleste barnefamilier bor desentralisert. Både størrelsen og kvaliteten på bolig, boligens beliggenhet og hvor mange som deler et felles husvære, er forhold som varierer. Noen steder kan en familie disponere en egen leilighet av god kvalitet, der barn og voksne har egne soverom. Andre steder tilbys asylsøkere kummerlige boliger som i enkelte tilfeller kan være både helseskadelige og brannfarlige. Mange steder holder boligene i seg selv en god nok standard, men dette undergraves ved at boligen deles av mange – både familier og enslige – og at dette medfører at for eksempel en hel familie må dele soverom. Trangboddhet skaper lett konflikter, og særlig oppleves dette som et problem for større barn og ungdommer. For barnefamilier som bor på selve mottaket (sentralisert) er det også variasjon når det gjelder boforhold. Vi har sett eksempler på gode boløsninger, men vi har også sett flere barnefamilier som opplever utrygghet fordi de deler gang, bad og kjøkken med mange ukjente. Foreldre gir uttrykk for at det er vanskelig å skjerme barna fra bråk og konflikter på mottaket, og de beskriver fellesarealene som skitne og lite egnet for barn.

Desentraliserte boløsninger er i tidligere undersøkelser beskrevet som en normaliserende faktor i asyltilværelsen og noe som derfor bør tilstrebes. I vår undersøkelse får vi bekreftet at en ordinær bolig utenfor mottak fungerer normaliserende, men vi ser også at det er haker ved en slik løsning. I tillegg til problemer knyttet til at mange ukjente deler en bolig, ligger en del av boligene langt fra både mottak, barnehage og skole. Dette skaper praktiske utfordringer (transport), og det gjør at mottaket i liten grad kan følge med på hvordan familiene har det og tilby hjelp dersom det er behov for det. Fellesfasiliteter på mottak, som barnebase og aktivitetstilbud, vil i praksis bli lite brukt dersom asylsøkerne bor langt fra mottaket. Dersom dette er kompensert med tilbud i nærmiljøet, er det ikke noe problem. Men dette er langt fra det generelle bildet. Dette gjør at enkelte barnefamilier opplever en dobbelt isolasjon.

På bakgrunn av dette anbefales det:

- Desentraliserte mottak organiseres slik at barn og unge får tilgang til aktiviteter, enten i nærmiljøet eller på mottaket
- Sentraliserte mottak må ha tilgjengelige fellesrom for lekselesing og aktiviteter for barn og unge i ulike aldersgrupper
- Det innføres en norm på minst to rom per familie slik at barn og voksne kan legge seg på forskjellig tid og hvor det er mulig å trekke seg tilbake
- Det sikres drift av barnebase på alle mottak der det bor barnefamilier.
- Alle barn og unge i mottak må få kontaktpersoner på mottaket som de kan oppsøke ved behov

9.3 Helse

Det generelle bildet når det gjelder helsetilbudet til asylbarn blir beskrevet som tilfredsstillende når det gjelder somatisk oppfølging. Mottakene har helsesøster som enten jobber på mottaket eller har faste trefftider på mottaket. Helsesøster fungerer de fleste steder som et mellomledd mellom asylsøker og fastlege. Det varierer imidlertid hvor god tilgang barn og unge i vår målgruppe har til fastlegen. Selv om alle har krav på en fastlege, kan det ta tid å få dette på plass. Økonomi kan i en del familier være en begrensning når det gjelder tilgang til helsetjenester. Dette gjør at familier utsetter å melde behov eller lar være å ta ut reseptbelagte medisiner.

Vi ser også at en del familier har mangelfull kunnskap om helsevesenet, noe som fører til at mange risikerer å oppsøke helsehjelpen for seint. Områder som det etterlyses bedre oppfølging av er psykisk helse og barn og unge med kroniske tilstander eller funksjonsnedsettelse. På disse områdene er også bildet varierende, men vi får bekreftet funn fra tidligere undersøkelser som viser at oppfølging innen psykisk helse er for dårlig. Dette handler om flere ting – både generelle og mer spesifikke forhold knyttet til asylsøkergruppa. Mange opplever at spesialisthelsetjenesten både har for dårlig kapasitet og mange steder også mangelfull kompetanse på flyktningrelaterte tilstander. En del oppgir også at de synes det er vanskelig og tidkrevende å bruke tolk. Dette gjør at kvaliteten på de tjenestene de kan tilby blir dårligere enn for befolkningen for øvrig. Mange vegrer seg dessuten mot å sette i gang et behandlingstilbud til personer som de ikke vet hvor lenge skal bli i landet. Når vi vet at mange har vært uten helsetilbud i flere år før de kom til Norge, kan en ytterligere utsettelse av helsehjelp bli kritisk. I tillegg til psykisk helse, er barn og unge med funksjonsnedsettelse en gruppe som mottakene har liten rutine med å forholde seg til. Dette henger både sammen med at antall barn i denne gruppa er begrenset, men det henger også sammen med mangelfull kompetanse når det gjelder forekomst og oppfølging av barn med funksjonsnedsettelse. For barnefamilier som bor utenfor selve mottaket, kan det bli ekstra vanskelig å oppdage at barn trenger ekstra bistand. På bakgrunn av dette anbefales det:

- Gratis helsehjelp til barn og unge i mottak – uavhengig av status i saken
- Tilbud om grundig helseundersøkelse ved ankomst til ordinært mottak
- Statlig øremerking av midler til helsesøster for asylsøkere, med begrunnelse i de ekstraordinære helseutfordringene som er i mottakssystemet.
- Bruk av tolk og skriftlige oversettelser ved all helseinformasjon i mottak
- Informasjon til beboere i mottak om organisering av helsevesenet i Norge, og om hvordan helsebehov kan meldes
- Utvikle kompetanse og etablere rutiner i mottakene for avdekking av fysiske og psykiske overgrep og traumer
- Kompetanseutvikling blant helsepersonell med fokus på barn og unge med særskilte behov. Dette må omfatte både psykisk helse og tilbud til funksjonshemmede, samt bruk av tolk.

9.4 Skole og utdanning

Både det kvalitative og det kvantitative materialet viser at skole og utdanning er en viktig normaliserende faktor i asylbarns liv. Alle barn i grunnskolealder har rett og plikt til å gå på skole dersom det er sannsynlig at oppholdet i Norge vil vare mer enn tre måneder. Fra 2014 har også ungdommer som oppholder seg lovlig i landet i påvente av å få avgjort sin asylsøknad, rett til videregående skole fra de er 16 år (jfr Opplæringsloven § 3-1). Denne retten opphører imidlertid hvis familien får avslag, noe som oppleves som dramatisk for de det gjelder (mer om det under avsnittet om lengeværende). Våre data viser at grunnskoletilbudet kommer på plass relativt raskt etter at familien har kommet til mottaket, noe som tyder på at systemet på dette punktet fungerer etter intensjonen. Når det gjelder videregående opplæring, følger den et mer rigid mønster når det gjelder opptaksregler, noe som gjør at de fleste må vente til nytt skoleår før de får begynne på videregående skole. For å unngå at ungdommer blir gående uten skoletilbud, bør det utvikles mer fleksible ordninger for denne gruppa – enten i regi av den videregående skolen eller som en del av den kommunale voksenopplæringen. Flere i målgruppa er aldersmessig for gamle for ordinær grunnskole, men mangler grunnlag for opptak i videregående skole. Individuelt tilpassede voksenopplæringstilbud vil kunne bidra til at ungdommer dette gjelder får et skoletilbud som forbereder til videregående opplæring. Mange barn og unge har ikke fått anledning til å gå regelmessig på skole før de kom til Norge, noe som betyr at de rent faglig kan møte utfordringer i starten. Men de er motivert for å lære, og gir uttrykk for at de trives på skolen. For å få mest mulig ut av opplæringen, etterlyser flere et mer systematisk leksehjelpstilbud. Det samme gjelder tospråklig undervisning og morsmålsopplæring. På bakgrunn av dette anbefales det:

- Økt fokus på elever som har mangelfull skolegang fra hjemlandet. Større grad av individuell tilpasning for å unngå at elevene sakter ytterligere akterut skolemessig
- Større vekt på tospråklig undervisning og morsmålsopplæring
- Etablering av tilbud om leksehjelp på alle nivå – enten i regi av skolen og/eller i samarbeid med frivillige organisasjoner
- Tilbud etter skoletid til alle barn og unge for å bidra til integrering og sosialisering med jevnaldrende
- Gratis SFO/aktivitetsskole til alle barn i målgruppa
- Sikre at elever som ikke har rett til ordinær grunnskole får tilbud om voksenopplæring til de er kvalifisert for opptak i videregående skole.
- Ungdommer som er kvalifisert for videregående opplæring bør gis anledning til å hospitere i ordinære klasser dersom de kommer midt i skoleåret
- Lengværende asylsøkere bør ha fortsatt rett til videregående opplæring – uavhengig av oppholdsstatus

9.5 Barnehage

Rundt 97 prosent av alle 4- og 5-åringer i mottak går i barnehage. Vertskommunen får refundert utgiftene etter søknad til UDI og ser ut til å ha gode rutiner for dette. De fleste av barna har heldagstilbud (91 prosent). Når det gjelder 2-3-åringene, mottar 54 prosent barnehageplass, omtrent halvt om halvt heldags- og halvdagstilbud. Barnehage til de yngste barna dekkes av mottakenes driftsbudsjett, noe som mange steder er en utfordring. Når mottakene likevel prioriterer dette, er det et uttrykk for at barnehage vurderes som et viktig tilbud til barn på mottak. Det gir barn et pusterom fra mottaket, det gir barna språklig stimulering, i tillegg til at barnehage er et pedagogisk tilbud som barn i sårbare situasjoner kan ha ekstra utbytte av. Barnehagen bidrar også til at skeivutvikling eller andre utfordringer oppdages tidlig slik at det kan settes inn pedagogisk og annen hjelp. Barnehagen betyr også avlastning for foreldre og veiledning i omsorgssituasjonen der det er behov for det. Både mottaksansatte og representanter for vertskommunene understreker behovet for et barnehagetilbud for alle barn over 2 år, med refusjon fra UDI på lik linje med ordningen for 4-5-åringene. Dette er også foreslått i en rekke forskningsrapporter og i flere offentlige utredninger. På bakgrunn av dette anbefales det:

- Refusjonsordningen for barnehageplass til barn i asylsøkerfasen utvides til å gjelde alle barn over 2 år
- Økt fokus på barn i asylsøkerfasen med særskilte behov (psykiske helseproblemer, funksjonsnedsettelse, lærevansker)
- Økonomisk støtte til bruk av tolk på foreldremøter og foreldresamtaler

9.6 Barnevern

Det kommunale barnevernet har ansvar for barn på mottak – på lik linje med andre barn i kommunen. Barnevernet oppgir selv at de følger samme rutiner for asylbarn som for andre barn. Samtidig er det en utbredt oppfatning at det ikke er hensiktsmessig å etablere omfattende tiltak så lenge man ikke vet om familien får bli i landet. Dette gjelder ikke saker som omfatter vold eller andre saker av stor alvorlighetsgrad. Da settes det inn tiltak, uavhengig av status i asylsaken. Når det gjelder hjelpetiltak, viser både mottaksundersøkelsen og barnevernundersøkelsen at kommunene i mange tilfeller etablerer hjelpetiltak. Profilen på tiltakene er ganske lik det man finner i barnevernet for øvrig. De fleste mottar opplæring, råd og veiledning, mens det også er relativt mange som får dekket utgifter til barnehage eller fritidsaktiviteter. Hvorvidt terskelen for å få innvilget tiltak er den samme som for andre barn, er vanskelig å vurdere. Fra en del av de barnevernansatte blir det gitt uttrykk for at de generelt opplever omsorgssituasjonen for barn i mottak som vanskelig. Barnevernet etterlyser mer kompetanse når det gjelder minoritetsfamilier generelt og familier på mottak spesielt. Bare en av tre barnevernsarbeidere mener de har tilstrekkelig kompetanse om målgruppa. Det samme gjelder bruk av tolk.

Her rapporteres det om et underforbruk av profesjonelle tolker. På bakgrunn av dette anbefales det:

- Kompetanseutvikling innen barnevernet, både på kommunalt og statlig nivå, med fokus på de særlige utfordringene familier på mottak står overfor
- Økt bevissthet omkring behovet for bruk av tolk i møter mellom barnevern og foreldre på mottak
- Utvikling av et informasjons- og opplæringstilbud om barnevernets rolle og oppgaver som henvender seg til foreldre på mottak

9.7 Enslige mindreårige

Intervjuene med de enslige mindreårige bekrefter inntrykket av ungdommer som både er sårbare og selvstendige. I spørreskjemaundersøkelsen skårer de høyt på behov for emosjonell støtte, noe som underbygger inntrykkene fra intervjuene. Ansvaret for barn og unge som kommer til Norge uten foreldre eller andre foresatte, er delt mellom Bufetat og UDI. Barn under 15 år bor på omsorgssenter, mens barn/unge over 15 år ivaretas av UDI. Ungdommene blir innkvartert og får sitt omsorgstilbud på egne avdelinger for enslige mindreårige på mottak.

Det har vært en målsetting at ansvaret for også de eldste av de enslige mindreårige (15-18 år) blir overført til Bufetat, men med ulike begrunnelser er dette utsatt på ubestemt tid. Situasjonen nå er at 15-18-åringene fortsatt bor på mottak, mens de under 15 år bor på omsorgssenter. Mens omsorgssentrene har bemanning og utforming for øvrig etter modell av en barnevernsinstitusjon, er tilbudet til de eldste ungdommene utformet etter modell av en avdeling på et ordinært asylmottak. Personaltettheten er noe høyere fordi det stilles krav om døgnkontinuerlig bemanning, men forskjellen mellom de to systemene er likevel stor – både når det gjelder antall ungdommer pr avdeling, personaltetthet, krav til kompetanse og utforming av selve botilbudet.

Ungdommene som bor på omsorgssenter er gjennomgående mer fornøyd med sitt tilbud enn ungdommer som bor på mottak. Selv om ungdom på mottak er positive i sin omtale av personalet, savner de at de voksne har tid til å snakke med dem – særlig når de har det vanskelig. De etterlyser mer omsorg, og de etterlyser et mer hjemlig botilbud. Mange av ungdommene strever med vonde tanker, både på dagtid og på nattetid. De er bekymret for situasjonen i hjemlandet, og de er bekymret for egen familie. Dette har de behov for å dele med de voksne, men de opplever ofte at de voksne ikke har tid. Her er kontrasten mellom omsorgssenter og mottak stor. Selv om mottak/avdelinger for enslige mindreårige har en høyere bemanningsnorm enn ordinære mottak, er de like fullt en del av et system der innkvartering er hovedformålet og hvor forholdene skal være nøkterne. På omsorgssentrene er det barnevernloven som setter rammene og omsorg er det som styrer innhold og organisering. Ungdommene som bor på mottak etterlyser mer omsorg og de ønsker seg et botilbud som minner

mer om et hjem. Også det kvantitative materialet peker i den samme retningen. På bakgrunn av dette anbefales det:

- Bufetat bør overta ansvaret for alle enslige mindreårige. Organisering og tilrettelegging av tilbudene må ta utgangspunkt i barnas alder og situasjon.
- Alle enslige mindreårige må sikres en primærkontakt på omsorgssenteret/mottaket
- Bemanningen på mottak/omsorgssenter må være tilstrekkelig til at alle barn har tilgjengelige voksne både på dagtid og kveld/nattestid
- Omsorgssenter/mottak for enslige mindreårige må ha både barnefaglig og flyktningfaglig kompetanse
- Alle enslige mindreårige må sikres tilgang til skole, leksehjelp og aktivitetstilbud
- Alle enslige mindreårige må sikres representant eller verge

9.8 Lengeværende

Lang oppholdstid på mottak er en påkjenning for både barn og voksne – uansett årsak til at de er i kategorien «lengværende». Særlig utfordrende er det for barn og unge, som kan oppleve at store deler av barndommen tilbringes på et asylmottak. I et levekårs-perspektiv er det viktig å bidra til normalisering av barns hverdag, uavhengig av om familien har fått avslag på sin asylsøknad, ikke kan returneres eller av andre grunner tilhører gruppa «lengværende». En normaliserende faktor er rett til skolegang. I dag er denne retten begrenset til grunnskole, mens elever som har endelig avslag ikke har rett til videregående opplæring. Det betyr at elever i denne kategorien risikerer å miste skoleplassen den dagen familiens asylsøknad er avgjort med et negativt utfall. For ungdommer som allerede opplever store belastninger er dette dramatisk. En del videregående skoler lar elevene fortsette, til tross for at skolen ikke mottar støtte for denne elevgruppa. De ser at elevene trenger skoletilbudet for å holde seg oppe, i tillegg til at de er opptatt av at skolegang er noe du har nytte av – uansett hvor du skal bo i fremtiden.

Normalisering av hverdagen handler også om økonomisk trygghet. Lengværende barn og unge beholder sitt basisbeløp også etter at de har fått endelig avslag på sin asylsøknad, mens foreldrene får basisbeløpet redusert. Det betyr at familiens samlede midler reduseres, noe som selvsagt også går ut over barna. Bruk av denne typen økonomiske insitamenter for å påvirke til retur har vist seg lite egnet. Derimot bidrar reduksjonene til ytterlige «utenforskap» blant barn og unge. På bakgrunn av dette anbefales det:

- Rett til videregående opplæring også etter eventuelt endelig avslag på asylsøknaden
- Opprettholdelse av basisbeløp for familier med endelig avslag

- Tilbud om norskundervisning og aktiviteter til foreldrene så lenge de bor i mottak, uansett status på asylsøknaden, slik at de ikke blir passivisert og bedre kan følge opp barna sine
- Full rett til helsehjelp for lengeværende barn og unge

Referanser

- Andenæs, A. (1996). Foreldre og barn i forandring. Pedagogisk Forum, Oslo.
- Andersen, A., Løwe, T og Rønning, E. (2003). Boforhold i storby. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Andrews, T., Anvik, C. og Solstad, M. (2014). Mens de venter. Hverdagsliv i asylmottak. Bodø: Nordlandsforskning
- Antonovsky, A. (1987). Unraveling The Mystery of Health – How People Manage Stress and Stay Well. San Fransisco: Jossey-Bass Publishers.
- Archambault, J. (2010). Refugee Children, Citizenship and the Best Interests of the Child. Experiencing Settlement as New Citizens in Norway. Doktorgradsavhandling, NTNU, Trondheim.
- Bache-Hansen, E. (2009). Barn. Tilgjengelig på <http://etikkom.no/FBIB/Temaer>
- Bakken, A. (2003) Minoritetsspråklige elever i skolen. Reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA Rapport 15/2013
- Barneombudet (2013). Helsehjelp på barns premisser. Oslo: Barneombudet.
- Barstad, Anders (2014), Levekår og livskvalitet. Vitenskapen om hvordan vi har det. Cappelen Damm Akademisk.
- Bengtson, M., & Ruud, A. K. (2012). Utviklingsstøttende omsorg i mottaksfasen. I K. Eide (Red.), Barn på flukt: Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger (s. 183-198).
- Berg, B. (1990). Asylmottak – et sted å være eller et sted å lære? SINTEF IFIM, Trondheim.
- Berg, B. (red.) (1998). Kommet for å bli? Om integrasjon og tilbakevending blant bosniske flyktninger i Norden. København: Nordisk Ministerråd
- Berg, B. (2006). Jeg glemmer å være trist: Evaluering av et gruppebehandlingsprosjekt for barn og foreldre i mottak. Trondheim: SINTEF.
- Berg, B. (2011). "Lost in translation?" Om kulturell brobygging og bruk av tolk som kommunikasjons hjelpemiddel. I: Berg, B. & T.A. Ask (red): Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid. Universitetsforlaget, Oslo.
- Berg, B. (2010). Eksilets stoppesteder. Fra flukt og asyl til integrering og transnasjonale liv. Doktoravhandling. Trondheim: Norges teknisk naturvitenskapelige universitet
- Berg, B. (2012). Innvandring og funksjonshemming. Minoritetsfamilier i møte med tjenesteapparatet. Oslo: Universitetsforlaget
- Berg, B. og Lauritsen, K. (2009). Eksil og livsløp. Oslo: Universitetsforlaget
- Berg, B., Sveaass, N. et al. (2005). "Det hainnle om å leve...". Tiltak for å bedre psykisk helse for beboere i asylmottak. SINTEF IFIM, Trondheim.
- Berg, B. og Söderström, S. (2012). «Bruk av tolk i vanskelige kommunikasjons-situasjoner. I: Berg, B. (red): Innvandring og funksjonshemming. Minoritetsfamilier i møte med tjenesteapparatet. Universitetsforlaget, Oslo.
- Berg, F. og Valenta, F. (2005). Flukt, eksil og flyktningers sosiale integrasjon. Oslo:

Norges forskningsråd

- BLD (2007). Regulering av barnevernets omsorgsansvar for enslige mindreårige asylsøkere i den første fasen etter ankomst til landet. Høringsnotat. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/horinger/2007/hoering_barnevernets-omsorgsansvar-for-ema/horingsnotat_forlsag_til_regulering_av_barnevernets_omsorgsansvar.pdf
- BLD (2009). Ungdoms fritidsmiljø. Ungdom, demokratisk deltakelse og innflytelse. Utredning fra ekspertgruppe ned-satt av Barne- og likestillingsdepartementet, januar 2008.
- BLD (2012). Arbeid med enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger. En håndbok for kommunene. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/BLD/Arbeid_med_enslige_mindrearige.pdf
- Blom, S. og Henriksen, K. (2008). Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Bottolvs, B. (1996). Løvetannbarn. Oslo: Damm.
- Brekke, J. P. (2001). Velkommen og farvel? Midlertidig beskyttelse for flyktninger i Norge. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Brekke, J. P. (2004). While we are waiting. Institutt for Samfunnsforskning, Oslo.
- Brekke, J-P. & Aarset, F.A. (2009). Why Norway? Explaining asylum destinations.
- Bræin, M. K., & Christie, H. J. (2012). Terapi med enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere. I K. Eide (Red.), Barn på flukt: Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger (s. 271-291).
- Bufdir. (2015). Enslige mindreårige asylsøkere (EMA). Hentet 12.07.15, fra http://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Oppvekst/Barn_som_soker_asyl/Enslige_mindrearige_asylsokere_EMA/.
- Clark, A., Kjørholt, A.T. og Moss, P. (2005). Beyond Listening. Children's perspectives on early childhood services. The Policy Press, Bristol.
- Daud, A., Klinteberg, B. & Rydelius, P-A. (2008). Resilience and vulnerability among traumatized and non-traumatized parents. Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health
- Deloitte (2014). Evaluering av omsorgsreformen for enslige mindreårige asylsøkere (Deloitte- rapport 2014). Hentet fra <http://www.bufdir.no/bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00002724>
- Departementene. 2014. Bolig for velferd. Nasjonal strategi for boligsosialt arbeid (2014–2020). Oslo: Departementene.
- Derleuyn, Ilse og Eric Broekaert (2007). Different perspectives on emotional and behavioural problems in unaccompanied refugee children and adolescent. Ethnicity and Health, 12:2, side 141-162
- Djuve, A. B., Gulløy, E., Kavli, H.C. og Berglund, F. (2009). Datafangst når minoritetsbefolkningen er målgruppe. Oslo: Fafo
- Eastmond, M. (2010). Gäster i välferden? Föräldreskap i asylprocessen IH. E. Andersson (red.), Mellan det förflutna och framtiden. Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande. Göteborg: Centrum för Europaforskning, Göteborg University (CERGU).

- Eide, K. (2000). Barn i bevegelse. Om oppvekst og levekår for enslige mindreårige flyktninger. Porsgrunn: Høyskolen i Telemark.
- Eide, K. (2012). Hvem er de enslige mindreårige flyktningene? I K. Eide (Red.), Barn på flukt: Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger (s. 15-30).
- Eide, K., & Broch, T. (2010). Enslige mindreårige flyktninger. Kunnskapsstatus og forskningsmessige utfordringer. Oslo: Regionsenter for barn og unges psykiske helse (RBUP), Helseregion Øst og Sør.
- Fazel, M., Reed, V. R., Panter-Brick, C. and Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in high income countries. Risk and protective factors. *Lancet* 2012, 379: 266-282.
- Fladstad, T. (1994). Hvis jeg hadde vore ein fugl : asylsøker- og flyktningebarn i statlege mottak. Bergen: IMER-programmet UiB.
- Fladstad, T. (1998). Eksilets stoppesteder : asylsøker- og flyktningebarn : fra statleg mottak til kommune. Bergen: IMER-Programmet UiB / SEFOS.
- Fløtten, T., Hansen, I. L. S., Grødem, A. S., Grønningsæter, A. B. og Nielsen, R. A. (2011). Kunnskap om fattigdom i Norge. En oppsummering. Oslo: Fafo
- Frøyland, L. R., Gjerustad, C. (2012). Vennskap, utdanning og framtidsplaner. Forskjeller og likheter blant ungdom med og uten innvandrerbakgrunn i Oslo. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA Rapport 5/2012
- Furman, B. (2000). Det er aldri for sent å få ein lykkeleg barndom. Oslo: Pedagogisk forum.
- Goodman, R. (1997). The Strength and Difficulties Questionnaire: a research note. *Journal of Child Psychol Psychiatry*. 38: 581-586.
- Gulløy, E. (2008). Levekår blant innvandrere 2005/2006. Dokumentasjonsrapport. Oslo: Statistisk sentralbyrå
- Hauge, Å. L., Denizou, K. og Støa, E. (2015). Bokkvalitet på norske asylmottak. Trondheim: SINTEF.
- Haugen, G.M.D. (2007). Divorce and Post-divorce Family practice: The Perspectives of Children and Young People. Doktorgradsavhandling, NTNU.
- Haugen, G.M.D. (2008). «Incorporating children's perspectives into family sociology: dilemmas and potentialities». *Barn*, 26(1): 27-41
- Haugen, G.M.D, Paulsen, V. og Berg, B. (2012). Foreldre og barns erfaringer i møte med barneverntjenesten i Trondheim kommune. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning
- Heiervang, E. et al (2007). Psychiatric disorders in 8- to 10-year-olds. An epidemiological survey of prevalence, risk factors and service use. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 46, 438-447
- Helsedirektoratet (2009). Migrasjon og helse. Utfordringer og utviklingstrekk. Helsedirektoratet, Oslo.
- Heyerdahl, S. (2003). "SDQ – Strength and Difficulties Questionnaire: En orientering om et nytt spørreskjema for kartlegging av mental helse hos barn og unge, brukt i UNGHUBRO, OPPHED og TROFINN". *Norsk Epidemiologi* 2003; 13

(1): 127-135

- Heyerdahl, S., Kvernmo, S. and Wichstrøm, L. (2004). Self-reported behavioural/emotional problems in Norwegian adolescents from multiethnic areas. *European Child & Adolescent Psychiatry*, (2004), Volume 13, Issue 2, pp 64-72
- IMDi (2007). Fastleger og tolketjenester. IMDi-rapport 6-2007. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, Oslo.
- IMDi (2008). Bruk av tolker i barnevernet. IMDi-rapport 5-2008. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, Oslo.
- Kale, E. (2006). «Vi tar det vi har». Om bruk av tolk i helsevesenet i Oslo. En spørreundersøkelse. NAKMI, Oslo.
- Kittelsaa, A. M. og Berg, B. (2012). Dobbelt sårbar – Funksjonshemmete barn og unge i asylmottak. NTNU Samfunnsforskning, Trondheim.
- Kjørholt, A.T. (2010). Barn som nye samfunnsborgere – til barnets beste? Universitetsforlaget, Oslo.
- Knudsen, J. C. (1984). Vårt samfunn og flyktningene. Statens flyktningssekretariat, Oslo.
- Knudsen, J. C. (1986). Flyktninger og livsløp. Statens flyktningssekretariat, Oslo.
- Knudsen, J. C. (2005). *Capricious Worlds: Vietnamese Life Journeys*. LIT. Verlag, Münster.
- Kohli, R. K. S. (2007). *Social work with unaccompanied asylum seeking children*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Kohli, R. K. S. (2011). Working to Ensure Safety, Belonging and Success for Unaccompanied Asylum seeking Children. *Child Abuse Review*, 20(5), 311-323.
- Kommunal- og regionaldepartementet (2005). Psykisk helse for barn i asylmottak. Anbefalinger fra en interdepartemental arbeidsgruppe.
- Kvale, S. (2001). *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal, Oslo.
- Kvello, Ø. (2010). Barn i risiko. Skadelige omsorgssituasjoner. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.
- Lauritsen, K. (2009). Barnehagetilbudet til asylsøkjerbarn. Notat til Østbergutvalget 14. desember 2009.
- Lauritsen, K., & Berg, B. (1999). Mellom håp og lengsel. Levekår i asylmottak. Trondheim: SINTEF.
- Lauritsen, K., Berg, B. & Dalby, L. (2002). Enslige flyktninger – kollektive utfordringer. Kommunenes arbeid med enslige mindreårige flyktninger. Trondheim: SINTEF
- Lauritzen, C. (2007). Barn i mottak. Et pilotprosjekt om barns psykiske helse i nordnorske asylmottak. Tromsø: RBUP Nord, Universitetet i Tromsø.
- Lidén, H., Eide, K., Hidle, K., Nilsen, A. C., & Wærdahl, R. (2013) Levekår i mottak for enslige mindreårige asylsøkere. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Lidén, H., Engebriktsen, A., & Seeberg, M. L. (2011). Medfølgende barn i asylmottak: Livssituasjon, mestring, tiltak. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Lidén, H., Eide, K., Hidle, K., Nilsen, A. C., & Wærdahl, R. (2013) Levekår i mottak for enslige mindreårige asylsøkere. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Lundberg, A. (2009). Principen om barnets bästa i asyloprocessen - ett konstruktivt

- verktøy eller kejsarens nye kläder? : Malmö högskola. Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare
- Lundberg, A. (2011). The Best Interests of the Child Principle in Swedish Asylum Cases: The Marginalization of Children's Rights. *Journal of Human Rights Practice* (February 2), 1-22.
- Lustig, S., Kia-Keating, M., Knight, W.G., Geltman, P., Ellis, H., Kinzie, J.D., Keane, T. og Saxe, G.N. (2004). "Review of child and adolescent refugee mental health". *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 2004 Jan;43(1):24-36.
- Lønning, M.N. (2015). Ambiguous, advantageous, unwanted and desired: Afghan youth's transitions to life in Norway.
- Maslow, A.H. 1954/1987. *Motivation and Personality*. New York: Harper Collins Publishers.
- Meld. St. 27 (2011-2012). Barn på flukt
- Misje, E. U. (2011). «De kan bare snakke med meg». En kvalitativ studie av enslige mindreårige asylsøkeres opplevelse av omsorg i omsorgssenter. (Mastergradsavhandling, Universitetet i Nordland), Hentet fra http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/140104/Misje_Eirill_Urnes.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Neumayer, S. M. (2006). Psykososialt arbeid med flyktningbarn : introduksjon og fagveileiar: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress : Psykososialt team for flyktninger i Midt-Norge : Psykososialt team for flyktninger i Nord-Norge.
- Nielsen, S. S., Norredam, M., Christiansen, K. L., Obel, C., Hilden, J. & Krasnik, A. (2008). Mental health among children seeking asylum in Denmark - the effect of length of stay and number of relocations: a cross-sectional study. *Bmc Public Health*, 8. doi:10.1186/1471-2458-8-293
- Nigel, T. (2007). Towards a Theory of Children's Participation. *I International Journal of Children's Rights* 15 (2007) 199–218.
- Nielsen, S., Norredam, M., Christiansen, K. L., Obel, C., Hilden, J. and Krasnik, A. (2008). «Mental health among children seeking asylum in Denmark – the effect of length of stay and number of relocations: a cross sectional study”. *BMC Public Health* 2008, 8:293.
- NOAS (2015). Høringsuttalelse til endring i utlendingsforskriften – engangsløsning for lengeværende barn. Oslo: Norsk organisasjon for asylsøkere.
- NGOU 2006:1. Først og fremst barn. Overføring av omsorgsansvaret for enslige mindreårige asylsøkere til barnevernet. Oslo: Redd barna, Flyktninghjelpen o.a.
- NOU 2010:7. Mangfold og mestring. Flerspråklige barn, unge og voksne i opplæringsystemet.
- NOU 2011:10. I velferdsstatens venterom. Mottakstilbudet for asylsøkere.
- NOU (2014: 8). Tolking i offentlig sektor– et spørsmål om rettssikkerhet og likeverd. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- NOVA (2013). Ungdata. Nasjonale resultater 2012. NOVA Rapport 10/13. Oslo: NOVA
- Oppedal, B., Røysamb, E. and Heyerdahl, S. (2005). Ethnic group, acculturation,

- and psychiatric problems in young immigrants. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* (2005) Volume 46, Issue 6.
- Pastoor, L. (2012). Skolen- Et sted å lære og et sted å være. I K. Eide (Red.), *Barn på flukt: Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger* (s. 219-240).
- Paulsen, V., Thorshaug, K. og Berg, B. (2014). Møter mellom barnevernet og minoritetsbefolkningen. *Kunnskapsstatus*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Paulsen, V., Berg, B., & Michelsen, H. (2015). Barnevernets arbeid med barn i asylsøkerfasen. *Norges barnevern* 92(3), 222-232.
- Paulsen V., Michelsen, H., & Brochmann, M. (2015). Barnevernets arbeid med barn i asylsøkerfasen: Faglige utfordringer og barrierer i mottaksapparatet. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Poulsen, C. (2006). Taler vi om det samme? Når etniske minoriteter med sjeldne handicap møder social- og sundhedsvæsenet. København: Center for små handicapgrupper
- Prop. 1 S (2014-2015). (2015). For budsjettåret 2015, Utgiftskapitler: 100–172 Inntektskapitler: 3100. Tilråding fra Utenriksdepartementet 12. september 2014, godkjent i statsråd samme dag: (Regjeringen Solberg). Oslo: Utenriksdepartementet.
- Qvortrup, J, Bardy, M., Sgritta, G. & Winterberger, H. (red.) (1994). *Childhood matters. Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury
- Rambøll Management (2006). *Evaluering av norsk som andrespråk for språklige minoriteter i grunnskolen*. Oslo: Rambøll
- Ramirez, G.(1990): *Återvändandet: En dröm för eller mot livet? i: Tor Birkeland mfl: Asyl i Norden*. København: Dansk Flygtningehjælp
- Raundalen, M., Dyregrov, A., Lorentzen, G. & Svenkerud, L. (2005). *Gruppearbeid i flyktningefamilier : barnegrupper og foreldreveiledning*. Oslo: Pedagogisk forum.
- Raundalen, M. & Lorentzen, G. (2001). *Barn og rasisme*. Oslo: Pensumtjeneste.
- Raundalen, M., Lorentzen, G., & Dyregrov, A. (2005). *Gruppearbeid i flyktningefamilier: Barnegrupper og foreldreveiledning*. Oslo: Pedagogisk forum.
- Raundalen, M. & Schultz, J. H. (2012). *Krisepedagogikk. Hjelp til barn og ungdom i krise*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Redd barna. (2013). *En alvorlig stor melding (2012 - 2013), Melding til Stortinget – fra barn som søker asyl i Norge*. Hentet fra <http://www.reddbarna.no/nyheter/barnas-egen-melding>
- Rescorla L. et al.(2013). Cross-informant agreement between parent-reported and adolescent self-reported problems in 25 societies. *Journal of clinical child and adolescent psychology : the official journal for the Society of Clinical Child and Adolescent Psychology, American Psychological Association, Division 53* 42 (2):262-73.
- Richman, N. (1998). *In the midst of the whirlwind : a manual for helping refugee children*. Stoke on Trent: Trentham Books.
- Ringheim, G. & Throndsen, J. (1997). *Løvetannbarn : dei klarte seg - mot alle odds*.

- [Oslo]: Cappelen.
- Roy, B. V., Grøholt, B., Heyerdahl, S. and Clench-Aas, J. (2006), "Self reported strengths and difficulties in a large Norwegian population 10-19 years". *European Child & Adolescent Psychiatry*, (2006), vol. 15, No. 4, side 189-198.
- Sagatun, Å., Lien, L., Sjøgaard, A. J., Bjertness, E. and Heyerdahl, S. (2008) Ethnic Norwegian and ethnic minority adolescents in Oslo, Norway. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 2008, Volume 43, Issue 2, side 87-95.
- Seeberg, M. L., Bagge, C. M. & Enger, T. A. (2006). Småbarn i asylmottak. *Tidsskriftet Norges barnevern*, 83(3), 19-29.
- Seeberg, M. L., Enger, T. A. & Bagge, C. M. (2009). Små barns hverdager i asylmottak. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Seland, I. & Lidén, H. (2011). Fritidsaktiviteter for barn i asylmottak. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunitites and obligations. A new model for enhancing children's participation, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Children & Society*, 15, 107-117.
- SIFO (2015). Referansebudsjettet 2015. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.
- Skagen, R. (2011). Bosetting av enslige mindreårige flyktninger I Trondheim kommune. En undersøkelse om fordeler og muligheter. (Mastergradsavhandling, NTNU), Trondheim.
- Slavnic, Z. (2000). Existens och temporalitet. Om det samtida flyktningskapets kompleksitet. Umeå University, Umeå.
- Solheim, J. (1990). Her har du ditt liv. Asylsøker-mottaket som sosialt system. Arbeidsforskningsinstituttet, Oslo.
- SSB. (2011). Enslige mindreårige flyktninger, 2011. Arbeid, utdanning og inntekt. Hentet 12.07.2015 fra http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/_attachment/167465?_ts=144b604d570
- Stang, E. G. (2012). Den rettslige reguleringen av omsorgssituasjonen. I K. Eide (Red.), *Barn på flukt: Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger* (s.144-156).
- Staver, A., & Lidén, H. (2014). Unaccompanied minors in Norway: Policies, practices and data in 2014. Norwegian national report to the European Migration Network (Institute for Social Research, rapport nr. 14/2014). Hentet fra <http://www.samfunnsforskning.no/Publikasjoner/Rapporter/2014/2014-014>
- Steel, Z., Silove, R., Brooks, R., Momartin, R., Alzuhairi, B. and Susljik, I. (2005). Impact of immigration detention and temporary protection on the mental health of refugees. *The British Journal of Psychiatry*.188:58-64.
- Strumse, E, og Grønseth, A.S. (2015). Spørreundersøkelse om boforholdene på asylmottak i Norge. Høgskolen i Lillehammer (under publisering).
- Sundt, E (1885a) Om dødeligheden i Norge. Bidrag til kundskab om folks kår. Christiania: Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. (http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html)

- Sundt, E (1885b) Om giftermaal i Norge. Bidrag til kundskab om folks kaar og sæder. Christiania: Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. (http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2b.html)
- Sveaass, N. & Hauff, E. (eds) (1997). *Flukt og fremtid*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Søvig, K.H. (2009). *Barns rettigheter på barnets premisser – utfordringer i møte mellom FNs barnekonvensjon og norsk rett*. Universitetet i Bergen.
- Søholt, S. & Holm, A. (2010). *Desentralisert asylmottak og bosetting*. Oslo: NIBR.
- Thorshaug, K., Paulsen, V., Røe, M., & Berg, B. (2013). *Mot en ny bosettingsmodell? Direkteplassering av enslige mindreårige*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- TNS Gallup (2013). *Kartlegging av tolkebruk i kommunale helsetjenesten*. TNS Gallup, Politik & Samfunn.
- UDI (2010). *Krav til bemanning og kompetanse i ordinære statlige mottak (Rundskriv 084/2010)*. Hentet fra <https://www.udiregelverk.no/no/rettskilder/udi-rundskriv/rs-2010-084/>
- UDI (2011). *Krav til omsorgsarbeid for enslige mindreårige i mottak (Rundskriv 034/2011)*. Hentet fra <https://www.udiregelverk.no/no/rettskilder/udi-rundskriv/rs-2011-034/>
- UDI (2011). *Rundskriv 2011-011* <https://www.udiregelverk.no/no/rettskilder/udi-rundskriv/rs-2011-011/>
- UDI (2012). *Rutinebeskrivelse for gjennomføring og vurderinger i tilsyn/etterkontroll av mottak*. Hentet 08.07.2015, fra https://www.udiregelverk.no/no/rettskilder/udi-interne-meldinger/im-2012-007/im-2012-007v1/#_Toc428865232
- UDI (2013). *Statistikk over asylsøkerbarn som har vært i Norge lenger enn tre år*. Notat/2013
- UDI (2015a). *Asylsøknader enslige mindreårige asylsøkere etter statsborgerskap og måned (2015)*. Hentet 02.06. 2015, fra <http://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/asylsoknader-enslige-mindrearige-asylsokere-etter-statsborgerskap-og-maned-2015/>
- UDI (2015 b) *Beboere i asylmottak etter uke (2015)*. Hentet 21.09.2015, fra <http://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/belegg-i-mottak-per-uke-2015/>
- UDI (2015c). *Tilsyn med og kontroll av asylmottak*. Hentet 08.07.2015, fra <http://www.udi.no/en/asylum-reception-centres/tilsyn-med-og-kontroll-av-asylmottak/#link-3871>
- Valenta, Marko (2008): *Finding friends after resettlement. A study of the social integration of immigrants and refugees, their personal networks and self-work in everyday life*. NTNU. PhD dissertation. Trondheim.
- Valenta, M. (2009). *Asylsøkerbarns rett til skole. Kartlegging av skoletilbudet til asylsøkerbarn*. NTNU Samfunnsforskning. Trondheim.
- Valenta, M. og Berg, B. (2010). "User involvement and empowerment among asylum seekers in Norwegian reception centres". *European Journal of Social Work*, 13(4): 483-501.
- Valenta, M. og Berg, B. (2012). *Asylsøker – i velferdsstatens venterom*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Vike, H., & Eide, K. (2009). Kulturanalyse, minoritetsperspektiv og psykososialt arbeid. I K Eide. mfl. (Red.), Over profesjonelle barrierer. Et minoritetsperspektiv i psykososialt arbeid med barn og unge (s. 13-37). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Vitus, K. (2010). Waiting Time: The de-subjectification of children in Danish asylum centres. *Childhood*, 17(1), 26–42.
- Vitus, K. (2011). Zones of indistinction: Family life in Danish asylum centres. *Distinction. Scandinavian Journal of Social Theory*, 12(1), 95–112.
- Vitus, K. & Lidén, H. (2010). The status of the asylum-seeking child in Norway and Denmark - Comparing discourses, politics and practices. *Journal of Refugee Studies*, 23(1):62-81
- Watters, C. (2012). Enslige flyktningbarn- En teoretisk og internasjonal oversikt. I K. Eide -(Red.), Barn på flukt: Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger (s. 48-60).
- Wiegersma P.A., Stellinga-Boelen, A.A. og Reijneveld, SA.. (2011). “Psychosocial problems in asylum seekers’ children: the parent, child, and teacher perspective using the Strength and Difficulties Questionnaire”. *The Journal of Nervous and Mental Disease*. 199 (2): 85-90.
- Winsvold, A. og Engebrigtsen, A. (2010). For barnas skyld. En undersøkelse av returforberedende arbeid ed barnefamilier på asylmottak – med forslag om nye modeller og arbeidsformer. Oslo: NOVA
- Øien, C. (2010). Underveis. En studie av enslige mindreårige asylsøkere. (Fafu-rapport nr. 20/2010). Oslo: Fafu.

Gratisk utforming og trykk: NTNU Grafisk senter

ISBN 978-82-7570-405-2 (trykk)
ISBN 978-82-7570-431-1 (web)

NTNU Samfunnsforskning
Dragvoll Allé 38 B
7491 Trondheim, Norway
Tel: 73 59 63 00

E-post: kontakt@samfunn.ntnu.no
Web: www.samforsk.no

